

MINISTERSTWO OBRONY NARODOWEJ



KWARTALNIK
BELLONA

nr 3/2019 (698)

ISSN 1897-7065

Rocznik CI (XIII)

wiiw
WOJSKOWY INSTYTUT
WYDAWNICZY



Pismo naukowe
wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej

RADA NAUKOWA „KWARTALNIKA BELLONA”

dr hab. Anna Antczak – przewodnicząca

gen. bryg. dr hab. inż. Tadeusz Szczurek – zastępca przewodniczącej

Redaktorzy tematyczni działów:

płk dr hab. inż. Witalis Pellowski – Bezpieczeństwo i obronność

płk dr hab. Przemysław Paździorek – Sztuka wojenna

płk rez. pil. dr hab. inż. Jarosław Kozuba – Praktyka i doświadczenia użycia sił zbrojnych

płk dr hab. inż. Krzysztof Krakowski – Edukacja

płk dr hab. inż. Szymon Mitkow – Technika i logistyka

dr hab. Mirosław Lenart – Omówienia, recenzje, sprawozdania

płk dr Jacek Cichosz

prof. Marek Jan Chodakiewicz

doc. dr hab. Brétislav Dančák

gen. dyw. prof. dr hab. n. med. Grzegorz Gielerak

dr Artur Jagnieża

kmdr dr hab. Grzegorz Krasnodębski

gen. bryg. pil. dr Piotr Krawczyk

kmdr rez. dr Bohdan Pac

gen. bryg. dr hab. inż. Dariusz Skorupka

dr Dominik Smyrgała

kadm. prof. dr hab. Tomasz Szubrycht

płk dr n. med. Radosław Tworus

1918–1950 Bellona
1950–2007 Myśl Wojskowa



Pismo naukowe
wydawane przez Ministerstwo Obrony Narodowej

Rocznik CI (XIII)
Nr 3/2019 (698)
Warszawa



wiw

Dyrektor Wojskowego Instytutu Wydawniczego: **Maciej Podczaski**
sekretariat@zbrojni.pl
tel.: +48 261 845 365, +48 261 845 685, faks: +48 261 845 503
Al. Jerozolimskie 97, 00-909 Warszawa

Zastępca dyrektora: **Izabela Borańska-Chmielewska**
tel.: +48 261 840 222
e-mail: kwartalnikbellona@zbrojni.pl

Redaktor naczelny „Kwartalnika Bellona”: **dr hab. Piotr Grochmalski**
e-mail: piotr.grochmalski@zbrojni.pl

Redaktor prowadzący „Kwartalnika Bellona”: **dr Piotr Lewandowski**
e-mail: piotr.lewandowski@zbrojni.pl

Opracowanie redakcyjne: **Teresa Wieszczyńska**, tel.: 725 880 231

Opracowanie graficzne: **Małgorzata Mielcarz**

Fotoedytor: **Andrzej Witkowski**

Tłumaczenie na jęz. ang.: **Anita Kwaterowska**, autorzy artykułów

Redakcja prosi o składanie manuskryptów przez stronę internetową www.kwartalnikbellona.pl

Egzemplarze czasopisma są dostępne w wewnętrznym kolportażu wojskowym oraz w prenumeracie.

Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną.

Czasopismo jest indeksowane w bazie *Index Copernicus*.

Na liście czasopism punktowanych MNiSW „Kwartalnikowi Bellona” przyznano 7 punktów.

Artykuły zamieszczone w „Kwartalniku Bellona” są recenzowane.



ISSN 1897-7065

Oddano do druku w listopadzie 2019 r.

Nakład 1200 egz.

Kolportaż i reklamacje: Poczta Polska Usługi Cyfrowe sp. z o.o.
ul. Dunikowska 9a
87-823 Włocławek
tel. : 542 315 201, 502 012 187
e-mail: elzbieta.kurlapska@poczta-polska.pl

Druk: ARTDRUK
ul. Napoleona 2
05-320 Kobyłka

Elektroniczna wersja czasopisma na stronie www.kwartalnikbellona.pl

Bezpieczeństwo i obronność

dr hab. Arkadiusz Czwolek

Determinanty współpracy wojskowej Białorusi z Rosją po 2014 roku 15

dr hab. Arkadiusz Czwolek

Determinants of Military Cooperation Between Belarus and Russia After 2014 37

dr Piotr Lewandowski

Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako *soft power* – analiza przypadku Rzeczypospolitej 59

płk rez. dr inż. Lech Drab

Rola dyplomacji obronnej w zapewnianiu bezpieczeństwa międzynarodowego 81

Sztuka wojenna

płk dypl. Dariusz Rewak, ppłk dr hab. inż. Norbert Świętochowski

Rozpoznanie na potrzeby połączonego rażenia 95

Praktyka i doświadczenia użycia sił zbrojnych

płk dr hab. inż. Piotr Dela

Propaganda in Ukrainian Conflict. Case Study 108

ppłk dr n. pr. Wojciech Mendel

Szkolenie w zakresie zasad użycia siły sposobem na wyeliminowanie syndromu
Nangar Khel 119

Edukacja

płk dr hab. inż. Marcin Liberacki

Wybrane aspekty funkcjonowania uczelni wojskowych w świetle zapisów Konstytucji
dla Nauki. Cz. I 136

Technika i logistyka

kmdr por. rez. dr Bohdan Pac

Analiza zintegrowana portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym 147

* * *

Streszczenia w języku angielskim 170

Wskazówki redakcyjno-techniczne dotyczące przygotowania prac do opublikowania
w „Kwartalniku Bellona” 173

Table of Contents

Security and Defense

Arkadiusz Czwołek, PhD

Determinants of Military Cooperation Between Belarus and Russia After 2014 37

Piotr Lewandowski, PhD

Geopolitical Large-Space Ideas as Soft Power. Case Analysis of the Republic of Poland 59

Col (Res) Lech Drab, PhD in Eng.

The Role of Defense Diplomacy in Ensuring International Security 81

Art of War

Col Dariusz Rewak; LtCol Norbert Świętochowski, PhD in Eng.

Reconnaissance for Joint Fires 95

Practice and Experience in the Armed Forces Use

Col Piotr Dela, PhD in Eng.

Propaganda in Ukrainian Conflict. Case Study 108

LtCol Wojciech Mendel, PhD

Training on the Rules of Engagement as the Way to Eliminate Nangar Khel Syndrome 119

Education

Lt Marcin Liberacki, PhD in Eng.

Selected Aspects of Functioning of Military Higher Education Schools in the Light of the
Constitution for Science Regulations. Part One 136

Technology and Logistics

LtCdr (Res) Bohdan Pac, PhD

Integrated Analysis of Ustka Seaport Use in Defense Aspect 147

* * *

Summaries in English 170

Editorial guidelines on the preparation of articles for publishing in Kwartalnik Bellona..... 173

Od redakcji

Szanowny Czytelniku,

bezpieczeństwo Rzeczypospolitej może zależeć wprost – i chyba nie są to słowa na wyrost – od kierunku dalszej ewolucji państwa białoruskiego. Putinowska Rosja z łatwością używa siły i prowadzi wojny. Nie można wykluczyć, po zajęciu Krymu i agresji na Ukrainę, że Moskwa doprowadzi do aneksji Białorusi lub do wymiany politycznych elit w tym państwie (taką próbę przewrotu – nieudaną – Federacja Rosyjska podjęła wobec Czarnogóry). Dlatego tak istotna jest gruntowna analiza relacji białorusko-rosyjskich.

Bieżący numer „Kwartalnika Bellona” otwiera artykuł „Determinanty współpracy wojсковей Białorusi z Rosją po 2014 roku” autorstwa dr. hab. Arkadiusza Czwołka, prof. UMK (artykuł ten publikujemy także w języku angielskim). Ten wybitny specjalista od problematyki postsowieckiej, autor pionierskiego dzieła „Opozycja polityczna na Białorusi (1989–2010)”, przedstawia tekst o szczególnej wartości, jeśli zważyć na perspektywę polskiego i europejskiego bezpieczeństwa oraz obronności. Na podstawie unikalnych materiałów pokazuje skalę i charakter współdziałania Białorusi z Rosją w wymiarze militarnym. Publikacja ta jest tym bardziej cenna, że – jak zauważa sam autor – „w literaturze naukowej problematyka ta jest słabo rozpoznana”.

Dla polskiej racji stanu określenie stopnia finlandyzacji Mińska przez Moskwę ma ogromne znaczenie. Władimir Putin po swoim zwycięstwie wyborczym w 2018 roku zaczął forsować strategię przyspieszonej integracji Białorusi z Federacją Rosyjską. Miał ją realizować nowy ambasador Rosji w Mińsku Michaił Babicz (jego przyjęcia odmówiła Ukraina, gdy miał on objąć placówkę w Kijowie, uczestniczył bowiem w przejmowaniu Krymu przez rosyjską armię). Już jako ambasador w Mińsku zastąpił prowokacyjną wypowiedzią, że Białorusini to część narodu rosyjskiego. Pod presją Aleksandra Łukaszenki Putin ostatecznie zgodził się wycofać Babicza z Mińska i wysłał tam jako ambasadora Dmitrija Miezencewa, zaufanego człowieka, współpracownika z lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Miezencew brał udział w pierwszej kampanii prezydenckiej Putina w 2000 roku. Łukaszenka natomiast wzmocnił pozycję swojego ambasadora w Moskwie, Władzimira Siemaszki, uczynił go równocześnie wicepremierem białoruskiego rządu.

Jak zauważają analitycy Ośrodka Studiów Przestrzeni Postsowieckiej Akademii Sztuki Wojennej, „Rosyjscy eksperci podpowiadają Kremlowi, że trzeba na Białorusi dążyć do szybkiej »wymiany« Łukaszenki na kandydata prorosyjskiego, a zwlekanie z tym działaniem może skutkować tym, że na Białorusi pojawiają się siły zdolne do przeciwstawienia się Rosji oraz przeprowadzenia scenariusza ukraińskiego”^{*}.

Profesor Czwołek wskazuje, że po 2014 roku „Białoruś stara się zachować neutralną pozycję w sporze Federacja Rosyjska–NATO, ponieważ próbuje polepszyć stosunki z za-

^{*} Kreml naciska na zmianę władzy w Mińsku. Biuletyn nr 9/Wrzesień, Akademia Sztuki Wojennej, Centrum Badań nad Bezpieczeństwem, Ośrodek Studiów Przestrzeni Postsowieckiej, s. 47.

chodnimi strukturami. Podobnie stanowisko zajmuje w sprawie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Wyraźnie obawia się zwiększenia rosyjskich wpływów wojskowych na terytorium swego państwa. Chociaż groźba bezpośredniej interwencji rosyjskiej na Białorusi wydaje się niewielka, nie można jej wykluczyć”. Zdaniem autora „Białoruś podjęła działania mające zmniejszyć zależność wojskową od najbliższego sojusznika. Jej priorytetowym celem stało się zdywersyfikowanie kierunków eksportu swojej zbrojeniówki, tak aby zmniejszyć uzależnienie od rosyjskiego rynku zbytu. Mimo ograniczonych środków finansowych zaczęła modernizować siły zbrojne własnymi siłami. Próbuje również zablokować przejęcie przez Rosję najwartościowszych firm zbrojeniowych”. Autor podkreśla jednak, że „Białoruś odgrywa zbyt ważną rolę strategiczną, by Rosja nie zabezpieczyła swoich interesów na jej terytorium [...]. W kolejnych latach zapewne zmusi Białoruś do realnych ustępstw. [...] Najbliższe lata będą wymagały podjęcia przez Łukaszenkę trudnych decyzji, jeśli nadal chce sprawować władzę. Ostatnio Rosja istotnie wzmocniła swoje wpływy polityczne oraz gospodarcze na Białorusi. Zwiększająca się presja i determinacja strony rosyjskiej nie pozostawiają Łukaszence wielkiego pola manewru, gdyż Rosja nie pozwoli mu na wyjście spod jej wpływów”.

Inną perspektywę badawczą przedstawia tekst dr. Piotra Lewandowskiego „Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako »soft power« – analiza przypadku Rzeczypospolitej”. Autor proponuje zbudowanie polskiej koncepcji wielkoprzestrzennej jako projektu, który stałby się skutecznym narzędziem prowadzenia naszej polityki regionalnej. Zauważa, że „Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna stanowi format wielkości kraju w rozumieniu nie przestrzennym, lecz aksjologicznym (odnoszącym się do kodów, narracji, map mentalnych i wizji geopolitycznych). Wyraża się w soft powerowym kreowaniu wizerunku państwa i narodu. Rzeczpospolita nie budzi negatywnych asocjacji, ponieważ nigdy wcześniej nie dążyła do podbojów, zdobywania stref wpływów, działań imperialistycznych. Wręcz przeciwnie, sprzeciwiała się i sprzeciwia tego rodzaju zjawiskom w regionie, stoi na straży demokracji, suwerenności państw oraz poszanowania ich równości i wolności w podejmowaniu decyzji. Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna jest przejawem kultury geopolitycznej, realizowanej przez lokowanie narracji i kodów geopolitycznych w dyskursie międzynarodowym. Powinna ona wyrażać się w tworzeniu wizji geopolitycznej skupionej na bezpieczeństwie narodowym i regionalnym – wykreowaniu wizerunku Polski jako państwa gwaranta bezpieczeństwa i lidera regionu”.

Dział „Bezpieczeństwo i obronność” zamyka artykuł płk. dr. Lecha Draba „Rola dyplomacji obronnej w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego”. Tekst ten wpisuje się w nurt poszukiwania przez „Kwartalnik Bellona” obszarów badań związanych z szeroko pojętym bezpieczeństwem międzynarodowym państwa w interakcji z narzędziami prawnymi i praktyką działań dyplomacji obronnej. Autor podkreśla, że obecnie dominującą w świecie tendencją jest ewolucja dyplomacji obronnej i przystosowywanie jej do nowych wyzwań w środowisku międzynarodowym.

Reforma polskiej nauki obejmuje też głęboką transformację wojskowych placówek naukowo-badawczych i uczelni wojskowych. W dziale „Edukacja” publikujemy znakomity artykuł płk. dr. hab. Marcina Liberackiego „Wybrane aspekty funkcjonowania uczelni wojskowych w świetle zapisów Konstytucji dla Nauki”. Autor koncentruje się na najważniejszych

problemach, które powinny być wzięte pod uwagę w procesie przekształcania uczelni wojskowych. Liczymy na kolejne tak merytoryczne publikacje naukowe i oczekujemy dyskusji na łamach kwartalnika na temat sprawnego funkcjonowania uczelni wojskowych w nowych ramach prawnych.

W dziale „Sztuka wojenna” przedstawiamy tekst autorstwa płk. dypl. Dariusza Rewaka i ppłk. dr. hab. inż. Norberta Świętochowskiego zatytułowany „Rozpoznanie na potrzeby połączonego rażenia”. Autorzy ukazują militarny wymiar przewagi informacyjnej i jej wpływ na skuteczność połączonego rażenia na współczesnym polu walki. Podkreślają, że „[...] należy rozważyć podjęcie przez kręgi kierownicze Sił Zbrojnych RP debaty, z udziałem środowisk naukowych, przemysłu zbrojeniowego oraz przedstawicieli wszystkich rodzajów sił zbrojnych i wojsk, na temat nowego modelu rozpoznania na potrzeby artylerii jako ważnego elementu połączonego wsparcia ogniowego, ognia operacyjnego i połączonego rażenia. Jednym z najważniejszych tematów tej debaty powinna być konieczność przeorientowania wszystkich systemów rozpoznania Sił Zbrojnych RP na prowadzenie aktywnego rozpoznania, ponieważ w obecnych uwarunkowaniach jakakolwiek reaktywna walka z systemami rażenia potencjalnego przeciwnika, np. z artylerią sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, byłaby trudna do prowadzenia”.

W dziale „Praktyka i doświadczenia użycia sił zbrojnych” publikujemy artykuł „Szkolenie w zakresie zasad użycia siły sposobem na wyeliminowanie syndromu Nangar Khel”. Jego autor, ppłk dr n. pr. Wojciech Mendel, podkreśla, że wydarzenie z 16 sierpnia 2007 roku – ostrzelanie afgańskiej wioski przez żołnierzy polskiego kontyngentu wojskowego, w wyniku czego śmierć poniosło sześć osób cywilnych, a trzy osoby doznały ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, nadal wywiera wpływ na świadomość społeczną żołnierzy Sił Zbrojnych RP. Wskazuje, że sposobem na wyeliminowanie syndromu Nangar Khel mogą być szkolenia w zakresie zasad użycia siły. Zwraca jednak uwagę, że nie powinny one być prowadzone wyłącznie w okresie przygotowawczym przed udziałem kontyngentu wojskowego w operacji wojskowej poza granicami państwa, lecz powinny stanowić stały element programowego szkolenia pododdziałów. Z kolei płk dr hab. inż. Piotr Dela z Instytutu Działań Informacyjnych Wydziału Wojskowego Akademii Sztuki Wojennej w artykule „Propaganda in the Ukrainian conflict. A Case study” w sposób syntetyczny omawia metody aktywnego dezinformowania i kształtowania obrazu wojny przez Rosję oraz próby przeciwdziałania w tym obszarze podejmowane przez Ukrainę.

Numer zamyka artykuł kmdr. por. rez. dr. Bohdana Paca „Analiza zintegrowana portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym”, poświęcony planistycznemu podejściu do potencjału tego portu w systemie morskiego bezpieczeństwa państwa. Autor uważa, że podczas przebudowy portu należy uwzględnić rozwiązania polegające na stworzeniu jakościowo nowej infrastruktury transportu lądowego w regionie, a także skomunikować port w Ustce z amerykańską bazą sił zbrojnych w Redzikowie. Podkreśla, że jest to „[...] istotne zwłaszcza w kontekście możliwości powadzenia działań hybrydowych, poniżej progu wojny oraz otwartego konfliktu ze strony potencjalnego przeciwnika. Tym bardziej, jeśli uwzględni się mało satysfakcjonujące położenie portów Trójmiasta i bazy morskiej w Gdyni względem instalacji wojskowych obwodu kaliningradzkiego oraz znaczne oddalenie portów morskich w Szczecinie i Świnoujściu od Redzikowa”. Aby osiągnąć te cele, tj. wzmocnić

bezpieczeństwo państwa, należy wpisać je do planów modernizacji portu w Uście. Warto dodać, że Ustkę jako element wzmocnienia naszego potencjału obronnego na Bałtyku doskonale będzie uzupełniał budowany kanał Nowy Świat, który przetnie Mierzeję Wiślaną. W praktyce ów kanał odbierze Rosji możliwość blokowania rozwoju tego regionu. Dotychczas od politycznej woli Moskwy zależała swobodna żegluga wszelkich jednostek przez Cieśninę Piławską. Ta jedyna naturalna droga wodna na tym akwenie jest położona bowiem po rosyjskiej stronie Mierzei. Przesmyk ten ma strategiczne znaczenie dla Rosji – w położonym na obu jej brzegach Bałtyjsku stacjonują główne siły Floty Bałtyckiej Marynarki Wojennej Federacji Rosyjskiej. Tędy też prowadzi tor wodny do Kaliningradu, gdzie mieści się dowództwo Floty. Jest to również trzeci pod względem masy przeładunkowej rosyjski port na Bałtyku (aż 40% wymiany morskiej Rosji dokonuje się w jej bałtyckich portach).

Polska rozbudowuje swój potencjał wybrzeża. Nowy terminal kontenerowy DCT w Gdańsku jest największym terminalem na Morzu Bałtyckim. Zwiększa się znaczenie Świnoujścia i Szczecina. Działania te są elementem całościowego programu, ściśle powiązanego z projektem korytarza transportowego północ–południe i europejską geopolityczną osią Północ–Południe, której patronują Stany Zjednoczone. Morze Bałtyckie – to jeden z najważniejszych szlaków żeglugowych na świecie. Przewozy na nim stanowią 15% globalnego przewozu towarowego. W tę nową geopolityczną strategię wpisuje się odblokowanie Mierzei Wiślanej, tym samym otwarcie dla wymiany towarowej portu w Elblągu. Sąsiadujące z Polską Niemcy i Rosja są zaniepokojone tą perspektywą, wzmacniane są bowiem elementy naszej infrastruktury w europejskiej osi Północ–Południe oraz nasze możliwości inwestycyjne. Port w Elblągu stanie się częścią infrastruktury Międzymorza, wielkiego projektu, który ma zwiększyć tempo rozwoju państw regionu ciągnącego się od Polski i Bałtyku po Chorwację i Morze Adriatyckie. W tym szerszym kontekście trzeba postrzegać także modernizację portu w Uście – pod kątem możliwości wykorzystania jego potencjału obronnego.

Szanowny Czytelniku, z szacunkiem i pokorą oddajemy w Twoje ręce nowy numer „Kwartalnika Bellona”.

*dr hab. Piotr Grochmalski, prof. ASzWoj,
redaktor naczelny „Kwartalnika Bellona”*

Editorial

Dear Readers,

The safety of Poland can depend directly – and this is barely an overstatement – on the direction of further evolution of Belarus. Putin’s Russia readily abuses power and leads to war. One cannot rule out that after occupation of Crimea and aggression on Ukraine, Moscow will bring to annexation of Belarus or to the exchange of political elites in this country (such a coup d’état attempt – unsuccessful – the Russian Federation made against Montenegro). Therefore, a thorough analysis of Russian and Belarussian relations seems important.

This edition of Kwartalnik Bellona (The Bellona Quarterly) opens an article on “Determinants of Military Cooperation Between Belarus and Russia After 2014” written by Arkadiusz Czwótek, PhD, an associate professor at Nicholas Copernicus University (UMK) in Toruń, Poland. This specialist in post-Soviet area, an author of a pioneer work on “Political Opposition in Belarus (1989-2010),” presents a material of special value, considering the perspective for Polish and European security and defense. On the basis of unique materials, he shows the scale and nature of military cooperation between Belarus and Russia. This publication is even more valuable, because – as the author says himself – in scientific literature, the issue of Belarusian-Russian cooperation is poorly recognized. For the Polish reasons of state, defining a degree of Finlandization of Minsk by Moscow, is of enormous significance.

Vladimir Putin after his victory in 2018 elections started to push the strategy of an accelerated integration of Belarus with the Russian Federation. The person to implement the strategy was a Russian ambassador in Minsk, Mikhail Babich (Kiev had refused to accept him to the post as a Russian ambassador to Ukraine due to the fact he had participated in the annexation of Crimea by Russia). As an ambassador in Minsk, he became famous for his provocative declaration that the Belarussians are part of the Russian nation. Under the pressure of Alexander Lukashenko, Putin ultimately decided to withdraw Babich from Minsk, replacing him with Dmitry Mezentsev, his man to be trusted and his co-worker in the 1990s. Mezentsev took part in Putin’s first presidential campaign in 2000. Lukashenko, in turn, strengthened the position of his ambassador in Moscow, Vladimir Semashko, and at the same time appointed him Deputy Prime Minister in Belarussian government. According to the analysts at the Center for Post-Soviet Space Studies at War Studies University, Russian experts are advising the Kremlin that Belarus should be quickly “replacing” Lukashenko for a pro-Russian candidate, and any delays in that matter may lead to the emergence of new powers capable to resist Russia and conduct the Ukrainian scenario.¹ Professor Czwótek indicates that in 2014 Belarus is trying to maintain a neutral

¹ The Kremlin pushes towards the change of power in Minsk. Bulletin No. 9/September, War Studies University in Warsaw, the Center for Security Research, the Center for Post-Soviet Space Studies, p. 47.

position in the dispute between the Russian Federation and NATO as it is trying to improve relations with Western structures. It takes a similar position as regards the Russian-Ukrainian conflict. Belarus is clearly afraid of increasing Russian military influence on its territory. Although the threat of direct Russian intervention in Belarus seems low, it cannot be ruled out. According to the author, Belarus has taken steps to reduce its military dependence on its closest ally. Its priority objective has become the diversification of export directions for its armaments to reduce dependence on the Russian market. Despite limited financial resources, Belarus started to modernize its armed forces on its own. It is also trying to block Russia's takeover of the most valuable armaments companies. Czwołek however emphasizes that Belarus plays too important a strategic role for Russia not to secure its interests on its territory. [...] In the years to come, it will probably force Belarus to make real concessions. [...] In the coming years, Lukashenko will have to make difficult decisions if he wants to continue to rule. Recently, Russia has significantly strengthened its political and economic influence in Belarus. Increasing pressure and determination from the Russian side do not leave Lukashenko much room for maneuver, as Russia will not allow him to escape its influence.

Other research perspective is presented by Piotr Lewandowski, PhD in his article entitled "Geopolitical Large-Space Ideas as Soft Power. Case Analysis of the Republic of Poland." The author suggests building a new Polish large-space concept as a project which would become an effective tool in conducting our regional policy. He also points out that the Republic of Poland, as a large-space idea, constitutes a format of the country size, understood not as spatial, but as axiological (referring to codes, narrations, mental maps and geopolitical visions). This is expressed in a soft-power creation of the image of a state and a nation. Poland does not evoke any negative associations, as never before it had had any desire to conquer, acquire new areas of influence, or run any imperialist activity. On the contrary, Poland has always been, and still is, against such activities in the region, and it guards democracy, state sovereignty and respect towards their equality and freedom to take their own decisions. Poland as a large-space concept is a form of geopolitical culture, implemented by putting narration and geopolitical codes in international discourse. It should be expressed in creation of geopolitical vision focused on national and regional security –creating an image of Poland as a guarantor of security and a regional leader.

The section on Security and Defense closes with an article by Colonel Lech Drab, PhD on "The Role of Defense Diplomacy in Ensuring International Security." This material is close to Kwartalnik Bellona where we look for the areas of research related to a widely understood international security in interaction with legal tools and the practice of defense diplomacy activities. The author emphasizes that a dominant in the world tendency today is an evolution of defense diplomacy as well as adjusting it to the new challenges in international environment.

The reform of Polish science also includes a deep transformation of military academic and research and development institutions and military schools of university standing. In Education section, we publish a superb article by Col Marcin Liberacki, PhD on "Selected Aspects of Functioning of Military Higher Education Schools in the Light of the Constitution

for Science Regulations.” The author focuses on the most important problems that had to be considered during transformation of military higher education schools. We hope that another such academic writings will follow, and we are expecting a debate on the pages of our quarterly about an effective functioning of military schools of university standing within new legal framework.

The Art of War section presents the text by Col Dariusz Rewa, and LtCol Norbert Świętochowski, PhD in Eng. entitled “Reconnaissance for Joint Fires.” Both authors point to a military dimension of informational advantage and its effect on effectiveness of joint fire on a contemporary battlefield. They emphasize that a debate in the Polish Armed Forces management should be launched – with active participation of academic society, defense industry and the representatives of all branches of the armed forces and military, on the new model of reconnaissance for the needs of artillery being an important element of joint fire support, operational fire, and joint fire. One of the most important subjects of this debate should be the reorientation of all reconnaissance and surveillance systems of the Polish Armed Forces to active reconnaissance, because in present conditions, any reactive response to the fire systems of our potential adversary, e.g. the Russian Federation’s artillery, would be difficult to conduct.

In our section on Practice and Experience in the Armed Forces Use, we publish an article on “Training on the Rules of Engagement as the Way to Eliminate Nangar Khel Syndrome.” His author, LtCol Wojciech Mendel, PhD, highlights that this incident of August 16, 2007 – when the Polish Military Contingent soldiers opened heavy machine and mortar fire at the Afghan village as a result of which six civilians died and three were heavily wounded – still has a great impact on the social awareness of the PAF soldiers. In his opinion, the training on the rules of the use of power can be the way to eliminate the Nangar Khel syndrome. However, he indicates that the training should be conducted not only as a preparation for the participation of the military contingent in a military operation abroad, but rather it should be a fixed element in a troop training program. Our next author, Col Piotr Dela, PhD in Eng. (Institute of Informational Activity of the Faculty of Military Studies at War Studies University) in his article on “Propaganda in Ukrainian Conflict” synthetically discusses methods of active disinformation and forming a war image by the Russians as well as Ukrainian attempt to counteract this activity.

This edition of Kwartalnik Bellona closes an article by LtCdr (Res) Bohdan Pac, PhD on “Integrated Analysis of Ustka Seaport in Defense Aspect”, which is about including in modernization planning the potential of this port with regard to the state maritime security system. According to the author, when rebuilding the port, better quality infrastructure for a land transport in the region should be considered, as well as communicating the port in Ustka with the US Army Base in Redzikowo. He emphasizes that it is crucial particularly in the context of possibility of hybrid activities, below the war level or an open conflict on the part of a potential adversary. All the more if a rather unsatisfactory location of ports in Trójmiasto and the naval base in Gdynia with regards to military installations in Kaliningrad Oblast, as well as a significant distance of seaports in Szczecin and Świnoujście from Redzikowo, is considered. In order to achieve these goals, i.e. enforce state security, this should be enclosed in the modernization plan of the port in Ustka. Worth

noting is the fact that Ustka, as an element enforcing our defense potential in the Baltic Sea, will perfectly complement the future New World channel, which will cross the Vistula Spit. In practice, the channel will prevent Russia from blocking the growth of the region. So far, free shipping of all vessels through the Strait of Baltiysk all depended on Moscow's political will. This only natural water route on these waters is located on the Russian side of the Vistula Spit. The strait is of strategic significance for the Russian Federation – in Baltiysk, located on both of its sides, the main forces of the Russian Baltic Fleet are stationed. This is also the water route to Kaliningrad, where the Fleet headquarters is located. It is also the third Russian port in the Baltic Sea, considering cargo handling capacity (as much as 40% of Russia's ship trade takes place in its Baltic ports).

Poland is expanding its coastal potential. A new container terminal in Gdańsk is the greatest terminal in the Baltic Sea. The significance of Świnoujście and Szczecin ports is increasing. These steps are part of the entire program closely related to the project of the International North-South Transport Corridor and the European geopolitical North-South line, which is supported by the United States. The Baltic Sea is one of the most important shipping routes in the world. The shipping on the Baltic Sea constitutes about 15% of global trade transportation. Unblocking the Vistula Spit is part of this new geopolitical strategy, and this also means opening the port in Elbląg for trade shipping. Germany and Russia neighboring Poland are anxious about this perspective, since the elements of our infrastructure on the European North-South line as well as our investment capabilities are thus enforced. The port in Elbląg will become a part of Intermarium (Międzymorze) infrastructure, a great project which is to speed up the growth of the states in the region extending from Poland and the Baltic Sea to Croatia and the Adriatic Sea. Therefore, modernization of the seaport in Ustka should be perceived in the context of its defense potential capability.

Dear Reader, we humbly present to you the new edition of Kwartalnik Bellona.

*Piotr Grochmalski,
Professor at War Studies University (ASzWoj),
Editor-in-Chief of Kwartalnik Bellona*

Determinanty współpracy wojskowej Białorusi z Rosją po 2014 roku

Autor omawia współpracę wojskową – jej skalę i zakres – Rosji i Białorusi po 2014 roku. Analizuje zmiany, jakie zaszły w tej dziedzinie po interwencji rosyjskiej na Ukrainie. Przedstawia podstawy prawno-traktatowe białorusko-rosyjskiej współpracy, a także główne punkty sporne w obustronnych relacjach.

W ostatnich latach pogłębiły się różnice w polityce międzynarodowej obydwu państw. Rosja od swego najbliższego sojusznika oczekuje poparcia w konflikcie z Sojuszem Północnoatlantyckim oraz jednoznacznego uznania zasadności jej interwencji na Ukrainie. Rosyjskie dążenia do pogłębienia integracji z Białorusią, również w sferze wojskowej, są intensywne zwłaszcza w ostatnich miesiącach.

Autor zwraca uwagę na współpracę w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego obydwu państw, a także na wspólne manewry wojskowe oraz proces kształcenia białoruskich żołnierzy w rosyjskich uczelniach wojskowych.

SŁOWA KLUCZOWE

Białoruś, Rosja, współpraca wojskowa, bazy wojskowe, manewry wojskowe

Po rosyjskiej interwencji na Ukrainie w 2014 roku zmienił się kontekst polityki zagranicznej i wewnętrznej Białorusi. Od początku wojny rosyjsko-ukraińskiej władze Białorusi starały się prowadzić politykę balansowania między stronami konfliktu. Od wielu lat pogłębia się zależność polityczna, gospodarcza i militarna Białorusi od Rosji, co powoduje, że możliwości politycznego manewru Mińska są coraz mniejsze. W kolejnych miesiącach konfliktu ukraińsko-rosyjskiego Białoruś nie zdobyła się na otwartą krytykę działań Federacji Rosyjskiej. Aleksander Łukaszenka nie potępił Rosji za aneksję Krymu i pod jej naciskami potwierdził przynależność Półwyspu Krymskiego do Rosji. Białoruś zagłosowała również przeciwko rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ popierającego integralność terytorialną Ukrainy.

Nie wszystkie działania podjęte przez stronę białoruską zyskały aprobatę rosyjskiego sojusznika. Białoruś wspierała integralność terytorialną Ukrainy oraz sprzeciwiała się rosyjskim planom jej federalizacji. Władze Białorusi zadeklarowały też neutralność w konflikcie rosyjsko-ukraińskim oraz zdementowały informacje o możliwości rosyjsko-białoruskiej interwencji na Ukrainie. Wyraźnie sprzeciwiły się pomysłom tranzytu wojsk rosyjskich przez jej terytorium. Ponadto Białoruś

dr hab.
ARKADIUSZ
CZWOŁEK

*Kierownik Katedry
Studiów Strategicznych
Instytutu Nauk
o Bezpieczeństwie
Wydziału Nauk
o Polityce
i Bezpieczeństwie
Uniwersytetu Mikołaja
Kopernika w Toruniu.
Zainteresowania
badawcze koncentruje
na polityce
bezpieczeństwa
obszaru
poradzieckiego,
relacjach białorusko-
rosyjskich oraz siłach
zbrojnych Białorusi.*

nie uznała na arenie międzynarodowej nowo powstałych republik ludowych – Donieckiej i Ługańskiej. Konflikt na wschodniej Ukrainie tylko pogłębił rozbieżności w relacjach białorusko-rosyjskich. Władze Białorusi wyraźnie dystansowały się od polityki rosyjskiej wobec Ukrainy, Łukaszenka zaczął bowiem obawiać się możliwości rosyjskiej interwencji w swoim państwie¹.

Celem artykułu jest przedstawienie zakresu i skali współpracy wojskowej Białorusi z Rosją po 2014 roku. Główne pytanie badawcze dotyczy zmian, jakie zaszły w tej dziedzinie po rosyjskiej interwencji na Ukrainie. Przeprowadzono wielopłaszczyznową analizą podstaw prawno-traktatowych współpracy wojskowej, kwestii spornych w obustronnych relacjach, współpracy w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego, wspólnych manewrów oraz procesu kształcenia białoruskich żołnierzy w rosyjskich uczelniach wojskowych.

Przegląd literatury i metodologia

W literaturze naukowej problematyka białorusko-rosyjskiej współpracy jest słabo rozpoznana. Autorzy najczęściej analizowali współpracę wojskową tych państw do 2014 roku. Dominowały artykuły dotyczące gospodarczych i politycznych aspektów współpracy. Z nowszych prac poświęconych tej problematyce należy wymienić opracowania autorstwa Sofii Astachowej² czy Aleksandra Goltsa³. Dostępne są również raporty różnych centrów analitycznych traktujące o niektórych obszarach białorusko-rosyjskiej współpracy wojskowej⁴. Wiele przydatnych informacji jest podawanych w ramach projektu Belarus Security Blog, który zawiera bieżące komentarze na temat zmian w białoruskich siłach zbrojnych. Zasadniczo tematyka ta jest jednak opracowana w sposób niedostateczny, co zachęca do pogłębionych badań i analiz.

W trakcie badań zastosowano metody właściwe naukom społecznym. Główną metodą badawczą stanowiła analiza treści. Przenalizowano dostępną literaturę przedmiotu, raporty analityczne oraz materiały prasowe. Wykorzystano opracowania z takich dziedzin jak bez-

- 1 A. Czwołek, *Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2016 nr 46, s. 147–148; T. Bakunowicz, *Polityczne manewry Białorusi na tle konfliktu ukraińsko-rosyjskiego* Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 2.04.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-02/polityczne-manewry-bialorusi-na-tle-konfliktu-ukrainsko-rosyjskiego> [dostęp: 2.07.2019].
- 2 С. Астахова, *Военное сотрудничество Белоруссии и России*, „Россия и новые государства Евразии”, 2013 nr 3, s. 50–57; eadem, *Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере*, „Россия и новые государства Евразии” 2018, No 1, s. 181–190; eadem, *Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества*, „Россия и новые государства Евразии” 2018 nr 4, s. 146–158.
- 3 A. Golts, *Belarus and Russia: Military Cooperation but with Different Goals*, w: *Belarusian Foreign Policy: 360°*, ed. A. Kudors, The Centre for East European Policy Studies, Riga 2017, s. 87–100.
- 4 Np. S. Bohdan, *Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region*, Ostrogorski Centre Analytical Paper 4, 18 August 2014 [online], <https://belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf>; M. Klein, *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives*, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. SWP Research Paper 1 January 2019, Berlin; K. Kłysiński, P. Żochowski, *Koniec mitu bratniej Białorusi. Uwarunkowania i przejawy rosyjskiego soft power na Białorusi po 2014 roku*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 7.11.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2016-11-07/koniec-mitu-bratniej-bialorusi>; Ю. Царик, А. Сивицкий, *Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации*, Минск 2016; Р. Астапеня, Д. Болкунец, *Белорусско-российские отношения на фоне конфликта в Украине*, Минск–Лондон 2016 [online], <http://belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations-ru.pdf/>.

pieczeństwo wewnętrzne i międzynarodowe, geopolityka oraz stosunki międzynarodowe. Podczas badania oficjalnych dokumentów odwołano się do metod instytucjonalno-prawnej oraz porównawczej.

Podstawy prawno-traktatowe współpracy wojskowej

Od 1991 roku Białoruś jest członkiem Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), a od 1994 roku – Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ). Współpracę militarną państw członkowskich obu organizacji koordynuje Rosja. W wypadku Białorusi współpraca ta jest rozwijana w formacie dwustronnym i wielostronnym. Jej podstawy sformułowano już na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. W 1993 roku podpisano umowę o współpracy wojskowo-technicznej. Znalazły się w niej zapisy o umacnianiu powiązań korporacyjnych przy modernizacji i produkcji sprzętu wojennego oraz zagwarantowaniu wzajemnych dostaw uzbrojenia i usług w sferze militarnej. W ten sposób podtrzymano współpracę z okresu funkcjonowania ZSRR w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego oraz położono fundamenty pod dalszą współpracę wojskową. Obie strony zobowiązały się nie importować bez porozumienia produkcji zbrojeniowej do innych państw. Podpisano już kilkadziesiąt układów regulujących różne aspekty współpracy w tej dziedzinie.

Z upływem lat integracja państw się pogłębiała, zarówno wojskowa, jak i polityczna. W 1997 roku Białoruś i Rosja podpisały porozumienie o powołaniu regionalnego zgrupowania wojsk, którego celem było wspólne przeciwstawianie się agresji ze strony państw trzecich. W tym samym roku zawarto również umowę o współpracy wojskowej zakładającą: dalszą integrację w sferze polityki obronnej i strategii; unifikację ustawodawstwa w sferze wojskowej; przygotowanie programu zamówień państwowych dla przemysłu zbrojeniowego; rozwój, produkcję i remont techniki wojskowej; ujednolicenie systemu kierowania regionalnym zgrupowaniem wojsk; wspólne utrzymywanie obiektów infrastruktury wojskowej i korzystanie z nich; przygotowanie kadr wojskowych oraz logistyki. Ostatnie dwa porozumienia obowiązują od 1999 roku. Współpracę wojskową regulowały również kolejne umowy: o powołaniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi (1996), Związku Rosji i Białorusi (1997) oraz Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (ZBiR – 1999). W 2012 roku Białoruś ratyfikowała umowę o wspólnej obronie powietrznej. W Rosji kształci się białoruska kadra oficerska. Obydwie armie przeprowadzają wspólnie szkolenia operacyjne, często na terytorium rosyjskim⁵.

5 Vide: С. Астахова, *Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере...*, op.cit., s. 181–182; *Беларусь и Россия: организационно-правовые основы интеграции (1996–2011 гг.)*, Л.П. Козик, М.В. Мясникович, А.М. Абрамович и др., Польша 2001, s. 314–322; *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о военно-техническом сотрудничестве*, 29.10.1993, [online], wersja HTML pliku, <http://docs.cntd.ru/document/901775961/>; *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере*, 29.10.1998 [online] wersja HTML pliku, <http://docs.cntd.ru/document/901796828/>; *Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве*, [online], 19.12.1997, http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29808/; *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь*, 27.12.2009 [online], wersja HTML pliku, <http://docs.cntd.ru/document/902217225/>.

Mimo że pogłębiają się rozbieżności w białorusko-rosyjskich relacjach politycznych i gospodarczych, to współpraca wojskowa pozostaje najmniej konfliktowa. Co prawda po 2014 roku zmniejszyła się liczba nowo podpisanych porozumień: część dotyczyła uregulowania spraw bieżących, między innymi przeprowadzenia wspólnych ćwiczeń wojskowych, a część została zawarta w ramach OUBZ czy WNP. Nadal są podpisywane nowe bilateralne porozumienia, chociaż Białoruś próbuje spowolnić tempo integracji w sferze wojskowej⁶.

W 2014 roku Białoruś ratyfikowała porozumienie z Federacją Rosyjską o umieszczeniu na jej terytorium elementów globalnego systemu nawigacji satelitarnej GLONASS. Rok wcześniej oba państwa podpisały umowę o przedłużeniu do 2020 roku współpracy w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego (ostatnie dwie umowy wypracowano przed interwencją rosyjską na Ukrainie). W listopadzie 2017 roku została podpisana umowa o technicznym zabezpieczeniu regionalnego zgrupowania wojsk Białorusi i Rosji. Założono w niej wspólne utrzymanie w gotowości obiektów infrastruktury wojennej, planowanie i realizację przedsięwzięć operacyjno-technicznych, szkolenie specjalistów oraz wypracowanie wspólnej polityki w sferze technicznego zabezpieczenia regionalnego zgrupowania wojsk. W razie zagrożenia wojennego lub wojny strona rosyjska zobowiązała się do dostarczenia swemu najbliższemu sojusznikowi dodatkowego sprzętu wojskowego. Środki na funkcjonowanie regionalnego zgrupowania wojsk zabezpieczono także w budżecie ZBiR. W latach 2018–2019 podpisano kolejne porozumienia regulujące różne aspekty współpracy wojskowej, np. dotyczące wymiany informacji o perspektywicznych technologiach wojskowych czy o wykorzystaniu łączności satelitarnej w celach wojskowych⁷.

Kwestie sporne w relacjach białorusko-rosyjskich

W białorusko-rosyjskiej współpracy wojskowej nie brakuje jednak rozbieżności. Dowództwu rosyjskiemu nie zależy na unowocześnieniu białoruskich sił zbrojnych, co jest jednym z punktów spornych w obustronnych relacjach. Rosja nie udostępnia Białorusi nowoczesnych technologii wojskowych oraz niezbyt angażuje się w modernizację jej prze-

6 Vide. *Соглашение о сотрудничестве государств – членов Организации Договора о коллективной безопасности в области перевозок воинских и других формирований их движимого имущества, а также продукции военного назначения*, 17.11.2017, Pravo.by [online], wersja HTML pliku, <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=E01500002&p1=1> [dostęp: 7.07.2019]; *О национальном органе, уполномоченном на взаимодействие с Центром кризисного реагирования Организации Договора о коллективной безопасности*, Pravo.by [online], wersja HTML pliku, <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700748&p1=1&p5=0> [dostęp: 7.07.2019].

7 С. Астахова, *Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере...*, op.cit., s. 182–183; *Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о совместном техническом обеспечении региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации*, 14.11.2017 [online], wersja HTML pliku, http://pravo.by/upload/docs/op/A01600091_1512075600.pdf [dostęp: 4.08.2019]; *Соглашение между Министерством обороны Республики Беларусь и Министерством обороны Российской Федерации об обмене информацией о перспективных технологиях и разработках*, 24.10.2018, [online], <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=A01800043&p1=1&p5=0> [dostęp: 4.08.2019]; *Об утверждении Соглашения об использовании систем спутниковой связи военного назначения и их дальнейшем совершенствовании*, 5.12.2018, wersja HTML pliku, [online], <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21800872&p1=1> [dostęp: 4.08.2019]; *Декрет №1 от 16.03.2018 О внесении изменений и дополнений в Декрет Высшего Государственного Совета Союзного государства «О бюджете Союзного государства на 2017 год»*, [online], <http://www.soyuz.by/about/docs/UnionStatefinance> [dostęp: 4.08.2019].

mysłu zbrojeniowego. Sankcje zachodnie wobec Rosji w ostatnich latach przyczyniły się do jej poważnych problemów gospodarczych, to wpłynęło zaś na zmniejszenie liczby rosyjskich zamówień w białoruskiej zbrojeniówce. Po rosyjskiej interwencji na wschodniej Ukrainie pogorszyły się relacje białorusko-rosyjskie. Łukaszenka zaczął usuwać ze struktury sił zbrojnych oraz służb specjalnych dowódców o silnej orientacji prorosyjskiej. Rosyjska interwencja zmusiła Łukaszenkę do przeglądu wszystkich kadr w organach odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Z kolei rosyjskie elity przededefiniowały swój sposób postrzegania najbliższego sojusznika. Rosjanie zaczęli dążyć do zacieśnienia współpracy z Białorusią oraz zwiększyli aktywność oddziaływania w tym państwie. Celem stała się głębsza integracja w sferze militarnej. Na tzw. flance zachodniej Rosji Białoruś stanowi bowiem naturalny bufor oddzielający Federację od państw członkowskich NATO. Współpraca militarna z Białorusią przybliża strategicznie Rosję do obwodu kaliningradzkiego. Białoruś stanowi dla Rosji kluczowe państwo tranzytowe oraz ułatwia lądowe połączenie z enklawą kaliningradzką. W razie konfliktu z NATO siły zbrojne Federacji Rosyjskiej będą dążyły do zajęcia tzw. przesmyku suwalskiego oraz odcięcia państw bałtyckich od wsparcia Sojuszu.

Sukces działań rosyjskich w dużej mierze zależy od lojalności Białorusi, ta jednak dystansuje się od części działań Rosji na arenie międzynarodowej. Próbowano również zachować neutralność w wojnie rosyjsko-ukraińskiej. Białoruś graniczy z Rosją na odcinku aż 1283 km i jest to jej najdłuższa granica lądowa z państwem sąsiadującym. Po 2014 roku Federacja Rosyjska dążyła do zwiększenia kontroli nad Białorusią. Z jej terytorium Rosjanie mogą prowadzić działania wojenne z państwami trzecimi, mogą też wykorzystać państwo białoruskie jako bufor w wypadku konfliktu z NATO. Ale gwarancją osiągnięcia tych celów może być tylko pełna dyspozycyjność Białorusi. Z obserwacji wynika, że Rosja nie jest o tym bezwzględnie przekonana. Białoruś starała się dystansować od konfliktu Federacji Rosyjskiej z NATO, próbowała nie krytykować zbyt ostro natowskich projektów wzmocnienia tzw. flanki wschodniej oraz planów lokalizacji amerykańskiej bazy wojskowej w Polsce. Przyjęła neutralną pozycję w konflikcie Rosja–Ukraina. Nie zgodziła się również na zwiększenie rosyjskiej obecności wojskowej na jej terytorium oraz na tranzyt wojsk rosyjskich. Ponadto strona białoruska nie zawsze przyjmuje rosyjski punkt widzenia w sprawie kierunków dalszego rozwoju OUB. W razie zaostrzenia się konfliktu z NATO taki stan jest dla Rosji nie do utrzymania. Z drugiej strony Białoruś i Rosja wypracowały wspólny plan działań na wypadek pogorszenia stosunków czy konfrontacji militarnej z Sojuszem Północnoatlantyckim, ponieważ próby przyjęcia planu współdziałania na forum OUB w formacie wielostronnym zakończyły się niepowodzeniem⁸.

8 M. Klein, *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives*, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. SWP Research Paper 1. January 2019, Berlin, s. 20; Ю. Царик, А. Сивицкий, *Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации*, Минск 2016, s. 12–13; J. Kowalczewski, *Znaczenie polityczno-militarne Przesmyku Suwalskiego*, „Przegląd Geopolityczny” 2018 nr 25, s. 107–108; K. Kłysiński, P. Żochowski, *Koniec mitu bratniej Białorusi...*, op.cit.; Лукашенко – Путину: ты хочешь, чтобы я купил автомат для того, чтобы тебя защищать? Naviny.by [online], 14.12.2018, <https://naviny.by/new/20181214/1544795425-lukashenko-putinu-ty-hochesh-chtoby-ya-kupil-avtomat-dlya-togo-chtoby-tebja> [dostęp: 10.07.2019].

W ostatnich latach Białoruś sprzeciwia się zwiększeniu obecności rosyjskich wojsk na swoim terytorium. Dotychczas Rosjanie mieli tam dwa obiekty wojskowe: stację radiolokacyjną Wołga w Hancewiczach (obwód brzeski) oraz punkt łączności z rosyjskimi okrętami podwodnymi w Wilejce (obwód miński). Zgodnie z umową z 1996 roku Rosja będzie dysponowała tymi obiektami do 7 lipca 2021 roku, a do 6 lipca 2020 roku Białoruś może odmówić ich dalszego udostępniania. Łukaszenka zapowiedział przedłużenie umowy dotyczącej dalszej dzierżawy. Obecnie obiekty te mają już drugorzędne znaczenie strategiczne i Rosja mogłaby zrezygnować z ich utrzymywania. Służbę w nich pełni około tysiąca rosyjskich oficerów i żołnierzy. Rosjanie niekoniecznie muszą budować nowe bazy wojskowe, mogą bowiem zmienić przeznaczenie baz dotychczas dzierżawionych – po 2020 roku, gdy zacznie obowiązywać nowa umowa o ich arendzie.

W ostatnich latach strona rosyjska podjęła wiele działań w celu zwiększenia swojej obecności wojskowej na terytorium Białorusi. Już w 2013 roku planowała rozmieszczenie pułku wojsk lotniczych w Baranowiczach (obwód brzeski). Chociaż pojawiły się tam rosyjskie myśliwce, obiekt nie uzyskał charakteru stałej bazy wojskowej, stanowił tylko tymczasowe miejsce pobytu rosyjskich samolotów bojowych. Pod koniec 2013 roku w Baranowiczach pojawiły się pierwsze cztery rosyjskie samoloty myśliwskie Su-27. Początkowo Białoruś zachęcała Rosjan do przebazowania tam kolejnych myśliwców Su-27, ponieważ jej system obrony powietrznej – po wycofaniu w 2013 roku z eksploatacji wszystkich 22 myśliwców Su-27 – opierał się głównie na przestarzałych myśliwcach MiG-29. Łukaszenka starał się też przekonać Rosję do bezpłatnego przekazania jej lub sprzedaży po niższej cenie kilkunastu tego typu maszyn. Pod koniec 2014 roku Rosja próbowała wymusić na stronie białoruskiej zgodę na lokalizację nowej bazy wojskowej w Bobrujsku, gdzie zamierzała rozmieścić 12 myśliwców bojowych Su-27, 2 myśliwce szkoleniowo-bojowe Su-27 oraz 4 śmigłowce Mi-8. Już wcześniej lądowały tam rosyjskie Su-27. Rosjanie zmieniali w swoich planach liczbę i rodzaje samolotów, które miałyby stacjonować w Bobrujsku, się, pojawiła się również informacja o możliwości przebazowania tam 24 maszyn Su-27SM.

We wrześniu 2015 roku rosyjski rząd przygotował wstępne porozumienie dotyczące zasad funkcjonowania bazy lotniczej na terytorium Białorusi. Przewidziano w nim rozmieszczenie dodatkowych rosyjskich obiektów wojskowych. Umowa miała obowiązywać 15 lat i dawać możliwość automatycznego przedłużania terminu o następne 5 lat, o ile żadna ze stron nie wypowie go w formie pisemnej rok przed upływem porozumienia. W umowie nie określono ani liczby rosyjskich samolotów, ani liczebności stacjonujących tam rosyjskich oddziałów. Strona białoruska miała zagwarantować infrastrukturę na potrzeby bazy lotniczej. Po interwencji rosyjskiej na wschodzie Ukrainy zainteresowanie Białorusi nową rosyjską bazą wojskową w Bobrujsku osłabło, ponieważ Łukaszenka obawiał się zwiększenia rosyjskiej obecności wojskowej na terytorium swego państwa. Białoruś konsekwentnie dementowała informacje o możliwości budowy na jej terytorium nowej rosyjskiej bazy wojskowej. Temat ten powrócił dopiero w 2018 roku, gdy Rosja zaczęła wywierać presję na swego sojusznika⁹.

9 С. Астахова, *Военное сотрудничество Белоруссии и России...*, op.cit., s. 52–53; *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о российской авиационной базе на территории Республики Беларусь*, [online], <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102378698> [dostęp: 11.07.2019];

Nieprzypadkowo w ostatnich dwóch latach Federacja Rosyjska wymusza na Białorusi zacieśnienie współpracy wojskowej. W najbliższej przyszłości zapewne będzie dążyła do zwiększenia swojej obecności militarnej w tym państwie. Już przyspieszyła prace nad nową redakcją doktryny wojennej Państwa Związkowego, tak by otworzyć sobie drogę do kolejnych szczegółowych porozumień, zmierzających do zwiększenia zależności Białorusi od niej w sferze militarnej. Poprzednia redakcja doktryny obowiązywała od 2001 roku. Pierwsze białorusko-rosyjskie konsultacje w tej sprawie rozpoczęły się w 2016 roku, a nowy projekt przygotowano dwa lata później. Mińsk opóźniał przyjęcie dokumentu z obawy przed zwiększeniem strefy rosyjskich wpływów wojskowych. Projekt miał być przyjęty do końca 2018 roku, ale jeszcze w połowie 2019 roku nie został zatwierdzony. Pod koniec 2018 roku Rosja domagała się od Białorusi przyspieszenia procesu integracji państw, także w sferze wojskowej. Wcześniej białoruskie władze ostrożnie wypowiadały się na temat planów lokalizacji stałej amerykańskiej bazy wojskowej w Polsce oraz wzmocnienia przez Sojusz Północnoatlantycki wschodniej flanki. Chociaż nie akceptowały zwiększonej obecności przy swoich granicach wojsk Sojuszu Północnoatlantyckiego, to nie chciały przerywać dialogu z NATO. Od Białorusi Rosja oczekiwała lojalności i wyraźnego zdystansowania się od rozmów z Sojuszem Północnoatlantyckim. Białoruś starała się zachować pozycję neutralną i odgrywać rolę pośrednika między Rosją a NATO. Po wybuchu wojny na Ukrainie podjęła wiele działań w celu poprawienia relacji z USA i UE i tym samym zbalansowania rosnących wpływów Rosji¹⁰.

Próby Białorusi dystansowania się od konfliktu Rosji z NATO spowodowały reakcję Moskwy. W 2018 roku pod wpływem rosyjskiej presji Mińsk zmienił retorykę wobec USA, uznał bowiem rozmieszczenie baz amerykańskich w Polsce za bezpośrednie zagrożenie swego bezpieczeństwa. Nie wykluczył również możliwości zlokalizowania na swoim terytorium rosyjskiej bazy wojennej. W październiku 2018 roku podczas posiedzenia kolegów ministrów obrony Białorusi i Federacji Rosyjskiej wskazano Sojusz Północnoatlantycki jako głównego przeciwnika ZBiR. Moskwa nasiliła żądania pogłębienia białorusko-rosyjskiej integracji. Rosyjską odpowiedź na „Fort Trump” stanowiły plany rozmieszczenia nowej rosyjskiej bazy wojennej na Białorusi. Możliwość budowy „Fortu Putina” Rosja zaczęła wykorzystywać jako straszak. Dotychczas jej działania pozostają jednak głównie w sferze propagandowej, ale w podobnym tonie zaczęły się wypowiadać władze Białorusi. Chociaż w ostatnich latach Łukaszenka był przeciwnikiem zwiększenia rosyjskiej obecności wojskowej na terytorium swego państwa, Rosja ma wszelkie instrumenty, żeby zmusić go do zmiany stanowiska. Może ona uwarunkować dalsze subwencje dla gospodarki białoruskiej od zgo-

A. Алесин, Система предупреждения о ракетном нападении: «Волге» течь долго, [online], 12.04.2019, <https://www.belrynok.by/2019/04/12/sistema-preduprezhdeniya-o-raketnom-napadenii-volge-tech-dolgo/> [dostęp 11.07.2019]; Media: rosyjska baza w Baranowiczach albo w Berezie, Polskie Radio [online], 24.04.2013, <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/830325,Media-rosyjska-baza-w-Baranowiczach-albo-w-Berezie> [dostęp: 11.07.2019].

10 M. Klein, *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims*, s. 22; С. Астахова, *Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества...*, op.cit., s. 153; W. Kończuk, *Trudne negocjacje rosyjsko-białoruskie*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 27.12.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-27/trudne-negocjacje-rosyjsko-bialoruskie> [dostęp: 4.07.2019]; A. Алесин, *Противостояние Москвы и Варшавы ставит Минск в неудобное положение*, Naviny.by [online], 13.06.2018, <https://naviny.by/article/20180613/1528866355-protivostoyanie-moskvy-i-varshavy-stavit-minsk-v-neudobnoe-polozhenie> [dostęp: 7.07.2019].

dy Mińska na rozmieszczenie dodatkowych wojsk rosyjskich na terytorium Białorusi. Nie ustają również spekulacje dotyczące wielkości przyszłej rosyjskiej bazy i rodzajów dyslokowanych w niej sił zbrojnych. W mediach rosyjskich pojawiają się informacje o możliwości przebazowania tam myśliwców Su-35 oraz kompleksów raketowych (np. Iskanderów) czy też zbudowania w pełni wyposażonej bazy wojskowej. Trudna sytuacja gospodarcza Białorusi nie daje jej możliwości manewru, Rosja oczekuje zaś lojalności i opowiedzenia się po jej stronie w konflikcie z USA i Sojuszem Północnoatlantyckim. Chociaż Łukaszenka będzie opóźniał ten moment, w najbliższej perspektywie może zostać zmuszony do poważnych ustępstw wobec Rosji. I to także w sferze wojskowej, chociaż nie jest zwolennikiem zwiększenia rosyjskiej obecności na terytorium swego państwa¹¹.

Kolejne rozbieżności pojawiły się podczas przygotowania nowej doktryny wojennej Białorusi. Prace nad jej redakcją rozpoczęto po rosyjskiej interwencji na wschodzie Ukrainy. Rosja oczekiwała od Białorusi, że w swoim dokumencie wskaże NATO jako głównego wroga. Mińsk nie zdecydował się jednak na oficjalne odniesienie do Sojuszu Północnoatlantyckiego, na jego określenie użył bowiem neutralnej formuły „koalicja państw”. Nowa doktryna wojenna Białorusi stanowiła również odpowiedź na zagrożenie wojną hybrydową, ponieważ obawiano się działań destabilizujących ze strony Rosji. Białoruś zaakcentowała w doktrynie swoje prawa do prowadzenia samodzielnej polityki w sferze bezpieczeństwa oraz opowiedziała się za rozwojem dobrosąsiedzkich relacji z UE oraz NATO. Z drugiej strony podkreśliła wagę relacji z dotychczasowymi sojusznikami. Jako jeden z celów priorytetowych zadeklarowała wzmocnienie systemu kolektywnego bezpieczeństwa drogą zacieśniania relacji w ramach ZBiR, OUBZ oraz WNP. W sferze obronnej pozostała zwolennikiem umacniania więzi kooperacyjnych z rosyjskimi firmami zbrojeniowymi oraz zakładami zbrojeniowymi państw OUBZ i WNP. Wyraźnie wskazała na zamiar zachowania statusu państwa neutralnego oraz nieuczestniczącego w sporze NATO–Rosja. Jej stanowisko nie zyskało akceptacji Rosji, która od swego najbliższego sojusznika oczekiwała lojalności i wyraźnego opowiedzenia się po jej stronie w konflikcie z NATO¹².

W ostatnich latach w stosunkach białorusko-rosyjskich pojawił się dodatkowy punkt sporny. Po rosyjskiej interwencji na Ukrainie Łukaszenka zaczął brać pod uwagę możliwość powtórzenia podobnego scenariusza w swoim państwie. W tym kontekście zmieniło się podejście władz do zakupu rosyjskiego sprzętu wojskowego. Aby nie zwiększać zależności od Rosji, Białoruś – w miarę możliwości – sama modernizuje starszego typu uzbrojenie. Takie działania wynikają również z ograniczonych środków finansowych na zakup nowoczesnej broni.

W rosyjskich kręgach wojskowych irytację budzi białorusko-ukraińska współpraca w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego, dlatego Białoruś próbuje ukryć jej skalę przed rosyjskim

11 Лукашенко должен построить в Беларуси «Форт Путин», [online], 8.11.2018, <http://gosnovosti.com/2018/11/база-беларусь-россия-нато> [dostęp: 9.07.2019]; «Форт Трамп» vs «Форт Путин», Belarus Security Blog [online], 25.09.2018, <https://bsblog.info/ford-tramp-vs-fort-putin> [dostęp: 9.07.2019]; Лукашенко отверг российскую базу. Москва растерялась, потом согласилась, DELFI [online], 7.11.2018, <https://ru.delfi.lt/abroad/belorussia/lukashenko-otverg-rossijskuyu-bazu-moskva-rasteryalas-potom-soglasilas.d?id=79516101> [dostęp: 09.07.2019].

12 Закон Республики Беларусь 20 июля 2016 г. № 412-З „Военная доктрина Республики Беларусь”, <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412> [dostęp: 04.07.2019].

sojuszniakiem. Według źródeł rosyjskich, w 2015 roku Białoruś dostarczyła na Ukrainę silniki i części zapasowe do lżejszych pojazdów opancerzonych (BTR, BWP) oraz różnego typu akumulatory do czołgów i transporterów opancerzonych. Dodatkowo sprzedawała stronie ukraińskiej optykę do broni strzeleckiej, lunety, termowizory, celowniki kolimatorowe, dalmierze i urządzenia celownicze oraz monitory. Zwiększyła się również sprzedaż czołowego białoruskiego producenta ciągników kołowych oraz podwozi specjalnych, tj. Mińskiej Fabryki Ciągników Kołowych (MZKT), na Ukrainie. Jego produkcja ma zastosowanie i cywilne, i wojskowe.

Rosja próbuje wymóc na stronie białoruskiej ograniczenie jej współpracy zbrojeniowej z Ukrainą. Prawdopodobnie pod wpływem działań rosyjskich Łukaszenka znacjonalizował w 2018 roku Orszański Zakład Remontowo-Lotniczy, w którym 60% udziału miała ukraińska firma Motor Sicz. Po manewrach „Zachód-2017” białorusko-ukraińska współpraca wojskowa została wyraźnie ograniczona. W 2014 roku, po wybuchu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, zakończyła się kooperacja między sektorami obronnymi Rosji i Ukrainy. Brakujących komponentów na potrzeby przemysłu zbrojeniowego Rosja zaczęła poszukiwać u innych producentów, między innymi na Białorusi. W 2015 roku mińskie zakłady Peleng zobowiązały się do dostarczenia Rosji systemów rozpoznawczych oraz układów celowniczych do samobieżnych wyrzutni przeciwpancernych pocisków kierowanych Chryzantema-S. Rosja czyni wiele starań w celu nakłonienia Białorusi do rezygnacji ze współpracy z ukraińskim kompleksem zbrojeniowym, jednak dotychczas bez większych rezultatów¹³.

Współpraca w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego

Początki współpracy Rosji z Białorusią w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego sięgają czasów radzieckich. Ścisłe powiązania korporacyjne obydwu zbrojeniówek nie pozwoliły na ich separację po rozpadzie ZSRR, dlatego podjęto decyzję o podtrzymaniu relacji. Od kilku lat Rosja konsekwentnie odchodzi od importu części zamiennych z państw poradzieckich na potrzeby swoich sił zbrojnych i zastępuje kupno własną produkcją zbrojeniową. Nie we wszystkich przypadkach jest to jednak możliwe, dlatego musi kupować części w innych państwach. Rosyjska polityka uniezależnienia się od zewnętrznych dostawców komponentów zbrojeniowych przynosi już skutki w postaci zmniejszenia w ostatnich latach skali zamówień w białoruskim państwowym kompleksie wojskowo-przemysłowym.

Białoruski przemysł zbrojeniowy opiera się głównie na przestarzałych radzieckich technologiach, a podjęte w ostatnich latach projekty jego modernizacji nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Niektóre białoruskie zakłady zbrojeniowe są ukierunkowane przede

13 M. Klein, *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims*, s. 27; K. Surdyk, *5 minut Białorusi na globalnej szachownicy*, „Raport. Wojsko–Technika–Obronność” 2017 nr 4, s. 41; J. Sabak, *Białoruś zastępuje Ukrainę przy produkcji najnowszych rosyjskich wyrzutni rakiet*, *Defence 24* [online], 8.04.2015, <https://www.defence24.pl/bialorus-zastepuje-ukraine-przy-produkcji-najnowszych-rosyjskich-wyrzutni-rakiet> [dostęp: 12.07.2019]; *Положение в области национальной безопасности и обороны (октябрь 2014 года)*, *Belarus Security Blog* [online], 11.11.2014, <https://bsblog.info/polozenie-v-oblasti-nacionalnoj-bezopasnosti-i-oborony-oktyabr-2014-goda/> [dostęp: 12.07.2019]; *Беларуский военторг в Украине: как Минск помогает Киеву отстроить мощную армию*, [online], 12.12.2015, <https://hvylya.net/analytics/geopolitics/belaruskiy-voentorg-v-ukraine-kak-minsk-pomogaet-kiyev-otstroit-moshhnuyu-armiyu.html> [dostęp: 12.07.2019].

wszystkim na współpracę z partnerem rosyjskim, np. zakłady Integrał i MZKT 85–90% swojej produkcji wojennej sprzedają rosyjskiej zbrojeniówce. Gdyby Rosja zakończyła z nimi współpracę, popadłyby w tarapaty finansowe. Od kilku lat Rosja rozwija program budowy wielokołowych pojazdów transportowych („Program-O”), którymi zamierza zastąpić podwozia MZKT, ale testy przeprowadzone w 2018 roku zakończyły się niepowodzeniem. Siły zbrojne Białorusi są wyposażone głównie w sprzęt rosyjski, w mniejszej części zaś produkcji krajowej. Dla Rosji Białoruś jest niewielkim rynkiem zbytu uzbrojenia, natomiast Białoruś eksportuje znaczną część produkcji swego przemysłu zbrojeniowego do najbliższego partnera. Wpływy z tego tytułu do białoruskiego budżetu państwowego w 2016 roku wyniosły około 400 mln dolarów. Trudno je zweryfikować, ponieważ Białoruś nie podaje szczegółowych danych. Zrezygnowała również z dostarczania tego typu informacji organizacjom międzynarodowym, między innymi rejestrowi ONZ (United Nations Register of Conventional Arms – UNROCA). Jeśli dane te są prawdziwe, oznacza to, że Białoruś sprzedawała w tym czasie Federacji Rosyjskiej prawie 70% swojej produkcji zbrojeniowej.

Władze Białorusi mają świadomość zagrożeń wynikających z takiej sytuacji, dlatego w ostatnich latach próbują zdywersyfikować kierunki eksportu swojej zbrojeniówki (eksport m.in. do Azerbejdżanu). Tradycyjne rynki zbytu dla białoruskiego przemysłu zbrojeniowego stanowią państwa poradzieckie, afrykańskie oraz azjatyckie. Według oficjalnych danych, trudnych do zweryfikowania, ostatnio Białoruś mocno zdywersyfikowała kierunki eksportu broni. Do jesieni 2019 roku do Rosji sprzedawała 30% swego uzbrojenia. Dwustronny obrót towarowy w branży zbrojeniowej miał wynieść corocznie 500–600 mln dolarów, z tego produkcja białoruska stanowiła dwie trzecie, a rosyjska – jedną trzecią. Z analizy oficjalnych komunikatów wynika, że w ostatnich latach Białoruś corocznie sprzedaje Rosji komponenty zbrojeniowe na podobnym poziomie, tj. około 400 mln dolarów. Najważniejszym nowym partnerem okazał się Azerbejdżan. W okresie styczeń–listopad 2018 roku Białoruś sprzedawała armii azerbejdżańskiej sprzęt wojskowy za ponad 411 mln dolarów (prawie trzykrotnie więcej niż w 2017 roku). W pierwszej połowie 2019 roku sam eksport uzbrojenia do Azerbejdżanu wyniósł około 40% produkcji białoruskiego państwowego kompleksu wojskowo-przemysłowego. Nowszego typu uzbrojenie Białoruś otrzymuje głównie z Rosji, ponieważ rodzimy przemysł nie jest zdolny konkurować z rosyjską zbrojeniówką. Rosji zależy na białoruskich podwoziach do jej systemów rakietowych, chociaż interesują ją także inne zakłady z branży zbrojeniowej najbliższego sojusznika (m.in. Peleng, Tetraedr, Display, Integrał, Horyzont).

Prawie całkowita zależność od sprzętu produkcji rosyjskiej tylko pogłębia problemy białoruskich sił zbrojnych. Aby odwrócić ten niebezpieczny trend, Białoruś postawiła na modernizację własnego kompleksu wojskowo-przemysłowego. Rezultatem tego są, na przykład, wieloprowadnicowe systemy rakietowe Polonez. Białoruski przemysł zbrojeniowy nie ma jednak wystarczających środków finansowych na pełną modernizację. Może wyprodukować tylko poszczególne typy nowego uzbrojenia.

Kryzys gospodarczy w Rosji spowodował również ograniczenie jej funduszy na modernizację sił zbrojnych, co skutkowało zmniejszeniem liczby zamówień w białoruskim przemyśle zbrojeniowym. Rosja dąży do przejęcia części najwartościowszych białoruskich firm zbrojeniowych, ale jej działania blokuje strona białoruska. Firmy te zapewniają bowiem spo-

re wpływy do państwowego budżetu. Rosja traktuje Białoruś jako kooperanta, dostarczyciela komponentów potrzebnych dla jej przemysłu zbrojeniowego, oraz jako wykonawcę remontów starszego typu uzbrojenia. Nie zależy jej na modernizacji kompleksu zbrojeniowego swego sojusznika oraz dostarczaniu mu najnowocześniejszych technologii wojskowych. Ta kwestia jest także jednym z punktów spornych w obustronnych relacjach. Wstrzymuje się również od sprzedaży czy bezpłatnego przekazania nowszego uzbrojenia, chociaż Białoruś wielokrotnie z takimi prośbami się zwracała. Rosjanie godzą się jedynie na przekazywanie uzbrojenia wycofywanego z własnych sił zbrojnych oraz starszego, zmodernizowanego sprzętu wojskowego. Dostarczają głównie sprzęt pozwalający wzmocnić potencjał białoruskich sił powietrznych i obrony powietrznej, ponieważ w ten sposób zwiększają bezpieczeństwo swoich granic, a także realizują zapisy umowy o wspólnej obronie powietrznej z 2012 roku. Tempo budowy zintegrowanego systemu obrony powietrznej jest jednak powolne i całkowicie zależy od decyzji rosyjskich¹⁴.

W 2013 roku oba państwa podpisały nową umowę o kontynuowaniu współpracy zbrojeniowej. Tego typu porozumienia są zawierane cyklicznie od lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Wiele pozycji ujętych w spisie dotyczyło prowadzenia wspólnych prac naukowo-badawczych i konstrukcyjnych oraz remontu sprzętu wojskowego. W umowie znalazły się zapisy o współpracy w sferze obrony powietrznej, wojsk rakietowych, a także rozwoju programu kosmicznego. Chodzi między innymi o wspólne prace Mińskich Zakładów Ciągników Kołowych, Rosoboroneksportu oraz Moskiewskiego Instytutu Techniki Ciepłej w dziedzinie budowy nowych oraz modernizacji starszych podwozi do pojazdów obrony powietrznej, a także wojsk rakietowych. Przewidziano również dalszą integrację w dziedzinie przemysłu zbrojeniowego oraz realizację wspólnych projektów, np. budowę śmigłowca dla białoruskich sił specjalnych na bazie rosyjskiej maszyny Ka-226T czy współudział w modernizacji sił powietrznych (m.in. w remontach rosyjskich samolotów transportowych Il-76). Obie strony założyły wspólne modernizowanie samolotów wojskowych znajdujących się w wyposażeniu sił zbrojnych innych państw. Podjęły się również prowadzenia wspólnej polityki w sferze technicznej normalizacji, standaryzacji oraz katalogowania produkcji obronnej.

Wśród szczegółowych porozumień zawarto zobowiązanie Białorusi do dostarczenia części rosyjskiemu przemysłowi zbrojeniowemu między innymi do samolotów amfibii Be-200 oraz radiolokatorów 5P-50. Białoruś wyraziła gotowość udziału w remoncie i modernizacji rosyjskich samolotów Il-76M, Il-76MD i Il-79 przeznaczonych dla zagranicznych kontrahentów. Nadal dostarczałaby wieloosiowe podwozia dla rosyjskich sił zbrojnych, a także części dla rosyjskich wojsk rakietowych. Natomiast Rosja zobowiązała się do dostarczania części dla białoruskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego, głównie przeznaczonych do remontów oraz

14 A.M. Dyer, *Rosja – sponsor białoruskiego wojska*, Polska Zbrojna [online] 9.06.2013, <http://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/8175?t=Rosja-sponsor-bialoruskiego-wojska#> [dostęp: 13.07.2019]; ОНТ: Россия вытесняет ВПК Беларуси со своего оборонного рынка, Belarus Security Blog [online] 10.03.2017, <https://bsblog.info/ont-rossiya-vytesnyaet> [dostęp: 10.07.2019]; Ю. Дубина, *Беларусь претендует на российский гособоронзаказ*, [online], 6.09.2016, <https://belprauda.org/belarus-pretenduet-na-rossijskij-gosoboronzakaz> [dostęp: 11.07.2019]; А. Алесин, *Военно-промышленный комплекс: что дозволено Юпитеру*, [online], 28.01.2019, <http://mirtesen.ru/pad/43518394400> [dostęp: 11.07.2019]; Диверсификация рынков сбыта останется приоритетом ВПК Беларуси, Belarus Security Blog [online] 10.02.2019, <https://bsblog.info/diversifikaciya-rynkov-sbyta-ostanetsya-prioritetom-vpk-belarusi> [dostęp: 13.07.2019].

modernizacji rosyjskich samolotów bojowych. Ponadto rosyjski przemysł zbrojeniowy uczestniczyłby w pracach naprawczych i unowocześnianiu białoruskich sił powietrznych, a także wspierałby stronę białoruską przy realizacji kontraktów zagranicznych.

Zgodnie z informacjami białoruskiego państwowego kompleksu wojskowo-przemysłowego z 2018 roku 99 przedsiębiorstw z sektora zbrojeniowego dostarczyło 1880 różnego rodzaju komponentów dla 255 rosyjskich firm zbrojeniowych. Mińskie Zakłady Ciągników Kołowych przekazały podwozia wieloosiowe do produkcji między innymi: raketowych kompleksów obrony przeciwlotniczej Tor-2ME i Buk-M2E, rosyjskich pocisków balistycznych dalekiego zasięgu Topol-M i Jars, kompleksów operacyjno-taktycznych Iskander, wieloprowadnicowych wyrzutni rakiet Uragan 1-M, systemów raketowych S-400 Triumf, pojazdów zabezpieczenia inżynieryjnego i maskowania, mostów zmechanizowanych TMM-6 oraz systemów obrony raketowej i przeciwlotniczej S-500 Prometheus. MZKT produkują również części dla rosyjskich wojsk raketowych przeznaczenia strategicznego. Państwowy kompleks wojskowo-przemysłowy dostarcza systemy optyczne oraz optyczno-elektroniczne systemy celownicze do rosyjskich czołgów: celownik działonowy Sosna-U (T-72B3), wizjoner termiczny Essa; termowizory Plisa (T-90S) i Essa-72 (T-72) oraz Wiosna-K (BMP-3). Białoruskie komponenty są wykorzystywane między innymi w samolotach MiG-29, Su-30 i Su-33, w mobilnych przybrzeżnych systemach raketowych Bal-E, kompleksach raketowych Bastion-P, samobieżnym systemie artyleryjskim obrony wybrzeża A-222 Bereg, a także w ciężarówkach Tajfun-U. Na Białorusi są remontowane rosyjskie śmigłowce Mi-8 oraz myśliwce MiG-29 i Su-27. Pięć zakładów białoruskich i 12 rosyjskich współpracuje w ramach Międzypaństwowej Grupy Finansowo-Przemysłowej „Systemy Obronne”, powołanej w 2000 roku¹⁵.

Podstawę kooperacji Białorusi z Rosją w sferze wojskowej stanowią coroczne i wieloletnie plany współpracy. W umowie o współpracy wojskowo-technicznej na lata 2016–2020 strona rosyjska nie zobowiązała się do większych dostaw nowego sprzętu wojskowego dla Białorusi. Zadeklarowała, że dostarczy samoloty szkoleniowo-bojowe Jak-130, myśliwce MiG-29M/M2, kompleksy bezałogowych dronów zwiadowczych Dozor-E, systemy raketowe Tor-M2E oraz śmigłowce. Ponadto przekazałaby nowe dalekosieżne rakiety do połowych systemów wyrzutni raketowych 9K51 Grad czy systemu artylerii raketowej BM-30 Smiercz. W porozumieniu określono również innego rodzaju uzbrojenie i amunicję, jakie strona rosyjska ma sprzedać swojemu najbliższemu sojusznikowi (m.in. ręczne granatniki przeciwpancerne RPG-29), ale nie podano jego liczebności. Przewidziano także wspólne konsultacje oraz szkolenia. W lipcu 2019 roku zawarto dodatkowy protokół, rozszerzający zakres tej umowy¹⁶.

15 Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о реализации Программы военно-технического сотрудничества между Республикой Беларусь и Российской Федерацией до 2020 года, 14.07.2014, [online], wersja HTML pliku, http://pravo.by/upload/docs/op/I01300075_1406149200.pdf [dostęp: 14.07.2019]; С. Астахова, *Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере...*, op.cit., s. 185; Ю. Зверев, *Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски*, [online], 1.11.2017, <https://eurasia.expert/voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski> [dostęp: 14.07.2019].

16 Внесены поправки в программу ВТС Беларуси и РФ до 2020 года, Belarus Security Blog [online], 27.06.2019, <https://bsblog.info/vnesenyi-popravki-v-programmu-vts-belarusi-i-rf-do-2020-goda/> [dostęp: 13.07.2019]; Состоялась совместная коллегия министерств обороны Беларуси и России, [online], 10.11.2017, <http://www.voentv.mil.by/ru/news-ru/view/sostojalas-sovmestnaja-kollegija-ministerstv-oborony-belarusi-i-rossii-3020-2017> [dostęp: 10.07.2019].

W 2015 roku Rosja dostarczyła pierwsze cztery samoloty szkoleniowo-bojowe Jak-130, które zastąpiły wyeksploatowane samoloty szkoleniowe produkcji czechosłowackiej L-39. Również w 2015 roku holding „Śmigłowce Rosji” podpisał z białoruskim ministerstwem obrony kontrakt na dostawę w latach 2016–2017 12 śmigłowców transportowo-bojowych Mi-8MTV-5. Chociaż jest to przestarzała konstrukcja z czasów radzieckich, po modernizacji trafiła do wyposażenia wielu sił zbrojnych, w tym rosyjskich. We wspomnianym okresie Rosja przekazała Białorusi wszystkie zamówione tego typu maszyny. Na początku 2016 roku białoruskie ministerstwo obrony podpisało wstępną umowę z rosyjską firmą Irkut, dotyczącą zakupu wielozadaniowych samolotów bojowych Su-30SM, którymi zamierzano zastąpić wyeksploatowane i przestarzałe myśliwce MiG-29. Ze względu na ograniczone możliwości finansowe Białoruś przewidywała ich zakup dopiero po 2020 roku. Ostatecznie strona białoruska zamówiła 12 tego typu maszyn, a pierwsze samoloty zakłady Irkut zobowiązały się dostarczyć w 2018 roku. Sankcje zastosowane przez Zachód spowodowały, że realizacja umowy została opóźniona. Dopiero w 2019 roku na Białoruś trafią cztery z dwunastu zakontraktowanych myśliwców. W latach 2020–2021 Rosja przekaze Białorusi corocznie po cztery Su-30SM. Koszt ich zakupu prawdopodobnie wyniesie około 600 mln dolarów i zostanie sfinansowany z kredytów rosyjskich¹⁷.

W 2016 roku białoruskie ministerstwo obrony otrzymało czwarty z obiecanych dywizjonów przeciwlotniczych S-300PS, które w armii rosyjskiej zastąpiono nowszymi bateriami S-400 i S-350. Działania Rosji wynikały po części z przyjętych zobowiązań budowy zintegrowanego systemu obrony powietrznej WNP, niekoniecznie zaś z woli modernizacji białoruskiej obrony powietrznej, mimo że Białoruś starała się o przekazanie jej raketowego systemu przeciwlotniczego i przeciwraketowego S-400 Triumf. Pułk tego ostatniego systemu Rosja umieściła w obwodzie kaliningradzkim na początku 2019 roku. Rozmieszczenie systemów raketowych S-300PS na Białorusi oraz S-400 Triumf w Kaliningradzie pozwoliło Federacji Rosyjskiej zwiększyć kontrolę nad przestrzenią powietrzną państw regionu bałtyckiego¹⁸.

Od kilku lat pojawiają się informacje o możliwości rozlokowania na Białorusi rosyjskich zmodernizowanych systemów raketowych Iskander-K. Rosja wykorzystuje perspektywę rozmieszczenia Iskanderów na Białorusi głównie jako element strategicznego odstraszania skierowany w Sojusz Północnoatlantyki i jego plany wzmocnienia wschodniej flanki. Deklaracje rosyjskie o możliwości przebazowania Iskanderów na Białoruś nasiliły się po deklaracji pre-

17 J. Sabak, *Rosyjskie Su-30 dla Białorusi. Zastąpią „przestarzałe” MiGi-29*, Defence 24 [online], 5.02.2016, <https://www.defence24.pl/rosyjskie-su-30-dla-bialorusi-zastapia-przestarzale-migi-29> [dostęp: 13.07.2019]; *Białoruś wkrótce otrzyma Su-30SM*, Defence 24 [online] 3.02.2019, <https://www.defence24.pl/bialorus-wkrotce-otrzyma-su-30sm> [dostęp: 13.07.2019]; *Россия передаст Белоруссии истребители Су-30СМ*, [online], 15.05.2019, <https://rg.ru/2019/05/15/rossiya-peredast-belarusii-istrebiteli-su-30sm.html> [dostęp: 14.07.2019]; *Дюжина Су-30СМ сможет заменить почти всю белорусскую боевую авиацию*, [online], 5.04.2019, <https://naviny.by/article/20190405/1554479807-dyuzhina-su-30sm-smozhet-zamenit-pochti-vsyu-belorusskuyu-boevuyu> [dostęp: 14.07.2019].

18 *The Military Balance 2015*, s. 207 [online], <http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2015.996334> [dostęp: 16.07.2019]; A. Golts, *Belarus and Russia: Military Cooperation but with Different Goals...*, op.cit., s. 96; *Belarus Receives Fourth Battalion Of S-300 PS Air Defense Systems*, [online], 6.05.2016, https://www.defenseworld.net/news/15992/Belarus_Receives_Fourth_Battalion_Of_S_300_PS_Air_Defense_Systems#.XUlsjPgq70 [dostęp: 22.07.2019]; *S-400 ogranicza dostęp do Kaliningradu*, Polskie Radio [online], 6.03.2019, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2273504,S400-ogranicza-dostep-do-Kaliningradu-Plk-rez-prof-Marek-Wrzosek-Kaliningrad-to-baza-ale-tez-oczy-i-uszy-Rosji> [dostęp: 16.07.2019].

zydenta USA Donalda Trumpa umieszczenia w Polsce stałej bazy wojsk amerykańskich. Chociaż prawdopodobieństwo stałego stacjonowania systemów Iskander na Białorusi jest małe, Rosja celowo eskaluje napięcie, żeby skłonić Stany Zjednoczone do zmniejszenia skali zaangażowania militarnego w Europie Środkowo-Wschodniej. Już w 2003 roku pojawiły się pierwsze nieoficjalne informacje o podjęciu przez Białoruś starań w celu pozyskania wersji eksportowej Iskanderów-E o zasięgu 200 km. W 2007 roku zamierzano wyposażyć w nie 465 Brygadę Rakietową. Białoruś miała otrzymać to uzbrojenie po wewnętrznych cenach rosyjskich w ramach współpracy w OUBZ, projektów tych jednak nie zrealizowano. Białoruś nie miała środków finansowych na zakup systemu, w rachubę wchodziło więc jedynie ich bezpłatne przekazanie przez stronę rosyjską. Wcześniej Rosja wielokrotnie odmawiała Białorusi dostarczenia nowszej wersji tego typu uzbrojenia (np. wersji Iskander-M), w jej interesie nie leżało bowiem wzmacnianie potencjału militarnego najbliższego sojusznika. Ponadto Rosja obawia się, że Białoruś może ujawnić technologie wojskowe zastosowane w systemach raketowych (np. Chinom). Niechęć Rosji do przekazania stronie białoruskiej systemu Iskander była główną przyczyną podjęcia przez Białoruś współpracy w tej dziedzinie z Chinami. W 2016 roku do wyposażenia białoruskich sił zbrojnych trafiły powstałe w kooperacji z partnerem chińskim wieloprowadnicowe wyrzutnie raketowe Polonez o zasięgu do 200 km. Po modernizacji ich zasięg zwiększył się do 300 km (Polonez-M), a docelowo ma wynieść 500 km¹⁹.

W 2011 roku Białoruś kupiła od Rosji pierwszą baterię systemów raketowych Tor-M2K. Drugą baterię tych systemów Rosjanie przekazali Białorusinom pod koniec 2012 roku, trzecią – pod koniec 2013 roku, a czwartą i piątą – w 2018 roku. W 2015 roku rosyjski koncern Almaz-Antej zawarł z białoruskim ministerstwem obrony kontrakt na dostarczenie trójwspółrzędnej stacji radiolokacyjnej Przeciwnik-G (59H6E). Pierwszą tego typu stację radiolokacyjną białoruskie wojska radiotechniczne otrzymały w 2016 roku. W 2017 roku białoruski resort obrony podpisał kolejną umowę z firmą Almaz-Antej o dostawie nowych stacji radiolokacyjnych, mających wzmocnić obronę powietrzną państwa.

W następnych latach Białoruś kontynuowała współpracę z rosyjskim potentatem zbrojeniowym, między innymi w 2018 roku zakontraktowała zakup kompleksu radiolokacyjnego TRLK 12A6 Sopka-2. W 2018 roku pojawiła się też informacja o zamiarze rozmieszczenia przez Rosję na terytorium Białorusi zestawów walki radioelektronicznej Samarkand. Oficjalnie nie potwierdzono jednak ich stacjonowania na obszarze Białorusi. Rosyjskie stacje radiolokacyjne są konkurencją dla krajowej firmy KB Radar, która produkuje urządzenia radiolokacyjne i systemy radioelektroniczne²⁰.

19 A. Гронский, *Военно-техническое сотрудничество Белоруссии и Китая в ракетной области*, „Россия и новые государства Евразии” 2018 No 3, s. 135–138; M. Dąbrowski, *Iskandery na Białorusi – zmiana strategii na ofensywną*, Defence 24 [online], 29.06.2017, <https://www.defence24.pl/iskandery-na-bialorusi-zmiana-strategii-na-ofensywna> [dostęp: 23.07.2019]; „Искандеры» в Беларуси: не было, нет и не будет, Belarus Security Blog [online], 19.05.2016, <https://bsblog.info/iskandery-v-belarusi-ne-bylo-net-i-ne-budet/> [dostęp: 23.07.2019]; A. Алесин, *Сколько еще Минску стоять в очереди за „Искандерами”?* Naviny.by [online] 25.09.2017, <https://naviny.by/article/20170925/1506318135-skolko-eshche-minsku-stoyat-v-ocheredi-za-iskanderami> [dostęp: 13.07.2019].

20 *The Military Balance 2014*, Vol. 114, 2014, Issue 1, s. 201, [online], <http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2014.871873> [dostęp: 22.07.2017]; A. Валагин, *Беларуси досрочно передали зенитные комплексы „Тор-М2”* [online], 28.11.2018, <https://rg.ru/2018/11/28/reg-pfo/belarusi-dosrochno-peredali-zenitnye-kompleksy-tor-m2.html>

Pod koniec 2015 roku Białoruś podpisała z Rosją kontrakt na dostarczenie zmodernizowanych transporterów opancerzonych BTR-82A. Umowa przewidywała sprzedaż 32 egzemplarzy tego typu maszyn (0,9 mln dolarów za egz.). Przekazanie pierwszych tego typu bojowych wozów piechoty planowano już na 2016 rok, ale pojawiły się trudności z realizacją zamówienia, ponieważ strona białoruska zwlekała z finalizacją kontraktu. Ostatecznie Białoruś wycofała się z zakupu tego sprzętu, postanowiła bowiem zmodernizować transportery opancerzone BTR-70MB1 we własnych zakładach zbrojeniowych. Rosja zobowiązała się także do dostarczenia stronie białoruskiej zestawów desantowych PBS-915 Szelf²¹.

Jednym z poważniejszych problemów białoruskich sił zbrojnych jest przestarzały park maszynowy. Chociaż wojska lądowe mają w uzbrojeniu 1276 czołgów T-72 (w tym 446 egz. T-72B), według zachodnich ekspertów używają jedynie 515–530 czołgów, reszta jest wycofana z eksploatacji, zakonserwowana i składowana w magazynach. Wspierana przez Rosję, Białoruś podjęła się modernizacji swoich czołgów, ale skala podjętych działań jest niewielka i wynika z ograniczonych możliwości finansowych państwa. Ponadto Federacja Rosyjska angażowała się głównie w projekty modernizacji obrony powietrznej, lotnictwa powietrznego oraz sił operacji specjalnych. W 2017 roku Rosjanie przekazali Białorusinom pierwsze cztery egzemplarze zmodernizowanego w standardzie czołgu T-72B3. Zadania ich unowocześnienia podjęły się rosyjskie zakłady Uralwagonsawod w Niżnym Tagile. W 2018 roku wyremontowano następnych 10 maszyn. W połowie 2019 roku podpisano dwuletnią umowę na modernizację kolejnych 11 czołgów T-72B (łącznie 25 czołgów T-72B3). Wyposażono je w białoruski kompleks celowniczy PNM Sosna-U²².

Wspólne ćwiczenia wojskowe

Od wielu lat Białoruś i Rosja wspólnie prowadzą szkolenia wojskowe. Przeprowadzają je w formacie zarówno dwustronnym (Białoruś–Federacja Rosyjska), jak i wielostronnym (OUBZ, WNP). Oddziały rosyjskie i białoruskie trenują też cyklicznie z innymi armiami, między innymi serbską („Słowiańskie braterstwo”). I w tej sferze daje się zauważyć zależność Białorusi od Rosji. Białoruskie siły zbrojne organizują we własnym zakresie głównie

[dostęp: 22.07.2019]; Комплексы РЭБ “Самарканд” поступят на узел связи ВМФ России “Вилейка” в Беларуси [online], 1.11.2018, <https://www.interfax.by/news/belarus/1249960> [dostęp: 27.07.2019]; M. Dura, *MAKS-2017: Białoruś kupuje rosyjskie radary*, Defence 24 [online], 30.07.2017, <https://www.defence24.pl/maks-2017-bialorus-kupuje-rosyjskie-radary> [dostęp: 23.07.2019].

21 *Россия поставит Беларуси в 2016 году партию БТР-82А*, [online], 9.09.2015, <https://nn.by/?c=ar&i=156104&lang=ru> [dostęp: 24.07.2019]; По 900 тыс. долларов за машину. Минобороны Беларуси тянет с покупкой 32 российских БТР-82, 42 TUT.BY [online], 25.08.2017, <https://42.tut.by/557526> [dostęp: 23.07.2018]; *Россия поставит Беларуси парашюты системы «Шельф», чтобы десантировать БМД*, Naviny.by [online], 29.12.2017, <https://naviny.by/new/20171229/1514570674-rossiya-postavit-belarusi-parashuty-sistemy-shelf-ctoby-desantirovat-bmd> [dostęp: 24.07.2019].

22 *Belarus Military Strength* [online], https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=belarus [dostęp: 25.07.2019]; А. Алесин, *Белорусская армия модернизирует танковый парк по принципу «дешево и сердито»*, Naviny.by [online], 8.12.2018, <https://naviny.by/article/20181208/1544254406-belorusskaya-armiya-modernizuet-tankovyy-park-po-principu-deshevo-i-serdito> [dostęp: 25.07.2019]; *More T-72B3 tanks for Belarus*, Army Recognition Group [online], 23.11.2018, https://www.armyrecognition.com/november_2018_global_defense_security_army_news_industry/more_t72b3m_tanks_with_additional_protection_for_belarus.html [dostęp: 26.07.2019].

szkolenia taktyczne, operacyjne zaś we współpracy ze stroną rosyjską. Gdy w 2014 roku Federacja Rosyjska zaangażowała się na wschodniej Ukrainie, białoruskie siły zbrojne zintensyfikowały samodzielne ćwiczenia, aby przygotować się na zagrożenia wojną hybrydową. Kontynuowano również proces rozbudowy wojsk obrony terytorialnej, chociaż początkowe plany osiągnięcia stanu 120 tys. żołnierzy okazały się zupełnie nierealne. Działania te mają wymiar w istocie propagandowy, ponieważ armia białoruska nie jest zdolna do przeciwstawienia się agresji rosyjskiej. Nadal są prowadzone wspólne ćwiczenia rosyjsko-białoruskie. Pod względem operacyjnym wojsko białoruskie należy traktować jako integralną część zgrupowania rosyjskich sił zbrojnych na zachodnim kierunku strategicznym. Podczas wspólnych manewrów angażowano w dużej liczbie żołnierzy i sprzęt, często na rosyjskich poligonach wojskowych.

Jednym z największych wspólnych przedsięwzięć w tym wymiarze są ćwiczenia Regionalnego Zgrupowania Wojsk ZBiR pod kryptonimem „Zachód”. Poprzednie edycje tych manewrów odbyły się w latach 2009 i 2013. Ćwiczenia stanowią element przygotowań Rosji do potencjalnego konfliktu z NATO. Od 2009 roku są prowadzone regularnie co cztery lata. W 2017 roku manewry tego typu („Zachód-2017”) zostały poprzedzone cyklem wcześniejszych sprawdzianów gotowości bojowej obydwu armii na poligonach obu państw (m.in. ćwiczenia formacji walki radioelektronicznej, logistyczne, inżynieryjne, łączności, obrony przeciwochemicznej). Na mniejszą skalę odbywają się co dwa lata wspólne białorusko-rosyjskie manewry „Tarcza sojuszu”. Poprzedzają je coroczne wspólne ćwiczenia sprawdzające interoperacyjność i kompatybilność poszczególnych rodzajów sił zbrojnych. Corocznie przeprowadzane są też wspólne ćwiczenia sił specjalnych. W 2015 roku rosyjskie siły desantowe przeprowadziły 26, a w 2016 roku 38 wspólnych ćwiczeń z siłami specjalnymi sił zbrojnych Republiki Białorusi. Również w 2017 roku próbowano przeprowadzić w podobnej liczbie wspólne manewry. Do zintensyfikowania wspólnych szkoleń białorusko-rosyjskich przyczyniły się działania Sojuszu Północnoatlantyckiego dotyczące wzmocnienia tzw. wschodniej flanki oraz projekty lokalizacji stałej bazy wojsk amerykańskich w Polsce²³.

Proces kształcenia kadr wojskowych

Od 1998 roku z budżetu ZBiR finansowano kształcenie białoruskich żołnierzy w rosyjskich szkołach wojskowych. Od 2004 roku koszty ich nauki ponosi resort obrony Federacji Rosyjskiej. Według oficjalnych danych w latach 1998–2016 w rosyjskich uczelniach wojskowych prze-

23 A. Wierzbowska-Miazga, *Wsparcie drogą do podporządkowania. Rosja wobec Białorusi*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Punkt Widzenia nr 34 [online], 6.05.2013, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_34_bialorus_pl_net.pdf [dostęp: 01.08.2019]; A. Wilk, *Ćwiczenia Zapad-2017, wojna (na razie informacyjna)*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 4.09.2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-09-04/cwiczenia-zapad-2017-wojna-na-razie-informacyjna> [dostęp: 1.08.2019]; J. Stróżyk, *Zapad 2017 – kolejne anty-natowskie ćwiczenia SZ Rosji. Możliwa reakcja Sojuszu Północnoatlantyckiego*, Publikacja w ramach projektu NEPTUNE fundacji Stratpoints [online], http://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2017/09/ZAPAD_J-STROZYK_publicacja-Stratpoints.pdf [dostęp: 1.08.2019]; S. Bohdan, *Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region*, Ostrogorski Centre Analytical Paper 4, 18 August 2014, [online], <https://belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf> [dostęp: 2.08.2019]; *Десантники ВС РФ и РФ в 2016 году проведут 38 совместных учений*, Belarus Security Blog [online], 22.06.2016, <https://bsblog.info/38-sovmestnyx-ucheni-2016> [dostęp: 3.08.2019].

szkolono 1273 żołnierzy białoruskich. Są oni kształceni głównie na potrzeby wspólnych działań militarnych (wojska rakietowe i inżynierskie, obrona powietrzna). Strona białoruska wysłała swoich żołnierzy do Rosji, aby tam szkolili się w rzadkich bądź kapitałochłonnych specjalnościach, których uruchomienie w kraju jest zbyt obciążające (np. wojska kosmiczne). W 2016 roku w Rosji uczyło się 383 białoruskich wojskowych. Także w kolejnych latach liczbę szkolenych utrzymywano na podobnym poziomie, tj. około 400 żołnierzy.

Białoruskim kadrom wojskowym możliwość szkolenia się w Rosji daje szansę na podniesienie kwalifikacji. Z drugiej strony jednak zwiększa ryzyko budowania prorosyjskich kadr oficerskich w wojsku białoruskim. Prorosyjskie sympatie są poważnym problemem białoruskich sił zbrojnych. Wspólne ćwiczenia wojskowe oraz kształcenie w rosyjskich uczelniach wojskowych dodatkowo wzmacniają ten negatywny trend. Prestiż służby wojskowej jest także wyższy w Federacji Rosyjskiej niż na Białorusi. Po zaangażowaniu się Rosji na Ukrainie w 2014 roku Łukaszenka podjął wiele działań w celu zminimalizowania niebezpieczeństwa zwiększania się wpływów rosyjskich w wojsku białoruskim, między innymi zdymisjonował najbardziej prorosyjskich oficerów. Kwestia lojalności własnych sił zbrojnych w wypadku interwencji rosyjskiej na Białorusi jest więcej niż problematyczna, a ścisła kooperacja dwóch armii tylko pogłębia obszar niepewności. Białoruskie ministerstwo obrony nie rezygnuje jednak z dalszego kształcenia swoich kadr wojskowych w Rosji²⁴.

Wnioski

Współpraca wojskowa pozostaje jedną z najmniej problematycznych sfer dwustronnych relacji między Białorusią a Rosją. Ale w ostatnich latach pogłębiają się różnice w tej sferze, wynikające głównie z przyjęcia innych priorytetów. Białoruś stara się zachować neutralną pozycję w sporze Federacja Rosyjska–NATO, ponieważ próbuje polepszyć stosunki z zachodnimi strukturami. Podobne stanowisko zajmuje w sprawie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Wyraźnie obawia się zwiększenia rosyjskich wpływów wojskowych na terytorium swego państwa. Chociaż groźba bezpośredniej interwencji rosyjskiej na Białorusi wydaje się niewielka, nie można jej wykluczyć.

Po 2014 roku wyraźnie zmniejszyła się intensywność podpisywania nowych, dwustronnych porozumień wojskowych. Białoruś podjęła działania mające zmniejszyć zależność wojskową od najbliższego sojusznika. Jej priorytetowym celem stało się zdywersyfikowanie kierunków eksportu swojej zbrojeniówki, tak aby zmniejszyć uzależnienie od rosyjskiego rynku zbytu. Mimo ograniczonych środków finansowych zaczęła modernizować siły zbrojne własnymi siłami. Próbuje również zablokować przejście przez Rosję najwartościowszych firm zbrojeniowych. Z kolei Rosja zmniejszyła skalę zamówień w białoru-

24 С.А. Савик, Подготовка белорусских военнослужащих в военно-учебных заведениях Министерства обороны Российской Федерации (1991–2008 гг.), «Наука – образованию, производству, экономике»: 8-я Международная научно-техническая конференция, посвященная 90-летию со дня основания БНТУ, Минск 2010, s. 307–312; Белоруссия за год заключила с Россией более 20 договоров на поставку оружия [online], 3.11.2016, <https://www.ritmearasia.org/news-2016-11-03-belorussija-za-god-zakljuchila-s-rossiej-bolee-20-dogovorov-na-postavku-oruzhija-26648> [dostęp: 4.08.2019]; Военных в России обучат бесплатно, [online], 23.11.2017, <https://neg.by/novosti/otkrytj/voennyh-v-rossii-obuchat-besplatno-9032> [dostęp: 4.08.2019].

skim kompleksie wojskowo-przemysłowym. Dąży również do zastąpienia białoruskich komponentów własną produkcją zbrojeniową. W najbliższych latach tendencja ta będzie się nasilała.

Na początku interwencji na Ukrainie Rosja tolerowała działania Białorusi i jej próby manewrowania między stronami konfliktu. Ale plany Sojuszu Północnoatlantyckiego wzmocnienia flanki wschodniej oraz budowy amerykańskiej bazy wojskowej na terytorium Polski zdeterminowały Rosję do zwiększenia kontroli nad Białorusią. Moskwa oczekuje od Białorusinów lojalności i wsparcia jej w konflikcie z NATO. Białoruś odgrywa zbyt ważną rolę strategiczną, by Rosja nie zabezpieczyła swoich interesów na jej terytorium. Nieprzypadkowo pod koniec 2018 roku Rosjanie silniej zaczęli domagać się pogłębienia integracji rosyjsko-białoruskiej także w sferze wojskowej. Chociaż Łukaszenka stara się spowolnić jej tempo, Rosja ma wszystkie atuty, żeby swój cel osiągnąć. W kolejnych latach zapewne zmusi Białoruś do realnych ustępstw. W sferze militarnej priorytetem jest zwiększenie rosyjskiej obecności wojskowej na terytorium białoruskim. Dyskusyjny pozostaje jedynie sposób realizacji rosyjskich celów. Nie należy oczekiwać zwiększenia zaangażowania Rosji w modernizację białoruskich sił zbrojnych i jej kompleksu zbrojeniowego, ponieważ nie jest ona pewna postawy Łukaszenki. Będzie wzmacniała tylko te elementy, które zwiększają jej bezpieczeństwo (siły powietrzne, obrona powietrzna). Tylko zmiana władzy na Białorusi i wybór lojalnego, prorosyjskiego prezydenta może wpłynąć na zmianę decyzji rosyjskiej.

Paradoksalnie państwa UE mogą wspierać władzę Łukaszenki. Jako reakcję na działania Sojuszu Północnoatlantyckiego w Europie Środkowo-Wschodniej Rosja jest w stanie wymusić na najbliższym sojuszniku akceptację jej planów. W pierwszym scenariuszu będzie domagała się rozmieszczenia dodatkowych komponentów rosyjskich sił zbrojnych na terytorium Białorusi. W drugim scenariuszu natomiast zdecyduje się na umieszczenie stałej bazy wojskowej w tym państwie. Po 2021 roku, gdy zakończy się termin dzierżawy, Rosja może zmienić przeznaczenie obiektów wojskowych dotychczas wykorzystywanych na Białorusi. Już obecnie Łukaszenka akceptuje rosyjskie pomysły ich dalszego funkcjonowania. Ewentualnie Rosja może zdecydować się na budowę zupełnie nowej bazy wojskowej. Pierwszy scenariusz jest łatwiejszy do zaakceptowania przez Białoruś. Niestety, nie jest ona zdolna zablokować realizacji drugiego wariantu. Tak samo jak zwiększenia rosyjskiej obecności wojskowej w swoim państwie.

Rosja nie sprzeciwia się planom wspólnych manewrów wojskowych czy podnoszeniu przez białoruskich żołnierzy kwalifikacji na swoich uczelniach wojskowych, ponieważ w ten sposób buduje swoje wpływy w sojuszniczych siłach zbrojnych. Najbliższe lata będą wymagały podjęcia przez Łukaszenkę trudnych decyzji, jeśli nadal chce sprawować władzę. Ostatnio Rosja istotnie wzmocniła swoje wpływy polityczne oraz gospodarcze na Białorusi. Zwiększająca się presja i determinacja strony rosyjskiej nie pozostawiają Łukaszence wielkiego pola manewru, gdyż Rosja nie pozwoli mu na wyjście spod jej wpływów. Zbyt wiele zainwestowała sił i środków na Białorusi, aby pozwolić na dalszą nielojalną postawę swego sojusznika. ■

Bibliografia

- Bakunowicz T., *Polityczne manewry Białorusi na tle konfliktu ukraińsko-rosyjskiego* Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 2.04.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-02/polityczne-manewry-bialorusi-na-tle-konfliktu-ukrainsko-rosyjskiego/>.
- Belarus Military Strength, [online], https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=-belarus/.
- Belarus Receives Fourth Battalion Of S-300 PS Air Defense Systems [online], 6.05.2016, https://www.defenseworld.net/news/15992/Belarus_Receives_Fourth_Battalion_Of_S_300_PS_Air_Defense_Systems#.XUlsjPgq70/.
- Białoruś wkrótce otrzyma SU-30SM, Defence24 [online] 3.02.2019, <https://www.defence24.pl/bialorus-wkrotce-otrzyma-su-30sm/>.
- Bohdan S., *Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region*, Ostrogorski Centre Analytical Paper 4, 18 August 2014 [online], <https://belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf/>.
- Czwólek A., *Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 2016 nr 46, s. 145–174.
- Dąbrowski M., *Iskandery na Białorusi – zmiana strategii na ofensywną*, Defence24 [online], 29.06.2017, <https://www.defence24.pl/iskandery-na-bialorusi-zmiana-strategii-na-ofensywna/>.
- Dura M., *MAKS-2017: Białoruś kupuje rosyjskie radary*, Defence24 [online], 30.07.2017, <https://www.defence24.pl/maks-2017-bialorus-kupuje-rosyjskie-radary/>.
- Dyner A.M., *Rosja – sponsor białoruskiego wojska*, Polska Zbrojna [online] 9.06.2013, <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/8175?Rosja-sponsor-bialoruskiego-wojska/>.
- Golts A., *Belarus and Russia: Military Cooperation but with Different Goals*, w: *Belarusian Foreign Policy: 360°*, ed. A. Kudors. The Centre for East European Policy Studies, Riga 2017, s. 87–100.
- Jarosiewicz A., *Kazachstan wobec integracji z Rosją: mniej miłości, więcej strachu* [online], 26.05.2014, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-05-26/kazachstan-wobec-integracji-z-rosja-mniej-milosci-wiecej/>.
- Klein M., *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives*, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. SWP Research Paper 1. January 2019, Berlin.
- Kłyśński K., Żochowski P., *Koniec mitu bratniej Białorusi. Uwarunkowania i przejawy rosyjskiego soft power na Białorusi po 2014 roku*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 7.11.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2016-11-07/koniec-mitu-bratniej-bialorusi/>.
- Kończuk W., *Trudne negocjacje rosyjsko-białoruskie*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 27.12.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-27/trudne-negocjacje-rosyjsko-bialoruskie/>.
- Kowalczewski J., *Znaczenie polityczno-militarne Przesmyku Suwalskiego*, „Przegląd Geopolityczny” 2018 nr 25, s. 104–115.
- Media: rosyjska baza w Baranowiczach albo w Berezie, Polskie Radio [online], 24.04.2019, <https://www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/830325,Media-rosyjska-baza-w-Baranowiczach-albo-w-Berezie/>.
- More T-72B3 tanks for Belarus, Army Recognition Group [online], 25.11.2018, https://www.armyrecognition.com/november_2018_global_defense_security_army_news_industry/more_t72b3m_tanks_with_additional_protection_for_belarus.html/.
- S-400 ogranicza dostęp do Kaliningradu, Polskie Radio [online], 6.03.2019, <https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2273504,S400-ogranicza-dostep-do-Kaliningradu-Plk-rez-prof-Marek-Wrzosek-Kaliningrad-to-baza-ale-tez-czyli-uszy-Rosji/>.
- Sabak J., *Białoruś zastępuje Ukrainę przy produkcji najnowszych rosyjskich wyrzutni rakiet*, Defence24. [online], 8.04.2015, <https://www.pl/bialorus-zastepuje-ukraine-przy-produkcji-najnowszych-rosyjskich-wyrzutni-rakiet/>.
- Sabak J., *Rosyjskie Su-30 dla Białorusi. Zastąpią „przestarzałe” MiGi-29*, Defence24 [online], 5.02.2016, <https://www.defence24.pl/rosyjskie-su-30-dla-bialorusi-zastapia-przestarzale-migi-29/>.

Stróżyk J., *Zapad 2017 – kolejne anty-natowskie ćwiczenia SZ Rosji. Możliwa reakcja Sojuszu Północnoatlantyckiego*, Publikacja w ramach projektu NEPTUNE fundacji Stratpoints [online], http://www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2017/09/ZAPAD_J-STROZYK_publikacja-Stratpoints.pdf/.

Surdyk K., *5 minut Białorusi na globalnej szachownicy*, „Raport. Wojsko–Technika–Obronność” 2017 nr 4, s. 40–44.

The Military Balance 2014, Vol. 114, 2014, Issue 1 [online], <http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2014.871873/>.

The Military Balance 2015 [online], <http://dx.doi.org/10.1080/04597222.2015.996334/>.

Wierzbowska-Miazga A., *Wsparcie drogą do podporządkowania. Rosja wobec Białorusi*, Punkt Widzenia nr 34, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 6.05.2013, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_34_bialorus_pl_net.pdf/.

Wilk A., *Ćwiczenia Zapad-2017, wojna (na razie informacyjna)*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 4.09.2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_249.pdf/.

Алесин А., *Белорусская армия модернизирует танковый парк по принципу «дешево и сердито»*, Naviny.by [online], 8.12.2018, <https://naviny.by/article/20181208/1544254406-belorusskaya-armiya-moderniziruet-tankovyy-park-po-principu-deshhevo-i/>.

Алесин А., *Военно-промышленный комплекс: что дозволено Юпитеру* [online], 28.01.2019, <http://mirtesen.ru/pad/43518394400/>.

Алесин А., *Противостояние Москвы и Варшавы ставит Минск в неудобное положение*, Naviny.by [online], 13.06.2018, <https://naviny.by/article/20180613/1528866355-protivostoyanie-moskvy-i-varshavy-stavit-minsk-v-neudobnoe-polo-zhenie/>.

Алесин А., *Система предупреждения о ракетном нападении: «Волге» течь долго*, [online], 12.04.2019, <https://www.bel-grynok.by/2019/04/12/sistema-preduprezhdeniya-o-raketnom-napadenii-volge-tech-dolgo/>.

Алесин А., *Сколько еще Минску стоять в очереди за «Искандерами»?* Naviny.by [online] 25.05.2017, <https://naviny.by/article/20170925/1506318135-skolko-eshche-minsku-stoyat-v-ocheredi-za-iskanderami/>.

Астапеня Р., Болкунец Д., *Белорусско-российские отношения на фоне конфликта в Украине*, Минск–Лондон 2016 [online], <http://belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations-ru.pdf/>.

Астахова С., *Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества*, „Россия и новые государства Евразии” 2018 No. 4, s. 146–158.

Астахова С., *Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере*, „Россия и новые государства Евразии”, 2018 No. 1, s. 181–190.

Астахова С., *Военное сотрудничество Белоруссии и России*, „Россия и новые государства Евразии” 2013, No. 3, s. 50–57.

Белоруссия за год заключила с Россией более 20 договоров на поставку оружия [online], 3.11.2016, <https://www.ritmurasia.org/news-2016-11-03-belorussija-za-god-zakljuchila-s-rossiej-bolee-20-dogovorov-na-postavku-oruzhija-26648/>.

Беларуский военторг в Украине: как Минск помогает Киеву отстроить мощную армию [online], 12.12.2015, <https://hvy-lya.net/analytics/geopolitics/belaruskiy-voentorg-v-ukraine-kak-minsk-pomogaet-kiyevu-otstroit-moshhnyu-armiyu.html/>.

Беларусь и Россия: организационно-правовые основы интеграции (1996–2011 гг.), Л.П. Козик, М.В. Мясникович, А.М. Абрамович и др., Полымя 2001.

Валагин А., *Беларуси досрочно передали зенитные комплексы „Тор-М2”* [online] 28.11.2018, <https://rg.ru/2018/11/28/reg-pfo/belarusi-dosrochno-peredali-zenitnye-kompleksy-tor-m2.html/>.

Внесены поправки в программу ВТС Беларуси и РФ до 2020 года, Belarus Security Blog [online], 27.06.2019, <https://bsblog.info/vneseny-popravki-v-programmu-vts-belarusi-i-rf-do-2020-goda/>.

Военных в России обучат бесплатно [online], 23.11.2017, <https://neg.by/novosti/otkryty/voennyh-v-rossii-obuchat-be-splatno-9032/>.

Гронский А., *Военно-техническое сотрудничество Белоруссии и Китая в ракетной области*, „Россия и новые государства Евразии” 2018 No. 3, s. 135–146.

Декрет №1 от 16.03.2018 О внесении изменений и дополнений в Декрет Высшего Государственного Совета Союзного государства «О бюджете Союзного государства на 2017 год» [online], <http://www.soyuz.by/about/docs/UnionStatefinance/>.

Десантники ВС РБ и РФ в 2016 году проведут 38 совместных учений, Belarus Security Blog [online], 22.06.2016, <https://bsblog.info/38-sovmestnykh-uchenij-2016/>.

Диверсификация рынков сбыта останется приоритетом ВПК Беларуси, Belarus Security Blog [online] 10.02.2019, <https://bsblog.info/diversifikaciya-rynkov-sbyta-ostanetsya-prioritetom-vpk-belarusi/>.

Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве, 19.12.1997, [online], http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storageviewer/bilateral/page-15/47428?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1/.

Дубина Ю., Беларусь претендует на российский гособоронзаказ [online], 6.09.2016, <https://belprauda.org/belarus-pretenduet-na-rossijskij-gosoboronzakaz/>.

Дюжина Су-30СМ сможет заменить почти всю белорусскую боевую авиацию, Naviny.by [online], 5.04.2019, <https://naviny.by/article/20190405/1554479807-dyuzhina-su-30sm-smozhet-zamenit-pochti-vsyu-belorusskuyu-boevuyu/>.

Закон Республики Беларусь 20 июля 2016 г. № 412-З „Военная доктрина Республики Беларусь”, <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412/>.

Зверев Ю., Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски [online], 1.11.2017, <https://eurasia.expert/voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski/>.

«Искандеры» в Беларуси: не было, нет и не будет, Belarus Security Blog [online], 19.05.2016, <https://bsblog.info/iskandery-v-belarusi-ne-bylo-net-i-ne-budet/>.

Комплексы РЭБ «Самарканд» поступят на узел связи ВМФ России «Вилейка» в Беларуси [online], 1.11.2018, <https://www.interfax.by/news/belarus/1249960/>.

Лукашенко должен построить в Беларуси «Форт Путин» [online], 8.11.2018, <http://gosnovosti.com/2018/11/база-беларусь-россия-нато/>.

Лукашенко отверг российскую базу. Москва растерялась, потом согласилась, 7.11.2018 [online] <https://ru.delfi.lt/abroad/belorusia/lukashenko-otverg-rossijskuyu-bazu-moskva-rasteryalas-potom-soglasilas.d?id=79516101/>.

Лукашенко — Путину: ты хочешь, чтобы я купил автомат для того, чтобы тебя защищать? Naviny.by [online], 14.12.2018, <https://naviny.by/new/20181214/1544795425-lukashenko-putinu-ty-hochesh-chtoby-ya-kupil-avtomat-dlya-togo-chtoby-tebja/>.

Об утверждении Соглашения об использовании систем спутниковой связи военного назначения и их дальнейшем совершенствовании, 5.12.2018 [online], <http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21800872&p1=1/>.

О национальном органе, уполномоченном на взаимодействие с Центром кризисного реагирования Организации Договора о коллективной безопасности, 4.10.2017 [online], <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700748&p1=1&p5=0/>.

ОНТ: Россия вытесняет ВПК Беларуси со своего оборонного рынка, Belarus Security Blog [online] 10.03.2017, <https://bsblog.info/ont-rossiya-vytesnyaet/>.

По 900 тыс. долларов за машину. Минобороны Беларуси тянет с покупкой 32 российских БТР-82, 42 TUT.BY [online], 25.08.2017, <https://42.tut.by/557526/>.

Положение в области национальной безопасности и обороны (октябрь 2014 года), Belarus Security Blog [online], 11.11.2014, <https://bsblog.info/polozhenie-v-oblasti-nacionalnoj-bezopasnosti-i-oborony-oktyabr-2014-goda/>.

Россия передаст Белоруссии истребители Су-30СМ [online], 15.05.2019, <https://rg.ru/2019/05/15/rossiya-peredast-belarusi-istrebiteli-su-30sm.html/>.

Россия поставит Беларуси парашюты системы «Шельф», чтобы десантировать БМД, Naviny.by [online], 29.12.2017, <https://naviny.by/new/20171229/1514570674-rossiya-postavit-belarusi-parashyuty-sistemy-shelf-chtoby-desantirovat-bmd/>.

Россия поставит Беларуси в 2016 году партию БТР-82А [online], 9.09.2015, <https://nn.by/?c=ar&i=156104&lang=ru/>.

Савик С.А., Подготовка белорусских военнослужащих в военно-учебных заведениях Министерства обороны Российской Федерации (1991–2008 гг.), «Наука – образованию, производству, экономике»: 8-я Международная научно-техническая конференция, посвященная 90-летию со дня основания БНТУ, Минск 2010, с. 307–312.

Соглашение между Министерством обороны Республики Беларусь и Министерством обороны Российской Федерации об обмене информацией о перспективных технологиях и разработках, 24.10.2018 [online], <http://pravo.by/docume nt/?guid=3871&p0=P30600719/>.

Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о реализации Программы военно-технического сотрудничества между Республикой Беларусь и Российской Федерацией до 2020 года, 14.07.2014 [online], http://pravo.by/upload/docs/op/I01300075_1406149200.pdf/.

Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о совместном техническом обеспечении региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации, 14.11.2017 [online], http://pravo.by/upload/docs/op/A01600091_1512075600.pdf/.

Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о военно-техническом сотрудничестве, 29.10.1993 [online], http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-21/48315?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1/.

Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о российской авиационной базе на территории Республики Беларусь [online], <http://static.government.ru/media/files/pYnNuQ9AuAVXgssL8xq3dNVUApeAeoE2.pdf/>.

Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь, 3.02.2009 [online], http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-10/45413?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1/.

Соглашение о сотрудничестве государств –членов Организации Договора о коллективной безопасности в области перевозок воинских и других формирований их движимого имущества, а также продукции военного назначения, 17.11.2017 [online], <http://pravo.by/document/?guid=12551&p0=E01500002&p1=1/>.

Состоялась совместная коллегия министерств обороны Беларуси и России [online], 10.11.2017, <http://www.voentv.mil.by/ru/news-ru/view/sostojalas-sovmestnaja-kollegija-ministerstv-oborony-belarusi-i-rossii-3020-2017/>.

«Форд Трамп» vs «Форт Путин», Belarus Security Blog [online], 25.09.2018, <https://bsblog.info/ford-tramp-vs-fort-putin/>.

Царик Ю., Сивицкий А., Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации, Минск 2016.

Determinants of Military Cooperation Between Belarus and Russia After 2014

The author discusses the scale and scope of military cooperation between Russia and Belarus after 2014. He analyses the changes that have occurred in this area after the Russian intervention in Ukraine. He presents the legal and treaty basis of the Russian-Belarusian cooperation, as well as the main points of contention in bilateral relations.

In recent years, the differences in the international policies of both countries have widened. Russia expects its closest ally to support it in its conflict with the North Atlantic Alliance and to unequivocally recognize the legitimacy of the Russian intervention in Ukraine. Russian efforts to deepen integration with Belarus, including the military sphere, have been intense, especially in recent months.

The author also draws attention to the cooperation in the field of the armaments industry of both countries, as well as joint military exercises and the process of training Belarusian soldiers at Russian military universities.

KEYWORDS

Belarus, Russia, military cooperation, military bases, military exercises

After the Russian intervention in Ukraine in 2014, the context of Belarusian foreign and domestic policy changed. Since the beginning of the Russian-Ukrainian war, the Belarusian authorities have tried to pursue a policy of balancing between the parties to the conflict. For many years, Belarus' political, economic and military dependence on Russia has been increasing, which means that Minsk's room for political maneuver is becoming more and more limited. In the consecutive months of the Ukrainian-Russian conflict, Belarus did not go as far as expressing open criticism of the Russian Federation's actions. Alexander Lukashenko did not condemn Russia for the annexation of the Crimea, and under her pressure confirmed that the Crimean Peninsula is a part of Russia. Belarus also voted against the UN General Assembly resolution supporting the territorial integrity of Ukraine.

ARKADIUSZ
CZWOŁĘK,
PhD

*Head of the
Department of
Strategic Studies
at the Institute
of Security Sciences,
Faculty of Political
and Security Sciences,
Nicolaus Copernicus
University in Toruń.
His research interests
focus on the security
policy of the post-Soviet
area, Belarusian-
Russian relations,
and the armed forces
of Belarus.*

Not all the measures taken by the Belarusian side have been approved by the Russian ally. Belarus has supported the territorial integrity of Ukraine and opposed Russia's plans to federalize it. The Belarusian authorities have also declared neutrality in the Russian-Ukrainian conflict and denied information about the possibility of Russian-Belarusian intervention in Ukraine. They clearly opposed the idea of transporting Russian troops through its territory. Moreover, Belarus did not recognize the newly established Donetsk and Luhansk folk republics in the international arena. The conflict in eastern Ukraine only deepened the discrepancies in Belarusian-Russian relations. The Belarusian authorities clearly distanced themselves from Russian policy towards Ukraine, as Lukashenko began to fear the possibility of Russian intervention in his own country¹.

The aim of the article is to present the scope and scale of military cooperation between Belarus and Russia after 2014. The main research question concerns the changes that have occurred in this area after the Russian intervention in Ukraine. A multifaceted analysis was carried out as regards the legal and treaty basis of military cooperation, points of contention in bilateral relations, cooperation in the field of the armaments industry, joint maneuvers and the process of training Belarusian soldiers at Russian military universities.

Literature Review and Methodology

In scientific literature, the issue of Belarusian-Russian cooperation is poorly recognized. Authors have most often analyzed the military cooperation of the two countries up to the year 2014. Articles on economic and political aspects of cooperation have prevailed. More recent works on the subject include studies by Sofia Astahova² and Aleksandr Golts³. There are also reports of various analytical centers concerning some areas of Belarusian-Russian military cooperation⁴. A lot of useful information is provided as part of the Belarus Security Blog project, which contains current comments on changes in the Belarusian armed force-

- 1 Czwolok, A. "Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi." *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, no. 46, 2016, pp. 147–148; Bakunowicz, T. "Polityczne manewry Białorusi na tle konfliktu ukraińsko-rosyjskiego." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 2 Apr. 2014, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-02/polityczne-manewry-bialorusi-na-tle-konfliktu-ukrainsko-rosyjskiego. Accessed 2 Jul. 2019.
- 2 Астахова, С. „Военное сотрудничество Белоруссии и России.” *Россия и новые государства Евразии*, no. 3, 2013, pp. 50–57; eadem, “Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере.” *Россия и новые государства Евразии*, no. 1, 2018, pp. 181–190; eadem, “Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества.” *Россия и новые государства Евразии*, no. 4, 2018, pp. 146–158.
- 3 Golts, A. “Belarus and Russia: Military Cooperation but with Different Goals.” *Belarusian Foreign Policy: 360°*, edited by A. Kudors. The Centre for East European Policy Studies, 2017, Rīga, pp. 87–100.
- 4 E.g. Bohdan, S. “Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region.” Ostrogorski Centre Analytical Paper 4, 18 Aug. 2014, belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf; Klein, M. “Russia’s Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives.” *SWP Research Paper*, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, 1 Jan. 2019; Kłysiński, K., and P. Żochowski, “Koniec mitu bratniej Białorusi. Uwarunkowania i przejawy rosyjskiego soft power na Białorusi po 2014 roku.” *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 7 Nov. 2016, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2016-11-07/koniec-mitu-bratniej-bialorusi; Царик, Ю., and А. Сивицкий. “Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации”. Минск, 2016; Астапеня, Р., and Д. Болкунец. “Белорусско-российские отношения на фоне конфликта в Украине,” *Минск–Лондон*, 2016, belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations-ru.pdf

es. In general, however, these topics are not sufficiently developed, which encourages in-depth research and analysis.

In the course of the research, methods appropriate to social sciences were applied. The main research method was content analysis. Available literature, analytical reports and press materials were analyzed. Studies in such fields as internal and international security, geopolitics and international relations were used. During the examination of official documents institutional, legal and comparative methods were implemented.

Legal and Treaty Basis for Military Cooperation

Belarus has been a member of the Commonwealth of Independent States (CIS) since 1991 and of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) since 1994. Military cooperation between the member states of both organizations is coordinated by Russia. In the case of Belarus, this cooperation is being developed bilaterally and multilaterally. Its foundations were formulated as early as the beginning of the 1990s. In 1993, an agreement on military and technical cooperation was signed. It includes provisions on tightening corporate interrelations as regards modernization and production of war equipment, and guaranteeing mutual supplies of arms and services in the military sphere. In this way, the cooperation from the period of the USSR in the field of armaments was maintained, and the foundations for further military cooperation were laid. Both parties undertook not to import arms production to other countries without an agreement. Several dozen agreements regulating various aspects of cooperation in this field have already been signed.

Over the years, political and military integration has deepened. In 1997, Belarus and Russia signed an agreement to set up a regional grouping of troops to jointly oppose aggression from third countries. In the same year, a military cooperation agreement was also concluded, providing for further integration in the field of defense policy and strategy; unification of legislation in the military field; preparation of a government procurement programme for the armaments industry; development, production and repair of military technology; unification of the system of managing a regional grouping of troops; joint maintenance and use of military infrastructure facilities; preparation of military personnel and logistics. The last two agreements have been in force since 1999. Military cooperation was also the subject of subsequent agreements: on the establishment of the Commonwealth of Belarus and Russia (1996), the Union of Belarus and Russia (1997) and the Union State of Russia and Belarus (USRB – 1999). In 2012 Belarus ratified the agreement on common air defense. Belarusian officers are trained in Russia. Both armies carry out joint operational trainings, often on Russian territory⁵.

5 Vide: Астахова, С. "Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере..." pp. 181–182; *Беларусь и Россия: организационно-правовые основы интеграции (1996–2011 гг.)*, Л.П. Козик, М.В. Мясникович, А.М. Абрамович и др., Польша 2001, pp. 314–322; *Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о военно-техническом сотрудничестве*, 29 Oct. 1993, docs.cntd.ru/document/901775961/; *Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместном обеспечении региональной безопасности в военной сфере*, 29 Oct. 1998, docs.cntd.ru/document/901796828/; "Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве." 19 Dec. 1997, base.spinform.ru/show_doc.

Although discrepancies in Belarusian-Russian political and economic relations are growing, military cooperation remains the least conflictual. Admittedly, after 2014, the number of newly signed agreements decreased: some of them concerned the regulation of current affairs, including the conduct of joint military exercises, and some were concluded within the framework of the CSTO or the CIS. New bilateral agreements are still being signed, although Belarus is trying to slow down the pace of integration in the military sphere⁶.

In 2014, Belarus ratified an agreement with the Russian Federation to place elements of the GLONASS global satellite navigation system on its territory. A year earlier, both countries had signed an agreement to extend cooperation in the field of the armaments industry until 2020 (the last two agreements had been drawn up before the Russian intervention in Ukraine). In November 2017, an agreement on technical protection of the regional grouping of the Belarusian and Russian armies was signed. It assumes joint maintenance of war infrastructure facilities, planning and implementation of operational and technical projects, training of specialists and development of a common policy in the field of technical security of the regional grouping of troops. In the event of a threat of war or war, Russia undertook to supply its closest ally with additional military equipment. Funds for the functioning of the regional grouping of troops were also secured in the USRD budget. Between 2018 and 2019, further agreements were signed to regulate various aspects of military cooperation, such as the exchange of information on forward-looking military technologies and on the use of satellite communications for military purposes⁷.

Points of Dispute in Belarusian-Russian Relations

However, the Belarusian-Russian military cooperation is not lacking in discrepancies. The Russian leadership is not interested in modernizing the Belarusian armed forces, which is one of the points of contention in bilateral relations. Russia does not provide Belarus with

fwx?rgn=29808/; "Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь." 27 Dec. 2009, docs.cntd.ru/document/902217225/.

- 6 Vide. "Соглашение о сотрудничестве государств – членов Организации Договора о коллективной безопасности в области перевозок воинских и других формирований их движимого имущества, а также продукции военного назначения." *Pravo.by*, 17 Nov. 2017, pravo.by/document/?guid=12551&p0=E01500002&p1=1. Accessed 7 Jul. 2019; "О национальном органе, уполномоченном на взаимодействие с Центром кризисного реагирования Организации Договора о коллективной безопасности." *Pravo.by*, pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700748&p1=1&p5=0. Accessed 7 Jul. 2019.
- 7 Астахова, С. "Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере..." pp. 182–183; "Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о совместном техническом обеспечении региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации." 14 Nov. 2017, pravo.by/upload/docs/op/A01600091_1512075600.pdf. Accessed 4 Aug. 2019.; "Соглашение между Министерством обороны Республики Беларусь и Министерством обороны Российской Федерации об обмене информацией о перспективных технологиях и разработках." 24 Oct. 2018, www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=A01800043&p1=1&p5=0. Accessed 4 Aug. 2019.; "Об утверждении Соглашения об использовании систем спутниковой связи военного назначения и их дальнейшем совершенствовании." 5 Dec. 2018, www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21800872&p1=1. Accessed 4 Aug. 2019.; "Декрет №1 от 16 Mar. 2018 О внесении изменений и дополнений в Декрет Высшего Государственного Совета Союзного государства «О бюджете Союзного государства на 2017 год»." www.soyuz.by/about/docs/UnionStatefinance. Accessed 04 Aug. 2019.

modern military technology and is not very involved in the modernization of its arms industry. Western sanctions against Russia in recent years have contributed to its serious economic problems, and this in turn has reduced the number of Russian orders in the Belarusian armaments industry. After the Russian intervention in eastern Ukraine, relations between Belarus and Russia deteriorated. Lukashenko began to remove commanders with a strong pro-Russian orientation from the structures of the armed forces and special services. The Russian intervention forced Lukashenko to review all the personnel in the authorities responsible for state security. The Russian elite, on the other hand, have redefined their perception of their closest ally. The Russians began to seek closer cooperation with Belarus and increased the assets of their influence in that country. The aim was to achieve deeper integration in the military sphere. On the so-called western flank of Russia, Belarus is a natural buffer separating the Federation from NATO member states. Military cooperation with Belarus brings Russia strategically closer to the Kaliningrad Oblast. Belarus is a key transit country for Russia and facilitates land connections with the Kaliningrad enclave. In the event of a conflict with NATO, the armed forces of the Russian Federation will strive to seize the so-called Suwałki Strip and cut the Baltic States off from the support of the Alliance.

The success of Russian actions depends to a large extent on the loyalty of Belarus, which, however, distances itself from some of Russia's actions on the international arena. It also tried to remain neutral in the Russian-Ukrainian war. Belarus borders with Russia at a distance of 1,283 km and it is its longest land border with a neighboring country. After 2014, the Russian Federation sought to increase its control over Belarus. From its territory, Russians may conduct warfare with third countries, or they may use the Belarusian state as a buffer in the event of conflict with NATO. However, only the full availability of Belarus can guarantee the achievement of these goals. Observations show that Russia is not absolutely convinced of this. Belarus has tried to distance itself from the conflict between the Russian Federation and NATO, and has tried not to criticize NATO's projects to strengthen the so-called eastern flank, and the plans to locate an American military base in Poland. It has adopted a neutral position in the Russia-Ukraine conflict. It also refused to increase the Russian military presence on its territory and the transit of Russian troops. In addition, the Belarusian side does not always take the Russian point of view on the directions of further development of the CSTO. If the conflict with NATO escalates, this state of affairs is unsustainable for Russia. On the other hand, Belarus and Russia have developed a common plan of action in the event of deterioration in relations or military confrontation with the North Atlantic Alliance, because attempts to adopt a plan of action of the CSTO in the multilateral format have failed⁸.

8 Klein, M. "Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives." *SWP Research Paper 1*, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. January 2019, p. 20; Царик, Ю., and А. Сивичский, "Беларусь в контексте противостояния Россия-НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности дренитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации." Минск, 2016, pp. 12-13; Kowalczewski, J. "Znaczenie polityczno-militarne Przesmyku Suwalskiego." *Przegląd Geopolityczny*, no. 25, 2018, pp. 107-108; Kłysiński, K., and P. Zochowski. "Koniec mitu bratniej Białorusi..." op.cit.; "Лукашенко – Путину: ты хочешь, чтобы я купил автомат для того, чтобы тебя защищать?" *Naviny.by*, 14 Dec. 2018, naviny.by/new/20181214/1544795425-lukashenko-putinu-ty-hochesh-chtoby-ya-kupil-avtomat-dlya-togo-chtoby-tebja. Accessed 10 Jul. 2019.

In recent years, Belarus has been opposed to increasing the presence of Russian troops on its territory. So far, the Russians have had two military facilities there: the Volga radio station in Hantsavichy (Brest Region) and the communication point with Russian submarines in Vileyka (Minsk Region). Pursuant to the 1996 agreement, Russia will have these facilities at its disposal until July 7, 2021, and until July 6, 2020 Belarus may refuse to make them further available. Lukashenko has announced an extension of the lease agreement. At present, these facilities are already of secondary strategic importance and Russia could give up their maintenance. About a thousand Russian officers and soldiers serve there. Russians do not necessarily have to build new military bases, as they may change the purpose of the bases leased so far – after 2020, when a new lease agreement comes into force.

In recent years, the Russian side has taken many steps to increase its military presence in Belarus. Already in 2013, they were planning to deploy a regiment of air forces in Baranavichy (Brest Region). Although Russian fighters appeared there, the facility did not have the character of a permanent military base, it was only a temporary residence of Russian combat aircraft. At the end of 2013, the first four Russian Su-27 fighters appeared in Baranavichy. Initially, Belarus encouraged Russians to relocate other Su-27 fighters there, because its air defense system – after the decommissioning of all 22 Su-27s in 2013 – was based mainly on outdated MiG-29 fighters. Lukashenko also tried to convince Russia to give it or sell at a lower price a dozen or so such aircraft. At the end of 2014, Russia tried to force the Belarusian side to locate a new military base in Bobruisk, where it intended to deploy 12 Su-27 fighters, 2 Su-27 training and combat fighter aircraft and 4 Mi-8 helicopters. The Russian Su-27s had already landed there before. The Russians had changed their plans for the number and types of aircraft that would be stationed in Bobruisk, there was also information on the possibility of relocating 24 Su-27SMs aircraft there. In September 2015, the Russian government prepared a preliminary agreement on the principles of operation of the air base in the territory of Belarus. It provided for the deployment of additional Russian military facilities. The contract was to be valid for 15 years and provide for automatic extensions for further 5 years, unless a one year's written notice of termination was given by either party before the expiry of the agreement. The agreement does not specify either the number of Russian aircraft or the strength of Russian units deployed there. The Belarusian side was to guarantee the infrastructure for the air base. After the Russian intervention in eastern Ukraine, Belarus' interest in the new Russian military base in Bobruisk weakened, as Lukashenko was afraid to increase Russian military presence on the territory of his country. Belarus consistently denied information on the possibility of building a new Russian military base on its territory. This topic did not return until 2018, when Russia began to put pressure on its ally⁹.

9 Астахова, С. "Военное сотрудничество Белоруссии и России..." pp. 52–53; "Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о российской авиационной базе на территории Республики Беларусь." pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&firstDoc=1&lastDoc=1&nd=102378698. Accessed 11 Jul. 2019.; Алесин, А. "Система предупреждения о ракетном нападении: «Волге» течь долго." 12 Apr. 2019, www.belrynok.by/2019/04/12/sistema-preduprezhdeniya-o-raketnom-napadenii-volge-tech-dolgo/. Accessed 11 Jul. 2019.; "Media: rosyjska baza w Baranowiczach albo w Berezie." *Polskie Radio*, 24 Apr. 2013, www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/830325,Media-rosyjska-baza-w-Baranowiczach-albo-w-Berezie. Accessed 11 Jul. 2019.

It is no coincidence that in the last two years the Russian Federation has been forcing Belarus to strengthen military cooperation. In the nearest future, they are probably going to try to increase their military presence in this country. They have already accelerated the work on the new editorial of the war doctrine of the Union State, so as to open the way to further detailed agreements aimed at increasing Belarus' dependence on it in the military sphere. The previous version of the doctrine had been in force since 2001. The first Belarusian-Russian consultations on this issue began in 2016, and a new draft was prepared two years later. Minsk delayed the adoption of the document for fear of increasing the zone of Russian military influence. The project was to be adopted by the end of 2018, but it was still not approved by mid-2019. At the end of 2018, Russia demanded that Belarus accelerate the process of integration of states, including in the military sphere. Previously, the Belarusian authorities spoke cautiously about the plans to locate a permanent US military base in Poland and strengthen the so-called eastern flank by the North Atlantic Alliance. Although they did not accept the increased presence of NATO troops at their borders, they also did not want to interrupt the dialogue with NATO. Russia expected Belarus to be loyal and clearly distance itself from talks with the North Atlantic Alliance. Belarus tried to maintain its neutral position and play the role of an intermediary between Russia and NATO. After the outbreak of war in Ukraine, it took many steps to improve relations with the US and the EU and thus to balance Russia's growing influence¹⁰.

Attempts by Belarus to distance itself from the conflict between Russia and NATO caused a reaction from Moscow. In 2018, under Russian pressure, Minsk changed its rhetoric towards the USA, as it considered the deployment of American bases in Poland to be a direct threat to its security. It also did not rule out the possibility of locating a Russian war base on Belarusian territory. In October 2018, during a meeting of the boards of the Defense Ministries of Belarus and the Russian Federation, the North Atlantic Alliance was identified as the main opponent of the USB. Moscow intensified its demands for deeper Belarusian-Russian integration. The Russian answer to Fort Trump was their plan to deploy a new Russian military base in Belarus. Russia began to use the possibility of building Fort Putin as a deterrent. So far, however, its actions have remained mainly in the sphere of propaganda, but the Belarusian authorities have begun to speak in a similar tone. Although in recent years Lukashenko has been opposed to increasing Russian military presence on the territory of his country, Russia has every instrument at its disposal to force him to change his position. It may make further subsidies for the Belarusian economy conditional on Minsk's consent to the deployment of additional Russian troops on Belarusian territory. There is also continued speculation about the size of the future Russian base and the types of armed forces deployed there. In the Russian media there is information about the possibility of deploying Su-35 fighters and rocket systems (e.g. Iskanders), or building

10 Klein, M. "Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims." p. 22; Астахова, С. "Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества..." *op.cit.*, p. 153; Kończuk, W. "Trudne negocjacje rosyjsko-białoruskie." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 27 Dec. 2018, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-27/trudne-negocjacje-rosyjsko-bialoruskie. Accessed 4 Jul. 2019.; Алесин, А. "Противостояние Москвы и Варшавы ставит Минск в неудобное положение." *Naviny.by*, 13 Jun. 2018, naviny.by/article/20180613/1528866355-protivostoyanie-moskvy-i-varshavy-stavit-minsk-v-neudobnoe-polozhenie. Accessed 7 Jul. 2019.

a fully equipped military base. The difficult economic situation in Belarus does not give it any room for maneuver, and Russia expects loyalty and support in its conflict with the USA and the North Atlantic Alliance. Although Lukashenko will try to delay this moment, in the near future he may be forced to make serious concessions to Russia. This is also true in the military sphere, although he is not in favor of increasing Russian presence on the territory of his country¹¹.

Further discrepancies arose during the preparation of the new war doctrine of Belarus. The work on the draft began after the Russian intervention in the east of Ukraine. Russia expected Belarus to identify NATO as the main enemy in its document. Minsk did not, however, decide to make any official reference to the North Atlantic Alliance, as it used the neutral formula "coalition of states" to describe it. The new war doctrine of Belarus was also a response to the threat of hybrid warfare because it was feared that Russia would destabilize the country. In its doctrine, Belarus emphasized its rights to conduct an independent security policy and advocated the development of good-neighborly relations with the EU and NATO. On the other hand, it emphasized the importance of relations with its existing allies. As one of the priority objectives, it declared the strengthening of the collective security system through strengthening relations within the framework of the USRB, the CSTO and the CIS. In the defense sector, it remained a supporter of strengthening cooperative ties with Russian armaments companies and armaments factories of the CSTO and CIS states. It clearly indicated its intention to maintain its status as a neutral state and as a nonparticipant in the NATO-Russia dispute. Its position was not accepted by Russia, which expected loyalty from its closest ally and a clear commitment from its side in the conflict with NATO¹².

In recent years, an additional point of contention has arisen in the Belarusian-Russian relations. After the Russian intervention in Ukraine, Lukashenko began to consider the possibility of Russia repeating a similar scenario in his own country. In this context, the attitude of the authorities towards the purchase of Russian military equipment has changed. In order not to increase dependence on Russia, Belarus is, as far as possible, modernizing older weapons itself. This is also due to the limited financial resources available for the purchase of modern weapons.

In Russian military circles, Belarusian-Ukrainian cooperation in the field of armaments causes irritation, so Belarus is trying to hide its scale from its Russian ally. According to Russian sources, in 2015 Belarus supplied Ukraine with engines and spare parts for lighter armored vehicles (BTR, BWP) and various types of batteries for tanks and armored transporters. Additionally, they sold to the Ukrainians side optics for small arms, telescopes, thermal vision devices, reflex sights, rangefinders, targeting devices and monitors.

11 "Лукашенко должен построить в Беларуси «Форт Путин»." 8 Nov. 2018, gosnovosti.com/2018/11/база-беларусь-россия-нато. Accessed 9 Jul. 2019.; "«Форд Трамп» vs «Форт Путин»." *Belarus Security Blog*, 25 Sept. 2018, bsblog.info/ford-tramp-vs-fort-putin/. Accessed 9 Jul. 2019.; "Лукашенко отверг российскую базу. Москва растерялась, потом согласилась." DELFI, 7 Nov. 2018, ru.delfi.lt/abroad/belorusia/lukashenko-otverg-rossijskuyu-bazu-moskva-rasteryalas-potom-soglasilas.d?id=79516101. Accessed 09 Jul. 2019.

12 Закон Республики Беларусь 20 июля 2016 г. № 412-З „Военная доктрина Республики Беларусь”, pravo.by/document/?guid=38710=H11600412 [access: 04 Jul. 2019].

The sales of the leading Belarusian producer of wheeled tractors and special chassis, Minsk Wheel Tractor Plant (MZKT), have also increased in Ukraine. Its production has both civil and military applications. Russia is trying to force the Belarusian side to limit its military cooperation with Ukraine. It is likely that under the influence of actions undertaken by Russia, Lukashenko nationalized in 2018 the Orsha Aircraft Repair Plant, in which 60% of the shares are held by the Ukrainian company Motor Sich. After the West 2017 (Zapad 2017) maneuvers, Belarusian-Ukrainian military cooperation was clearly limited. In 2014, after the outbreak of the Russian-Ukrainian conflict, cooperation between the defense sectors of Russia and Ukraine ended. Russia began to search for missing components for the armaments industry at other manufacturers, also in Belarus. In 2015, Minsk's Peleng plant pledged to provide Russia with reconnaissance and targeting systems for self-propelled launchers of Chrysanthemum-S anti-tank guided missiles. Russia is putting a lot of effort into persuading Belarus to give up its cooperation with the Ukrainian arms complex, but so far without any major results¹³.

Cooperation of Armaments Industries

The beginnings of cooperation between Russia and Belarus in the field of the armaments industry date back to Soviet times. Close corporate ties between the two defense industries prevented them from separating after the collapse of the USSR, so a decision was made to maintain the relationship. For several years, Russia has been consistently withdrawing from importing spare parts from the post-Soviet states for the needs of its armed forces, and replacing purchases with its own arms production. However, this is not possible in all cases, so it has to buy parts in other countries. Russia's policy of becoming dependent on external suppliers of armaments components has already resulted in the reduced number of orders in the Belarusian state military and industrial complex in recent years.

The Belarusian arms industry is mainly based on outdated Soviet technologies, and the modernization projects undertaken in recent years have not yielded the expected results. Some Belarusian armaments factories are primarily focused on cooperation with the Russian partner, e.g. Integral and MZKT, which sell 85-90% of their military production to the Russian arms industry. If Russia ended its cooperation with them, they would fall into financial trouble. For several years now, Russia has been developing a programme to build multi-wheeled transport vehicles ("Program-O") to replace the MZKT chassis, but the tests carried out in 2018 failed. In addition, the armed forces of Belarus are equipped mainly with Russian equipment, while a smaller part comes from domestic production. For Russia,

13 Klein, M. *Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims*. p. 27; Surdyk, K. "5 minut Białorusi na globalnej szachownicy." Raport. *Wojsko-Technika-Obronność*, no. 4, 2017, p. 41; Sabak, J., "Białoruś zastępuje Ukrainę przy produkcji najnowszych rosyjskich wyrzutni rakiet." *Defence 24*, 8 Apr. 2015, www.defence24.pl/bialorus-zastepuje-ukraine-przy-produkcji-najnowszych-rosyjskich-wyrzutni-rakiet. Accessed 12 Jul. 2019.; "Положение в области национальной безопасности и обороны (октябрь 2014 года)." *Belarus Security Blog*, 11 Nov. 2014, bsblog.info/polozenie-v-oblasti-nacionalnoj-bezopasnosti-i-oborony-oktyabr-2014-goda/. Accessed 12 Jul. 2019.; "Беларуский военторг в Украине: как Минск помогает Киеву отстроить мощную армию." 12 Dec. 2015, hvylya.net/analytics/geopolitics/belaruskiy-voentorg-v-ukraine-kak-minsk-pomogaet-kiyevu-otstroit-moshhnyuyu-armiyu.html. Accessed 12 Jul. 2019.

Belarus is a small market for its arms, while Belarus exports a significant part of the arms to its closest partner. In 2016, the Belarusian state budget received approximately USD 400 million from this source. It is difficult to verify, as Belarus does not provide detailed data. It has also abandoned the provision of such information to international organizations, including the United Nations Register of Conventional Arms (UNROCA). If these figures are true, Belarus sold almost 70% of its arms production to the Russian Federation at that time.

Belarusian authorities are aware of the dangers resulting from such a situation, which is why in recent years they have been trying to diversify the directions of their arms exports (e.g. to Azerbaijan). The post-Soviet, African and Asian countries are traditional markets for the Belarusian armaments industry. According to official data, which are difficult to verify, Belarus has recently significantly diversified its arms exports. This year it has so far sold 30% of its arms to Russia. Bilateral trade in the armaments sector was to amount to USD 500-600 billion annually, of which Belarus accounted for two-thirds and Russia for one-third. The analysis of official communications shows that in recent years Belarus has been selling armaments components to Russia at a similar level every year, i.e. around USD 400 million. Azerbaijan proved to be the most important new partner. In January-November 2018, Belarus sold military equipment to the Azerbaijani army for over USD 411 million (almost three times more than in 2017). In the first half of 2019, arms exports to Azerbaijan alone accounted for about 40% of the production of the Belarusian state military and industrial complex. Belarus receives newer weapons mainly from Russia, because the domestic armaments industry is not able to compete with the Russian one. Russia is interested in Belarusian chassis for its missile systems, although it is also interested in other military-related plants of its closest ally (e.g. Peleng, Tetraedr, Display, Integral, Horizon).

The almost total dependence on Russian production equipment only exacerbates the problems of the Belarusian armed forces. In order to reverse this dangerous trend, Belarus has decided to modernize its own military and industrial complex. The result is, for example, the Polonez multiple launch rocket systems. However, the Belarusian arms industry does not have sufficient financial resources for full modernization. It can only produce individual types of new weapons.

The economic crisis in Russia also resulted in the reduction of its funds for the modernization of the armed forces, which resulted reducing the number of orders in the Belarusian arms industry. Russia is seeking to take over some of the most valuable Belarusian arms companies, but its activities are being blocked by the Belarusian side. These companies provide considerable revenue to the state budget. Russia treats Belarus as a cooperation partner, a supplier of components needed for its armaments industry, and a contractor for the repair of older weapons. They do not care about modernizing their ally's armaments complex and providing them with the most modern military technology. This issue is also one of the points of contention in bilateral relations. Russia also refrains from selling or transferring newer weapons free of charge, although Belarus has repeatedly asked for them. The Russians will only accept the transfer of armaments withdrawn from their own forces and older, modernized military equipment. They are mainly providing equipment

to strengthen the potential of the Belarusian air force and air defense, as they are thus increasing the security of their own borders, as well as implementing the provisions of the 2012 joint air defense agreement. However, the pace of building an integrated air defense system is slow and depends entirely on Russian decisions¹⁴.

In 2013, both countries signed a new agreement on continuing cooperation within the armaments industry. Such agreements have been concluded cyclically since the 1990s. Many of the items included in the inventory concerned joint research and development and construction work, as well as repair of military equipment. The agreement contains provisions on cooperation in the field of air defense, rocket forces, and the development of a space programme. These include the joint work of Minsk Wheel Tractor Plant, Rosoboroneksport and Moscow Institute of Thermal Technology to build new and modernize older chassis for air defense vehicles, as well as rocket forces. Further integration in the area of armaments production and joint projects are also planned, e.g. construction of a helicopter for the Belarusian special forces on the basis of the Russian Ka-226T machine, or participation in the modernization of the air force (e.g. repairs of the Russian transport aircraft Il-76). Both sides assumed joint modernization of military aircraft equipping armed forces of other countries. They also undertook to conduct a common policy in the field of technical normalization, standardization and cataloguing of defense production.

Detailed agreements include a commitment by Belarus to supply parts for the Russian armaments industry, including the Be-200 amphibious aircraft and the 5P-50 radars. Belarus has expressed its readiness to participate in the repair and modernization of the Russian Il-76M, Il-76MD and Il-79 aircraft intended for foreign contractors. It would continue to supply multi-axle chassis for the Russian armed forces, as well as parts for the Russian missile forces. Similarly, Russia has undertaken to supply parts for the Belarusian military and industrial complex, mainly for the repair and modernization of Russian combat aircraft. In addition, the Russian arms industry would participate in the repair and modernization of the Belarusian air force and support the Belarusian side in the execution of foreign contracts.

According to information from the 2018 of the Belarusian state military and industrial complex, 99 companies from the armaments sector supplied 1,880 different types of components to 255 Russian armaments companies. Minsk Wheel Tractor Plant has supplied multi-axle chassis for the production of, i.a.: the Tor-2ME and the Buk-M2E air defense systems, the Russian Topol-M and Jars long-range ballistic missiles, the Iskander operational and tactical systems, the Uragan 1-M multiple rocket launchers, the S-400 Triumph

14 Dyner, A.M. "Rosja – sponsor białoruskiego wojska." *Polska Zbrojna*, 9 Jun. 2013, polska-zbrojna.pl/home/articleshow/8175?t=Rosja-sponsor-bialoruskiego-wojska#. Accessed 13 Jul. 2019.; "ОНТ: Россия вытесняет ВПК Беларуси со своего оборонного рынка." *Belarus Security Blog*, 10 Mar. 2017, bsblog.info/ont-rossiya-vytesnyaet. Accessed 10 Jul. 2019.; Дубина, Ю. "Беларусь претендует на российский гособоронзаказ." 6 Sept. 2016, belprauda.org/belarus-pretenduet-na-rossijskij-gosoboronzakaz. Accessed 11 Jul. 2019.; Алесин, А. "Военно-промышленный комплекс: что дозволено Юпитеру." 28 Jan. 2019, mirtesen.ru/pad/43518394400. Accessed 11 Jul. 2019.; "Диверсификация рынков сбыта останется приоритетом ВПК Беларуси." *Belarus Security Blog*, 10 Feb. 2019, bsblog.info/diversifikacija-rynkov-sbyta-ostanetsya-prioritetom-vpk-belarusi/. Accessed 13 Jul. 2019.

missile systems, engineering support and masking vehicles, the TMM-6 mechanical bridges and the S-500 Prometheus anti-aircraft and missile defense systems. MZTK also produces parts for Russian rocket troops for strategic purposes. The state military-industrial complex provides optical systems and optical-electronic targeting systems for Russian tanks: the Sosna-U gunner's sight (T-72B3), the Essa thermal viewer, the Plisa (T-90C), the Essa-72 (T-72), and the Vesna-K (BMP-3) thermal imaging systems. Belarusian components are used, among others, in MiG-29, Su-30 and Su-33 aircraft, in Bal-E mobile coastal missile systems, Bastion-P missile complexes, the A-222 Bereg self-propelled coast defense system, as well as Typhoon-U trucks. Russian Mi-8 helicopters, MiG-29 and Su-27 fighters are repaired in Belarus. Five Belarusian and 12 Russian plants cooperate within the framework of the Interstate Financial and Industrial Group "Defense Systems," established in 2000¹⁵.

The basis for cooperation between Belarus and Russia in the military sphere are the annual and long-term plans of cooperation. In the agreement on military and technical cooperation for the years 2016-2020, Russia did not commit itself to larger supplies of new military equipment to Belarus. Russia declared that it would supply the Yak-130 training and battle aircraft, the MiG-29M/M2 fighters, the Dozor-E unmanned reconnaissance drone systems, the Tor-M2E rocket systems and military helicopters. In addition, it would transfer new long-range missiles to the 9K51 Grad truck-mounted rocket launcher systems or the BM-30 Smerch multiple rocket launchers. The agreement also specifies other weapons and ammunition to be sold by the Russian side to its nearest ally (e.g. the RPG-29 handheld anti-tank grenade launchers), but does not specify the number of weapons and ammunition to be sold. Joint consultations and training are also provided for. In July 2019, an additional protocol was concluded to extend the scope of the agreement¹⁶.

In 2015, Russia delivered the first four Yak-130 training and combat aircraft, which replaced the outworn L-39 training aircraft of Czechoslovakian production. Also in 2015, the holding company Russian Helicopters signed a contract with the Belarusian Ministry of Defense for the delivery of 12 Mi-8MTV-5 transport and combat helicopters in 2016-2017. Although this is an obsolete structure from Soviet times, it was upgraded to later equip many armed forces, including Russian ones. During this period, Russia handed over to Belarus all the ordered machines of this type. At the beginning of 2016, the Belarusian Ministry of Defense signed an initial contract with the Russian company Irkut for the purchase of multi-purpose SU-30SM combat aircraft, which were to replace the worn out and obsolete MiG-29 fighters. Due to the limited financial possibilities, Belarus expected to

15 "Соглашение между Правительством Республики Беларуси и Правительством Российской Федерации о реализации Программы военно-технического сотрудничества между Республикой Беларусь и Российской Федерацией до 2020 года." 14 Jul. 2014, pravo.by/upload/docs/op/I01300075_1406149200.pdf. Accessed 14 Jul. 2019.; Астахова, С. "Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере..." *op.cit.*, p. 185; Зверев, Ю. "Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски." 1 Nov. 2017, eurasia.expert/voenno-tekhnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski/. Accessed 14 Jul. 2019.

16 "Внесены поправки в программу ВТС Беларуси и РФ до 2020 года." *Belarus Security Blog*, 27 Jun. 2019, bsblog.info/vnesenyi-popravki-v-programmu-vts-belarusi-i-rf-do-2020-goda/. Accessed 13 Jul. 2019.; "Состоялась совместная коллегия министерств обороны Беларуси и России." 10 Nov. 2017, www.voentv.mil.by/ru/news-ru/view/sostojalas-sovmestnaja-kollegija-ministerstv-oborony-belarusi-i-rossii-3020-2017/. Accessed 10 Jul. 2019.

purchase them only after 2020. Ultimately, the Belarusian side ordered 12 such aircraft, and Irkut undertook to deliver first machines in 2018. Due to sanctions imposed by the West, the implementation of the agreement was delayed. Four out of twelve contracted fighters will be delivered to Belarus only in 2019. In the years 2020-2021, Russia will transfer four Su-30SMs to Belarus each year. The cost of their purchase will probably amount to approximately USD 600 million and will be financed with Russian loans¹⁷.

In 2016, the Belarusian Ministry of Defense received the fourth of the promised S-300PS anti-aircraft squadrons, which were replaced by newer S-400 and S-350 batteries in the Russian army. Russia's actions resulted partly from its commitments to build an integrated CIS air defense system, and not necessarily from the will to modernize Belarusian air defense, despite Belarus' efforts to receive from Russia the S-400 Triumph anti-aircraft and anti-missile system. A regiment of the latter system was installed by Russia in the Kaliningrad region at the beginning of 2019. The deployment of the S-300PS rocket systems in Belarus and the S-400 Triumph in Kaliningrad has allowed the Russian Federation to increase its control over the airspace of the Baltic States¹⁸.

For several years now, there has been information about the possibility of deploying Russian modernized Iskander-K rocket systems in Belarus. Russia uses the prospect of deploying Iskanders in Belarus mainly as an element of strategic deterrence directed at the North Atlantic Alliance and its plans to strengthen the so-called eastern flank. Russian declarations on the possibility of redeploying Iskanders to Belarus were intensified after the US President Donald Trump declared that a permanent base of American troops would be located in Poland. Although the probability of permanent stationing of the Iskander systems in Belarus is low, Russia is deliberately escalating tensions in order to induce the United States to reduce the scale of military engagement in Central and Eastern Europe. Already in 2003, the first unofficial information appeared about Belarus' efforts to obtain the export version of Iskanders-E with a range of 200 km. In 2007 the plan was to equip the 465th Missile Brigade with them. Belarus was to receive this armament at internal Russian prices as part of its cooperation with the CSTO, but these projects were not carried out. Belarus did not have the financial means to purchase the system, so it was only possible to transfer them free of charge by the Russian side. Previously, Russia had repeatedly refused to supply Belarus with a newer version of this type of weapon (e.g. the

17 Sabak, J. "Rosyjskie Su-30 dla Białorusi. Zastąpią „przestarzałe” MiGi-29." *Defence* 24, 5 Feb. 2016, www.defence24.pl/rosyjskie-su-30-dla-bialorusi-zastapia-przestarzale-migi-29. Accessed 13 Jul. 2019.; "Białoruś wkrótce otrzyma Su-30SM", *Defence* 24, 3 Feb. 2019, www.defence24.pl/bialorus-wkrotce-otrzyma-su-30sm. Accessed 13 Jul. 2019.; "Россия передаст Белоруссии истребители Су-30СМ." 15 May 2019, rg.ru/2019/05/15/rossiya-peredast-belarusi-istrebiteli-su-30sm.html. Accessed 14 Jul. 2019.; "Дюжина Су-30СМ сможет заменить почти всю белорусскую боевую авиацию." 5 Apr. 2019, naviny.by/article/20190405/1554479807-dyuzhina-su-30sm-smozhet-zamenit-pochti-vsyu-belorusskuyu-boevuyu. Accessed 14 Jul. 2019.

18 *The Military Balance* 2015, p. 207, dx.doi.org/10.1080/04597222.2015.996334. Accessed 16 Jul. 2019.; Golts, A. "Belarus and Russia: Military Cooperation but with Different Goals..." p. 96; "Belarus Receives Fourth Battalion Of S-300 PS Air Defense Systems." 6 May 2016, www.defenseworld.net/news/15992/Belarus_Receives_Fourth_Battalion_Of_S_300_PS_Air_Defense_Systems#.XUlsjJPgq70. Accessed 22 Jul. 2019.; "S-400 ogranicza dostęp do Kaliningradu." *Polskie Radio*, 6 Mar. 2019, polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2273504,S400-ogranicza-dostep-do-Kaliningradu-Plk-rez-prof-Marek-Wrzosek-Kaliningrad-to-baza-ale-tez-oczy-i-uszy-Rosji. Accessed 16 Jul. 2019.

Iskander-M version), as it did not have any interest in strengthening the military potential of its closest ally. Furthermore, Russia feared that Belarus may disclose military technologies used in missile systems (e.g. to China). Russia's reluctance to hand over the Iskander system to the Belarusian side was the main reason why Belarus started cooperation with China in this area. In 2016, the Belarusian armed forces were equipped with Polonez multiple launch rocket systems, developed in cooperation with the Chinese partner, with a range of up to 200 km. After modernization, their range has increased to 300 km (Polonez-M), and the target is to reach 500 km¹⁹.

In 2011, Belarus purchased the first battery of the Tor-M2K rocket systems from Russia. The second battery was transferred by the Russians to the Belarusians at the end of 2012, the third one at the end of 2013 and the fourth and fifth one in 2018. In 2015, the Russian company Almaz-Antey concluded a contract with the Belarusian Ministry of Defense for the supply of the Opponent-G 3D radar (59H6E). The first radar unit of this type was received by the Belarusian radio technical forces in 2016. In 2017, the Belarusian Ministry of Defense signed another contract with Almaz-Antey for the supply of new radar units to strengthen the state's air defense. In the following years, Belarus continued its cooperation with the Russian military tycoon. In 2018, it contracted the purchase of the TRK 12A6 Sopka-2 radar complex. In 2018, it was announced that Russia intends to deploy Samarkand radio-electronic combat sets in the territory of Belarus. However, they have not been officially confirmed to be stationed in Belarus. Russian radar stations are competition to the national company KB Radar, which manufactures radar equipment and radioelectronic systems²⁰.

At the end of 2015, Belarus signed a contract with Russia for delivery of modernized BTR-82A armored transporters. The agreement provided for the sale of 32 units of this type of machines (USD 0.9 million per unit). The delivery of the first infantry fighting vehicles of this type was already planned for 2016, but there were difficulties in fulfilling the order because the Belarusian side was delaying the finalization of the contract. Eventually, Belarus withdrew from the purchase of this equipment, because it decided to modernize the BTR-70MB1 armored transporters in its own armaments factories. Russia has also committed to provide the Belarusian side with PBS-915 Shelf landing sets²¹.

19 Гронский, А. "Военно-техническое сотрудничество Белоруссии и Китая в ракетной области." *Россия и новые государства Евразии*, no 3, 2018, pp. 135–138; Dąbrowski, M. "Iskandery na Białorusi – zmiana strategii na ofensywną." *Defence 24*, 29 Jun. 2017, www.defence24.pl/iskandery-na-bialorusi-zmiana-strategii-na-ofensywna. Accessed 23 Jul. 2019.; "«Искандеры» в Беларуси: не было, нет и не будет." *Belarus Security Blog*, 19 May 2016, bsblog.info/iskandery-v-belarusi-ne-bylo-net-i-ne-budet/. Accessed 23 Jul. 2019.; Алесин, А. "Сколько еще Минску стоять в очереди за «Искандерами»?" *Naviny.by*, 25 Sept. 2017, naviny.by/article/20170925/1506318135-skolko-eshche-minsku-stoyat-v-ocheredi-za-iskanderami. Accessed 13 Jul. 2019.

20 *The Military Balance 2014*, issue 1, vol. 114, 2014, p. 201, [dx.doi.org/10.1080/04597222.2014.871873](https://doi.org/10.1080/04597222.2014.871873). Accessed 22 Jul. 2017; Валагин, А. "Беларуси досрочно передали зенитные комплексы «Тор-М2»." 28 Nov. 2018, rg.ru/2018/11/28/reg-pfo/belarusi-dosrochno-peredali-zenitnye-kompleksy-tor-m2.html. Accessed 22 Jul. 2019.; "Комплексы РЭБ «Самарканда» поступят на узел связи ВМФ России «Вилейка» в Беларуси." 1 Nov. 2018, www.interfax.by/news/belarus/1249960. Accessed 27 Jul. 2019.; Dura, M. "MAKS-2017: Białoruś kupuje rosyjskie radary." *Defence 24*, 30 Jul. 2017, www.defence24.pl/maks-2017-bialorus-kupuje-rosyjskie-radary. Accessed 23 Jul. 2019.

21 "Россия поставит Беларуси в 2016 году партию БТР-82А." 9 Sept. 2015, nn.by/?c=ar&i=156104&lang=ru. Accessed 24 Jul. 2019.; "По 900 тыс. долларов за машину. Минобороны Беларуси тянет с покупкой 32 российских БТР-82."

One of the most serious problems of the Belarusian armed forces is the outdated machinery. Although land forces have 1,276 T-72 tanks (including 446 T-72Bs) in their armament, according to Western experts they use only 515-530 tanks, the rest is decommissioned, preserved and stored in warehouses. Supported by Russia, Belarus undertook to modernize its tanks, but the scale of the undertaken actions is small and results from the limited financial resources of the state. In addition, the Russian Federation has mainly been involved in projects to modernize air defense, aviation and special operations forces. In 2017, the Russians gave Belarusians the first four tanks modernized to the T-72B3 standard. The Russian UralVagonZawod plant in Nizhny Tagil undertook the task of their modernization. In 2018 another 10 machines were renovated. In mid-2019, a two-year contract was signed for the modernization of another 11 T-72B tanks (a total of 25 T-72B3 tanks). They have been equipped with Belarusian targeting complex PNM Sosna-U²².

Joint Military Exercises

For many years, Belarus and Russia have been running military trainings together. They are conducted in both bilateral (Federation of Russia and Belarus) and multilateral (CSTO, CIS) formats. Russian and Belarusian troops also train regularly with other armies, including the Serbian one ("Slavic brotherhood"). In this sphere, too, Belarus' dependence on Russia can be seen. The Belarusian armed forces organize their own tactical training and operational training in cooperation with the Russian side. When the Russian Federation became involved in eastern Ukraine in 2014, the Belarusian armed forces intensified their own exercises to prepare them for the threats of hybrid war. The process of expanding the territorial defense forces was also continued, although the initial plans to reach the state of 120,000 soldiers proved to be completely unrealistic. These actions are, in fact, of a propaganda nature, because the Belarusian army is not capable of resisting Russian aggression. Joint Russian-Belarusian exercises are still being conducted. In operational terms, the Belarusian army should be treated as an integral part of the grouping of Russian armed forces in the western strategic direction. During joint maneuvers, a large number of soldiers and equipment have been involved, often on Russian military training grounds.

One of the largest joint ventures in this dimension is the exercise of the Regional Grouping of Armed Forces of the Union State of Belarus and Russia under the code name Zapad (West). The previous editions of these maneuvers took place in 2009 and 2013. The exer-

42 TUT.BY, 25 Aug. 2017, 42.tut.by/557526. Accessed 23 Jul. 2018; "Россия поставит Беларуси парашюты системы «Шельф», чтобы десантировать БМД." *Naviny.by*, 29 Dec. 2017, naviny.by/new/20171229/1514570674-rossiya-postavit-belarusi-parashyuty-sistemy-shelf-chtoby-desantirovat-bmd. Accessed 24 Jul. 2019.

22 "Belarus Military Strength." www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=belarus. Accessed 25 Jul. 2019.; Алесин, А. "Белорусская армия модернизирует танковый парк по принципу «дешево и сердито»." *Naviny.by*, 8 Dec. 2018, naviny.by/article/20181208/1544254406-belorusskaya-armiya-modernizirueta-tankovyy-park-po-principu-deshevo-i. Accessed 25 Jul. 2019.; "More T-72B3 tanks for Belarus." *Army Recognition Group*, 23 Nov. 2018, www.armyrecognition.com/november_2018_global_defense_security_army_news_industry/more-t72b3m_tanks_with_additional_protection_for_belarus.html. Accessed 26 Jul. 2019.

cise is a part of Russia's preparations for a potential conflict with NATO. Since 2009, it has been organized regularly every four years. In 2017, maneuvers of this type (West-2017) were preceded by a series of tests checking both armies' combat readiness on the training grounds of both countries (including exercises of radio-electronic warfare, logistics, engineering, communications, and anti-chemical defense formations). On a smaller scale, the joint Belarusian-Russian Union Shield military maneuvers take place every two years. They are preceded by annual joint exercises to check the interoperability and compatibility of the different types of armed forces. Every year there are also joint exercises of special forces. In 2015, the Russian landing forces conducted 26, and in 2016 – 38 joint exercises with the special forces of the Republic of Belarus. Moreover, a similar number of joint military drills were attempted in 2017. The activities of the North Atlantic Alliance concerning the strengthening of the so-called eastern flank, and projects of creating a permanent base of American troops in Poland have contributed to the intensification of joint Belarusian-Russian training²³.

Military Personnel Education Process

Since 1998, the USRB budget has been used to finance the education of Belarusian soldiers in Russian military schools. Since 2004, the costs of their education have been borne by the Ministry of Defense of the Russian Federation. According to official data, 1,273 Belarusian soldiers were trained in Russian military universities between 1998 and 2016. They are trained mainly for joint military operations (missile and engineering forces, air defense). The Belarusian side sends its troops to Russia to train in rare or capital-intensive specialties that are too burdensome to be launched in the country (e.g. space troops). In 2016, 383 Belarusian military men studied in Russia. Moreover, in the following years the number of trained soldiers was maintained at a similar level, i.e. about 400 soldiers. Belarusian military personnel have the opportunity to be trained in Russia, which gives them a chance to improve their qualifications. On the other hand, however, it increases the risk of building pro-Russian officer cadre in the Belarusian army. Pro-Russian sympathies are a serious problem for the Belarusian armed forces. Joint military exercises and education at Russian military universities further reinforce this negative trend. The prestige of military service is also higher in the Russian Federation than in Belarus. After Russia became involved in Ukraine in 2014, Lukashenko took many steps to minimize the risk of

23 Wierzbowska-Miazga, A. "Wsparcie drogą do podporządkowania. Rosja wobec Białorusi." *Punkt Widzenia*, no. 34, Ośrodek Studiów Wschodnich, 6 May 2013, www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_34_bialorus_pl_net.pdf. Accessed 01 Aug. 2019.; Wilk, A. "Ćwiczenia Zapad-2017, wojna (na razie informacyjna)." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 4 Sept. 2017, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-09-04/cwiczenia-zapad-2017-wojna-na-razie-informacyjna. Accessed 1 Aug. 2019.; Stróżyk, J. "Zapad 2017 – kolejne anty-natowskie ćwiczenia SZ Rosji. Możliwa reakcja Sojuszu Północnoatlantyckiego." Published under the NEPTUNE project by Stratpoints Foundation, www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2017/09/ZAPAD_J-STROZYK_publikacja-Stratpoints.pdf. Accessed 1 Aug. 2019.; Bohdan, S. "Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region." *Ostrogorski Centre Analytical Paper* 4, 18 August 2014, belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf. Accessed 2 Aug. 2019.; "Десантники ВС РФ и РФ в 2016 году проведут 38 совместных учений." *Belarus Security Blog*, 22 Jun. 2016, bsblog.info/38-sovmestnykh-uchenij-2016/. Accessed 3 Aug. 2019.

Russian influence in the Belarusian army, including the dismissal of the most pro-Russian officers. The issue of the loyalty of own armed forces in the event of Russian intervention in Belarus is more than problematic, and close cooperation between the two armies only deepens the area of uncertainty. However, the Belarusian Ministry of Defense does not give up further training of its military personnel in Russia²⁴.

Conclusions

Military cooperation remains one of the least problematic areas of bilateral relations between Belarus and Russia. In recent years, however, differences in this area have become more pronounced, mainly as a result of the adoption of different priorities. Belarus is trying to maintain a neutral position in the dispute between the Russian Federation and NATO as it is trying to improve relations with Western structures. It takes a similar position as regards the Russian-Ukrainian conflict. Belarus is clearly afraid of increasing Russian military influence on its territory. Although the threat of direct Russian intervention in Belarus seems small, it cannot be ruled out.

After 2014, the intensity of signing new bilateral military agreements has clearly decreased. Belarus has taken steps to reduce its military dependence on its closest ally. Its priority objective has become the diversification of export directions for its armaments to reduce dependence on the Russian market. Despite limited financial resources, Belarus started to modernize its armed forces on its own. It is also trying to block Russia's takeover of the most valuable armaments companies. Russia, on the other hand, has reduced the scale of orders in the Belarusian military and industrial complex. It also strives to replace Belarusian components with its own armaments production. This trend will intensify in the upcoming years.

At the beginning of the intervention in Ukraine, Russia tolerated the actions of Belarus and its attempts to maneuver between the parties to the conflict. However, the plans of the North Atlantic Alliance to strengthen the so-called eastern flank and to build an American military base on Polish territory have determined Russia to increase its control over Belarus. Moscow expects loyalty and support from the Belarusians in the conflict with NATO. Belarus plays too important a strategic role for Russia not to secure its interests on its territory. It is no coincidence that at the end of 2018 the Russians began to demand more strongly Russian-Belarusian integration also in the military sphere. Although Lukashenko is trying to slow down its pace, Russia has all the assets to achieve its goal. In the years to come, it will probably force Belarus to make real concessions. In the military sphere, the priority is to increase the Russian military presence on Belarusian territory. Only the way

24 Савик, С.А. Подготовка белорусских военнослужащих в военно-учебных заведениях Министерства обороны Российской Федерации (1991–2008 гг.), «Наука – образованию, производству, экономике» : 8-я Международная научно-техническая конференция, посвященная 90-летию со дня основания БНТУ, 2010, Минск, pp. 307–312; *Белоруссия за год заключила с Россией более 20 договоров на поставку оружия*, 3 Nov. 2016, www.ritmeurasia.org/news-2016-11-03-belorussija-za-god-zakljuchila-s-rossiej-bolee-20-dogovorov-na-postavku-oruzhija-26648. Accessed 4 Aug. 2019.; *Военных в России обучат бесплатно*, 23 Nov. 2017, neg.by/novosti/otkryti/voennyh-v-rossii-obuchat-besplatno-9032. Accessed 4 Aug. 2019.

in which Russia achieves its objectives remains debatable. We should not expect any increase in Russia's involvement in the modernization of the Belarusian armed forces and its arms complex, because it is not certain about Lukashenko's attitude. It will strengthen only those elements that increase its own safety (air forces, air defense). Only a change of power in Belarus and the election of a loyal, pro-Russian president can change Russia's decision.

Paradoxically, EU countries can support Lukashenko's power. As a reaction to the actions of the North Atlantic Alliance in Central and Eastern Europe, Russia is able to force its closest ally to accept its plans. In the first scenario, it will demand the deployment of additional components of the Russian armed forces on the territory of Belarus. In the second scenario, however, it will decide to place a permanent military base in that country. After 2021, when the lease term expires, Russia may change the purpose of the military facilities previously used in Belarus. Lukashenko already accepts Russian ideas of their further functioning. Alternatively, Russia may decide to build a completely new military base. The first scenario is easier for Belarus to accept. Unfortunately, it is not able to block the implementation of the second option, or the increase in the Russian military presence in the country.

Russia is not opposed to plans of joint military maneuvers or improving qualifications of Belarusian soldiers at its military universities, as it is building its influence in the allied armed forces. In the coming years, Lukashenko will have to make difficult decisions if he wants to continue to rule. Recently, Russia has significantly strengthened its political and economic influence in Belarus. Increasing pressure and determination from the Russian side do not leave Lukashenko much room for maneuver, as Russia will not allow him to escape its influence. It has invested too much effort and resources in Belarus to allow the disloyal attitude of its ally to continue. ■

References

- Bakunowicz, T. "Polityczne manewry Białorusi na tle konfliktu ukraińsko-rosyjskiego." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 2 April 2014, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-04-02/polityczne-manewry-bialorusi-na-tle-konfliktu-ukrainsko-rosyjskiego/.
- "Belarus Military Strength." www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=belarus/.
- "Belarus Receives Fourth Battalion Of S-300 PS Air Defense Systems." 6 May 2016, www.defenseworld.net/news/15992/Belarus_Receives_Fourth_Battalion_Of_S_300_PS_Air_Defense_Systems#.XUlsjjPgq70/.
- "Białoruś wkrótce otrzyma SU-30SM." *Defence24*, 3 Feb. 2019, www.defence24.pl/bialorus-wkrotce-otrzyma-su-30sm/.
- Bohdan, S. "Belarusian Army: Its Capacities and Role in the Region." *Ostrogorski Centre Analytical Paper* 4, 18 Aug. 2014, belarusdigest.com/papers/belarusianarmy.pdf/.
- Czwolek, A. "Implikacje kryzysu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi." *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, no. 46, 2016, pp. 145–174.
- Dąbrowski, M. "Iskandery na Białorusi – zmiana strategii na ofensywną." *Defence24*, 29 Jun. 2017, www.defence24.pl/iskandery-na-bialorusi-zmiana-strategii-na-ofensywna/.
- Dura, M. "MAKS-2017: Białoruś kupuje rosyjskie radary." *Defence24*, 30 Jul. 2017, www.defence24.pl/maks-2017-bialorus-kupuje-rosyjskie-radary/.

Dyner, A.M. "Rosja – sponsor białoruskiego wojska." *Polska Zbrojna*, 9 Jun. 2013, www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/8175?t=Rosja-sponsor-bialoruskiego-wojska/.

Golts, A. "Belarus and Rusia: Military Cooperation but with Different Goals." *Belarusian Foreign Policy: 360°*, edited by A. Kudors, The Centre for East European Policy Studies, 2017, Riga, pp. 87–100.

Jarosiewicz, A. "Kazachstan wobec integracji z Rosją: mniej miłości, więcej strachu." 26 May 2014, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2014-05-26/kazachstan-wobec-integracji-rosja-mniej-milosci-wiecej

Klein, M. "Russia's Military Policy in the Post-Soviet Space Aims, Instruments and Perspectives." *SWP Research Paper 1*, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, January 2019.

Kłysiński, K., and P. Żochowski. "Koniec mitu bratniej Białorusi. Uwarunkowania i przejawy rosyjskiego soft power na Białorusi po 2014 roku." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 7 Nov. 2016, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2016-11-07/koniec-mitu-bratniej-bialorusi/.

Kończuk, W. "Trudne negocjacje rosyjsko-białoruskie." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 27 Dec. 2018, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-27/trudne-negocjacje-rosyjsko-bialoruskie/.

Kowalczewski, J. "Znaczenie polityczno-militarne Przesmyku Suwalskiego." *Przegląd Geopolityczny*, no. 25, 2018, pp. 104–115.

"Media: rosyjska baza w Baranowiczach albo w Berezie." *Polskie Radio*, 24 Apr. 2019, www.polskieradio.pl/75/921/Artykul/830325,Media-rosyjska-baza-w-Baranowiczach-albo-w-Berezie.

"More T-72B3 tanks for Belarus." *Army Recognition Group*, 25 Nov. 2018, www.armyrecognition.com/november_2018_global_defense_security_army_news_industry/more_t72b3m_tanks_with_additional_protection_for_belarus.html.

"S-400 ogranicza dostęp do Kaliningradu." *Polskie Radio*, 6 Mar 2019, polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2273504,S400-ogranicza-dostep-do-Kaliningradu-Plk-rez-prof-Marek-Wrzosek-Kaliningrad-to-baza-ale-tez-oczy-i-uszy-Rosji/.

Sabak, J. "Białoruś zastępuje Ukrainę przy produkcji najnowszych rosyjskich wyrzutni rakiet." *Defence24*, 8 Apr. 2015, www.pl/bialorus-zastepuje-ukraine-przy-produkcji-najnowszych-rosyjskich-wyrzutni-rakiet/.

Sabak, J. "Rosyjskie Su-30 dla Białorusi. Zastąpią „przestarzałe” MiGi-29." *Defence24*, 5 Febr. 2016, www.defence24.pl/rosyjskie-su-30-dla-bialorusi-zastapia-przestarzale-migi-29.

Stróżyk, J. "Zapad 2017 – kolejne anty-natowskie ćwiczenia SZ Rosji. Możliwa reakcja Sojuszu Północnoatlantyckiego." Published under the NEPTUNE project by Stratpoints Foundation, www.stratpoints.eu/wp-content/uploads/2017/09/ZAPAD_J-STROZYK_publicacja-Stratpoints.pdf.

Surdyk, K. "5 minut Białorusi na globalnej szachownicy." Raport. Wojsko–Technika–Obronność, no. 4, 2017, pp. 40–44.

"The Military Balance 2014." Issue 1, vol. 114, 2014, [dx.doi.org/10.1080/04597222.2014.871873](https://doi.org/10.1080/04597222.2014.871873).

"The Military Balance 2015." [dx.doi.org/10.1080/04597222.2015.996334](https://doi.org/10.1080/04597222.2015.996334).

Wierzbowska-Miazga, A. "Wsparcie drogą do podporządkowania. Rosja wobec Białorusi." *Punkt Widzenia*, no. 34, Ośrodek Studiów Wschodnich, 6 May 2013, www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_34_bialorus_pl_net.pdf.

Wilk, A. "Ćwiczenia Zapad-2017, wojna (na razie informacyjna)." *Ośrodek Studiów Wschodnich*, 4 Sept. 2017, www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_249.pdf.

Алесин, А. "Белорусская армия модернизирует танковый парк по принципу «дешево и сердито»." *Naviny.by*, 8 Dec. 2018, naviny.by/article/20181208/1544254406-belorusskaya-armiya-moderniziruet-tankovyy-park-po-principu-deshevo-i.

Алесин, А. "Военно-промышленный комплекс: что дозволено Юпитеру." 28 Jan. 2019, mirtesen.ru/pad/43518394400.

Алесин, А. "Противостояние Москвы и Варшавы ставит Минск в неудобное положение." *Naviny.by*, 13 Jun. 2018, naviny.by/article/20180613/1528866355-protivostoyanie-moskvy-i-varshavy-stavit-minsk-v-neudobnoe-polozhenie.

Алесин, А. "Система предупреждения о ракетном нападении: «Волге» течь долго." 12 Apr. 2019, www.belrynok.by/2019/04/12/sistema-preduprezhdeniya-o-raketnom-napadenii-volge-tech-dolgo/.

Алесин, "А. Сколько еще Минску стоять в очереди за «Искандерами»?" *Naviny.by*, 25 May 2017, naviny.by/article/20170925/1506318135-skolko-eshche-minsku-stoyat-v-ocheredi-za-iskanderami.

Астапеня, Р., Болкунец, Д. "Белорусско-российские отношения на фоне конфликта в Украине." Минск–Лондон, 2016, belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations-ru.pdf.

Астахова, С. "Белоруссия и Россия: актуальные направления сотрудничества." *Россия и новые государства Евразии*, no. 4, 2018, pp. 146–158.

Астахова, С. "Белоруссия и Россия: сотрудничество в военной сфере." *Россия и новые государства Евразии*, no. 1, 2018, pp. 181–190.

Астахова, С. "Военное сотрудничество Белоруссии и России." *Россия и новые государства Евразии*, no. 3, 2013, pp. 50–57.

"Белоруссия за год заключила с Россией более 20 договоров на поставку оружия." 3 Nov. 2016, www.ritmurasia.org/news-2016-11-03-belorussija-za-god-zakljuchila-s-rossiej-bolee-20-dogovorov-na-postavku-oruzhija-26648.

"Беларуский военторг в Украине: как Минск помогает Киеву отстроить мощную армию." 12 Dec. 2015, hvylya.net/analytics/geopolitics/belaruskiy-voentorg-v-ukraine-kak-minsk-pomogaet-kiyevu-otstroit-moshhnuyu-armiyu.html.

Беларусь и Россия: организационно-правовые основы интеграции (1996–2011гг.), Л.П. Козик, М.В. Мясникович, А. М. Абрамович и др., Полымя 2001.

Балагин, А. "Беларуси досрочно передали зенитные комплексы „Тор-М2”." 28 Nov. 2018, rg.ru/2018/11/28/reg-pfo/belarusi-dosrochno-peredali-zenitnye-komplekсы-tor-m2.html.

"Внесены поправки в программу ВТС Беларуси и РФ до 2020 года." *Belarus Security Blog*, 27 Jun. 2019, bsblog.info/vneseny-popravki-v-programmu-vts-belarusi-i-rf-do-2020-goda/.

"Военных в России обучат бесплатно." 23 Nov. 2017, neg.by/novosti/otkrytj/voennyh-v-rossii-obuchat-besplatno-9032.

Гронский, А. "Военно-техническое сотрудничество Белоруссии и Китая в ракетной области." *Россия и новые государства Евразии*, no. 3, 2018, pp. 135–146.

Декрет №1 от 16.03.2018 О внесении изменений и дополнений в Декрет Высшего Государственного Совета Союзного государства «О бюджете Союзного государства на 2017 год», www.soyuz.by/about/docs/UnionStatefinance/.

"Десантники ВС РБ и РФ в 2016 году проведут 38 совместных учений." *Belarus Security Blog*, 22 Jun. 2016, bsblog.info/38-sovmestnyh-uchenij-2016/.

"Диверсификация рынков сбыта останется приоритетом ВПК Беларуси." *Belarus Security Blog*, 10 Feb. 2019, bsblog.info/diversifikaciya-rynkov-sbyta-ostanetsya-prioritetom-vpk-belarusi/.

"Договор между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о военном сотрудничестве." 19 Dec. 1997, www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-15/47428?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1.

Дубина, Ю. "Беларусь претендует на российский гособоронзаказ." 6 Sept. 2016, belprouda.org/belarus-pretenduet-na-rossijskij-gosoboronzakaz/.

"Дюжина Су-30СМ сможет заменить почти всю белорусскую боевую авиацию." *Naviny.by*, 5 Apr. 2019, naviny.by/article/20190405/1554479807-dyuzhina-su-30sm-smozhet-zamenit-pochti-vsyu-belorusskuyu-boevuyu.

"Закон Республики Беларусь 20 июля 2016 г. № 412-З." *Военная доктрина Республики Беларусь*, pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11600412.

Зверев, Ю. "Военно-техническое сотрудничество России и Беларуси: перспективы и риски." 1 Nov. 2017, eurasia.expert/voenno-tehnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-i-belarusi-perspektivy-i-riski/.

“Искандеры» в Беларуси: не было, нет и не будет.” *Belarus Security Blog*, 19 May 2016, bsblog.info/iskandery-v-belarusi-ne-bylo-net-i-ne-budet/.

“Комплексы РЭБ «Самарканд» поступят на узел связи ВМФ России «Вилейка» в Беларуси.” 1 Nov. 2018, www.interfax.by/news/belarus/1249960.

“Лукашенко должен построить в Беларуси «Форт Путин».” 8 Nov. 2018, [gosnovosti.com/2018/11/ база-беларусь-россия-нато/](http://gosnovosti.com/2018/11/база-беларусь-россия-нато/).

“Лукашенко отверг российскую базу. Москва растерялась, потом согласилась.” 7 Nov. 2018, ru.delfi.lt/abroad/belorusia/lukashenko-otverg-rossijskuyu-bazu-moskva-rasteryalas-potom-soglasilas.d?id=79516101.

“Лукашенко — Путину: ты хочешь, чтобы я купил автомат для того, чтобы тебя защищать?” *Naviny.by*, 14 Dec. 2018, naviny.by/new/20181214/1544795425-lukashenko-putinu-ty-hochesh-chtoby-ya-kupil-avtomat-dlya-togo-chtoby-tebya.

“Об утверждении Соглашения об использовании систем спутниковой связи военного назначения и их дальнейшем совершенствовании.” 5 Dec. 2018, [www.pravo.by/document/? guid=12551&p0=C21800872&p1=1](http://www.pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21800872&p1=1).

“О национальном органе, уполномоченном на взаимодействие с Центром кризисного реагирования Организации Договора о коллективной безопасности.” 4 Oct. 2017, pravo.by/document/?guid=12551&p0=C21700748&p1=1&p5=0.

“ОНТ: Россия вытесняет ВПК Беларуси со своего оборонного рынка.” *Belarus Security Blog*, 10 Mar. 2017, bsblog.info/ont-rossiya-vytesnyaet/.

“По 900 тыс. долларов за машину. Минобороны Беларуси тянет с покупкой 32 российских БТР-82.” 42 *TUT.BY*, 25 Aug. 2017, 42.tut.by/557526.

“Положение в области национальной безопасности и обороны (октябрь 2014 года).” *Belarus Security Blog*, 11 Nov. 2014, bsblog.info/polozhenie-v-oblasti-nacionalnoj-bezopasnosti-i-oborony-oktyabr-2014-goda/.

“Россия передаст Белоруссии истребители Су-30СМ.” 15 May 2019, rg.ru/2019/05/15/rossiia-peredast-belarusi-istrebiteli-su-30sm.html.

“Россия поставит Беларуси парашюты системы «Шельф», чтобы десантировать БМД.” *Naviny.by*, 29 Dec. 2017, naviny.by/new/20171229/1514570674-rossiya-postavit-belarusi-parashyuty-sistemy-shelf-chtoby-desantirovat-bmd.

“Россия поставит Беларуси в 2016 году партию БТР-82А.” 9 Sept. 2015, nn.by/?c=ar&i=156104&lang=ru.

Савик, С.А., “Подготовка белорусских военнослужащих в военно-учебных заведениях Министерства обороны Российской Федерации (1991–2008 гг.)” «Наука – образованию, производству, экономике» : 8-я Международная научно-техническая конференция, посвященная 90-летию со дня основания БНТУ. Минск, 2010, pp. 307-312.

“Соглашение между Министерством обороны Республики Беларусь и Министерством обороны Российской Федерации об обмене информацией о перспективных технологиях и разработках.” 24 Oct. 2018, [pravo.by/docu-ment/?guid=3871&p0=P30600719](http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=P30600719).

“Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о реализации Программы военно-технического сотрудничества между Республикой Беларусь и Российской Федерацией до 2020 года.” 14 Jul. 2014, pravo.by/upload/docs/op/IO1300075_1406149200.pdf.

“Соглашение между Правительством Республики Беларусь и Правительством Российской Федерации о совместном техническом обеспечении региональной группировки войск (сил) Республики Беларусь и Российской Федерации.” 14 Nov. 2017, pravo.by/upload/docs/op/A01600091_1512075600.pdf.

“Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Республики Беларусь о военно-техническом сотрудничестве.” 29 Oct. 1993, www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-21/48315?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1.

“Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о российской авиационной базе на территории Республики Беларусь.” static.government.ru/media/files/pYnNuQ9AuAVXgssL8xq3dNVUApeAeoE2.pdf.

“Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь о совместной охране внешней границы Союзного государства в воздушном пространстве и создании Единой региональной системы противовоздушной обороны Российской Федерации и Республики Беларусь.” 3 Febr. 2009, [www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-10/45413?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords= беларусь_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1](http://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-10/45413?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords=беларусь_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1).

“Соглашение о сотрудничестве государств –членов Организации Договора о коллективной безопасности в области перевозок воинских и других формирований их движимого имущества, а также продукции военного назначения.” 17 Nov. 2017, pravo.by/document/?guid=12551&p0=E01500002&p1=1.

“Состоялась совместная коллегия министерств обороны Беларуси и России.” 10 Nov. 2017, www.voentv.mil.by/ru/news-ru/view/sostojalas-sovmestnaja-kollegija-ministerstv-oborony-belarusi-i-rossii-3020-2017/.

“«Форд Трамп» vs «Форт Путин».” *Belarus Security Blog*, 25 Sept. 2018, bsblog.info/ford-tramp-vs-fort-putin/.

Царик, Ю., and А. Сивицкий. Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации. Минск, 2016.

Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako *soft power* – analiza przypadku Rzeczypospolitej*

Autor omawia geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako wyobrażenia zbiorowe odnoszące się do kultury geopolitycznej narodu. Idee te zazwyczaj są prezentowane jako idee podboju, idee odnoszące się do zmiany granic państwa. Sytuacja zmieniła się wraz z globalizacją i sieciowością relacji międzynarodowych.

W artykule zostały zaprezentowane idee wielkoprzestrzenne Rzeczypospolitej czasów nowożytnych jako *soft power* oraz możliwości wykorzystania jego ewentualnej rewitalizacji we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

SŁOWA KLUCZOWE

geopolityka polska, idee wielkoprzestrzenne, Rzeczpospolita, stosunki międzynarodowe, polski *soft power*

dr
PIOTR
LEWANDOWSKI

Adiunkt Akademii
Sztuki Wojennej.
Absolwent Uniwersytetu
Mikołaja Kopernika
w Toruniu. Historyk,
dziennikarz, politolog.

Przecieżmiotem niniejszych rozważań są geopolityczne idee wielkoprzestrzenne. Intencją badawczą jest wypracowanie spójnych ram konceptualnych i teoretycznych tego pojęcia, tak by w przyszłości stało się ono podstawą użytecznej formy w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego państwa jako element jego strategii *soft power*. Idee wielkoprzestrzenne stanowią warunek *sine qua non* współczesnej geopolityki i geostrategii. Powinny być ukierunkowane wewnętrznie, jako oferta skierowana dla narodu, i zarazem zewnętrznie, ale już jako koncept społeczny, dla opinii międzynarodowej.

Celem artykułu jest konceptualizacja teoretyczna i operacjonalizacja metodologiczna idei wielkoprzestrzennych jako środka *soft power* oraz ukazanie ich na przykładach i potencjale polskich koncepcji geopolitycznych. W pierwszej części artykułu przeanalizowano potencjał

* Artykuł powstał w ramach środków Grant Badawczy MON na rok 2018 pt. *Polska racja stanu w perspektywie 2035 roku*, objętego kodem A.I.1.1.; numer kwestury 61. Został sfinansowany ze środków na podstawie decyzji nr 1/2018/GB z 7.11.2018 r. (umowa nr GB/4/2018/2018/2018/DA).

historycznej Rzeczypospolitej z jej współczesnymi asocjacjami. Zaprezentowano geopolityczne koncepcje rozwoju stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa regionalnego Polski z uwzględnieniem wykorzystania potencjału *soft power* rodzimych idei wielkoprzestrzennych.

Przegląd literatury

W pracy przeanalizowano zarówno teksty źródłowe, jak i opracowania przedmiotowe z zakresu geopolityki, bezpieczeństwa wewnętrznego i międzynarodowego, a także historii państwa polskiego, politologii, stosunków międzynarodowych oraz socjologii i antropologii. O wykorzystaniu idei wielkoprzestrzennych pisali na początku XX wieku przeważnie niemieccy geopolitycy: Friedrich Ratzel, Karl Haushofer i Carl Schmitt. W artykule uwagę skoncentrowano jednak na materii nieporuszanej w literaturze – ideach wielkoprzestrzennych nieopracowanych definicyjnie oraz na koncepcie geopolitycznym Rzeczypospolitej, który jawi się oryginalnym spostrzeżeniem konceptualnym polskiego *soft power*. W tej części artykułu zaprezentowano historyczną koncepcję Rzeczypospolitej i jej wykorzystanie w czasach nowożytnych oraz ewentualne możliwości jej użycia współcześnie w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego państwa.

Metody

Praca została oparta na studium analizy i krytyki piśmiennictwa (literaturze przedmiotowej z zakresu geopolityki, politologii, bezpieczeństwa międzynarodowego, stosunków międzynarodowych). Na szerokie i interdyscyplinarne podejście do badań nad ideami wielkoprzestrzennymi pozwala teoretyczne oraz pragmatyczne ujęcie tego zjawiska. Dodatkowo w pracy zastosowano metody: logiczno-racjonalną, odnoszącą się do techniki dekonstrukcji pojęć teoretyczno-operacyjnych, konstruowania zależności między nimi a faktami społeczno-politycznymi oraz projektowania definicyjnego, a także heurystyczną w swym wymiarze myślenia i konstruowania sądów dedukcyjnych i indukcyjnych. Praca ma charakter naukowo-badawczy i metodyczny oraz odnosi się do właściwości teoretyczno-analitycznych idei wielkoprzestrzennych jako pojęcia, ale też do istoty *soft power* we współczesnym środowisku bezpieczeństwa międzynarodowego.

Idee wielkoprzestrzenne w geopolityce

W paradygmacie realistycznym bezpieczeństwa międzynarodowego niezmiennie dominuje ujęcie państwowcentryczne. Państwo jako organizacja przestrzenna stało się przedmiotem rozważań geopolityki od samego początku tej nauki. Friedrich Ratzel uważał państwa za twory naturalne, w obiektywny sposób prezentujące kondycję narodów na arenie ich zmagania międzynarodowych. Antropomorfizował państwo: wskazywał, że jest ono żywym organizmem, który – poddany ewolucji – musi walczyć o swój byt. Istnieje jednak pewne rozróżnienie między państwami o statusie potęgi a tymi, które takiego statusu mieć nie mogą. Zdaniem Ratzla różnica między tymi państwami tkwi w kulturze. Państwa aspirujące

do rangi potęg mają kulturowo wypracowane idee wieloprzestrzenne (*Raumsinn*)¹. Świadczą one o wyższości kulturowej, lepszym dostosowaniu do warunków geograficznych, efektywniejszym wykorzystaniu zasobów i perspektywicznym rozwoju narodu oraz państwa.

Podobnie wypowiadał się Rudolf Kjellén. Uważał państwo za odzwierciedlenie narodu, które można ocenić przez pryzmat jego społeczeństwa: *nature delivers only the framework and raw materials; it depends on the population and the state to fill it up and shape it, in a word, to organize it*². Narody i państwa, które nie wykształciły odpowiednich idei kulturowych, nie mogły stać się bytami rozwojowymi, ponieważ podlegały procesom ewolucyjnym wymagającym na wyższym szczeblu wypracowania idei wieloprzestrzennych. W końcu państwo i naród stanowią jeden organizm³. Pochłanianie i mieszanie się grup etnicznych są warunkami rozwoju społeczności⁴, ale by tego dokonać, niezbędne jest odpowiednie jej uposażenie w idee przestrzenne.

Idee wieloprzestrzenne wypracowała niemiecka myśl geopolityczna i starała się urealnić je za pomocą *hard power*. Zdaniem Karla Haushofera idee wieloprzestrzenne są obiektywnymi bytami o właściwościach stabilnych i demokratycznych, ponieważ zakładają współistnienie i współpracę różnych grup etnicznych w ramach jednego organizmu państwowego. Cechować je miały wspólne wartości i dominująca kultura (w jego ujęciu – niemiecka) oraz pewna autonomia wewnętrzna grup działających wewnątrz wspólnej przestrzeni⁵.

O wiele wyraźniej do idei wieloprzestrzennych odnosił się Carl Schmitt. Proponował opracowanie pojęcia „Rzeszy” jako kategorii wielkoobszarowej, [...] *której idea polityczna promieniuje na określony wielki obszar i która z zasady wyklucza interwencje obcych sił w tym obszarze*⁶. Pragmatycznie ujmował pojęcie „Rzeszy” jako idei. Wskazywał, że imperializm kojarzy się negatywnie i jest obciążony konotacjami kolonialnymi, „Rzesza” natomiast stanowi ideę uniwersalną: [...] *najlepiej charakteryzuje stan rzeczy [...], który polega na stanowiącym nasz punkt wyjścia powiązaniu wielkiego obszaru, narodu i idei politycznej*⁷. Schmitt, podobnie jak poprzednicy, przypisywał idei wieloprzestrzennej właściwości wyższości kulturowej, wskazywał, że stają się one donioślejsze, strażnikiem wielkoobszarowej idei jest zaś *naród, jeśli okazuje się on dojrzały do tego zadania*⁸.

Idee wieloprzestrzenne są to formy świadomości obecne w paradygmacie realistycznym bezpieczeństwa międzynarodowego. Pierwszym założeniem realizmu politycznego, na ja-

1 Ratzel mówi o poczuciu przestrzeni oraz o szkole przestrzeni (*die Schule des Raumes*) jako koncepcjach naukowo-politycznych ukierunkowujących dalszy rozwój państw. S. Costachie, N. Damian, *Ratzel and the German geopolitical school – the inception of culture as an essential element and factor in the political geography*, „Revista Romana de Geografie Politica” 2010 t. 12, s. 302.

2 K. Hwang, *Power in Alexander Supan's Guidelines to General Political Geography (1918/1920)*, „Przegląd Geopolityczny” 2011 nr 3, s. 33.

3 M. Heffernan, *On the origins of European geopolitics, 1890–1920*, w: *Geopolitical Traditions. A century of geopolitical thought*, Routledge, K. Dodds, D. Atkinson (red.), London 2003, s. 45.

4 J. Dutka, *Strategia demograficzna w historii myśli geopolitycznej*, „Przegląd Geopolityczny” 2017 nr 19, s. 41.

5 J. Macała, *Haushofer Karl Ernst*, „Przegląd Geopolityczny” 2012 nr 5, s. 117.

6 C. Schmitt, *Porządek wielkoobszarowy w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2018, s. 74.

7 Ibidem, s. 79.

8 Ibidem, s. 95.

kie wskazywał Hans Morgenthau, było zrównanie polityki z ludzką naturą, tak jak czynili to geopolitycy. Według Morgenthau realizm odnosił się do geografii, mapy wyznaczającej osiągalne cele polityki zagranicznej państwa⁹. Państwa, które nie mają i nie rozwijają własnych map przestrzennych, własnych wyobrażeń, zwłaszcza obecnie – w dobie globalizacji, same stają się przestrzeniami mentalną (społeczną) i geograficzną (dóbr), wymagającymi wypełnienia i zagospodarowania¹⁰.

Aby państwo mogło się rozwijać, potrzebuje autonomicznych, narodowych wyobrażeń przestrzennych, odnoszących się do niego samego (terytorium, które zajmuje), otoczenia kulturowego, politycznego i historycznego. Jest to o tyle istotne, że [...] *wyobrażenia geopolityczne stanowią element naszej wiedzy o otaczającej nas rzeczywistości, dostarczają nam swoistej „mapy świata” i tym samym silnie wpływają na podejmowane przez nas działania*¹¹. Postrzeganie świata fizycznego i społecznego jest procesem nie tylko naturalnym, lecz także kulturowym¹². Idee wielkoprzestrzenne należy analizować w kontekstach kulturowych, strukturalnych i historycznych realizowanych w obszarze polityki¹³, ponieważ, [...] *każda przestrzeń polityczna, geograficzna czy też społeczna kształtowana jest i przeobrażana przez ludzi, a wielkie znaczenie posiada historia, która stanowi główne źródło geopolitycznych wyobrażeń o świecie, kształtujących się w procesie historycznym*¹⁴.

Idee wielkoprzestrzenne powinny odpowiadać obiektywizacji interesów, racji stanu danej społeczności. Wiedza o świecie zewnętrznym powstaje w procesach społecznych, politycznych i historycznych i jest wytwarzana [...] *w specyficznych warunkach danego momentu historycznego i ukazuje jednocześnie niepokoje, interesy, pragnienia, które umotywowały takie jej określenie*¹⁵. W odniesieniu do koncepcji geopolitycznych nadal aktualne pozostaje wskazanie, że idee wielkoprzestrzenne są tworzone *przez mocarstwa i państwa mające status hegemonu w regionie albo świecie*¹⁶.

Zadaniem geopolityków jest konstruowanie i dekonstruowanie tychże idei oraz ich transfigurowanie. Idee składają się z mitów i narracji odnoszących się do własnej grupy oraz sąsiednich państw i narodów na zasadzie antagonizmu tożsamościotwórczego „my–obcy”¹⁷. Obecnie wyobrażenia przestrzenne są konstruowane nie tylko przez państwa, lecz także przez grupy i podmioty poza- i ponadpaństwowe. Wszystkie te narracje powinny być analizowa-

9 H. Morgenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010, s. 20–21.

10 Stały się „zewnętrznością” i stanem „między” potęgami. A. Gałganek, *Genealogia międzynarodowości. Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, „Przegląd Politologiczny” 2010 nr 3, s. 7–9.

11 J. Potulski, *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010, s. 9.

12 L. Levi-Bruhl, *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*, Warszawa 1992, s. 103. Vide: P. Lewandowski, *Mit i czas polityczny*, Będzin 2015, s. 39.

13 C. Levi-Strauss, *The Structural Study of Myth*, w: A symposium „Journal of American Folklore” 1955 t. 78, nr 270, s. 428–444. Vide: J. Potulski, *Geopolityka jako krytyka społeczna*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Z. Lach, J. Wendt (red.), Częstochowa 2010, s. 47–48.

14 J. Potulski, *Wprowadzenie...*, op.cit., s. 9.

15 Ibidem.

16 J. Potulski, *Czym jest geopolityka? Spory wokół statusu badawczego geopolityki*, „Prace Geograficzne” 2013 nr 242, s. 24.

17 A. Suchocka, I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI w.*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2014 nr 4, s. 78.

ne i konfrontowane z rodzimymi ideami oraz kreowane i dostosowywane do własnych i zgodnych z racją stanu idei wielokoprzestrzennych w celu wytworzenia w ramach kultury politycznej również *kultury geopolitycznej, która decyduje o sposobie postrzegania swego miejsca w świecie*¹⁸.

Za postrzeganie siebie i innych w kulturze geopolitycznej odpowiadają mity oraz kody geopolityczne, będące budulcami idei wielokoprzestrzennych. Mity narodowe są formami świadomości rozwijającymi zbiorowe wyobrażenia (przechowują w społecznych ramach pamięci), o których rozprawia Maurice Halbwachs¹⁹ i do których odnoszą się badania Petera Bergera oraz Thomasa Luckmanna w kontekście teorii poznania społecznego²⁰. Mity narodowe, stanowiące zworniki kodów, kształtują wyobrażenia zbiorowe, te zaś funkcjonują jako skonkretyzowane oraz urealnione kulturowo i politycznie. W ten sposób tworzą własną „mapę myślową”²¹ na podstawie szerokich narracji oraz krótkich, symbolicznych wysłowień w postaci kodów geopolitycznych. Treścią kodu jest jakość symboliczna, natomiast rolę kodu pełni tradycja, a mechanizm funkcjonowania polega na uruchomieniu reguł myślenia mitycznego²².

Można więc przyjąć, że idee wielokoprzestrzenne stanowią wyraz dojrzałości kultury politycznej i wypracowania w niej kultury geopolitycznej, odnoszącej się do umiejscowienia siebie jako grupy i państwa w świecie oraz swojej roli i relacji z innymi grupami i państwami. Opatrzne są narracjami mitycznymi, które ugruntowują jakość pamięci zbiorowej. Trzeba jednak zaznaczyć, że kultura geopolityczna i kody geopolityczne mają w dyskursie naukowym zbieżne definicje. Kultura decyduje o sposobie postrzegania swego miejsca w świecie, kody geopolityczne zaś pozwalają ustalić, w jaki sposób *dany kraj sytuuje się wobec świata*²³.

Idee wielokoprzestrzenne można i należy analizować za pomocą narracji mitycznych i kodów geopolitycznych, które odpowiadają na pytania: [...] a) kim są nasi aktualni i potencjalni sojusznicy b) kim są nasi aktualni i potencjalni wrogowie c) jak możemy utrzymać naszych sojuszników i zatroszczyć się o potencjalnych sojuszników d) jak możemy przeciwstawić się naszym aktualnym wrogom i pojawiającym się zagrożeniom e) jak umotywuujemy te cztery założenia wobec naszej opinii publicznej i wobec społeczności globalnej²⁴. Kody te traktują o racji stanu każdego suwerennego państwa, a wypracowanie matrycy działania i ich reali-

18 J. Potulski, Czym jest geopolityka..., op.cit., s. 24. Kultura geopolityczna kształtuje się na bazie geopolitycznych wyobrażeń, dzięki którym następuje m.in. wyjaśnienie i usprawiedliwienie »naturalnego« charakteru granic terytorialnych, dyskursywne określenie »wrogów« i »przyjaciół, identyfikacja modelu państwowego i wskazanie na kraje, które należy naśladować lub rywalizować z nimi, identyfikacja »idei narodowej« czy też »narodowego przeznaczenia«, kolektywna identyfikacja tożsamości cywilizacyjnej, religijnej, rasowej, językowej itp. Geopolityczna kultura stanowi więc zespół wyobrażeń o sobie, o świecie, o swoim usytuowaniu w przestrzeni globalnej. J. Potulski, Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem a praktyką, Gdańsk 2010, s. 41.

19 M. Halbwachs, Społeczne ramy pamięci, Warszawa 2008, s. 136.

20 P.L. Berger, T. Luckmann, Społeczne tworzenie rzeczywistości, Warszawa 1983, s. 49–52.

21 J. Berting, C. Villain-Gandoski, Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne, w: Narody i stereotypy, T. Walas (red.), Kraków 1995, s. 24–25.

22 Ibidem, s. 21; J. Niżnik, Mity jako kategoria metodologiczna, „Kultura i Społeczeństwo” 1978 nr 3, s. 163–174.

23 C. Flint, Wstęp do geopolityki, Warszawa 2008, s. 72.

24 Ibidem, s. 72.

zacja stanowią żywotny interes każdego mocarstwa. Colin Flint wskazuje, że kody geopolityczne pozwalają określić mapy mentalne polityki zagranicznej. Ich posiadanie jest niezbędne nie tylko dla państwa-mocarstwa, lecz także jego sojuszników, którzy na ich podstawie orzekną prawdziwość, siłę i motywację relacji międzynarodowych. Trzeba pamiętać, że nadal [...] *aktorzy geopolityczni w swojej aktywności bazują na społecznie wytworzonych wyobrażeniach przestrzennych, które stanowią ważny element samoidentyfikacji i tożsamości*²⁵. Realizowanie polityki zagranicznej jest sumą natężenia określonych narracji mitycznych i kodów geopolitycznych.

Idee wielkoprzestrzenne są narodowymi „wizjami geopolitycznymi”, o których traktuje Gertjan Dijkink. Wprowadza on to pojęcie jako postulat analityczny i kategorię poznawczą w celu badania kultury geopolitycznej. Uważa wizje geopolityczne za odniesienie mentalności przestrzennej jednostek i grup społecznych do świata zewnętrznego. Istotą jego definicji jest jednak postulat połączenia wizji geopolitycznych z bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym przez wskazanie zagrożeń, wyzwań, szans czy nawet samych przekonań o nadzwyczajnym położeniu państwa²⁶.

Wizje geopolityczne, wykorzystując narracje mityczne i kody geopolityczne, tworzą mapy mentalne świata będące trójwymiarową przestrzenią, funkcjonującą w świadomości społecznej i łączącą wiedzę/faktografię o geograficznych i fizycznych właściwościach kodu (znak), wartości posiadające elementy metafizyczne (znaczenie) oraz narracje mityczne (*signifié* – znaczenie znaku)²⁷. Takie mapy zachowują autonomiczność względem geograficznych²⁸. Można nadać im realną wartość, ponieważ są konstruowane społecznie, zjawiska polityczne zaś sytuują przestrzennie²⁹. Właśnie aksjologia polityczna i historyczna odpowiadają za konstrukcję i umiejscowienie odpowiednich punktów (akcentów) na narracyjno-swiadomościowej mapie mentalnej poprzez jej ideologizację i pragmatyczność³⁰.

Idee wielkoprzestrzenne powstają na podstawie wartości i interesów narodowych reprezentowanych i realizowanych przez elity polityczne³¹, jednak stale pozostają [...] *historyczną i społeczną formą wiedzy dotyczącej przestrzeni, w której przebiega nasza aktywność. To społeczne i polityczne wyobrażenie świata, a nie opisanie, jakim on jest*³². Idee wielkoprzestrzenne za pomocą map mentalnych świata umożliwiają jego zobiektywizowaną percepcję faktograficzną i geograficzną, uzupełnioną o wartości polityczne (historyczne, nacjonalistyczne i ksenofobiczne). Mapy umożliwiają skanalizowanie obaw i kreowanie

25 J. Potulski, *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Częstochowa 2010, s. 93.

26 G. Dijkink, *National Identity and Geopolitical Vision*, London 1996, s. 11 i nast.

27 R. Barthes, *Dyskurs historii*, „ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura” 2001 nr 2 (3), s. 109; J. Derrida, *Struktura, znak i gra w dyskursie nauk humanistycznych*, „Pamiętnik Literacki” 1986 nr 77/2, s. 251–267.

28 W. Chlebda, *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2002 nr 14, s. 9.

29 J. Potulski, *Czym jest geopolityka...*, op.cit., s. 27.

30 M. Zaborski, *Mapy pamięci. Kategoria przeszłości w polskiej kulturze politycznej*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011 nr 28, s. 210–231.

31 J.L. Gaddis, *Strategies of containment: A critical appraisal of Postwar American national security policy*, New York 1982.

32 J. Potulski, *Czym jest geopolityka...*, op.cit., s. 24.

bezpieczeństwa dzięki usytuowaniu wartości i znaczeń funkcjonujących w dyskursie publicznym³³. Stale są negocjowane ze względu na rację stanu i zmienne geostrategiczne. Idee wielkoprzestrzenne wykorzystując walor społecznej konstrukcji i użyteczności map, pozwalają na nadanie kształtu geograficznemu politycznemu wymiarowi państwa, nadanie kształtom (przestrzeni geograficznej) wartości i funkcji społecznych, które kulturowo zamykają określoną grupę narodowościową w granicach wyznaczonych we własnych mapach mentalnych³⁴.

Idee wielkoprzestrzenne stanowią zatem oznakę posiadania przez naród kultury geopolitycznej. Zbudowane są z wizji geopolitycznych, odniesień do przestrzeni świata zewnętrznego, narodowych narracji mitycznych nawiązujących do właściwości geograficznych, kodów geopolitycznych i mapy mentalnej jako idei uzewnętrznionej na właściwościach realnych, geograficznych (choć o rysach aksjologicznych i symbolicznych).

Soft power idei wielkoprzestrzennych

Idee wielkoprzestrzenne, zgodnie z zaproponowaną interpretacją, mają potencjał *soft powerowy*. Historia I Rzeczypospolitej pokazuje – zostanie to wykazane w dalszej części pracy – że [...] *kulturowa i polityczna atrakcyjność mogą równie skutecznie budować prestiż państwa oraz pozyskiwać sojuszników co użycie siły, z tą jednak przewagą, że nie pozostawiają resentymentów związanych z użyciem przymusu*³⁵. Idee wielkoprzestrzenne w wydaniu polskiej racji stanu powinny stanowić atrakcyjne wizje i rozwiązania dla państw regionu oraz mocarstw międzynarodowych, tak by Polska stała się dla nich krajem węzłowym we współczesnej geopolityce sieciowych powiązań³⁶.

Sukcesem okazała się polska idea wielkoprzestrzenna w postaci Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Polski *soft power* był w takim stopniu przyciągający, że pozwolił na powstanie imperium polsko-litewskiego. Współcześnie wyobrażenia geopolityczne w koncepcji *soft power* muszą skupiać się na prezentowaniu pożądanych (niekoniecznie realnych) działań na rzecz bezpieczeństwa regionalnego oraz eksponować państwo oferenta w roli lidera i inicjatora.

Koncepcja *soft power* zaprezentowana przez Josepha Nye'a zakłada działanie na trzech poziomach aktywności i atrakcyjności państwa i narodu: [...] *jego kulturze (w miejscach gdzie jest ona atrakcyjna dla innych), jego wartościach politycznych (jeśli postępuje zgodnie z nimi w kraju i za granicą) i jego polityce zagranicznej (gdy jest postrzegana jako prawomocna i posiadająca autorytet moralny)*³⁷. Idee wielkoprzestrzenne agregują wszystkie trzy wymia-

33 C. Jean, *Geopolityka*, Wrocław 2003, s. 39.

34 D. Jędrzejczyk, E. Orłowska, *Wartości geografii humanistycznej*, w: *Geografia i wartości*, G. Janicki (red.), Lublin 2009, s. 66.

35 W. Lewandowski, *Soft Power jako narzędzie geopolityki. Znaczenie kultury popularnej*, w: *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku. Ujęcie geopolityczne*, J. Tymanowski (red.), Warszawa 2013, s. 60.

36 J. Staniszkis, *O władzy i bezsilności*, Kraków 2006.

37 J. Nye, *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce międzynarodowej*, Warszawa 2007, s. 40.

ry *soft power*: są wytworem społeczno-kulturowym (kultura polityczna i geopolityczna), odnoszą się do wartości (narracji mitycznych i stereotypów narodowych) oraz polityki zagranicznej za pomocą wyobrażeń geopolitycznych i map mentalnych.

W kreowaniu *soft power* z wykorzystaniem idei wielkoprzestrzennych niezbędne jest użycie odpowiednich wartości. To, na co wskazywał Schmitt – że koncepcja już w samej swej nazwie nie powinna być obciążona aksjologicznie, z punktu widzenia Polski i każdego kraju jest najistotniejsze (tworzenie tylko pozytywnych konotacji semantycznych). Wartości idei wielkoprzestrzennej powinny być wytworzone i wykorzystane za pomocą kodów geopolitycznych, które będą moderować dialog oparty na jak najliczniejszych wspólnych aksjomatach. Dzięki temu działaniu [...] *wartości rozprzestrzeniają się poza granicami ich generowania, wpływając również na los innych uczestników systemu. Zaplecze takiego oddziaływania podmiotu politycznego wzrasta w chwili, gdy jego działania są uzasadnione w oczach innych uczestników systemu międzynarodowego, wzmacniając przy tym jego wizerunek oraz szerząc lansowane przez niego ideały. Skuteczne stosowanie soft power tworzy u innych poczucie konieczności partycypowania w urzeczywistnianiu wspólnych wartości*³⁸.

Idee wielkoprzestrzenne są niezwykle przydatne w dobie globalizacji. Zjawiska deterytorializacji i transnarodowości powodują, że geografia traci na znaczeniu politycznym, a zyskuje na znaczeniu w wymiarze aksjologicznym (symbolicznym i historycznym). Do tego dochodzą zjawiska prowadzące do *wzrostu znaczenia uniwersalnych wartości oraz mentalnej erozji ustalonych granic geograficznych*³⁹. Społeczeństwa szybciej znajdują płaszczyzny porozumień, zwłaszcza gdy sama idea wielkoprzestrzenna jest prezentowana nie jako narodowa, lecz ma znamiona oferty (np. w zakresie bezpieczeństwa militarnego).

Soft power przy wykorzystaniu idei wielkoprzestrzennych powinien obejmować działania strukturalne i instytucjonalne, przygotowujące państwo do aktywności zarówno ofensywnej w dziedzinie bezpieczeństwa informacyjnego, jak i defensywnej, zwłaszcza do reagowania na działania propagandowe innych aktorów stosunków międzynarodowych (państw, organizacji międzynarodowych, lobby itp.). Dzieje się tak ponieważ ponowoczesną, postsuwerenną potęgę państwa kształtują [...] *przede wszystkim możliwości osiągnięcia przewagi informacyjnej oraz zdolności do kształtowania swojego wizerunku (swojej marki), który pozwoli realizować cele polityczne bez lub z minimalnym użyciem siły*⁴⁰.

Doświadczenie polskiego *soft power* – Rzeczpospolita szlachecka

Idea Rzeczypospolitej przyświecała społeczeństwu polskiemu od początków nowożytnej państwowości w takim stopniu, że samo określenie „rzecz publiczna” (*res publica*) tworzy nazwę państwa polskiego. Stało się tak za sprawą szlacheckiej idei demokracji republikańskiej, [...] *gdy w zachodniej Europie zaczynał się upowszechniać termin ‘państwo’ w Polsce*

38 R. Łoś, *Soft Power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Łódź 2017, s. 78.

39 Ibidem, s. 79.

40 W. Lewandowski, *Soft Power jako...*, op.cit., s. 69.

zakorzeniło się określenie 'rzeczpospolita', oddające najlepiej dominujące od XVI w. przekonanie, że państwo polskie jest rzeczą publiczną, czymś, co się wspólnie posiada i o co pospołu troszczyć się należy⁴¹.

Rzeczpospolita miała potężny *soft power*, oddziałujący zwłaszcza na wschodnich sąsiadów i właśnie ku nim został on skierowany. W dobie nowożytnej, w okresie tworzenia utopii państw idealnych na Zachodzie, Rzeczpospolita jawiła się jako spełnienie postulatów, jako konkretny byt polityczny – całkowicie nieutopijny⁴². Jako realne państwo o szerokich prerogatywach prowolnościowych intrygowała Zachód aż do końca XVIII wieku, stanowiła [...] wielonarodową wspólnotę ludów, typową dla tradycyjnej formy cesarstwa. Nie cieszyła się przychylnością innych państw, zwłaszcza z Zachodu. Dopiero upadek Rzeczypospolitej zaowocował powstaniem Polski jako nowoczesnej, choć przez pewien czas jedynie wirtualnej, wspólnoty narodowej. Zyskała ona sporą aprobatę na arenie międzynarodowej, zwłaszcza na Zachodzie⁴³.

Sama Rzeczpospolita stanowiła państwo, właściwie dobro wspólne, dobro ogółu, w którym wszystkie stany w równi były odpowiedzialne za bezpieczeństwo. Rzeczpospolita cieszyła się powszechnym szacunkiem i uznaniem swych obywateli, a jej majestat przejawiał się w idealnym ustroju oraz jego reprezentacji (królu i urzędnikach), a także w narodzie, który posiadał prerogatywy do sprawowania władzy⁴⁴. Każdy szlachcic miał udział w Rzeczypospolitej – przez stan, ziemię bądź urząd. W ten sposób służyła ona wszystkim, integrowała obywateli, gdyż realnie do nich należała. Posiadanie jej, w takim, a nie innym wymiarze, niesło ze sobą określony pożytek, ale też uczyło szlachtę odpowiedzialności za wspólnotowe decyzje. Wielokrotnie wskazywano, że troska o byt państwa, o jego trwanie to obowiązek wszystkich obywateli⁴⁵, wojnę w obronie Rzeczypospolitej zaś postrzegano jako wyróżnienie, jako „świętą robotę”⁴⁶. Idea pospolitego ruszenia sprawiała, że akcjonariusz między ojczyzną a nieprzyjacielem sam płotem być powinien⁴⁷.

Znana idea równości „szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie” stanowiła konkretny warunek współżycia obywateli, polegający na tym, że równość była zagwarantowana nie wedle stanu majątkowego, lecz stanowiła formalną właściwość każdego szlachcica niezależnie od stanu jego posiadania. Idea równości w społeczeństwie szlacheckim, obecnie zdewaluowana przez krzywe przekazy i prześmiewcze powiedzenia, miała stać na straży wolności.

41 D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako rzecz wspólna*, w: *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*, A. Grześkowiak-Krawicz (red.), Warszawa 2017, s. 28.

42 Praktyka życia politycznego Rzeczypospolitej stała się inspiracją dla dzieł Jeana Bodina, Johna Locke'a, Thomasa Jeffersona, Jamesa Madisonsa, George'a Washingtona. O wpływie polskiej demokracji na kulturę polityczną Zachodu: R. Lis, *Tradycje obywatelskie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Rousseau i perspektywy współczesnej demokracji*, „Пяты Міжнародны Кангрэс даследчыкаў Беларусі. Працоўныя матэрыялы” 2016 t. 5, s. 67–70.

43 R. Evans, *Monarchia Polsko-Litewska w kontekście międzynarodowym*, w: *Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, R. Butterwick (red.), Warszawa 2010, s. 56.

44 P. Lewandowski, *Pojęcie majestatu w społeczeństwie staropolskim. Próba analizy historyczno-politologicznej*, „Sensus Historiae” 2015 nr 3, s. 98.

45 D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako...*, op.cit., s. 35.

46 U. Świdarska-Włodarczyk, *Homo nobilis. Wzorzec szlachcica w Rzeczypospolitej XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2017, s. 166.

47 W. Kunicki, *Obraz szlachcica polskiego*, Kraków 1615, s. 63.

A wolność w Rzeczypospolitej była ideą nadrzędną. Szlachta miała duże uprawnienia ekonomiczne, zwierzchność nad chłopami, liczne prawa polityczne (m.in. nietykalności osobistej), prawo do podejmowania decyzji politycznych, prawo do wyboru króla, prawo do wypowiedzenia mu posłuszeństwa, własne sądownictwo oraz wolność słowa. Wszystkie wymienione prawa i wolności przekładały się na Rzeczpospolitą, która jako idea i państwo była ich ucieleśnieniem i gwarantem. W istocie to szlachta dzięki władzy w państwie sama sobie owe prawa gwarantowała, dopóki państwo istniało.

Utopijne państwo, które nie tyle dawało poczucie równości i wolności, ile było ich realnym zabezpieczeniem, stworzyło podwaliny pod [...] *samoidentyfikację obywateli Rzeczypospolitej, ich poczucie więzi ze wspólnotą polityczną, którą wspólnie tworzą, ich przekonanie, że Rzeczpospolita jest ich oraz przodków wspólnym dziełem*⁴⁸. Wykształcona w ten sposób wspólnota polityczna była największą w nowożytnej Europie, obejmowała bowiem 10% polskiego społeczeństwa. Biorąc pod uwagę, że w XVII wieku Rzeczpospolitą zamieszkiwało 12 mln obywateli, prawo do głosowania miało ponad milion. Była to największa hybrydowa (pośrednia i bezpośrednia) demokracja w Europie i zarazem najdłużej funkcjonująca (od 1492 do 1795 roku).

Ideom wolności i równości przypisywano duże znaczenie, ponieważ pozwalały one wytworzyć poczucie więzi politycznej między szlachtą polską, ukraińską, litewską a innymi nacjami zamieszkującymi wielonarodowościową Rzeczpospolitą. W kraju, w którym nie było różnic stanowych, nie dochodziło do wewnętrznych walk, ponieważ: [...] *Wielka to wolność pospolita, iż mię pan nie rządzi jako chce i jako mu się zda, ani też żadna lekka osoba, ale brat mój, krew moja, o którego także wiele idzie jako i o mię i milej mi to wolnemu człowieku znosić, na co sam i brat mój na to ode mnie wysadzony przyzwoli*⁴⁹. Szlachta nie buntowała się przeciw sobie, przeciętny szlachcic bowiem zdawał sobie sprawę z zasad wspólnotowego działania. Nie musiała służyć innym, a nawet jeśli tak się działo, to był to inny szlachcic, a zatem służba zamieniała się w pomoc bądź klientelizm.

Negowana we współczesnej Polsce forma szlacheckiego klientelizmu politycznego znajduje aprobatę wśród współczesnych myślicieli, którzy wskazują, że *opiera się ona na zasadzie wzajemności i prowadzi do tego, iż polityk jest do pewnego stopnia odpowiedzialny przed tymi, którzy na niego głosowali*⁵⁰. Obecnie stwierdza się, że *klientelizm należałoby postrzegać raczej jako wczesną postać demokracji, a nie formę korupcji*⁵¹. Demokracja szlachecka u swego schyłku była zatem protodemokracją, która uległa autorytaryzmom swoich sąsiadów. Jak konstatuje Almut Bues, *przykład Rzeczypospolitej pokazuje, że decentralizacja i przewaga stanów mogły prowadzić do demokracji bez konieczności podążania określą drogą przez absolutyzm*⁵².

48 D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako...*, op.cit., s. 45.

49 F.S. Klonowicz, *Naprawa Rzeczypospolitej do elekcyi nowego króla*, Kraków 1959, s. 18.

50 F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Poznań 2015, s. 108.

51 Ibidem, s. 109.

52 A. Bues, *Kształtowanie się monarchii polsko-litewskiej w XVI w., w: Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, R. Butterwick (red.), Warszawa 2010, s. 107.

Paradoksalnie Rzeczpospolita stanowiła ideę, która przyczyniła się do przetrwania narodu polskiego pod zaborem w duchu silnego patriotyzmu i suwerenności kulturowej. Sama zaś [...] *idea Rzeczpospolitej wcale nie umarła wraz z polską państwowością pod koniec XVIII wieku, wręcz przeciwnie, gdyż dopiero dzięki rozbirom Polska, być może po raz pierwszy w historii, znalazła się na mentalnej mapie cudzoziemców [...] skutki rozbiorów ukazały przywiązanie Polaków do utraconej ojczyzny [...] był to najsilniejszy przejaw nowej etnicznej świadomości*⁵³.

Innym elementem *soft power*owym Rzeczypospolitej doby nowożytnej była jej atrakcyjność nie tylko społeczna, kulturowa, prawna i polityczna, lecz również militarna, często wykiwana przez rodzimą historiografię. Istotnie Polska nie wypracowała nigdy wielkich idei militarystycznych w obawie przed *dominium absolutum*. Był to warunek funkcjonowania równowagi ustrojowej państwa. Polska historiografia często operuje obrazem Rzeczypospolitej szlacheckiej jako kraju zaściankowego, na uboczu, z niepełnymi instytucjami. Historiografia anglosaska w tej materii wypowiada się o wiele lepiej niż rodzima: [...] *Polska monarchia czy też Rzeczpospolita, będąca jedną z wielkich potęg Europy Północno-Wschodniej wczesnej epoki nowożytnej, podlegała wszystkim występującym wówczas w Europie tendencjom [...] w nieznacznym stopniu odbiegała ona od typowych rozwiązań w zakresie władzy królewskiej, rodzajów urzędów, dyplomacji, sądownictwa czy sił zbrojnych*⁵⁴.

Trzeba mówić wprost: Rzeczpospolita Obojga Narodów była największym imperium europejskim doby nowożytnej! Wielkie Księstwo Moskiewskie należało do państw euroazjatyckich, Imperium Osmańskie zaś do afroeuroazjatyckich. Od czasów unii lubelskiej do rozbiorów Rzeczpospolita Obojga Narodów była największym krajem europejskim – zajmowała niemal całość terytorium Europy Środkowo-Wschodniej.

Rzeczpospolita od samego początku jawiła się ideą przestrzenną. Okres ustroju rzeczpospolitej szlacheckiej to czas największej ekspansji terytorialnej (w kontekście polityczno-kulturowym) i nowoczesnych reform nie tylko na skalę państwową, lecz również regionalną, to *okres ekspansji i koncentracji, podczas którego do Korony (Corona Regni Poloniae) włączono szereg obszarów*⁵⁵. Wizja ta kłóci się z dotychczas przyjętą formą pacyfizmu szlacheckiego. A przecież Rzeczpospolita miała [...] *dwojaki rodzaj szlacheckich obywateli. Jeden nadaje się do wojny, a drugi do pokoju, pierwsi orężem rozszerzają granice państwa, albo ich bronią, drudzy rządzą radą i roztropnością*⁵⁶. Polscy historyografowie nie mówią o tym, że uchylanie się szlachcica od obowiązku obrony państwa [...] *skutkowało deprecjacją wewnętrzną jednostki i ostracyzmem społecznym. „Pacyfistom” nie szczędzono krytyki i przestróg przed skutkami ich postawy*⁵⁷. I to w takim stopniu, że braci czeskich wypędzono z kraju za sianie postaw pacyfistycznych i drewniane miecze przy boku.

Pacyfizm jest przypisywany szlachcie polskiej błędnie. Był obecny w trendach i postawach prezentujących sielskość życia, która nie współgrała z ideą szlachcica wojownika.

53 R. Evans, *Monarchia Polsko-Litewska...*, op.cit., s. 48.

54 A. Bues, *Kształtowanie się monarchii...*, op.cit., s. 86.

55 Ibidem., s. 85.

56 W. Gośliński, *O senatorze doskonałym*, Kraków 2000, s. 137.

57 U. Świdarska-Włodarczyk, *Homo Nobilis...*, op.cit., s. 159.

Pacyfizm i polska idea podboju mogły też wynikać z powinności szlachty oraz faktu, że przyjęła ona ciężar, który *znacznie wykraczał poza jej możliwości*⁵⁸.

Polska idea podboju to *soft power* kulturowy. Dzięki atrakcyjności politycznej i kulturowej udało się pozyskać Litwę, wcześniej do połączenia Prus w całości z Polską dążyły stany pruskie. Nowogród Wielki za unię z Rzeczpospolitą zapłacił pacyfikacją przez Iwana Groźnego. Inflanty, których włączenia do Polski obawiała się szlachta, ostatecznie zostały inkorporowane jako dominium polsko-litewskie pod auspicjami monarchy. Wspomnieć można także o Kurlandii i Semigalii. Zainteresowanie szlachty budziły również Mołdawia i Śląsk⁵⁹, a idea utworzenia z Morza Bałtyckiego dominium Korony i Litwy jest widoczna w inkorporacji Estonii.

Przytoczone przykłady świadczą o tym, że szlachta stale zamierzała *grunt Ojczyzny rozpościerać*⁶⁰. Nie odbywało się to jednak orężem, ten stosowano bowiem głównie do obrony granic. Pacyfizm, który zarzucano szlachcie, przyczynił się do wypracowania ideologii republikańskiej (a być może był jej wynikiem), postulaty tej zaś *umożliwiły Rzeczypospolitej oparcie się na luźnych powiązaniach o charakterze konfederacyjnym*⁶¹ z kolejnymi terytoriami. Wyraźnie to widać w idei wolnej elekcji oraz w uniach personalnych, które tym samym stanowiły wyraz aktywnej w regionie polskiej myśli geopolitycznej doby nowożytnej (m.in. unia z Siedmiogrodem, Saksonią, ze Szwecją).

Największym osiągnięciem politycznym Polski w XVI wieku niewątpliwie była unia lubelska. Unie personalne zdarzały się w Europie dość często, rzadko natomiast dochodziło do pokojowego połączenia dwóch państw w wyniku realnej unii w takiej mierze, by *in unum et indivisum ac indifferens corpus* – tworzyć „nierozdzielne ciało” (w postaci Rzeczypospolitej Obojga Narodów). Pod koniec XVI i na początku XVII wieku mogło dojść nawet do „unii troistej” Korony, Litwy i Wielkiego Księstwa Moskiewskiego (zhołdowanego w 1611 roku). W czasie pierwszego bezkrólewia najpoważniejszą kandydaturą na tron Rzeczypospolitej był Iwan IV⁶², [...] *gdyby moskiewski albo syn jego był królem polski, a czasem byłaby ta jedna monarchia, gdyby się Polska z Litwą i Moskwą złączyła, mógłby ją przyrównać smac do onych dawnych perskich, assyryjskich i rzymskich państw*⁶³. Przytoczone przez Jerzego Malca materiały źródłowe wskazują, że plany unii z Moskwą były już dość sprecyzowane (wspólne wojsko, wspólna stolica w Kijowie), jednak nie zostały zrealizowane ani w pierwszej, ani w drugiej, ani w trakcie trzeciej elekcji.

Rzeczpospolita była jednak imperium nietypowym: nie miała zapędów imperialistycznych. Szlachta nie zwlekała z inkorporacją Inflant, choć obawiała się kłopotów z Moskwą (Inflanty przyłączono właśnie wskutek polskiego *soft power*), wierzyła w powrót Śląska, inkorporację Wielkiego Księstwa Moskiewskiego i utworzenie imperium euroazjatyckiego. Udało się jej osiągnąć pewne, ograniczone sukcesy militarne – zhołdowanie Prus (1525) i Moskwę

58 Ibidem, s. 160.

59 A. Mosbach, *Dwa poselstwa przez Szlązaków do Polski odprawione*, Poznań 1863.

60 W. Kurnicki, *Obraz...* op.cit., s. 63.

61 A. Bues, *Kształtowanie się monarchii...*, op.cit., s. 95.

62 J. Malec, *Szkice z dziejów federalizmu i myśli federalistycznej w nowożytnej Europie*, Kraków 2003, s. 13.

63 J. Czubek, *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, Kraków 1906, s. 356.

(1611) – ale nie okazały się one rozwiązaniami tak trwałymi jak te zawierane w wyniku warunków pokojowych i *soft powerowych* (Litwa, Kurlandia i Semigalia).

Rzeczpospolita współcześnie i jej *soft power*

W średniowieczu obowiązywała polska idea przestrzenna Korony Królestwa Polskiego, w czasach nowożytnych – idea Rzeczypospolitej. Pierwsi polscy geopolitycy również dostrzegli pod koniec XIX i na początku XX wieku potrzebę stworzenia idei wieloprzestrzennej, która kształtowałaby wyobrażenia narodowe o własnym państwie i jego granicach. Eugeniusz Romer kwestię wyznaczenia granic porozbiorowej Polski (jako idei geograficznej) odnosił do obszaru przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Wskazywał, że jej cechy charakterystyczne to: *osobliwy klimat, spójność hydrologiczna, symetria i pasowość budowy topograficznej oraz pomostowość*⁶⁴. Duże znaczenie przypisywał układowi rzeczniczemu, za tzw. obszar rdzeniowy uznał Wisłę wraz z jej dorzeciami. Rozumiał, że idee wieloprzestrzenne są niezbędne do stworzenia suwerennego państwa. Podkreślał, że Polska jest krajem *położonym na obszarze nizin bez granic, tylko wielki organizm polityczny może być solidny i silny na takiej naturalnej podstawie*⁶⁵. Polska była zatem skazana albo na to, by być mocarstwem regionalnym, albo na to, co ją spotkało w 1939 roku.

O ile Romer opierał się na historyzmie geograficznym, o tyle Wacław Nałkowski próbował osadzić granice Polski na solidnych podstawach geograficznych. Nie wysnuł jednak zbyt optymistycznych wniosków. Uznał, że terytorium Polski cechuje przejściowość, której permanentną oznaką jest walka między Zachodem a Wschodem; odbywa się ona i będzie się odbywała właśnie na obszarze Rzeczypospolitej⁶⁶. Postulował, żeby polskie granice zbudować, opierając się na żywiole społeczno-ekonomicznym. Powstałe w ten sposób granice II Rzeczypospolitej były jednak *sztuczne, przecinające gminy i miejscowości przez wieki ze sobą żyte*⁶⁷.

Przykładów idei wieloprzestrzennych dotyczących Rzeczypospolitej można by doszukać się w wielu innych opracowaniach. Ale istotniejsze wydaje się to, w jaki sposób można przełożyć dotychczasowe osiągnięcia na współczesny polski *soft power*. Obecnie niedostatecznie czerpiemy z naszej zacnej przeszłości. Świadomość społeczna Polaków dokonań własnego narodu jest niska, świadomość Zachodu zaś dorobku i wkładu Rzeczypospolitej w demokrację europejską – znikoma. Warto zwrócić się ku przeszłości, by wyciągnąć wnioski oraz sięgnąć po dobre wzorce i doświadczenia, zwłaszcza własnych przodków. Ma to znaczenie szczególnie teraz, w XXI wieku, gdy bezpieczeństwo międzynarodowe wynika z konsolidacji narodowej oraz bezpieczeństwa i polityki wewnętrznej. Rzeczpospolita i przyjęta

64 P. Furmański, *Indywidualność geograficzna Polski w koncepcjach Eugeniusza Romera*, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo-Analityczny Instytutu Geopolityki” 2008 nr 1, s. 90.

65 E. Romer, *Ziemia i państwo. Kilka zagadnień geopolitycznych*, Lwów 1939, s. 147.

66 D. Jędrzejczyk, *U źródeł polskiej myśli geopolitycznej*, „Prace Geograficzne” 2008 nr 218, s. 17–18.

67 M. Sobczyński, *Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpienia Polski do układu z Schengen*, „Prace Geograficzne” 2008 nr 218, s. 40.

w 1989 roku liberalna doktryna *polskiego państwa jest wolna od wielkich idei, symboli i mitów spajających wspólnotę, jest też wolna od historycznych więzi*⁶⁸.

Idea wielkoprzestrzenna Rzeczypospolitej powinna być ukierunkowana przede wszystkim wewnątrznie i odnosić się do konsolidacji narodu, [...] *ponieważ historia Europy uczy, że największe konflikty toczyły się na ziemiach polskich, to tylko silna, wysoko rozwinięta ekonomicznie, sprawnie rządzona, mądra mądrością swych obywateli, a w konsekwencji szanowana i traktowana jako partner w polityce międzynarodowej Polska może i powinna być czynnikiem stabilizacji i pokoju w Europie*⁶⁹. Niestety, Polska została sprowadzona w kontekście politycznym i ekonomicznym do pozycji państwa peryferyjnego, tym samym nie ma możliwości wypracowania odpowiedniej pozycji międzynarodowej.

Wnioski i rekomendacje

Potrzebne jest spojrzenie wstecz, by móc podjąć właściwe działania w przyszłości. Należałoby zacząć od wielkiego wyzwania: zogniskowania polskiego społeczeństwa wokół poważnych, odważnych i perspektywicznych reform. Lata dziewięćdziesiąte XX wieku pokazały, że polskie społeczeństwo jest zdolne do wielkich poświęceń. Dlatego potrzebuje stymulacji, wyzwań, samorządności i rozwoju klasy średniej⁷⁰. Właśnie ona jest gwarantem przywiązania do ojczyzny, kultywowania postaw patriotycznych i stanowi o istocie narodu⁷¹. Wszystko to można zamknąć w ideach wielkoprzestrzennych spełniających zasady spójności przekazu (sądów, doświadczeń, przekonań i opinii w narracjach), grupowej percepcji odczytywania kodów i organizowania ich w sensowną całość⁷².

Wewnętrzne ukierunkowanie na ideę wielkoprzestrzenną Rzeczypospolitej to przede wszystkim budowa narodowej mitologii. Każdy naród, jako grupa społeczna, potrzebuje dwóch podstawowych mitów: mitu założycielskiego i mitów bohaterskich. I w jednym, i w drugim przypadku Rzeczpospolita Polska, mając potencjał mitotwórczy, nie wypełnia luki narracyjnej. Mit stanowi formę świadomości zbiorowej, która popycha narody do wielkich czynów⁷³. Mitologia narodowa jest kształtowana przez odpowiednią politykę histo-

68 J. Hryniewicz, *Państwo i naród – o sytuacji demograficznej Polski*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011, s. 131. Kontynuuje: *Staranne oczyszczenie programów nauczania z historii i literatury ojczystej nie daje podstaw do poznania symboli, mitów, wartości, do tworzenia spójnej wizji historycznej narodu, opartej na kulturze, tradycji, historii, religii, wspólnych wartościach*.

69 D. Grabowski, *Pytanie o Polskę*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011, s. 101.

70 W Polsce tymczasem stale zwiększają się dysproporcje między najbogatszymi a najbiedniejszymi. J. Klimczak, *Transformacja gospodarcza jako marginalizacja. Gospodarcze i społeczne skutki polskiego czasu przemian*, „Progress. Journal of Young Researchers” 2017 nr 1, s. 34. Vide: S. Stodolak, *Polska klasa średnia odradza się. To jej zawdzięczamy gospodarczy skok*, Forsal.pl [online], 6.10.2018, <https://forsal.pl/artykuly/1288936,jakie-jest-znaczenie-klasy-sredniej-dla-rozwoju-polskiej-gospodarki.html> [dostęp: 9.02.2019].

71 A. Broda, *Turysta, włóczęga, wycieczkowicz: stosunek do idei narodowej jako wyznacznik statusu*, „Zoon Politikon” 2015 nr 6, s. 214.

72 K. Rembowska, *Wartości a geografia człowieka. Próba konceptualizacji*, w: *Geografia i wartości*, G. Janicki (red.), Lublin 2009, s. 45.

73 A. Siewierska-Chmaj, *Mit polityczny jako fundament ideologii. Próba analizy*, w: *Przekazy polityki*, K. Ożóg (red.), Kraków 2009, s. 28.

ryczną⁷⁴. Współczesnej Polsce brakuje mitu założycielskiego⁷⁵. Stało się tak w wyniku przemian politycznych, które w gruncie rzeczy były modyfikacją władzy po 1989 roku⁷⁶. Nie doszło do gwałtownych ruchów, obalenia rządu, rozlewu krwi, nie doszło do rewolucji, nawet aksamitnej. Współczesna Polska nie tyle nie rozliczyła się ze swoją przeszłością, ile na gruncie mitotwórczym jawi się jako kontynuacja PRL-u⁷⁷, a społeczeństwo z sentymentem ocenia rządy Edwarda Gierka⁷⁸.

Brak mitu założycielskiego wydaje się największą bolączką Rzeczypospolitej, ponieważ nie można odwołać się do jej istoty, nie ma czegoś, co odróżniałoby ją od poprzedniczek. Zgodnie z logiką trwania instytucjonalnego korzenie współczesnej Rzeczypospolitej sięgają więc końca II wojny światowej. Dlatego Polacy tak łatwo przyjmują idee wielkoprzestrzenne w postaci IV Rzeczypospolitej bądź „zielonej wyspy”, ponieważ nasuwają one skojarzenia z nowym początkiem i złotym wiekiem. Niemniej potrzebna jest kolejna utopia, oparta na micie fundacyjnym, która w czasach wirtualności doświadczeń może być bardziej realna niż kiedykolwiek. Jak wskazuje Jan Sowa, [...] *Rzeczpospolita to utopia. Tak jest, ale świat w którym żyjemy – świat praw człowieka, powszechnego głosu wyborczego, zabezpieczeń socjalnych i respektowania osobistych swobód [...] to nic innego jak zrealizowana utopia*⁷⁹.

Polski *soft power* ukierunkowany wewnętrznie musi skupiać się na budowie mitów, np.: mitu okrągłego stołu, mitu przedmurza cywilizacyjnego, mitu końca cywilizacji zachodniej, mitu bohaterskiej walki z Niemcami, mitu bohaterskiej walki z komunizmem, mitu żołnierzy Armii Krajowej, mitu żołnierzy polskich na frontach II wojny światowej, mitu żołnierzy wyklętych, mitu „Solidarności” i innych. Należy wskazać, że mity nie zakłamyją rzeczywistości, lecz służą uwydatnieniu i usymbolizowaniu szerokich narracji historyczno-pamięciowych⁸⁰, których wysłowienie powinno zamykać się w kilku zwiezłych zbitkach: kodach kulturowych i geopolitycznych.

Wymienione mity mogą być ukierunkowane zarówno wewnętrznie, jak i zewnętrznie. W odniesieniu do tych drugich należałoby wypracować jeszcze inne narracje, takie, których właściwości będą oddziaływać na różnych płaszczyznach. Przykładowo: mit kraju bezpiecznego⁸¹, mit kraju nieznanego terroryzmu, mit kraju tolerancyjnego religijnie i światopoglądowo, mit kraju honorowego i bohaterskiego. W wypadku ostatniego mitu

74 J. Kaczyński, *Polska racja stanu*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011, s. 33–34.

75 D. Waniek, *Mity założycielskie – mity polityczne. ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011 nr 4, s. 9–45; J. Sanecka-Tyczyńska, *Ocena III Rzeczypospolitej – płaszczyzna polaryzacji współczesnej polskiej sceny politycznej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2015 nr 14, s. 99–114.

76 M.J., Chodakiewicz, *Transformacja – przekształcenie ku ocaleniu*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011, s. 71–81.

77 D. Waniek, *Mity założycielskie...*, op.cit., s. 38.

78 M. Wenzel, *Opinie o roli Edwarda Gierka w historii Polski*, Warszawa 2001, s. 1–5.

79 J. Sowa, *Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa 2015, s. 272.

80 M. Napiórkowski, *Mitologia współczesna. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców zamieszkałych w globalnej wiosce*, Warszawa 2013, s. 128–129.

81 Mit spokojnego snu, P. Lewandowski, *Zabić króla! Zamach Michała Piekarskiego na Zygmunta III Wazę*, Warszawa 2012, s. 76–107.

o taką narrację na Zachodzie nietrudno, ponieważ *cecha męstwa należy do tradycyjnego stereotypu Polaka*⁸².

Śladem Izraela i Niemiec, należy wypracować ofertę mitologiczną ukierunkowaną zewnętrznie. Mity nazistów i Holocaustu stanowią obecnie niepodważalny element dyskursu politycznego. Obok nich muszą istnieć – należy je wygenerować – własne narracje: o zdradzie Polski przez Zachód w 1939 roku, w Jałcie, Poczdamie i Teheranie. Chodzi o to, by wzbudzić poczucie odpowiedzialności. Wypada podkreślać, że w czasie II wojny światowej Polska poniosła największą ofiarę (w przeliczeniu procentowym strat społeczeństwa do ogółu obywateli), że rząd Polski nigdy nie kolaborował z Niemcami, a polscy żołnierze zawsze i na wszystkich frontach walczyli „za naszą i waszą wolność”, że od Polski rozpoczął się proces powstrzymywania komunizmu w 1920 roku i jego demontażu w latach osiemdziesiątych minionego wieku, a także – co najważniejsze – że demokracji, współpracy, konfederacji państw oraz funkcjonowania w trwałej unii państw Europa uczyła się na przykładzie imperium Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W końcu *demokracja szlachecka to hybryda łącząca elementy demokracji pośredniej i bezpośredniej*⁸³. Idea wielkoprzestrzenna Rzeczypospolitej powinna wyrażać się w postawie kozła ofiarnego⁸⁴, wymaganiu specjalnego traktowania, uprzywilejowaniu za poniesioną ofiarę. Zamieszkujące ją społeczeństwo powinno być postrzegane jako nowoczesne: tolerancyjne, otwarte na migrantów (największa migracja z Ukrainy), zaangażowane, prodemokratyczne, proobywatelskie, bohaterkie itp.

Zaprezentowane narracje powinny być odpowiednio opracowane i dystrybuowane przez instytucję do tego przeznaczoną, apolityczną, działającą w zgodzie z polską racją stanu, opiniującą, analityczną i podawczą w odniesieniu do walki informacyjnej. Postulat utworzenia Maszyny Bezpieczeństwa Narracyjnego Rzeczypospolitej Polskiej⁸⁵ może być trudny do spełnienia ze względu na partyjne zarzuty wobec działania tejże instytucji. Dość problematyczna jest również sama nazwa.

Kreowanie wizerunku Rzeczypospolitej jako idei wielkoprzestrzennej i polskiego *soft power* powinno być ukierunkowane na państwa śródziemnomorskie. Do nich mogą być kierowane narracje odnoszące się do wspólnej przeszłości, pozytywnych doświadczeń bilateralnych (negatywnych doświadczeń ze strony innych państw – poszukiwanie wspólnego wroga, skonsolidowanie narracji mitycznych w tym zakresie), współpracy, a także mity pojedyncze czy mity wspólnych bohaterów. Odbiorcami tychże narracji powinny być elity i społeczeństwa Łotwy, Litwy, Białorusi oraz Ukrainy. Dlatego koniecznością stają się współpraca kultural-

82 A. Kłoskowska, *Heroizm i personalne symbole wartości kulturowych*, w: *Filozofia i pokój*, A. Kojder (red.), Warszawa 1971, s. 45.

83 E. Opaliński, *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652*, Warszawa 1995, s. 243.

84 W wypadku mitu kozła ofiarnego należy wskazać, że obecne społeczeństwa rezygnują z mitu postępu tylko po to, aby popaść w znacznie gorszy męt wiecznego powrotu. R. Girard, *Kozioł ofiarny*, Łódź 1987, s. 84. Daje to nadzieję na odrodzenie szeregu polskich mitów narodowych: mitu idealnego społeczeństwa, mitu tarczy Europy, mitu utopijnej wyspy itd.

85 P. Kowal, *Polska maszyna bezpieczeństwa narracyjnego w 10 krokach*, „Rzeczpospolita” [online], 11.02.2018, <https://www.rp.pl/Publicystyka/302089919-Polska-maszyna-bezpieczenstwa-narracyjnego-w-10-krokach.html> [dostęp: 6.02.2019].

na, wymiany międzynarodowe, większa otwartość i ufność społeczeństw. W odniesieniu do Ukraińców można wykorzystać migrację, która jako zjawisko tymczasowe powinna poprawić wizerunek Polski i Polaków na Ukrainie. Z pozostałymi państwami niezbędny jest pozytywny, wielowymiarowy i stały dialog, poparty sektorowo i instytucjonalnie.

Drugim kierunkiem polskiego *soft power* powinien być obszar Trójomorza. W tym wypadku Polska powinna jawić się jako gwarant regionalnego bezpieczeństwa militarnego, a po wyjściu Wielkiej Brytanii ze struktur unijnych – jako solidny partner Stanów Zjednoczonych w Unii Europejskiej i regionie środkowoeuropejskim. Bezpieczeństwo w rozumieniu potrzeby społecznej obejmuje jednak jeszcze inne obszary: ekonomiczny, kulturowy, społeczny, energetyczny. Oferta narracyjna powinna wskazywać, że suwerenna Rzeczpospolita jest gwarantem dostaw, współpracy, partnerem w interesach, pośrednikiem o największej sile przebiecia wśród zagranicznych partnerów, a także inwestorem. Wszystkie te działania powinny być podejmowane drogą *soft powerowej* dyplomacji, popartej mitami politycznymi⁸⁶ wywodzącymi się z idei wielkoprzestrzennych. Należy również rozważyć ewentualność sojuszy (z USA, Chinami, Niemcami) i ich rolę w budowaniu silnego wizerunku Polski.

Trzecim kierunkiem rozwoju idei Rzeczypospolitej powinny być państwa Zachodu – Niemcy, Francja, Wielka Brytania, w nich można wzbudzić bowiem poczucie odpowiedzialności za II wojnę światową. Należy podkreślać ich przeszłość kolonialną, czyli postawę obcą Rzeczypospolitej w okresie, kiedy sama stanowiła imperium⁸⁷, wskazywać, że nie są partnerami, ponieważ wykazują tendencje globalizacyjne i neokolonialne wobec państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Zarzutem tym trzeba przeciwstawić bohaterską obronę państwa polskiego w 1939 roku, udzielenie pomocy Zachodowi, silne prezentowanie Rzeczypospolitej jako ofiary⁸⁸, dążenie Polski do demokracji, propagowanie jej i utrzymywanie standardów demokratycznych na wysokim poziomie oraz „demokratyzowanie demokracji”⁸⁹, tj. dobitne podkreślanie pozycji Rzeczypospolitej jako lidera w regionie i gwaranta bezpieczeństwa.

Idee Rzeczypospolitej powinny być ukierunkowana także na potęgi światowe: USA, Chiny i Rosję⁹⁰. Każde z tych państw wymaga osobnych narracji, metod, nakładów i środków dystrybucji mitów. W Rosji potencjał narracyjny Polski jest duży, ale wymaga intensyfikacji dzięki zwiększeniu obecności i odnowieniu dialogu oraz zacieśnieniu współpracy. Dla USA Polska nie wydaje się obecnie atrakcyjnym partnerem (choć sama tak się postrzega), takim,

86 A. Siewierska-Chmaj, *Mit polityczny jako narzędzie dyplomacji publicznej i element stosunków międzynarodowych*, „Kultura i Polityka: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie” 2015 nr 17, s. 52–64.

87 A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna Polski*, w: *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, R. Zięba, T. Pawłuszko (red.), Kielce 2016, s. 76.

88 Ofiara ma silne akcentowanie polityczne. Jak stwierdził Andrzej Chodubski, *opłaca się być (rzeczywistą bądź wykreowaną) ofiarą*, gdyż to ułatwia autoprezentację, daje szereg możliwości poprzez pozycjonowanie. A.J. Chodubski, *O mimeptycznym objaśnianiu rzeczywistości politycznej*, „Studia Gdańskie” 2013 t. 32, s. 214.

89 J. Sowa, *Inna Rzeczypospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa 2015, s. 269.

90 Należy zgodzić się z Rafałem Kopciem i Przemysławem Mazurem, że [...] mówiąc o głównych graczach geopolitycznych, przywiązujących co najwyżej umiarkowaną uwagę do Polski, mamy na myśli przede wszystkim trójkąt: Chiny (co oczywiście), Stany Zjednoczone (co może być bolesne dla apologetów bezwarunkowego sojuszu z tym krajem), a w pewnym stopniu także Rosję. J. Kopeć, P. Mazur, *Odstraszanie militarne w XXI wieku. Polska–NATO–Rosja*, Kraków 2017, s. 8.

z którym wiązałyby się zyski polityczne bądź gospodarcze. Dlatego jako lider państw rozwijających się regionu Trójmorza powinna ona uzurpować sobie zgodę na wypowiadanie się w kwestiach politycznych tego obszaru, do tego jednak są potrzebne odpowiednio rozbudowane agendy informacyjne i dyplomatyczne. Dla Chin natomiast Polska jest krajem tranzytowym (pomostowym, przejściowym) i powinna kłaść nacisk na współpracę drogą odpowiednich umów gospodarczych i udziału w strategii Nowego Jedwabnego Szlaku. Ponadto współpracę z Chinami można traktować jako kartę przetargową w relacjach z USA: z Warszawy do Pekinu jest w prostej linii 6951 km, do Waszyngtonu zaś 7189 km.

Spełnienie przedstawionych postulatów wymaga, tak jak zrobiła to szlachta, wykreowania w kraju stabilnych struktur apolitycznych. Tolerancja religijna, współpraca polityczna, idea wolności i równości – wartości te okazały się w Rzeczypospolitej tak atrakcyjną ofertą dla wschodnich sąsiadów, że ci na stałe złączyli się z Polską w jeden organizm. Słabość militarną zastępowano męstwem i ofiarnością. Rzeczpospolita udowodniła, że jej siłą jest naród. Obecnie może to być niewystarczające, dlatego należałoby sięgnąć po politykę odstraszania. Jednak nie po koncepcję „polskich kłów”, gdyż [...] *możliwości budowy konwencjonalnego potencjału odstraszania przeciwko przeciwnikowi znacznie silniejszemu militarnie i na dodatek będącemu państwem nuklearnym, choć pozornie atrakcyjne, wydają się raczej mrzonką i fantasmagorią niż realną alternatywą*⁹¹. Alternatywą może być odstraszanie taktyczne i konwencjonalne, ale przede wszystkim atomowe. Taka strategia – jak można sądzić – w pełni pozwoli na propagowanie idei pacyfistycznych w regionie. Państwa sprzymierzone z Rzeczpospolitą – państwem, które nie wywołało wojny z żadnym ze swych sąsiadów i które poniosło największą ofiarę w czasie II wojny światowej, krajem od wieków pacyfistycznym, będą miały do niej większe zaufanie i utrzymywały z nią pozytywniejsze relacje niż z Niemcami czy Rosją.

Polsce brakuje wyzwań i uwierzytelnienia. Po jej wstąpieniu do NATO i UE zakończył się okres geostrategicznego myślenia i działania⁹². Nie powstają nowe idee geopolityczne, te urzeczywistniane zaś – jagiellońska i prometejska – nie odpowiadają bieżącej sytuacji międzynarodowej⁹³. Pozytywnym działaniem – zgodnym z racją stanu, pozapartyjnym – na rzecz bezpieczeństwa państwa i regionu powinno być dążenie do posiadania technologii nuklearnej na potrzeby bezpieczeństwa energetycznego oraz bezpieczeństwa państwa i regionu, z podkreślaniem jej potencjału odstraszania oraz podawania w wątpliwość amerykańskiej koncepcji *nuclear sharing*⁹⁴. W przedstawianych narracjach należy wskazywać, że Rzeczpospolita – zdradzony, ale bohaterki kraj, ten, który przeciwstawił się ZSRR i Niemcom oraz obalił komunizm – powinna mieć w arsenale broń atomową nie tyle dla samego jej posiadania, ile ze względu na przekonanie, że posiadanie przez nią takiego rodzaju broni będzie gwarancją bezpieczeństwa regionalnego. Zbitka kodowa w postaci

91 Ibidem, s. 123.

92 R. Zięba, *Teoretyczne aspekty polityki zagranicznej państwa: wnioski dla Polski w kontekście zmieniającego się ładu międzynarodowego*, w: *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, R. Zięba, T. Pawłuszko (red.), Kielce 2016, s. 27.

93 A. Włodkowska-Bagan, *Kultura strategiczna...*, op.cit., s. 76.

94 R. Kopeć, *Taktyczna broń nuklearna w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2016 nr 9, s. 83.

formatu: Rzeczpospolita–pokój–atom (inne: atom dla pokoju, atom dla bezpieczeństwa) powinna stać się przedmiotem dyskusji narodowej i międzynarodowej (odpowiednio ukierunkowanej przez polskie służby i instytucje), trwałym elementem dyskursu międzynarodowego.

Podsumowując, Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna stanowi format wielkości kraju w rozumieniu nie przestrzennym, lecz aksjologicznym (odnoszącym się do kodów, narracji, map mentalnych i wizji geopolitycznych). Wyraża się w *soft powerowym* kreowaniu wizerunku państwa i narodu. Rzeczpospolita nie budzi negatywnych asocjacji, ponieważ nigdy wcześniej nie dążyła do podbojów, zdobywania stref wpływów, działań imperia-listycznych. Wręcz przeciwnie, sprzeciwiała się i sprzeciwia tego rodzaju zjawiskom w regionie, stoi na straży demokracji, suwerenności państw oraz poszanowania ich równości i wolności w podejmowaniu decyzji. Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna jest przejawem kultury geopolitycznej, realizowanej przez lokowanie narracji i kodów geopolitycznych w dyskursie międzynarodowym. Powinna ona wyrażać się w tworzeniu wizji geopolitycznej skupionej na bezpieczeństwie narodowym i regionalnym – wykreowaniu wizerunku Polski jako państwa gwaranta bezpieczeństwa i lidera regionu. Geograficzne właściwości koncepcji należy uzupełnić i zastąpić aksjologią uniwersalną dla regionu, skupiającą jak najwięcej bilateralnych powiązań symbolicznych. Rzeczpospolita jako idea wielkoprzestrzenna, postrzegana przez pryzmat sieciowości współczesnych relacji międzynarodowych, skupia w sobie właściwości pozageograficzne i ponadprzestrzenne, tym samym staje się uosobieniem wartości państwowcentrycznych.

Z historycznego punktu widzenia Rzeczpospolita stanowi udany koncept społeczeństwa szlacheckiego, który przełożył się na pozycję międzynarodową Korony i Litwy i wypracował trwale – nawet w obliczu zagłady – sojusze oraz unie międzypaństwowe. Rzeczpospolita dawała gwarancję poszanowania praw jednostki oraz wolność i równość wszystkich obywateli szlacheckich w okresie nierówności stanowych. Rzeczpospolita szlachecka była państwem demokratycznym pośród państw despotycznych i autorytarnych, znacznie wyprzedzała więc swoją epokę w dziedzinie systemu społecznego, kulturowego i politycznego.

Obecnie Rzeczpospolita może być prezentowana jako oferta współpracy, idei, demokratyzacji. W takim ujęciu wymaga conceptualnego wypracowania pakietu narracji i kodów, które dzięki działaniom strukturalnym będą dystrybuowane w sposób wirusowy w zglobalizowanych relacjach międzynarodowych. W artykule przedstawiono przykładowe możliwości mityczno-narracyjne. *Soft power* atrakcyjności kulturowej, demokratycznej, prawnej został wykorzystany przez UE w ramach Partnerstwa Wschodniego⁹⁵, jednak poniósł fiasko ze względu na rozbieżność partykularnych interesów państw. Polsce daje to możliwość zapełnienia niszy i wykorzystania dotychczasowych osiągnięć unijnych w dyskursie z państwami wschodnimi. Polski *soft power* wymaga jednak uzupełnienia o ogólną aksjologię i popkulturę, tak jak robią to na przykład Indie, które promują idee pokoju wywodzącą się z hinduizmu, lub Brazylia, która propaguje rozwiązania pacyfistyczne (promuje sport, głównie piłkę nożną, i karnawał bezpośrednio kojarzące się z nimi).

95 R. Youngs, *Europe's Eastern Crisis. The Geopolitics of Asymmetry*, Cambridge 2017, s. 58.

Soft power idei wieloprzestrzennych ma sens wtedy, gdy państwo mówi o sobie, a nie o przestrzeni innych państw. Tworzy trwałe sojusze, oparte nie tylko na celach partykularnych (bo te są zmienne), lecz także na wartościach, przekonaniach i wspólnocie kulturowej (szerokich sieciach zależności, relacji, współpracy, wizerunków i stereotypów międzynarodowych). ■

Bibliografia

- Barthes R., *Dyskurs historii*, „ER(R)GO. Teoria–Literatura–Kultura” 2001 nr 2 (3).
- Berger P.L., Luckmann T., *Społeczne tworzenie rzeczywistości*, Warszawa 1983.
- Berting J., Villain-Gandossi C., *Rola i znaczenie stereotypów narodowych w stosunkach międzynarodowych: podejście interdyscyplinarne*, w: *Narody i stereotypy*, T. Walas (red.), Kraków 1995.
- Broda A., *Turysta, włóczęga, wycieczkowicz: stosunek do idei narodowej jako wyznacznik statusu*, „Zoon Politikon” 2015 nr 6.
- Bues A., *Kształtowanie się monarchii polsko-litewskiej w XVI w.*, w: *Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, R. Butterwick (red.), Warszawa 2010.
- Chlebda W., *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 2002 nr 14.
- Chodakiewicz M.J., *Transformacja – przekształcenie ku ocaleniu*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011.
- Chodubski A.J., *O mimetycznym objaśnianiu rzeczywistości politycznej*, „Studia Gdańskie” 2013 t. 32.
- Costachie S., Damian N., *Ratzel and the German geopolitical school - the inception of culture as an essential element and factor in the political geography*, „Revista Romana de Geografie Politica” 2010 t. 12.
- Czubek J., *Pisma polityczne z czasów pierwszego bezkrólewia*, Kraków 1906.
- Derrida J., *Struktura, znak i gra w dyskursie nauk humanistycznych*, „Pamiętnik Literacki” 1986 nr 77/2.
- Dijkın G., *National Identity and Geopolitical Vision*, Londyn 1996.
- Dutka J., *Strategia demograficzna w historii myśli geopolitycznej*, „Przegląd Geopolityczny” 2017 nr 19.
- Evans R., *Monarchia Polsko-Litewska w kontekście międzynarodowym*, w: *Rozkwit i upadek I Rzeczypospolitej*, R. Butterwick (red.), Warszawa 2010.
- Flint C., *Wstęp do geopolityki*, Warszawa 2008.
- Fukuyama F., *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Poznań 2015.
- Furmański P., *Indywidualność geograficzna Polski w koncepcjach Eugeniusza Romera*, „Geopolityka. Biuletyn Naukowo-Analityczny Instytutu Geopolityki” 2008 nr 1.
- Gaddis J. L., *Strategies of containment: A critical appraisal of Postwar American national security policy*, New York 1982.
- Galganek A., *Genealogia międzynarodowości. Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, „Przegląd Politologiczny” 2010 nr 3.
- Girard R., *Kozioł ofiarny*, Łódź 1987.
- Goślicki W., *O senatorze doskonałym*, Kraków 2000.
- Grabowski D., *Pytanie o Polskę*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011.
- Halbwach M., *Społeczne ramy pamięci*, Warszawa 2008.
- Heffernan M., *On the origins of European geopolitics, 1890–1920*, w: *Geopolitical Traditions. A century of geopolitical thought*, Routledge, K. Dodds, D. Atkinson (red.), Londyn 2003.

- Hryniewicz J., *Państwo i naród - o sytuacji demograficznej Polski*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011.
- Hwang K., *Power in Alexander Supan's Guidelines to General Political Geography (1918/1920)*, „Przegląd Geopolityczny” 2011 nr 3.
- Jean C., *Geopolityka*, Wrocław 2003.
- Jędrzejczyk D., Orłowska E., *Wartości geografii humanistycznej*, w: *Geografia i wartości*, G. Janicki (red.), Lublin 2009.
- Jędrzejczyk D., *U źródeł polskiej myśli geopolitycznej*, „Prace Geograficzne” 2008 nr 218.
- Kaczyński J., *Polska racja stanu*, w: *Racja stanu*, B. Jusiak (red.), Poznań 2011.
- Klimczak J., *Transformacja gospodarcza jako marginalizacja. Gospodarcze i społeczne skutki polskiego czasu przemian*, „Progress. Journal of Young Researchers” 2017 nr 1.
- Klonowicz F.S., *Naprawa Rzeczypospolitej do elekcji nowego króla*, Kraków 1959.
- Kłosowska A., *Heroizm i personalne symbole wartości kulturowych*, w: *Filozofia i pokój*, A. Kojder (red.), Warszawa 1971.
- Kopeć J., Mazur P., *Odstraszanie militarne w XXI wieku. Polska–NATO–Rosja*, Kraków 2017.
- Kopeć R., *Taktyczna broń nuklearna w Europie*, „Przegląd Strategiczny” 2016 nr 9.
- Kowal P., *Polska maszyna bezpieczeństwa narracyjnego w 10 krokach*, „Rzeczpospolita” [online], 11.02.2018, <https://www.rp.pl/Publicystyka/302089919-Polska-maszyna-bezpieczenstwa-narracyjnego-w-10-krokach.html/>.
- Kunicki W., *Obraz szlachcica polskiego*, Kraków 1615.
- Levi-Bruhl L., *Czynności umysłowe w społeczeństwach pierwotnych*, Warszawa 1992.
- Levi-Strauss C., *The Structural Study of Myth*, w: A symposium „*Jurnal of American Folklore*” 1955 t. 78, nr 270.
- Lewandowski P., *Mit i czas polityczny*, Będzin 2015.
- Lewandowski P., *Pojęcie majestatu w społeczeństwie staropolskim. Próba analizy historyczno-politologicznej*, „Sensus Historiae” 2015.
- Lewandowski P., *Zabić króla! Zamach Michała Piekarskiego na Zygmunta III Wazę*, Warszawa 2012.
- Lewandowski W., *Soft power jako narzędzie geopolityki. Znaczenie kultury popularnej*, w: *Polityka zagraniczna państw Europy Środkowej i Wschodniej na przełomie XX i XXI wieku. Ujęcie geopolityczne*, J. Tymanowski (red.), Warszawa 2013.
- Lis R., *Tradycje obywatelskie Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Rousseau i perspektywy współczesnej demokracji*, „Pąty Miżnarodny Kongrès dasleđčykaŭ Belarusi. Pracoŭnyâ materyały” 2016 t. 5.
- Łoś R., *Soft power we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Łódź 2017.
- Macała J., *Haushofer Karl Ernst*, „Przegląd Geopolityczny” 2012 nr 5.
- Malec J., *Szkice z dziejów federalizmu i myśli federalistycznej w nowożytnej Europie*, Kraków 2003.
- Morgenthau H., *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój*, Warszawa 2010.
- Mosbach A., *Dwa poselstwa przez Szlązaków do Polski odprawione*, Poznań 1863.
- Napiórkowski M., *Mitologia współczesna. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców zamieszkałych w globalnej wiosce*, Warszawa 2013.
- Niżnik J., *Mit jako kategoria metodologiczna*, „Kultura i Społeczeństwo” 1978 nr 3.
- Nye J., *Soft Power. Jak osiągnąć sukces w polityce międzynarodowej*, Warszawa 2007.
- Opaliński E., *Kultura polityczna szlachty polskiej w latach 1587–1652*, Warszawa 1995.
- Pietrzyk-Reeves D., *Państwo jako rzecz wspólna*, w: *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*, A. Grześkowiak-Krawicz (red.), Warszawa 2017.
- Potulski J., *Czym jest geopolityka? Spory wokół statusu badawczego geopolityki*, „Prace Geograficzne” 2013 nr 242.

- Potulski J., *Geopolityka jako krytyka społeczna*, w: *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Z. Lach, J. Wendt (red.), Częstochowa 2010.
- Potulski J., *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Częstochowa 2010.
- Potulski J., *Wprowadzenie do geopolityki*, Gdańsk 2010.
- Potulski J., *Współczesne kierunki rosyjskiej myśli geopolitycznej. Między nauką, ideologicznym dyskursem, a praktyką*, Gdańsk 2010.
- Rembowska K., *Wartości a geografia człowieka. Próba konceptualizacji*, w: *Geografia i wartości*, G. Janicki (red.), Lublin 2009.
- Romer E., *Ziemia i państwo. Kilka zagadnień geopolitycznych*, Lwów 1939.
- Sanecka-Tyczyńska J., *Ocena III Rzeczypospolitej – płaszczyzna polaryzacji współczesnej polskiej sceny politycznej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2015 nr 14.
- Schmitt C., *Porządek wielkoobszarowy w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2018.
- Siewierska-Chmaj A., *Mit polityczny jako fundament ideologii. Próba analizy*, w: *Przekazy polityki*, K. Ożóg (red.), Kraków 2009.
- Siewierska-Chmaj A., *Mit polityczny jako narzędzie dyplomacji publicznej i element stosunków międzynarodowych*, „Kultura i Polityka: Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie” 2015 nr 17.
- Sobczyński M., *Zmienność funkcji granic międzynarodowych na ziemiach polskich od czasów Rzeczypospolitej szlacheckiej do przystąpienia Polski do układu z Schengen*, „Prace Geograficzne” 2008 nr 2018.
- Sowa J., *Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa 2015.
- Staniszkis J., *O władzy i bezsilności*, Kraków 2006.
- Stodolak S., *Polska klasa średnia odradza się. To jej zawdzięczamy gospodarczy skok*, Forsal.pl [online], 6.10.2018, <https://forsal.pl/artykuly/1288936,jakie-jest-znaczenie-klasy-sredniej-dla-rozwoju-polskiej-gospodarki.html/>.
- Suchocka A., Królikowska I., *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI w.*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” 2014 nr 4.
- Świdarska-Włodarczyk U., *Homo nobilis. Wzorzec szlachcica w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku*, Warszawa 2017.
- Waniek D., *Mity założycielskie – mity polityczne. ich znaczenie w procesie kształtowania współczesnych podziałów społecznych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2011 nr 4.
- Wenzel M., *Opinie o roli Edwarda Gierka w historii polski*, Warszawa 2001.
- Włodkowska-Bagan A., *Kultura strategiczna Polski*, w: *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, R. Zięba. T. Pawłuszko (red.), Kielce 2016.
- Youngs R., *Europe's Eastern Crisis. The Geopolitics of Asymmetry*, Cambridge 2017.
- Zaborski M., *Mapy pamięci. Kategoria przeszłości w polskiej kulturze politycznej*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011nr 28.
- Zięba R., *Teoretyczne aspekty polityki zagranicznej państwa: wnioski dla Polski w kontekście zmieniającego się ładu międzynarodowego*, w: *Polityka zagraniczna Polski w zmieniającym się ładzie międzynarodowym: wybrane problemy*, R. Zięba. T. Pawłuszko (red.), Kielce 2016.

Rola dyplomacji obronnej w zapewnianiu bezpieczeństwa międzynarodowego

Współczesne badania nad dyplomacją obejmują szerokie pole analityczne i cechują się złożonością ujęć definicyjnych. Zdaniem Beaty Surmacz pojęcie dyplomacji [...] w dyskursie publicznym jest na ogół rozumiane w sposób intuicyjny, natomiast próba analitycznej konceptualizacji pokazuje jego złożoność*. Problem dodatkowo komplikują współczesne debaty paradygmatyczne w nauce o stosunkach międzynarodowych. Najogólniej, dotyczą one poszerzonego kręgu tychże stosunków i zakresu ich podmiotowości, postrzeganej przede wszystkim jako świadomość własnych interesów, zdolność do działania na rzecz ich zespółowości oraz jako skutki tego działania określone skalą w relacjach z innymi podmiotami międzynarodowymi. W procesie tym wspomniane zmiany muszą oddziaływać na dyplomację jako narzędzie polityki (zagranicznej) państw oraz pokrewne jej instrumenty, rozwijane – z określonymi rezultatami – przez innych graczy międzynarodowych**.

Jednym z głównych wyspecjalizowanych instrumentów polityki zagranicznej państwa jest dyplomacja obronna. Dotyczy ona międzynarodowych stosunków wojskowych, ma więc trwałe miejsce w systemie bezpieczeństwa narodowego oraz współpracy międzynarodowej.

SŁOWA KLUCZOWE

dyplomacja, dyplomacja wojskowa, dyplomacja obronna, bezpieczeństwo międzynarodowe, polityka zagraniczna i obronna

Od stuleci centralnym elementem stosunków międzynarodowych jest bezpieczeństwo, i to niezależnie od specyfiki kolejnych porządków międzynarodowych czy typu istniejących w ich ramach państw. W imię bezpieczeństwa, niekiedy swoiście definiowanego, toczono wojny, zawierano pokój, zawiązywano sojusze, budowano z jednej strony potencjały militarne, z drugiej zaś tworzone regulacje prawne ograniczające wielkość sił zbrojnych oraz możliwość ich użycia. Historia stosunków międzynarodowych, zwłaszcza po drugiej wojnie

płk rez. dr inż.
LECH
DRAB

Autor jest adiunktem
Wydziału
Bezpieczeństwa
Narodowego Akademii
Sztuki Wojennej,
absolwentem Akademii
Obrony NATO w Rzymie
(Włochy), Genewa
Centre for Security
Policy, Politechniki
Wrocławskiej oraz
Wyższej Szkoły
Oficerskiej Wojsk
Inżynieryjnych we
Wrocławiu. Ukończył
wiele kursów
specjalistycznych
w Holandii, Belgii,
Szwajcarii i Niemczech.
Był dyrektorem
Departamentu
Wojskowych Spraw
Zagranicznych MON,
starszym doradcą
stałego przedstawiciela
Polski przy UE
w Brukseli oraz doradcą
wojskowym w Polskim
Przedstawicielstwie
Wojskowym przy
Komitecie Wojskowym
NATO w Brukseli.

* B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji, Aktorzy, struktura, funkcje*, Lublin 2015, s. 25.

** Więcej na temat debat paradygmatycznych w nauce o stosunkach międzynarodowych: A. Gałganek, *Teoria stosunków międzynarodowych, teoria bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2013 nr 2, s. 13–48.

światowej, w znacznym stopniu jawi się jako historia zabiegów państw o zapewnienie bezpieczeństwa własnego oraz w swoim bliższym i dalszym otoczeniu.

Najważniejszym elementem systemu bezpieczeństwa międzynarodowego jest jednak państwo. Stanowi ono element procesów współzależności i oddziaływań oraz internacjonalizacji i instytucjonalizacji w stosunkach międzynarodowych. Obecnie mamy do czynienia z formą działań politycznych państwa wewnątrz jego systemu politycznego oraz podejmowanych i realizowanych w jego otoczeniu, w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego. Dualizm ten sprawia, że polityka państwa koncentruje się na jego specyficznych właściwościach, determinujących egzystencję i rozwój społeczeństwa. W rezultacie występują sprzężenia, tj. powtarzające się sekwencje zachowań, które jako powstające w jednym systemie, wywołują reakcję w innym. Istotne znaczenie mają instytucje polityczne wewnątrz społeczności tworzącej państwo oraz w ramach społeczności międzynarodowej z udziałem innych państw i podmiotów w niej występujących. Są one identyfikowane z bezpieczeństwem państwa oraz interakcjami, które służą jego utrzymaniu, zmianie oraz projekcji w przyszłość. Udział państwa w systemach interakcji społecznych związanych z bezpieczeństwem jest więc wynikiem dążeń tego oraz innych, podobnych mu podmiotów do: utrzymania ładu, porządku i stabilności w państwie oraz jego otoczeniu; ochrony i obrony w wypadku wystąpienia działań uznawanych za wrogie, nieprzyjazne lub zagrażające strukturom państwa i społeczeństwa; utrzymania pokoju oraz stabilności w stosunkach z innymi państwami na warunkach uznawanych za korzystne; udziału państwa w działaniach międzynarodowych, między innymi w misjach humanitarnych i ratowniczych, oraz w przeciwdziałaniu sytuacjom kryzysowym w celu podtrzymania określonej postaci systemu bezpieczeństwa międzynarodowego; prowadzenia działań państwa o charakterze konfliktogennym w procesach kształtowania korzystnego dla niego środowiska, między innymi drogą przywracania pokoju, zbrojnego rozwiązywania kryzysów, prowadzenia wojen.

W artykule podjęto próbę przedstawienia dyplomacji obronnej jako jednego z najważniejszych instrumentów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, obejmującej różne obszary, w których wykonuje zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa. W Polsce pojęcie „dyplomacja obronna” jest używane jednak głównie w publicystyce. Jako przedmiot badań naukowych pojawia się w ograniczonym stopniu. Trudno też znaleźć bezpośrednie i precyzyjne nawiązania do dyplomacji obronnej w dokumentach dotyczących polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Często termin ten jest używany zamiennie z pojęciem dyplomacji wojskowej, która to odnosi się głównie do sfery militarnej oraz personelu wojskowego służącego przy placówkach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej, stałych przedstawicielstwach Polski przy organizacjach międzynarodowych, polskich przedstawicielstwach wojskowych przy komitetach wojskowych NATO i UE oraz przedstawicielstwach przy dowództwach strategicznych tych organizacji.

Celem dociekań badawczych w artykule jest ukazanie roli dyplomacji obronnej w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego. Zwrócono uwagę na dwa aspekty – na ewolucję dyplomacji obronnej jako narzędzia oraz na jej rolę w kształtowaniu i prowadzeniu polityki bezpieczeństwa międzynarodowego. W procesie badawczym uwzględniono historyczną ewolucję tej problematyki, a także jej współczesne wymiary i dylematy. Posłużono się takimi metodami jak: analiza komparatywna, podejście historyczne, analiza

instytucjonalno-prawna, obserwacja faktów oraz analiza ilościowa i wskaźnikowa. Podstawowymi metodami w trakcie gromadzenia materiału badawczego były badania jakościowe, w tym obserwacja uczestnicząca, kwerendy, zasoby archiwalne, a także analiza i selekcja opracowań, raportów oraz ekspertyz.

Znaczenie dyplomacji we współczesnym świecie

Ważną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa zarówno regionalnego, jak i globalnego odgrywa dyplomacja. Obszar działań dyplomacji systematycznie się rozszerza. Obok zagadnień ściśle politycznych, współczesna dyplomacja koncentruje się na problematyce kontaktów handlowych, gospodarczych, naukowych, a także wojskowych. Znajduje to odzwierciedlenie w organizacji i swoistej specjalizacji służby dyplomatycznej. Trafnie i prosto zjawisko to określił Adam D. Rotfeld: [...] *Zmienia się świat, zmieniają się formy dyplomacji*¹. Znacznie powiększył się katalog zagadnień międzynarodowych leżących w kręgu zainteresowań dyplomacji, między innymi o problemy związane z prawami człowieka, uchodźcami czy interwencjami humanitarnymi, o zagadnienia ekologiczne, przepływy finansowe, kwestie rozwoju oraz sprawy własności intelektualnej. Wiele zagadnień, które do niedawna były przedmiotem polityki wewnętrznej państw, uległo umiędzynarodowieniu, tym samym stało się przedmiotem zainteresowania dyplomatów, to zaś wpłynęło na ich działania we wszystkich dziedzinach aktywności².

Coraz istotniejszą rolę w stosunkach międzynarodowych odgrywa dyplomacja wielostronna. Po drugiej wojnie światowej systematycznie się zwiększała liczba organizacji międzynarodowych, co wymagało rozwinięcia nowych kompetencji dyplomatycznych. W wyniku rozwoju nowoczesnych form łączności i transportu dużą rangę zyskały dyplomacja konferencyjna, misje specjalne oraz tzw. dyplomacja osobista³. Jerzy M. Nowak, odnosząc się do dyplomacji wielostronnej, podkreśla, że [...] *choć jest ona czynnikiem realizacji interesów narodowych, to pamiętać należy o poszerzającej się sferze interesów wspólnych, a utrzymanie równowagi między jednym i drugim to najtrudniejszy test dyplomacji w praktyce*⁴.

Zdaniem Petra Marshalla można wyróżnić przynajmniej kilka podstawowych znaczeń pojęcia dyplomacji⁵. Może być ono synonimem polityki zagranicznej lub oznaczać sposób prowadzenia (instrument) tej polityki. Może określać proces regulacyjny w stosunkach między-

1 A.D. Rotfeld, *Dyplomacja – między suwerennością a globalizacją*, Lublin 2013, s. 67–77.

2 W ocenie R. Kupieckiego, [...] podobne zjawiska składające się na poszerzenie pól znaczeniowych oraz praktycznych funkcji i zadań współczesnej dyplomacji zachodzą także w obrębie jej kwalifikowanych dziedzin (tematycznych) związanych ze sprawami kultury, gospodarki czy obronności. Nie jest więc od nich wolna także dyplomacja obronna. Szerzej: R. Kupiecki, *Dyplomacja osobista szefów państw i rządów w procesie decyzyjnym NATO*. „Sprawy Międzynarodowe” 2016 nr 3, s. 7–8.

3 Jest to w istocie pojęcie bardzo szerokie, dotyczące działalności organów i instytucji państwowych – nie zawsze o oczywistych kompetencjach (konstytucyjnych) w sferze polityki zagranicznej czy dyplomacji (np. parlamentarzysty). Szerzej: R. Kupiecki, *Dyplomacja osobista...*, op.cit., s. 3.

4 J.M. Nowak, *Dyplomacja wielostronna w teorii i praktyce*, Warszawa 2009, s. 86–87.

5 P. Marshall, *The Dynamics of Diplomacy*, The Diplomatic Academy of London, London 1990, s. 7.



Rys. 1. Miejsce dyplomacji obronnej w polityce zagranicznej państwa

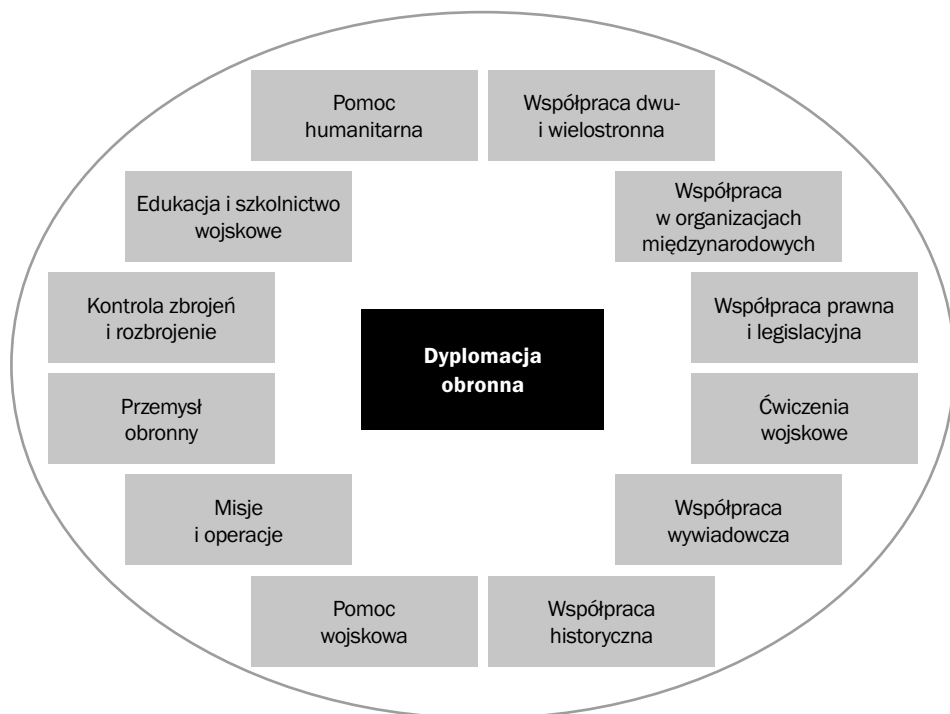
Opracowanie własne autora

narodowych drogą negocjacji bądź innych środków o charakterze pokojowym. Może być postrzegane jako zespół ludzi zatrudnionych w służbie zagranicznej czy też jako talent bądź umiejętności profesjonalnych dyplomatów⁶.

Jednym z głównych wyspecjalizowanych instrumentów polityki zagranicznej państwa jest dyplomacja obronna. Dotyczy ona międzynarodowych stosunków wojskowych i na trwałe wpisała się w system bezpieczeństwa narodowego oraz współpracy międzynarodowej (rys. 1). Jej zakres przedmiotowy nie ogranicza się bynajmniej do niszowych obszarów dyplomacji czy wąskiej, „branżowej” specjalizacji osób wykonujących zadania z nią związane. Pod względem znaczeniowym pojęcie „dyplomacja obronna” jest szersze niż powszechnie używany termin „dyplomacja wojskowa”. Ta pierwsza inkorporuje bowiem cele i zadania drugiej, dołączając do nich między innymi takie zagadnienia jak: zapobieganie kryzysom, dialog obronny, rozwijanie współpracy dwustronnej oraz wielostronnej (w ramach organizacji międzynarodowych), a także użycie sił zbrojnych w misjach i operacjach międzynarodowych. Ukierunkowana jest na wzmacnianie przejrzystości wzajemnych działań państw oraz budzenie zaufania. Eksponuje zatem zadania prewencyjne. Intensyfikacja i dywersyfikacja zagrożeń bezpieczeństwa, obserwowane po zakończeniu zimnej wojny, oraz związane z tym potrzeby zapobiegania kryzysom i zarządzania kryzysowego pozwalają nawet mówić o wzroście znaczenia dyplomacji obronnej we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

Dyplomacja obronna, jako jeden z najważniejszych instrumentów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, obejmuje wiele obszarów, w których wykonuje zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa (rys. 2). Nie kreuje ona jednak samodzielnie zewnętrznej polityki obronnej państwa, lecz stanowi swego rodzaju zestaw narzędzi ministra obrony, pozwalający mu na wykonywanie jego ustawowych zadań oraz na konstytucyjną współpracę z ministrem spraw zagranicznych.

6 Taka definicja jest zawarta w *Oxford English Dictionary*. Vide: H. Nicolson, *Diplomacy*, Institute for the Study of Diplomacy Edition with Foreword by Nigel Nicolson, Washington 1988, s. 4–5; G.R. Berridge, *Diplomacy: Theory and Practice*, Basingstoke 1995, s. 1; R.P. Barston, *Modern Diplomacy*, Routledge, London–New York 1997, s. 1–2.



Rys. 2. Główne obszary dyplomacji obronnej

Opracowanie własne autora

Dyplomacja obronna służy budowaniu zaufania i realizacji zadań państwa w celu zapobiegania konfliktom, z pokojowym użyciem sił zbrojnych w misjach i operacjach międzynarodowych oraz przedsięwzięciach międzynarodowej współpracy wojskowej włącznie. Takie wykorzystanie personelu wojskowego ma sprzyjać kreowaniu stabilnych i przewidywalnych relacji podczas międzynarodowej współpracy obronnej.

Geneza i definicje dyplomacji obronnej

Źródła pojęcia „dyplomacja obronna” należy szukać w pozimnowojennych zmianach postrzegania bezpieczeństwa międzynarodowego oraz związanych z tym potrzebach zapewnienia bezpieczeństwa poszczególnych państw. Z jednej strony widoczna była „demilitaryzacja” tej sfery stosunków międzynarodowych, z drugiej zaś zaczęto szerzej ujmować rolę sił zbrojnych i brać pod uwagę nie tylko działania ofensywne, defensywne czy związane z odstraszaniem⁷. W ocenach brytyjskich z końca XX wieku siła militarna gwarantowała osiągnięcie do-

⁷ Szerzej nt. genezy pojęcia „dyplomacja obronna”: R. Kupiecki, *Dyplomacja obronna – próba konceptualizacji*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016 nr 1 (4), s. 17–32.

rażnych celów wojskowych, czyli wygrywanie bitew. Wykazywała jednak słabość jako narzędzie polityki⁸. Po zakończeniu zimnej wojny został zwiększony zakres aktywności sił zbrojnych, między innymi o sprawy związane z zabezpieczeniem pokoju. W perspektywie oznaczało to również wzmocnienie roli dyplomacji i jej specjalizacji jako mechanizmu międzynarodowej prewencji oraz kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego. W tym kontekście dyplomację obronną uznano za efektywny instrument zapobiegania kryzysom.

Pojęcie to jest wprawdzie dość szeroko stosowane w debacie politycznej i nauce, brakuje jednak jego powszechnie uznanej definicji⁹. Różne państwa próbują nadać mu treść, zazwyczaj ściśle dostosowaną do potrzeb własnej polityki bezpieczeństwa. Wzmacnianie roli dyplomacji obronnej jako narzędzia prowadzenia polityki zagranicznej państwa skutkuje również wypieraniem i zastępowaniem dotychczas stosowanego terminu „dyplomacja wojskowa” jako węższego semantycznie i nieodpowiadającego ani celom, ani potencjałowi dyplomacji obronnej.

Współcześnie pojęcie dyplomacji obronnej jest przywoływane w różnych znaczeniach i w związku z tym kojarzone z różnymi formami aktywności międzynarodowej. I choć brakuje uzgodnionej definicji tego pojęcia, to w literaturze przedmiotu zgodnie są wskazywane ogólne cele dyplomacji obronnej. Przyjmuje się, że służy ona osiągnięciu specyficznych narodowych celów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa, a także minimalizowaniu wrogości oraz budowaniu zaufania między państwami. W kontekście regionalnego i globalnego zaangażowania ma kreować, drogą pokojowego wykorzystania personelu wojskowego do zapobiegania konfliktom, stabilne i długotrwałe relacje współpracy, sprzyjać przejrzystości działań w obszarze obronności oraz służyć budowaniu zaufania i osiągnięciu wspólnych celów. Zadaniem dyplomacji obronnej jest także wpływanie na zmianę stanowiska partnerów oraz promowanie współpracy zainteresowanych w innych dziedzinach. Za równie ważny cel dyplomacji obronnej uważa się podtrzymywanie dialogu z partnerami, co w bezpośredni sposób wpływa na wzrost zaufania w relacjach międzynarodowych i zrozumienie intencji partnerów.

Pierwsze próby zdefiniowania pojęcia dyplomacji obronnej podjął brytyjski resort obrony, w 1998 roku wprowadził bowiem to pojęcie do strategicznego przeglądu obronnego (SPO). Zostało ono ściśle powiązane z pozimnowojenną zmianą sytuacji bezpieczeństwa, co przełożyło się na szersze postrzeganie roli sił zbrojnych w polityce państwa. W tych ramach dyplomację obronną uznano za efektywny instrument zapobiegania kryzysom¹⁰.

Londyn określił dyplomację obronną jako [...] *pokojowe wykorzystanie środków obronnych w celu osiągnięcia pozytywnych rezultatów w rozwoju stosunków dwustronnych i wielostronnych z danym państwem/państwami*¹¹. Zgodnie z tą definicją dyplomacja obronna nie

8 Brytyjska Partia Pracy, po zwycięskich wyborach parlamentarnych w 1997 r., zleciła strategiczny przegląd obronny. Został on zainicjowany 28 maja 1997 r. przez ówczesnego ministra obrony George'a Robertsona i zakończył się opublikowaniem w lipcu 1998 r. tzw. białej księgi (*The Strategic Defence Review – White Paper*). Miał dać m.in. odpowiedź na pytanie, w jaki sposób założenia polityki zagranicznej wpływają na obronność w kontekście misji i struktury sił zbrojnych. Vide: C. McInnes, *Labour's Strategic Defense Review*, „International Affairs” 1998 nr 4, s. 823.

9 Szerzej o próbie opisanego pola badawczego: J.E. Cheyre, *Defence Diplomacy*, w: *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 369–384, A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur (red.),

10 C. McInnes, *Labour's Strategic Defense Review*, „International Affairs” 1998 nr 4, s. 836.

11 T. Dodd, M. Oakes, *The Strategic Defence Review White Paper*, Research Paper 91, London 1998, s. 22.

obejmuje operacji wojskowych, lecz promuje takie formy współpracy jak: wymiana personelu, okrętów i statków powietrznych, wizyty wysokiego szczebla oraz wyższej kadry dowódczej, dwustronne spotkania i dialogi, szkolenia i ćwiczenia, regionalne fora obronne, pomoc wojskowa, środki budowy zaufania i nieprolifracja. Jej głównym celem jest zaś [...] *zbudowanie i utrzymanie zaufania oraz pomoc w rozwoju demokratycznych sił zbrojnych. Wnosi ona znaczący wkład w zapobieganie i rozwiązywanie konfliktów*¹².

Andrew Cottey i Anthony Forster w 2004 roku uznali za dyplomację obronną [...] *pokoju (niekonfrontacyjne) użycie sił zbrojnych i powiązanej infrastruktury (przede wszystkim ministerstwa obrony) jako narzędzia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa*¹³. Rozszerzyli obszary wykonywania zadań, uwzględniwszy zarówno pokojowe użycie sił zbrojnych, jak i rolę ministerstwa obrony czy wykorzystanie attaché obrony do zapobiegania konfliktom.

Jedną z najnowszych propozycji definicji dyplomacji obronnej można znaleźć w dokumencie hiszpańskiego ministerstwa obrony. Zapisano w nim, że przez dyplomację obronną należy rozumieć [...] *różnorodną międzynarodową aktywność bazującą głównie na dialogu i współpracy, realizowaną bilateralnie przez resort obrony z sojusznikami, partnerami i innymi zaprzyjaźnionymi państwami w celu wsparcia realizacji osiągania celów polityki obronnej i hiszpańskiej polityki zagranicznej*¹⁴. Takie pojmowanie roli i funkcji dyplomacji obronnej pomija jednak znaczenie relacji wielostronnych czy też wspólne wykonywanie zadań przez organizacje międzynarodowe. Tym samym eliminuje ważny obszar aktywności na arenie międzynarodowej, ograniczając się jedynie do wysiłków podejmowanych przez własny resort obrony.

Pojęcie „dyplomacja obronna” – stosowane po zakończeniu zimnej wojny – zostało wprowadzone przez kręgi polityczne na potrzeby poszukiwania nowych rozwiązań zapewniania bezpieczeństwa oraz rozszerzania międzynarodowej współpracy obronnej na obszary pozamilitarne. Ma więc ono polityczny rodowód, nie naukowy, i miało być pomocne w zarządzaniu pozimnowojennym światem. Dopiero w późniejszych latach zaadaptowali je naukowcy i podjęli próbę jego konceptualizacji oraz poddali szczegółowym analizom. Trudno jednak wskazać ogólną, powszechnie uznawaną definicję dyplomacji obronnej¹⁵, choć określenia tego często używa się w praktyce naukowej i dyplomatycznej. Badacze z Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Francji, Indonezji, Republiki Południowej Afryki oraz z innych państw definiują dyplomację obronną przez pryzmat specyficznych uwarunkowań oraz sytuacji bezpieczeństwa w swoich państwach lub regionach.

Często tego rodzaju definicje odzwierciedlają wprost potrzeby narodowe i nie obejmują wszystkich obszarów działania dyplomacji obronnej, np. zadań wykonywanych przez organizacje międzynarodowe, innych form wielostronnego współdziałania czy współpracy przemysłowej. Nadmierny utylitaryzm, pojawianie się nowych obszarów współpracy dyplomacji obronnej, skomplikowana i zróżnicowana sytuacja bezpieczeństwa w różnych regionach,

12 Ministry of Defence, *British Defence Doctrine*, Joint Doctrine Publication O-01, London 2011, s. 7.

13 Cottey A., Forster A., *Reshaping Defense Diplomacy: New Role for Military Cooperation Assistance*, „Adelphi Paper” No 365, Oxford University Press for the International Institute of Strategic Studies 2004, s. 6.

14 *Defence Diplomacy Plan*, Ministerio de Defensa, Madryt 2012, s. 18.

15 Szerzej: L. Drab, *Dyplomacja obronna w procesie kształtowania bezpieczeństwa RP*, Warszawa 2018, s. 28–31.

wykonywanie zadań w ramach organizacji regionalnych oraz względy kulturowe – to tylko część zagadnień, które jeszcze bardziej komplikują opracowanie wspólnej definicji dyplomacji obronnej. W literaturze przedmiotu trudno dostrzec choćby próbę uzgodnienia takiej definicji, natomiast akcentuje się, że dyplomacja obronna bezpośrednio wpływa na wzmocnienia zaufania w stosunkach międzynarodowych.

Krytyczna analiza definicji dyplomacji obronnej prezentowanej przez inne państwa oraz wykonywanych przez nie zadań, a także osobiste doświadczenie, zdobyte w pracy w NATO, UE i instytucjach centralnych Ministerstwa Obrony Narodowej, skłaniają mnie do zaproponowania polskiej definicji tego pojęcia. Postrzegam je jako różnorodną międzynarodową pokojową aktywność, opartą na dialogu i współpracy, realizowaną we współpracy dwustronnej, wielostronnej oraz na gruncie międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa przez resort obrony narodowej i podległe mu instytucje, a także Siły Zbrojne RP z sojusznikami, partnerami i innymi zaprzyjaźnionymi państwami w celu wsparcia polskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz osiągnięcia jej celów.

W odróżnieniu od definicji dyplomacji obronnej przedstawianej przez inne państwa moja propozycja obejmuje zarówno możliwość pokojowego użycia Sił Zbrojnych RP, wykorzystania cywilnego i wojskowego personelu Ministerstwa Obrony Narodowej i Sił Zbrojnych RP, jak również wspólne wykonywanie zadań w ramach współpracy wielostronnej i w międzynarodowych organizacjach bezpieczeństwa.

Można postawić tezę, że dyplomacja obronna skuteczna w sensie systemowym i sprawna funkcjonalnie służy wzmocnieniu pozycji międzynarodowej państwa, jest instrumentem jego polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz elementem systemu obronnego. Stabilizuje stosunki międzynarodowe, zwiększa ich przejrzystość, tym samym zmniejsza ryzyko wybuchu konfliktu zbrojnego.

Zadania dyplomacji obronnej w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego

Dyplomacja obronna funkcjonuje w granicach prawa międzynarodowego i krajowego oraz zasad i wytycznych określonych przez władze poszczególnych państw. Głównym jej zadaniem jest udział w realizacji założeń polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa. Odpowiada za prowadzenie polityki obronnej państwa i resortu obrony, wytycznej przez gremia polityczne i kierownictwo obrony narodowej. Głównym jej zadaniem na forach międzynarodowych jest nie tylko wypełnianie założeń polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, lecz także kształtowanie dobrych relacji wojskowych między państwami oraz kreowanie i wprowadzanie w życie założeń polityki poszczególnych państw. Natomiast w każdym demokratycznym państwie rolą i zadaniem dyplomacji obronnej jest doradztwo, sugerowanie, informowanie oraz prowadzenie analiz dotyczących sił zbrojnych, sytuacji wojskowo-politycznej i innych wydarzeń związanych z bezpieczeństwem danego państwa, rozwijaną współpracą czy wykonywaniem zadań przez organizację.

Wykonawcza rola dyplomacji obronnej w organizacjach międzynarodowych polega na wypełnianiu założeń polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa i zazwyczaj jest realizowana we współpracy z ministerstwem spraw zagranicznych. Dyplomaci delegowani przez

resort obrony do uczestnictwa w procesach decyzyjnych organizacji międzynarodowych mogą wpływać na przygotowywanie dokumentów, tak by zawierały one korzystne zapisy dotyczące bezpieczeństwa własnego państwa. Przygotowują oni także dla najwyższych władz swoich państw propozycje decyzji o sprawach bezpieczeństwa, co bezpośrednio wpływa na wykonywanie zadań również w innych obszarach współpracy. Zadania dyplomacji obronnej wykonywane w każdej z najważniejszych dla bezpieczeństwa świata zachodniego organizacji międzynarodowych (NATO, UE, OBWE i ONZ) różnią się i wymagają stosowania odmiennych instrumentów dyplomacji obronnej, będących w dyspozycji ministerstw obrony.

W Sojuszu Północnoatlantyckim dyplomaci wojskowi uczestniczą w procesie planowania obronnego, mają więc możliwość zaprezentowania narodowego stanowiska, zgodnego z założeniami polityki bezpieczeństwa i obrony własnego państwa. W ramach tych prac są harmonizowane plany Sojuszu i państw członkowskich w celu zapewnienia sił i zdolności niezbędnych do przeprowadzenia w pełnym zakresie misji paktu. Udział w planowaniu operacyjnym, współpraca w dziedzinie wywiadu i rozpoznania oraz współpraca obronna z państwami partnerskimi to główne zadania dyplomacji obronnej w NATO. Ich wykonawstwo przemożnie wpływa na bezpieczeństwo każdego państwa Sojuszu.

W UE wykonawcza rola wojskowych i cywilnych dyptomatów z ministerstw obrony polega na wykonywaniu zadań Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, a w szczególności na budowaniu wspólnych wojskowych zdolności Unii, możliwych do użycia w sytuacji reagowania kryzysowego. Równie ważne są zadania związane z unijną polityką ćwiczeń i szkoleń, zaangażowaniem w kwestie nieprolifracji, rozbrojenia, a także w politykę kontroli eksportu oraz międzynarodową walkę z terroryzmem.

W OBWE dyplomaci w mundurach wykonują zadania na rzecz pokojowego rozwiązywania konfliktów, uczestnicząc w misjach wyjaśniających i sprawozdawczych mających na celu zbadanie sytuacji w regionie objętym kryzysem. Przeprowadzają analizy dotyczące środków budowy zaufania, rozbrojenia i polityczno-wojskowych aspektów bezpieczeństwa europejskiego.

W ONZ cywilni i wojskowi dyplomaci z ministerstw obrony odpowiadają za śledzenie prac związanych z rozbrojeniem i bezpieczeństwem międzynarodowym oraz rezultatami operacji pokojowych i zasadami ich finansowania. Prezentują stanowisko swego państwa w sprawie udziału narodowych sił zbrojnych w operacjach pokojowych, prowadzą negocjacje na temat porozumień dotyczących użycia sił zbrojnych oraz monitorują i koordynują sprawy związane z udziałem obserwatorów w misjach czy operacjach prowadzonych przez ONZ.

Zadania dyplomacji obronnej podejmowane w organizacjach międzynarodowych nie ograniczają się jedynie do wykonywania obowiązków związanych z zakresem działania danej organizacji. Obejmują również poszukiwanie rozwiązań mających zapewnić bezpieczeństwo każdego państwa, skuteczniejsze wykonywanie zadań, zmniejszanie kosztów wywiązywania się ze wzajemnych zobowiązań oraz zapobieganie powstawaniu sytuacji kryzysowych. Dobrym przykładem poszukiwania rozwiązań skuteczniejszego zapewnienia bezpieczeństwa państw oraz inspiracyjnej roli dyplomacji obronnej w NATO i UE jest rozwój wielonarodowych zdolności wojskowych realizowanych w ramach inicjatyw Smart Defence oraz

Pooling & Sharing¹⁶. Podstawowym narzędziem podejmowania tych inicjatyw są wielonarodowe programy, które w odniesieniu do poszczególnych zdolności oferują: wspólne zakupy uzbrojenia i sprzętu wojskowego, wspólne szkolenia i treningi, wymianę doświadczeń, tworzenie jednostek wielonarodowych¹⁷ oraz dzielenie się już posiadanymi zdolnościami z państwami, które nie mają do nich dostępu. Działania te pozwolą na lepsze wykorzystanie potencjału obronnego państw uczestniczących w tych organizacjach oraz skuteczniejsze wykonywanie zadań w sytuacji kryzysowej¹⁸.

Innym przykładem działań inspirowanych przez dyplomację obronną jest poszukiwanie międzynarodowych sposobów zapewnienia bezpieczeństwa wschodniej flanki Sojuszu w sytuacji kryzysu na wschodniej Ukrainie i zagrożeń ze strony Rosji. Przyjęcie *Planu działań na rzecz gotowości* (Readiness Action Plan – RAP) zgodnie z postanowieniami szczytu NATO w Newport było odpowiedzią na agresję Rosji na Ukrainę oraz zagrożenia wynikające z niestabilnej sytuacji w krajach Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej¹⁹.

Decyzje państw Sojuszu, między innymi co do kontynuowania wysiłków w celu wzmocnienia wschodniej flanki, podjęte podczas szczytu NATO w Warszawie w 2016 roku, dotyczące rozmieszczenia czterech batalionów w Polsce i krajach bałtyckich, oraz deklaracja prezydenta USA o ulokowaniu w Polsce dowództwa amerykańskiej brygady pancernej i komponentów dywizji, to rezultaty ogromnego wysiłku dyplomacji, w tym dyplomacji obronnej²⁰.

Podczas szczytu NATO w Brukseli 12 lipca 2018 roku ministrowie obrony Sojuszu zgodzili się powiększyć sojusznicze struktury dowodzenia o dodatkowe 1200 osób personelu. Potwierdzono utworzenie połączonego dowództwa dla Atlantyku w Norfolk (USA)

16 Szerzej: M. Soja, *UE–NATO: Koncepcja Pooling & Sharing w kontekście aktualnych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa*, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2013, wersja HTML pliku, <http://dlibra.bg.ajd.czest.pl:8080/Content/2735/115.pdf> [dostęp: 4.02.2019].

17 Przykładem jednostki wielonarodowej, która przyczynia się do wzmacniania bezpieczeństwa naszego państwa, jest Wielonarodowy Korpus Północno-Wschodni w ramach NATO. Również tworzenie i sprawowanie dyżurów przez międzynarodowe grupy bojowe UE w ramach WPBiO przyczynia się do zacieśnienia współpracy wojskowej między państwami i zwiększenia bezpieczeństwa.

18 Ograniczanie budżetów obronnych wywołane kryzysem ekonomicznym oraz obciążenia związane z uczestnictwem w operacjach międzynarodowych spowodowały, że państwa członkowskie NATO i UE poszukują sposobów bardziej efektywnego rozwoju i utrzymania zdolności obronnych na drodze współpracy międzynarodowej. W tym celu NATO przystąpiło do realizacji inicjatywy wielonarodowej Smart Defence, natomiast UE rozpoczęła prace nad analogiczną inicjatywą Pooling & Sharing. Obie inicjatywy są kompleksowymi, wielonarodowymi działaniami na rzecz rozwoju zdolności obronnych. Inicjatywę Smart Defence zapoczątkowano w marcu 2011 r. podczas sesji ministerialnej w Kwaterze Głównej NATO. Przedstawiono na niej koncepcję racjonalizacji procesu osiągania zdolności obronnych, ukierunkowaną na unikanie powielania wysiłków i zwiększenie efektywności wydatków obronnych dzięki polepszeniu koordynacji działań oraz realizacji projektów międzynarodowych zmierzających do zapewnienia zdolności wymaganych przez NATO. Inicjatywa opiera się na trzech filarach: priorytetyzacji, specjalizacji oraz współpracy międzynarodowej. Inicjatywa Pooling & Sharing została zapoczątkowana podczas nieformalnego spotkania ministrów obrony UE w Gandawie (Belgia) 23–24 września 2010 r., kiedy to uznano, że za pomocą działań Pooling & Sharing jest możliwe częściowe przezwyciężenie skutków kryzysu ekonomicznego.

19 Szerzej: S. Koziej, P. Pietrzak, *Szczyt NATO w Walii: uwarunkowania, rezultaty, wnioski dla Polski*, wersja HTML pliku, <https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/11-29%20koziej%20pietrzak.pdf> [dostęp: 4.02.2019].

20 Szerzej o decyzjach NATO podjętych na spotkaniu w Warszawie: <https://archiwum2019.mon.gov.pl/aktualnosci/artykul/najnowsze/decyzje-szczytu-nato-w-warszawie-92016-07-09> [dostęp: 4.02.2019].

oraz nowego dowództwa logistycznego dla Europy – w Ulm (Niemcy). Oba dowództwa są kluczowe dla sił, które w drugiej kolejności mają przyjąć z pomocą jednostkom pierwszego rzutu, przemieszczając się zarówno przez Atlantyk, jak i w Europie. Jest to szczególnie cenna inicjatywa dla wzmocnienia bezpieczeństwa wschodniej, a także południowej flanki Sojuszu. Ministrowie zdecydowali również o utworzeniu centrum operacji cybernetycznych, które będzie częścią struktury dowodzenia NATO, oraz uzgodnili ramy integracji narodowych wysiłków w cyberprzestrzeni odnoszących się do sojuszniczych operacji i misji²¹.

To niewątpliwie zasługa dyplomacji obronnej oraz wysiłków cywilnych i wojskowych dyplomatów. Kolejnym wyzwaniem dla dyplomatów jest znalezienie sposobu na wywiązanie się z politycznych zobowiązań.

W UE stworzono mechanizm wspólnego finansowania operacji pokojowych zwany mechanizmem Athena²². Rozwiązanie to zapewnia nie tylko wspólne ponoszenie kosztów operacji pokojowych, lecz także stanowi pewnego rodzaju rozwiązanie problemu niezadeklarowania przez państwa UE odpowiednich sił i środków do prowadzenia operacji przez Unię, pozwala bowiem na komercyjne korzystanie z innych źródeł w celu zagwarantowania odpowiednich zdolności w rejonie działań. Mechanizm Athena, chociaż nie rozwiązuje problemu deklaracji sił przez państwa UE wymaganych do prowadzenia operacji pokojowych w ramach WPBiO, to jednak w dużym stopniu zwiększa możliwości wykonywania zadań przez wyznaczonego dowódcę oraz ułatwia mu osiągnięcie celów misji.

Wykonawcza rola dyplomacji obronnej realizowana we współpracy dwu- i wielostronnej polega głównie na: utrzymywaniu kontaktów z najwyższymi cywilnymi i wojskowymi przedstawicielami resortów obrony, personelem wojskowym oraz jednostkami wojskowymi, na wyznaczaniu i utrzymywaniu w innych państwach attaché obrony, wypracowywaniu i uzgadnianiu dwustronnych umów międzynarodowych w dziedzinie współpracy wojskowej, szkoleniu i edukacji żołnierzy oraz pracowników cywilnych ministerstw obrony, a także na udziale w dwu- i wielostronnych ćwiczeniach wojskowych i operacjach. Wyzwaniem dla dyplomacji obronnej jest jednak poszukiwanie nowych form współpracy gwarantujących bezpieczeństwo państwa oraz wzmacniających międzynarodową pozycję w środowisku międzynarodowym. Jako przykład takich działań można wska-

21 Szerzej o decyzjach podjętych przez państwa Sojuszu podczas szczytu w Brukseli: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_07/20180718_180711-summit-guide-brussels.pdf [dostęp: 4.02.2019].

22 W ramach mechanizmu Athena finansowane są dwa typy operacji: konwencjonalne misje Unii Europejskiej oraz operacje wspierające działania innych organizacji. Na czele mechanizmu stoi Komitet Specjalny (Special Committee), w którym każde państwo członkowskie Unii ma swojego przedstawiciela, a przewodniczy mu przedstawiciel państwa sprawującego prezydencję w Radzie Unii Europejskiej. Członkowie Komitetu muszą zaakceptować wszelkie decyzje dotyczące spraw finansowych mechanizmu. Komisja Europejska i państwa stowarzyszone z Unią Europejską mogą uczestniczyć w pracach Komitetu, lecz bez prawa głosu. Mechanizmem tym zarządzają: administrator, wybierany przez sekretarza generalnego Rady Unii Europejskiej, który zajmuje się sprawowaniem kontroli nad mechanizmem i jego budżetem i odpowiada za swoją działalność przed Komitetem Specjalnym; dowódca operacji (operation commander) powoływany na czas konkretnej operacji prowadzonej w ramach mechanizmu, odpowiedzialny za opracowanie planu wspólnych kosztów operacji (expediture-common costs) i wdrażanie przyjętych rozwiązań; oficer finansowy (accounting officer) odpowiedzialny za stan finansów mechanizmu Athena, płatności i należności oraz egzekucję ewentualnych zaległości państw członkowskich. Szerzej o mechanizmie Athena: http://europa.eu/legislation_summaries/foreign_and_security_policy/cfsp_and_esdp/implementation/10133281_en.htm [dostęp: 28.02.2019].

zać wielostronną wojskową współpracę państw Grupy Wyszehradzkiej. Organizowanie ćwiczeń wojskowych w regionie, uzgadnianie wspólnych kandydatów i ich promowanie przez organizację, tworzenie wielonarodowych jednostek gotowych do wykonywania zadań w ramach organizacji (grupy bojowe UE) czy też poszukiwanie wspólnych obszarów współpracy w dziedzinie przemysłu obronnego – to przykłady szerszego spojrzenia na rolę i zadania dyplomacji obronnej w kształtowaniu bezpieczeństwa każdego państwa.

Siły zbrojne są ważnym instrumentem dyplomacji obronnej państwa. Ich rola i znaczenie ciągle się zwiększają ze względu na zadania wykonywane w różnych nowych obszarach zaangażowania. Duże możliwości pokojowego użycia tych sił pozwalają lepiej zrozumieć priorytety poszczególnych państw w dziedzinie bezpieczeństwa, a także budować pozytywne relacje w środowisku międzynarodowym samej organizacji i w regionie. Ponadto siły zbrojne są uznawane za efektywny środek zapobiegania kryzysom. Wykonawcza rola armii w kontekście dyplomacji obronnej polega na wypełnianiu zobowiązań przyjętych w organizacji oraz w relacjach dwu- i wielostronnych. Działalność ta nie ogranicza się jedynie do prowadzenia wspólnych ćwiczeń, szkoleń i treningów, organizowania wizyt w zaprzyjaźnionych państwach, kontroli zbrojeń oraz prowadzenia inspekcji czy pracy attaché obrony lub oficerów łącznikowych, lecz obejmuje także doradztwo, wspieranie programów restrukturyzacyjnych, udział w misjach i operacjach pokojowych, likwidowanie skutków katastrof, organizowanie rozmów sztabowych, konferencji i seminariów, zacieśnianie współpracy z siłami zbrojnymi innych państw w rozwijaniu zdolności do prowadzenia misji pokojowych, wysyłanie zespołów szkoleniowych oraz działania w wielu innych obszarach. Obecnie łatwiej jest określić, jakie zadania nie są wykonywane przez siły zbrojne poszczególnych państw w ramach dyplomacji obronnej, niż wymienić wszystkie obszary ich zaangażowania. Trafnie oceniła tę kwestię Francja, która uważa, że [...] *tam, gdzie zadania realizują siły zbrojne, poza działaniami bojowymi, tam występuje dyplomacja obronna.*

Inspiracyjna rola sił zbrojnych każdego państwa polega na poszukiwaniu takich form współdziałania z partnerami, które pozwolą w większym stopniu zapewnić bezpieczeństwo kraju i jednocześnie będą budować zaufanie oraz przyjazne relacje między państwami. Wykonywanie tego rodzaju zadań przez siły zbrojne polega na podejmowaniu wysiłków w celu stosowania środków budowy zaufania, popierania współpracy, zapobiegania konfliktom oraz utrwalania pokoju i stabilności. Ważną rolę odgrywają porozumienia dwustronne oraz w samej organizacji w sprawie swobodnego przepływu informacji, a także nadzorowanie regionalnych układów dotyczących kontroli zbrojeń. Nie bez znaczenie są też środki budowy zaufania, zwłaszcza misje pokojowe oraz tworzenie regionalnych ośrodków zmniejszania ryzyka powstania sytuacji kryzysowych.

Zadaniem dyplomacji obronnej jest zapewnienie korzystnych warunków międzynarodowych, możliwie najpełniej gwarantujących bezpieczeństwo własnego państwa, oraz dbałość o szeroko pojęte narodowe interesy bezpieczeństwa. Wykonawcza rola dyplomacji obronnej polega na wykonywaniu zadań związanych z wypełnianiem zobowiązań podjętych przez organizacje międzynarodowe oraz wynikających z dwu- i wielostronnego współdziałania. Główną jej rolą jest wspieranie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa, czyli uprzedzanie organów wojskowo-politycznych o symptomach możliwych kryzysów lub czynni-

kach wpływających na bezpieczeństwo państwa, a także umiejętne prowadzenie analiz i ocen czynników mogących zwiastować niekorzystny rozwój sytuacji w rejonach zainteresowania państwa oraz w rejonach, w których może dojść do zagrożenia bezpieczeństwa interesów organizacji, kontyngentu czy misji. Przez inspiracyjną rolę dyplomacji obronnej należy rozumieć również zdolność do szybkiego reagowania na sytuacje kryzysowe, sprawność przekazywania decyzji polityczno-wojskowych oraz tworzenie odpowiedniej atmosfery do rozmów i umiejętne prowadzenie negocjacji czy pertraktacji.

Podsumowanie i wnioski

Zasadniczym celem dyplomacji obronnej jako jednego z instrumentów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa państwa jest wzmocnienie bezpieczeństwa własnego kraju przez kształtowanie dobrych wojskowych relacji między państwami oraz kreowanie i wprowadzanie w życie polityki zagranicznej państwa.

Współczesna dyplomacja obronna jawi się sztuką i złożonym rzemiosłem, ukształtowanymi przez tradycję. Jej głównym zadaniem jest kształtowanie dobrych wojskowych relacji między państwami oraz budowanie i wprowadzanie w życie polityki zagranicznej państwa. Współcześnie dyplomacja obronna ewoluuje, przystosowując się do nowych warunków wykonywania zadań nie tylko w relacjach dwu- i wielostronnych, lecz również w strukturach międzynarodowych zapewniających bezpieczeństwo międzynarodowe. Skuteczne i odpowiednie zastosowanie, na wszystkich poziomach współpracy, odpowiednich instrumentów dyplomacji obronnej może prowadzić do zacieśnienia dwustronnych relacji między państwami i stworzyć sprzyjające warunki do ich rozwijania. Ułatwi także wypracowywanie i prezentowanie wspólnego stanowiska na regionalnych czy międzynarodowych spotkaniach organizacji bezpieczeństwa.

Obecne formy działania dyplomacji obronnej polegają nie tylko na wykonywaniu zadań przez siły zbrojne, attaché obrony, wypełnianiu zobowiązań organizacji międzynarodowych czy współpracy dwu- i wielostronnej, lecz także na prowadzeniu negocjacji międzynarodowych dotyczących zasad obecności obcych wojsk na terytorium poszczególnych państw, utrzymywania baz wojskowych z międzynarodowym personelem, prowadzenia wspólnych ćwiczeń, szkoleń oraz wykonywania zadań w sytuacjach kryzysowych. Do zadań dyplomacji obronnej należy również uprzedzanie organów wojskowo-politycznych o symptomach możliwych kryzysów lub czynnikach wpływających na bezpieczeństwo państwa. Formy współpracy wojskowej powinny być odpowiednio dobrane, tak by umożliwiły wykonanie najważniejszego zadania dyplomacji obronnej – zapewnienia bezpieczeństwa państwa, regionu i świata. ■

Bibliografia

Barston R.P., *Modern Diplomacy*, Routledge, London–New York 1997.

Berridge G.R., *Diplomacy: Theory and Practice*, Basingstoke 1995.

Cheyre J.E., *Defence Diplomacy*, w: *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, A.F. Cooper, J. Heine, R. Thakur (red.), Oxford University Press, Oxford 2013.

Cottey A., Forster A., *Reshaping Defense Diplomacy: New Role for Military Cooperation Assistance*, „Adelphi Paper” No 365, Oxford University Press for the International Institute of Strategic Studies 2004.

Defence Diplomacy Plan, Ministerio de Defensa, Madryt 2012.

Dodd T., Oakes M., *The Strategic Defence Review White Paper*, Research Paper 91, London 1998.

Drab L., *Dyplomacja obronna w procesie kształtowania bezpieczeństwa RP*, Warszawa 2018.

Gałąnek A., *Teoria stosunków międzynarodowych, teoria bezpieczeństwa*, „Przegląd Strategiczny” 2013 nr 2.

Kupiecki R., *Dyplomacja obronna – próba konceptualizacji*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016 nr 1 (4).

Kupiecki R., *Dyplomacja osobista szefów państw i rządów w procesie decyzyjnym NATO*. „Sprawy Międzynarodowe” 2016 nr 3.

Marshall P., *The Dynamics of Diplomacy*, The Diplomatic Academy of London, London 1990.

McInnes C., *Labour's Strategic Defense Review*, „International Affairs” 1998 nr 4.

Ministry of Defence, *British Defence Doctrine*, Joint Doctrine Publication O-01, London 2011.

Nicolson H., *Diplomacy*, Institute for the Study of Diplomacy Edition with Foreword by Nigel Nicolson, Washington 1988.

Nowak J.M., *Dyplomacja wielostronna w teorii i praktyce*, wyd. Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2009.

Rotfeld A.D., *Dyplomacja – między suwerennością a globalizacją*, UMCS, Lublin 2013.

Soja M., *UE-NATO: Koncepcja Pooling & Sharing w kontekście aktualnych wyzwań i zagrożeń bezpieczeństwa*, Częstochowa 2013.

Surmacz B., *Ewolucja współczesnej dyplomacji, Aktorzy, struktura, funkcje*, Lublin 2015.

Sutor J., *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, Warszawa 2000.

Rozpoznanie na potrzeby połączonego rażenia

Mobilność i elastyczność sił zbrojnych, zwłaszcza szybkość reakcji na zmiany pola walki, stały się podstawowymi warunkami skuteczności działań bojowych. Na współczesnym polu walki ogromne znaczenie ma informacja. Wygrywa ten, kto szybciej wykorzysta ją na swoją korzyść.

W artykule omówiono militarny wymiar przewagi informacyjnej i jej wpływ na skuteczność połączonego rażenia. Określono wymagania dotyczące systemu rozpoznania Sił Zbrojnych RP pod kątem połączonego rażenia i wsparcia ogniowego, szczególnie wojsk rakietowych i artylerii. Wskazano także możliwości i kierunki rozwoju systemu rozpoznania polskich sił zbrojnych oraz sposoby jego integracji z systemem rażenia.

Autorzy dostrzegają konieczność poważnej debaty nad nowym modelem rozpoznania na potrzeby połączonego wsparcia ogniowego, ognia operacyjnego i połączonego rażenia. Sugerują udział w niej środowisk naukowych, przemysłu zbrojeniowego oraz przedstawicieli wszystkich rodzajów sił zbrojnych i wojsk.

SŁOWA KLUCZOWE

przewaga informacyjna, rozpoznanie, połączone rażenie, połączone wsparcie ogniowe, artyleria

Doświadczenia z konfliktów zbrojnych ostatnich dwóch dekad posłużyły wielu państwom do zbudowania nowych strategii oraz koncepcji użycia współczesnych sił zbrojnych w działaniach bojowych. Wskazano na ogromne znaczenie przewagi informacyjnej¹. Informacja w połączeniu z zaawansowanymi technologiami telekomunikacyjnymi i cyfrowymi umożliwiającymi jej efektywniejsze wykorzystanie stała się zasobem strategicznym, mającym wpływ na wyniki operacji wojskowych oraz wojen. W dobie globalizacji zdobycie przez walczące strony przewagi informacyjnej jest nieodzownym warunkiem powodzenia operacji wojskowych. Z perspektywy działań militarnych uzyskanie przewagi informacyjnej powinno być jednak utożsamiane nie ze zdobywaniem wszelkich możliwych informacji o przeciwniku, lecz z pozyskiwaniem wyłącznie tych danych, które wystarczą do osiągnięcia zakładanych rezultatów działań. Konflikt na wschodzie Ukrainy dowodzi, że posiadanie właściwie wy-

1 Przewaga informacyjna (*information superiority*) – zdolność do zdobywania, zbierania, gromadzenia, przetwarzania i dystrybuowania informacji, utrzymania nieprzerwanego strumienia ich przepływu oraz pełnego jej wykorzystania i jednocześnie wzbranianie przeciwnikowi możliwości prowadzenia podobnej działalności informacyjnej. T. Aleksandrowicz, *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016, s. 107.

płk dypl.
DARIUSZ
REWAK

Główny specjalista
w Departamencie
Nauki i Szkolnictwa
Wojskowego MON.
Absolwent WSO
im. gen. J. Bema
w Toruniu (1995),
AON (2003)
i Podyplomowych
Studiów
Operacyjno-Taktycznych
(2006). Dwukrotnie
pełnił służbę w ramach
PKW w Afganistanie.

ppłk dr hab. inż.
NORBERT
ŚWIĘTOCHOWSKI

Dyrektor Instytutu
Dowodzenia AWL.
Absolwent WSOWRiA
w Toruniu (1994), UMK
(2002) oraz AON
(2007). Naukowo
zajmuje się
wykorzystaniem artylerii
w operacjach
wojskowych oraz rolą
broni i środków
nieśmiercionośnych
w zapewnianiu
bezpieczeństwa
państwa. Autor m.in.
monografii „Artyleria
we współczesnych
konfliktach zbrojnych”
(2017).

selekcjonowanych informacji o przeciwniku i następnie – za pomocą systemu kontroli i zarządzania przestrzenią (obszarem) pola walki – przekazanie ich we właściwym czasie (często rzeczywistym) do odpowiednich systemów rażenia (wyrzutni raketowych Smiercz i Uragan, operacyjno-taktycznych systemów raketowych Toczka i Iskander), pozwala na osiągnięcie założonych celów zarówno taktycznych, jak i operacyjnych i strategicznych. Można przyjąć, że w najbliższej przyszłości sukcesy będzie osiągała ta z walczących stron, która prędzej zdobędzie przewagę informacyjną oraz skutecznie ją wykorzysta do zapewnienia szybkości i precyzji rażenia kluczowych obiektów przeciwnika, tym samym pozbawi go zdolności do prowadzenia dalszych działań. Przewaga liczebna w ludziach i sprzęcie wojskowym już nie będzie odgrywała tak ważnej roli jak dotychczas.

Celem artykułu jest wskazanie możliwości rozbudowy oraz integracji systemu rozpoznania na potrzeby ognia połączonego i połączonego wsparcia ogniowego z innymi środkami rozpoznania, a także systemami rażenia, pozwalających na osiągnięcie przewagi informacyjnej nad hipotetycznym przeciwnikiem.

W odniesieniu do tak sformułowanego celu badań za kluczowe uznano poznanie odpowiedzi na następujące pytania: Jaki jest stan obecnego systemu rozpoznania na potrzeby ognia połączonego i połączonego wsparcia ogniowego? Jakie są możliwości rozbudowy i udoskonalenia tego systemu? Jakie elementy dodatkowo mogą wchodzić w jego skład? W jaki sposób system rozpoznania może być zintegrowany ze środkami rażenia? W jaki sposób modyfikacja systemu rozpoznania wpłynie na możliwość osiągnięcia przewagi informacyjnej?

Poszukanie odpowiedzi na te pytania wymagało pogłębionych, wieloletnich badań teoretycznych i empirycznych oraz uczestnictwa w wielu przedsięwzięciach związanych z badaną problematyką. Dzięki zastosowaniu teoretycznych metod naukowych, w tym analizy, syntezy, abstrahowania i wnioskowania, możliwe było zbadanie militarnego wymiaru przewagi informacyjnej, zwłaszcza jej wpływu na skuteczność połączonego rażenia, oraz określenie obecnego stanu systemu rozpoznania na potrzeby rażenia w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. W trakcie badań przeprowadzono gruntowną analizę dokumentów doktrynalnych, literatury specjalistycznej oraz wniosków z doświadczeń bojowych w celu ustalenia wymagań w stosunku do systemu rozpoznania Sił Zbrojnych RP na potrzeby ognia połączonego oraz połączonego wsparcia ogniowego.

Dla osiągnięcia celów badań istotne znaczenie miała obserwacja uczestnicząca autorów, przeprowadzona podczas ćwiczeń sztabowych i poligonowych. Pozwoliła ona na uzyskanie danych o praktycznych możliwościach wykonania zadań rozpoznania i rażenia w obecnych uwarunkowaniach. Zastosowanie metody komparatystycznej natomiast umożliwiło porównanie i odniesienie się do rozwiązań stosowanych w innych armiach, zwłaszcza Rosji i Ukrainy, w ostatnim czasie bogatych w doświadczenia bojowe. Synteza, dokonana w końcowej części badań, pozwoliła na określenie uwarunkowań oraz kierunków dalszego rozwoju systemu rozpoznania Sił Zbrojnych RP, a także sposobu jego integracji z systemami rażenia. Wskazano przy tym elementy, które powinny wejść w skład zintegrowanego systemu rozpoznania i rażenia polskiej armii, oraz określono ich zasadnicze zadania, wykonywane w celu uzyskania terminowych i dokładnych danych na potrzeby połączonego rażenia oraz wsparcia ogniowego.

Problematyka podjęta w artykule nie znajduje jeszcze odzwierciedlenia w literaturze fachowej. Punktem odniesienia są dokumenty doktrynalne NATO oraz Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Do najważniejszych doktryn rozpoznania NATO należą: *AJP-2, Allied Joint Doctrine For Intelligence, Counterintelligence and Security*² oraz *AJP-2.1, Allied Joint Doctrine for Intelligence Procedures*³. Z krajowych doktryn trzeba wymienić *Doktrynę rozpoznanie wojskowe, D-2(A)*⁴. W dokumentach tych są zawarte ogólne założenia doktrynalne, w ramach których konieczne staje się zbadanie problematyki rozpoznania na potrzeby połączonego rażenia.

Wymagania wobec systemów rozpoznania dostarczających danych do prowadzenia ognia połączonego

W ostatnich latach w siłach zbrojnych dokonał się duży postęp w dziedzinie działań informacyjnych, szczególnie środków rozpoznania i walki radioelektronicznej. Dzięki ich intensywnemu rozwojowi wojsko może widzieć dalej, dokładniej i precyzyjniej, tym samym szybciej zdobywać informacje o obiektach położonych w dużej odległości od strefy działań bezpośrednich. Współczesne pole walki jest nasycone licznymi różnego rodzaju sensorami pracującymi w środowisku sieciocentrycznym⁵. Daje to dowódcom wszystkich poziomów i szczebli dowodzenia olbrzymie możliwości podejmowania decyzji w czasie zbliżonym do rzeczywistego⁶, zwłaszcza dotyczących reakcji ogniowej⁷ na akcję przeciwnika. Posiadanie wydajnych sensorów ma decydujące znaczenie dla skutecznego użycia dalekonośnych środków rażenia, także artylerii, ponieważ pozwala na zwalczanie kluczowych obiektów przeciwnika, w tym celów wrażliwych czasowo⁸. W Siłach Zbrojnych RP konieczne należy opracować i wprowadzić na stanowiska dowodzenia związków taktycznych i oddziałów komputerowych systemy wsparcia procesu dowodzenia, które umożliwiłyby skrócenie cza-

2 *AJP-2, Allied Joint Doctrine For Intelligence, Counterintelligence and Security*, NATO Standardization Agency 2016.

3 *AJP-2.1, Allied Joint Doctrine for Intelligence Procedures*, NATO Standardization Agency 2016.

4 *Doktryna rozpoznanie wojskowe, D-2(A)*, CDiSSZ, Bydgoszcz 2015.

5 Rozwój informatyki i łączności zapewnił zdolność do utworzenia wspólnej wojskowej sieci informatycznej lub informacyjnej oraz zobrazowania pola walki niemalże w czasie rzeczywistym. Twórcą idei militarnego wykorzystania koncepcji Network Centric Warfare (NCW) jest amerykański admirał A. Cebrowski. Vide: T. Szubrycht, *Sieciocentryczność – mity i rzeczywistość*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2004 nr 4 (159), s. 147.

6 Czas zbliżony do rzeczywistego (*near-real-time*) – współczesna koncepcja działań sieciocentrycznych zakłada dostarczenie do punktów decyzyjnych (wykonawców ognia) informacji (danych) o obiektach rażenia, niezależnie od ich położenia (odległości od linii styczności wojsk), w czasie rzeczywistym, zbliżonym do rzeczywistego, a w najgorszym wypadku – w czasie umożliwiającym wykonanie zadania rażenia. Vide: T. Całkowski, *Potrzeby informacyjne systemu WRiA w środowisku sieciocentrycznym*, praca naukowo-badawcza, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.

7 Czas reakcji ogniowej (t_R) jest zmienną zależną, która powinna być mniejsza od czasu przebywania obiektu (celu) w określonym miejscu (t_{celu}). Zmiennymi niezależnymi czasu reakcji są: czas wykrycia i rozpoznania obiektu – t_W ; czas przesłania, przetworzenia i dystrybucji informacji o obiekcie (t_G); czas podjęcia decyzji o rażeniu obiektu – t_D ; czas niezbędny do wykonania zadania przez określony środek rażenia (technicznego kierowania, czas lotu pocisku/rakiety) – t_Z .

8 Cele wrażliwe czasowo (Time Sensitive Target's – TST) – cele, wobec których wymagana jest natychmiastowa reakcja (po ich zidentyfikowaniu), ponieważ stanowią one (lub wkrótce będą stanowić) zagrożenie dla sił własnych, a oddziaływanie na nie w znacznym stopniu przyczyni się do osiągnięcia celów operacji. *DD/3.9(A), Targeting w siłach połączonych*, Warszawa 2016, s. 13.

su wypracowania i podjęcia decyzji. Systemy te powinny być zdolne do prowadzenia jednoczesnego, zsynchronizowanego i wielopłaszczyznowego rozpoznania z wykorzystaniem wielu platform, między innymi lądowych, powietrznych i morskich, wyposażonych w różnorodne sensory rozpoznawcze (np. optoelektroniczne, radioelektroniczne, radiotechniczne, obrazowe), tak by tworzyły zintegrowany cyfrowy obraz pola walki.

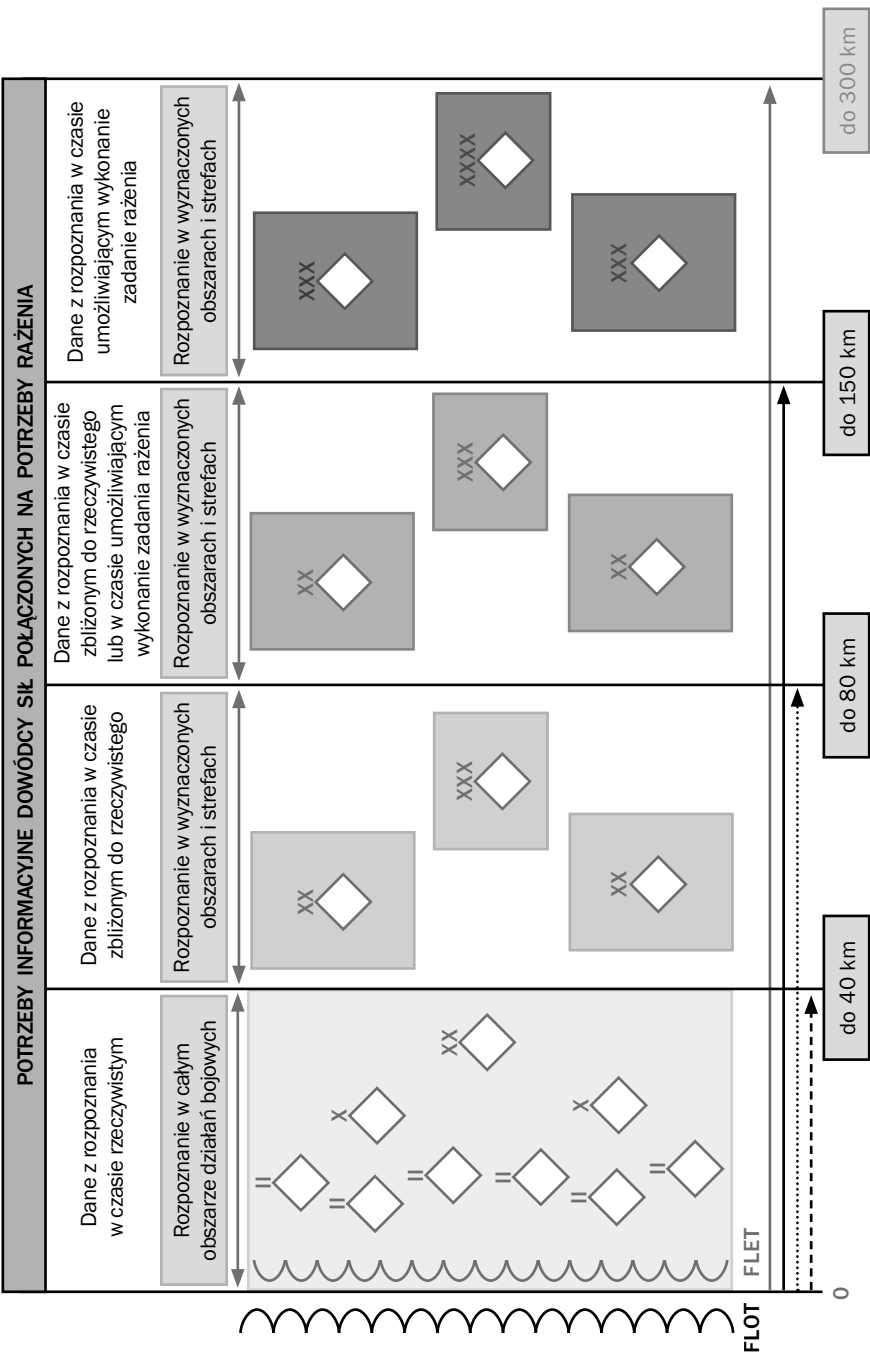
W wyposażeniu polskiej armii znajduje się system, który po wprowadzeniu odpowiednich modyfikacji oraz właściwym oprzyrządowaniu mógłby integrować środki rozpoznania i rażenia. Mowa o zautomatyzowanym systemie kierowania ogniem (ZSKO) Topaz, od 2001 roku sukcesywnie wdrażanym do wojsk rakietowych i artylerii. Wraz z wejściem do służby w polskim wojsku haubic Krab oraz moździerz Rak zastosowano nową wersję ZSKO, która stała się namiastką integratora systemów rozpoznania i rażenia, na razie funkcjonującego tylko na szczeblu dywizjonu artylerii⁹. Odpornością i mobilnością system Topaz wyraźnie przeważa nad rozwiązaniami stosowanymi w innych armiach. W Topazie przeznaczonym dla haubicy Krab, zarówno na szczeblu plutonu/baterii (punkt dowodzenia – PD), jak i dywizjonu (punkt kierowania ogniem dywizjonu – PKOD), elementy dowodzenia i kierowania ogniem są rozmieszczone na gąsienicowych pojazdach opancerzonych, dzięki czemu obsada stanowiska dowodzenia i punktu kierowania ogniem pracuje pod osłoną balistyczną, może także pracować w trakcie przemieszczenia rzutu ogniowego (w ruchu). Wydaje się, że ZSKO Topaz powinien stanowić podstawową płaszczyznę do opracowania skomputeryzowanego systemu dowodzenia, który integrowałby różne systemy rozpoznania i rażenia na szczeblu ogólnowojskowych związków taktycznych i oddziałów.

Argumentem za zintegrowaniem systemów pola walki jest wdrażanie przez Siły Zbrojne RP środków umożliwiających znaczne wydłużenie zasięgu strzelania oraz precyzji i siły rażenia – haubic Krab oraz wyrzutni rakietowych HIMARS¹⁰. Jakość i terminowość informacji wykorzystywanych na ich potrzeby powinny być lepsze niż dotychczas, a dane pozyskiwane na potrzeby ognia dalekoносnej artylerii lufowej, rakietowej oraz precyzyjnej amunicji lotniczej muszą być bardziej wiarygodne. Pozyskanie takich danych będzie wymagało od armii posiadania wielu wyspecjalizowanych źródeł informacji. Możliwości pozyskania wiarygodnych informacji na potrzeby rażenia w zależności od miejsca położenia obiektu w obszarze prowadzonej operacji przedstawiono na rysunku.

W celu zapewnienia pożądanego poziomu wiarygodności danych z rozpoznania na potrzeby rażenia sensor zaangażowany w ten proces (źródło informacji rozpoznawczej) powinien wykonać wiele następujących po sobie czynności: wykryć obiekt, zidentyfikować go, określić współrzędne jego lokalizacji z wymaganą dokładnością, przekazać dane o celu do ośrodka dowodzenia i kierowania rażeniem, zapewnić możliwość śledzenia obiektu do czasu rozpoczęcia rażenia z uwzględnieniem korekty jego położenia, ocenić straty i zniszczenia bojowe oraz – ewentualnie – skorygować ogień.

9 ZSKO Topaz – system zapewniający pełną automatyzację procesu przepływu danych. Jest to całkowicie polska konstrukcja. Dane wypracowane przez współpracujące z Topazem BSP (FlyEye), radary (Liwiec) i systemy obserwacyjne sekcji wysuniętych obserwatorów (APDR) są przetwarzane na nastawy do strzelania, wprowadzane do dział i wyrzutni bez konieczności manualnej pracy żołnierzy.

10 HIMARS (High Mobility Artillery Rocket System) – jeden z podstawowych systemów artylerii rakietowej NATO, zdolny do precyzyjnego rażenia celów na maksymalnej donośności strzelania, wynoszącej 300 km.



Rys. Pozyskiwanie wiarygodnej informacji na potrzeby rażenia w zależności od położenia obiektu w obszarze prowadzenia operacji
Opracowano na podstawie: T. Całkowski, *Potrzeby informacyjne systemu WRiA w środowisku sieciocentrycznym*, Praca naukowo-badawcza, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017, s. 21.

Ponadto środki rozpoznania powinny mieć odpowiednio duży zasięg, pozwalający na wykrywanie obiektów głęboko w ugrupowaniu przeciwnika. Wykonanie wymienionych czynności, zwłaszcza lokalizowanie celów z wymaganą dokładnością, w odległościach od 20 do 300 km od linii styczności wojsk, i następnie ich śledzenie do czasu rażenia (oddziaływania na cel), to zadanie dla wyspecjalizowanych pododdziałów rozpoznania. Obecnie sekcje wysuniętych obserwatorów (SWO), na których opiera się główny wysiłek rozpoznania na rzecz artylerii, nie są w stanie wykonywać zadań rozpoznania na potrzeby rażenia prowadzonego przez haubice Krab czy wyrzutnie raketowe HIMARS, ponieważ wszystkie cele znajdujące się w głębi ugrupowania bojowego przeciwnika przewidziane do rażenia przez wymienione systemy są dla SWO niewidoczne. Możliwości taktyczno-techniczne znajdujących się w wyposażeniu pułków artylerii mini-BSP¹¹ oraz radiolokacyjnych zestawów rozpoznania artyleryjskiego Liwiec również nie pozwalają na realizację innych zadań niż rozpoznanie na potrzeby wsparcia bezpośredniego.

Mimo że wymienione techniczne sensory rozpoznawcze zazwyczaj w wiarygodny sposób wykrywają i identyfikują obiekty prowadzące ogień, to nie zawsze są zdolne do określenia ich współrzędnych z wymaganą dokładnością. Z doświadczenia zdobytego podczas ćwiczeń wojskowych z wykorzystaniem RZRA Liwiec wynika, że radar ten zapewnia terminowe wykrycie strzelającej artylerii przeciwnika oraz właściwie identyfikuje jej rodzaj i kaliber, jednak nie zawsze wystarczająco dokładnie lokalizuje cel, zwłaszcza na potrzeby artylerii lufowej. Liwiec nie wykrywa jednak milczących środków ogniowych oraz innych obiektów, które nie zdradzają się na polu walki balistycznym torem lotu pocisku.

Obecnie rozpoznanie artyleryjskie Sił Zbrojnych RP nie ma możliwości aktywnego obserwowania i wcinania obiektów przeciwnika znajdujących się w głębi ugrupowania bojowego związków taktycznych oraz zgrupowań operacyjnych. Dlatego konieczne jest uzupełnianie uzyskanych informacji danymi z innych, bardziej wiarygodnych sensorów, takich jak bezzałogowe statki powietrzne (BSP) średniego i dalekiego zasięgu, samoloty F-16 wyposażone w wyspecjalizowane zasobniki rozpoznawcze, m.in. DB-110, grupy dalekiego rozpoznania z pułków rozpoznawczych wojsk lądowych czy zespoły zadaniowe wojsk specjalnych, a w ostatnim czasie również przez pododdziały wojsk obrony terytorialnej.

Środki rozpoznania na potrzeby połączonego wsparcia ogniowego w wojskach lądowych

W pułkach artylerii znajduje się kilka sztuk RZRA Liwiec oraz taktycznych BSP małego zasięgu¹². Pododdziały artylerii wchodzące w skład oddziałów ogólnowojskowych mają

11 BSP – bezzałogowe statki powietrzne. Drony FlyEye, dostarczane do SZRP od 2013 r., mają zasięg do 30 km, co wystarcza na potrzeby wykonywania zadań ogniowych przez ahs Dana i 2S1 Goździk, ale już dla Langust, Krabów i systemu HIMARS zasięg ten jest zbyt ograniczony. Vide: J. Palowski, *Amerykanie pod wrażeniem polskiego rozpoznania. Wojsko go nie kupi*, Defence24 [online], 9.05.2019, <https://www.defence24.pl/amerykanie-pod-wrazeniem-polskiego-rozpoznania-wojsko-go-nie-kupi> [30.09.2019].

12 Po jednym zestawie BSP FlyEye, prezentujących klasę mini (w każdym zestawie cztery statki powietrzne), wprowadzono do uzbrojenia trzech pułków artylerii – 5., 11. i 23. W strukturach dywizjonów dowodzenia pułków, obok stacji rozpoznania artyleryjskiego Liwiec (po jednej stacji w każdym pułku artylerii), utworzono plutony BSP z zestawami FlyEye.

w dość dużej liczbie SWO, jednak ich możliwości są ograniczone. Prowadzą one rozpoznanie wzrokowe maksymalnie do 5–7 km od linii styczności wojsk w głąb ugrupowania przeciwnika, przeznaczone głównie na potrzeby bliskiego ognia wspierającego. Większość SWO jest wyposażona w nowoczesne artyleryjskie przyrządy dalmierczo-rozpoznawcze¹³ (APDR), ale ich duże wymiary i masa eliminują je z wyposażenia mobilnych grup dalekiego rozpoznania. Ponadto SWO nie mają wyspecjalizowanych pojazdów rozpoznawczych, które umożliwiłyby im swobodny i skryty manewr w toku walki oraz zapewniły właściwy poziom ochrony i osłony balistycznej w czasie rozpoznania. Liczba sił i środków rozpoznania artyleryjskiego występujących w strukturach pododdziałów WRiA polskiej armii jest zatem niewystarczająca do nasycenia pola walki w stopniu zapewniającym zdobycie przewagi informacyjnej. Obecnie w Siłach Zbrojnych RP jeden radar przypada na blisko 50 artyleryjskich środków ogniowych, co odbiega od standardów NATO. Dla porównania, w armii amerykańskiej jedna nowoczesna stacja radiolokacyjna przypada na 14 środków ogniowych, a w armii niemieckiej – na 15.

W oddziale (pułku) artylerii brak jest nadrzędnego zautomatyzowanego systemu dowodzenia i kierowania ogniem, co ogranicza możliwości bojowe oddziału, między innymi wydłuża czas reakcji ogniowej, który ma decydujące znaczenie podczas reaktywnej walki¹⁴ z artylerią przeciwnika. Dysfunkcję tę stwierdzono podczas ćwiczeń taktycznych z wojskami pk. „Anakonda”. Brak skomputeryzowanych systemów dowodzenia oraz integratorów różnych systemów pola walki na szczeblu związku taktycznego i oddziału ogólnowojskowego spowodował, że polscy dowódcy często nie mieli możliwości zaangażowania w działania bojowe będących w ich dyspozycji sojusznicznych systemów rażenia i rozpoznania, zwłaszcza do zwalczania celów wrażliwych czasowo, które pojawiały się w ich rejonach (pasach) odpowiedzialności.

Podczas tych ćwiczeń potwierdziły się wnioski, jakie artylerzyści gruzińscy wyciągnęli z działań przeciwko armii rosyjskiej w 2008 roku. Okazało się, że rozpoznanie wzrokowe prowadzone z punktów obserwacyjnych usytuowanych w ugrupowaniu bojowym pododdziałów pierwszego rzutu na potrzeby aktywnego zwalczania artylerii przeciwnika jest całkowicie nieefektywne¹⁵. Potwierdzono również, że artyleryjskie środki rozpoznania technicznego użyte przez obydwie strony w warunkach zakłóceń radioelektronicznych były całkowicie bezużyteczne.

13 APDR – kompaktowe urządzenie elektroniczne przeznaczone do wykrywania celów przez wysuniętego obserwatora, z wbudowanym cyfrowym kompasem magnetycznym (DMC) do określania północy magnetycznej z dokładnością 5 tysięcznych, zamontowane na trójnogu. W skład urządzenia wchodzi również dalmierz laserowy, urządzenie do obrazowania termicznego oraz urządzenie optyczne do pomiaru kątów. Głównym zadaniem APDR jest precyzyjny pomiar kątów i odległości oraz określenie współrzędnych celu. Środek może transmitować dane do systemów dowodzenia i kierowania ogniem, m.in. do ZSKO Topaz.

14 Walka reaktywna – rażenie dział (wyrzutni raketowych) znajdujących się na stanowiskach ogniowych natychmiast po rozpoczęciu przez nie działalności ogniowej. Walka ta ma charakter odwetowy – jej istota sprowadza się do niezwłocznego ostrzału aktywnych dział (wyrzutni, moździerzy) przeciwnika.

15 Wysunięci obserwatorzy gruzińskiej artylerii wykonywali zadania w terenie zajęтым przez przeciwnika, dlatego ogień zawsze był precyzyjnie kierowany na rosyjskie cele wysokowartościowe, w tym na stanowiska ogniowe artylerii. A. Cohen, R.E. Hamilton, *The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications*, Strategic Studies Institute, June 2011.

Podsumowując, palącymi potrzebami są modernizacja i reorganizacja struktur organizacyjnych artyleryjskich pododdziałów rozpoznawczych, szczególnie na szczeblu pododdziału, oddziału i związku taktycznego, a także weryfikacja ich taktyki i techniki działania w odniesieniu do nowoczesnych systemów artyleryjskich i raketowych, które stopniowo wypierają wysłużone haubice 2S1 i Dana.

Propozycje rozwiązań

Konsekwentna i szybka realizacja założonych planów modernizacyjnych artylerii, a także innych systemów walki wchodzących w skład połączonego systemu rażenia Sił Zbrojnych RP, powinna inspirować do podejmowania kreatywnych działań zmierzających do zmian w rozpoznaniu.

W najbliższej przyszłości w skład systemu połączonego rażenia Sił Zbrojnych RP powinny wejść:

- systemy raketowe HIMARS (program Homar) z pociskami GMLRS i GMLRS ER o zasięgu do 150 km oraz pociskami balistycznymi ATACMS o zasięgu do 300 km i większym;
- rakiety przeciwokrętowe NSM (Naval Strike Missile) ze składu nadbrzeżnych dywizjonów raketowych (NDR), które również mogą atakować cele lądowe w odległościach do 200 km;
- zestawy artyleryjskie Krab i Kryl o standardowym zasięgu do 40 km, a amunicją precyzyjną – nawet 70 km;
- moździerz samobieżne Rak, które z zastosowaniem amunicji wyposażonej w gazogeneratory będą mogły razić cele w odległościach do 20 km;
- samoloty F-16, a w przyszłości także myśliwce piątej generacji F-35, uzbrojone w rakiety AGM-158 JASSM¹⁶ (o zasięgu około 370 km) oraz AGM-158 JASSM ER (o zasięgu około 1000 km);
- okręty marynarki wojennej klasy Orkan uzbrojone w rakiety RBS-15 Mk 3 (o zasięgu około 200 km) oraz okręty podwodne w ramach programu Orka z pociskami manewrującymi (o zasięgu nawet do 2500 km).

Skuteczne użycie tego typu uzbrojenia będzie warunkowane utworzeniem w Siłach Zbrojnych RP wielospektralnego i wielopłaszczyznowego systemu rozpoznania, zintegrowanego z systemami rażenia.

Wdrażanie nowych technologii i integracja systemów. Zważywszy na plany wprowadzenia do wyposażenia polskiej artylerii broni tzw. wysokiej technologii (należą do niej między innymi systemy raketowe HIMARS oraz myśliwce F-35), koniecznością staje się zbudowanie na ich potrzeby systemu rozpoznania. Powinien on charakteryzować się:

- zasięgiem odpowiednim do donośności środków rażenia będących w dyspozycji sił zbrojnych – z zasady 20–300 km, a nawet 500–1000 km w głąb ugrupowania bojowego przeciwnika;

¹⁶ AGM-158 JASSM (Joint Air-to-Surface Standoff Missile) – amerykański taktyczny lotniczy pocisk manewrujący o obniżonej wykrywalności. Wikipedia: https://pl.wikipedia.org/wiki/AGM-158_Joint_Air-to-Surface_Standoff_Missile/.

- precyzją umożliwiającą określanie współrzędnych celów (w tym współrzędnych trójwymiarowych) z wymaganą dokładnością;
- wytrzymałością dającą odporność na różnego rodzaju zakłócenia, w tym radioelektromagnetyczne i cybernetyczne;
- miniaturyzacją zapewniającą możliwość skrytego działania (z zaskoczenia), maskowania oraz przenikania w głąb ugrupowania przeciwnika;
- automatyzacją zapewniającą szybkość przepływu danych, transmisji obrazów oraz swobodną i niezakłóconą wymianę informacji na wielu poziomach i szczeblach dowodzenia;
- programowalnością zapewniającą możliwość automatycznego przeliczenia danych uzyskanych z rozpoznania na dane (nastawy do strzelania) dla środków rażenia.

Dynamiczny rozwój środków rażenia inspirowane do podjęcia działań związanych z opracowaniem dla Sił Zbrojnych RP swoistego rodzaju „systemu systemów” – polskiego systemu zarządzania polem walki (Battle Management System – BMS), odpowiednika amerykańskiego systemu kierowania ogniem AFADTS¹⁷, który połączyłby w sobie wiele różnych zdolności, między innymi koordynowałby przepływ informacji między rodzajami wojsk i sił zbrojnych na potrzeby ognia połączonego. Znakomitą platformą do opracowania takiego systemu może być ZSKO Topaz.

Wykorzystanie posiadanych sił i środków. Spełnienie przez polskie wojsko wymagań związanych z zapewnieniem danych rozpoznawczych na potrzeby połączonego rażenia wydaje się procesem trudnym i skomplikowanym. Siły Zbrojne RP dysponują już jednak wieloma nowoczesnymi środkami oraz wyspecjalizowanymi pododdziałami, które mogłyby stanowić trzon zintegrowanego systemu rozpoznania i które obecnie, w ramach wykonywanych zadań, uzupełniają system rozpoznania artyleryjskiego, dostarczając wiarygodnych i dokładnych danych o obiektach przeciwnika położonych w głębi jego ugrupowania, również w czasie rzeczywistym. Niezbędne jest zaangażowanie wszelkich sił i jednostek wyposażonych w odpowiedni sprzęt i odpowiednio wyszkolonych.

Funkcjonujące w ramach WRiA rozpoznawanie radiolokacyjne może stanowić najskuteczniejszy i podstawowy sposób zdobywania informacji o przeciwniku oraz jego aktywności i rozmieszczeniu sił. Artyleria wojsk lądowych od wielu lat wykorzystuje i rozwija radarzy artyleryjskie rodzimej produkcji typu Liwiec, przeznaczone głównie do wykrywania baterii ogniowych. Urządzenie z powodzeniem wykrywa także poruszające się obiekty lądowe, nawodne i powietrzne, takie jak kolumny wojskowe, manewrujące okręty, samoloty oraz BSP. Zasięg stacji w zależności od warunków terenowych, atmosferycznych, a przede wszystkim charakterystyki celu, może wynieść kilkanaście kilometrów w warunkach niekorzystnych oraz nawet do 40 km w warunkach optymalnych, z dokładnością wcięcia około 100 m. Liwiec jako środek rozpoznania spełnia więc wymogi rozpoznania głębokiego na potrzeby uderzeń amunicją inteligentną, może wykonywać zadania nawet w niekorzystnych warunkach atmosferycznych (silny wiatr, opady), kiedy to nie jest możliwe zastosowanie innych systemów rozpoznania, np. BSP.

17 AFADTS (Advanced Field Artillery Tactical Data System) – obecnie najbardziej zaawansowany system dowodzenia i kierowania ogniem artylerii.

Cennym źródłem danych na potrzeby rażenia połączonego jest rozpoznanie ogólnowojskowe. Pododdziały dalekiego rozpoznania z pułków rozpoznawczych, których wyposażenie pozwala na zlokalizowanie obiektów z dokładnością wymaganą dla rażenia ogniowego, mogą śledzić obiekty, naprowadzać na nie amunicję precyzyjną oraz oceniać skutki ognia.

Elementem uzupełniającym system rozpoznania, zwłaszcza przy prowadzeniu ognia głębokiego artylerii, są wojska specjalne. Działając zarówno w strefie działań bezpośrednich, jak i głębokich, są zdolne wykonywać zadania rozpoznania, śledzenia, naprowadzania oraz oceny skutków i korygowania ognia, także na terenie państwa potencjalnego przeciwnika.

Za ważny element zintegrowanego systemu rozpoznania można uznać wojska obrony terytorialnej (WOT). Pododdziały WOT mogą stanowić doskonałe źródło informacji o obiektach i celach w ugrupowaniu przeciwnika, ale tylko na terenie kraju, na obszarze chwilowo zajęтым przez przeciwnika. Odpowiednio przeszkoleni w działaniu żołnierze JFO i JTAC oraz wyposażeni w odpowiedni sprzęt, między innymi łączności oraz rozpoznania, żołnierze WOT będą w stanie wyszukiwać, wcinać i obserwować ważne obiekty w głębi ugrupowania przeciwnika na potrzeby wsparcia bezpośredniego i głębokiego.

We wspólny system rozpoznania dla połączonego wsparcia ogniowego należy włączyć także rozpoznanie sił powietrznych (zasobnik rozpoznawczy Goodrich DB-110 na myśliwcach F-16) oraz BSP średniego i dalekiego zasięgu, w tym BSP rozpoznawczo-uderzeniowe. W ostatnich latach w dziedzinie rozpoznania na potrzeby dalekonośnych systemów rażenia wojsk lądowych duże znaczenie przypisuje się współdziałaniu artylerii z siłami powietrznymi, zwłaszcza z lotnictwem taktycznym, oraz z systemami obrony powietrznej. Polega ono na dostarczaniu artylerii przez środki lotnicze danych rozpoznawczych potrzebnych do prowadzenia ognia. W armii USA, w ramach nowej koncepcji „Joint Fires”, artyleria raketowa wykonuje strzelania wyrzutniami MLRS i HIMARS do celów oddalonych 150–300 km, które są rozpoznawane i wskazywane przez myśliwce sił powietrznych lub marynarki wojennej (m.in. przez myśliwce F-35, F-15, F-16 i E/A-18)¹⁸. Takie współdziałanie może odgrywać ważną rolę w warunkach zakłóceń „antysystemowych” A2/AD¹⁹, ponieważ samoloty sił powietrznych wyposażone w precyzyjne systemy rozpoznawcze mogą z bardzo wysokiego pułapu (poza zasięgiem systemów A2/AD) w sposób niezakłócony wskazywać cele artylerii.

Dzięki zdolnościom transmisji danych z rozpoznania za pomocą takich integratorów jak Link-16²⁰ można wykorzystać podczas połączonego rażenia dane o celach uzyskane z systemów rozpoznawczych NATO AWACS oraz rozpoznania satelitarnego.

18 J. Palowski, *Rewolucja w amerykańskiej artylerii (analiza)*, Defence24 [online], 9.10.2018, <https://www.defence24.pl/polaczona-rewolucja-w-amerykanskiej-artylarii-analiza> [dostęp: 30.09.2019].

19 System antydośćepowy A2/AD (Access Denial/Area Denial) – połączenie wszelkich działań, które wielowarstwowo ograniczają dostęp potencjalnego przeciwnika do teatru działań.

20 Link-16 – taktyczny system transmisji danych, od niedawna używany w Wojsku Polskim. Stanowi podstawowy system wymiany danych, głównie rozpoznawczych, wykorzystywany w krajach NATO oraz przez inne państwa będące sojusznikami USA. Posterunki Link-16 w Polsce zostały uruchomione w Gryficach, Chruścielu, Suwałkach, Poznaniu, Łasku, Roskoszy, Krakowie i Zamościu. Wdrożenie systemu pozwoliło na uzyskanie pełnej zdolności do wymiany danych z samolotami wczesnego ostrzegania AWACS i ich przekazywania z systemów krajowych do zintegrowanego systemu obrony NATO NATINAMDS. Zapewniło również pełną interoperacyjność polskiego systemu obrony powietrznej z platformami bojowymi i systemami NATO.

Ważną rolę w uzyskiwaniu danych na potrzeby połączonego rażenia, również w osłonie własnych systemów rozpoznania i rażenia przed atakiem elektronicznym przeciwnika, może odegrać rozpoznanie radioelektroniczne. Pozwoli ono precyzyjnie określić położenie, a także zidentyfikować rodzaj poszczególnych środków walki przeciwnika położonych w głębi ugrupowania bojowego, zwłaszcza zaś aktywnych radarów i środków łączności oraz systemów przeciwlotniczych, np. S-300 i S-400. Może skutecznie zakłócać działanie systemów kierowania precyzyjnym uzbrojeniem przeciwnika, paraliżować systemy łączności i transmisji danych oraz obezwładniać bezzałogowe statki powietrzne. Zaletą rozpoznania radioelektronicznego jest możliwość wykonywania zadań w każdych warunkach atmosferycznych i terenowych, a także – co ma istotne znaczenie – prowadzenia skutecznego rozpoznania również na terenie przeciwnika bez konieczności zrzucania zespołów bojowych wojsk specjalnych lub wysyłania łatwych do zakłócenia i obezwładnienia BSP.

W celu zwiększenia liczby sensorów w samych wojskach rakietowych i artylerii należy w dywizyjnych pułkach artylerii odtworzyć samodzielne dywizjony rozpoznania artyleryjskiego (dra). W ich strukturze powinny być pododdziały rozpoznania wzrokowego, w tym dalekiego rozpoznania, rozpoznania dźwiękowego, radiolokacyjnego, radioelektronicznego i powietrznego (obrazowego), a także pododdziały zabezpieczenia geodezyjnego i meteorologicznego²¹. Miałyby one za zadanie głównie zapewnienie danych na potrzeby wsparcia bezpośredniego realizowanego do szczebla dywizji, tym samym odciążenie dywizjonów artylerii samobieżnej (das) i rakietowej (dar) od zadań rozpoznawczych z wykorzystaniem SWO.

Ze względu na ograniczone możliwości SWO powinny być wyłączone ze struktur brygadowych dywizjonów artylerii i pozostawione jako autonomiczny element strukturalny kompanii zmechanizowanych i zmotoryzowanych, a zarazem jako ich element koordynacji wsparcia ogniowego w walce bezpośredniej. SWO należy wyposażać w odpowiednie wozy rozpoznania, zapewniające niezbędną osłonę balistyczną, możliwość prowadzenia rozpoznania z wozu w różnych warunkach atmosferycznych i porach roku oraz warunkach ograniczonej widoczności, a także możliwość manewru z pododdziałami ogólnowojskowymi.

Polski system rozpoznania na potrzeby ognia połączonego, ognia operacyjnego i połączonego rażenia trzeba budować wokół przedstawionych filarów jako wielopłaszczyznowy zintegrowany system całego spektrum sensorów rozpoznawczych, systemów dowodzenia i kierowania środkami rażenia oraz systemów połączonego rażenia.

Wnioski

Istniejące w Siłach Zbrojnych RP środki rozpoznania na potrzeby ognia połączonego oraz połączonego wsparcia ogniowego, mimo że w ostatnich latach rozwijane i modernizowane, nie są wystarczające do skutecznego wykonywania zadań rażenia głębokiego.

21 Podczas budowy systemu zabezpieczenia meteorologicznego dywizjonów artylerii dalekonośnej należy pamiętać, żeby stacje meteorologiczne nie były oddalone od rejonów manewrowania artylerii o więcej niż 50 km, ponieważ odległość ta uwarunkowana jest sukcesywnym skracaniem się czasu ważności komunikatów wraz ze wzrostem odległości. W przypadku dywizjonu artylerii rakietowej Homar, przy niespotykanych dotychczas w naszej artylerii donośnościach strzelania nawet do 300 km, należy uwzględnić również poprawki na obrót kuli ziemskiej.

Koniecznością staje się ich dalsze rozbudowywanie i udoskonalanie. Jednym z możliwych rozwiązań jest zaangażowanie w większym stopniu istniejących jednostek, w tym rozpoznania radiolokacyjnego, rozpoznania ogólnowojskowego, wojsk specjalnych, wojsk obrony terytorialnej, sił powietrznych, a także wszelkich innych środków dostępnych w NATO, z których dane mogą być uzyskiwane za pomocą taktycznego systemu transmisji danych Link-16. Integratorem wszystkich środków rozpoznania mógłby być system ZSKO Topaz zaawansowanej wersji.

Kompleksowe podejście do problematyki budowy systemu rozpoznania dla precyzyjnych środków rażenia, w tym dalekonośnej artylerii raketowej, powinno iść w parze ze zmianą filozofii prowadzenia rozpoznania artyleryjskiego na szczeblach taktycznych. Pozyskiwanie danych na potrzeby ognia artylerii, jako elementu połączonego rażenia (oddziaływania), powinno polegać na synergii i łączeniu możliwości posiadanych w danym momencie różnych sensorów rozpoznawczych wszystkich uczestników pola walki, w tym sojuszników. Jest to istotne dlatego, że wraz z postępem technicznym dowódcy dywizji i brygad, a w ostatnim czasie również dowódcy batalionów, będą mieć ogromne możliwości rozpoznania oraz rażenia (oddziaływania) przeciwnika zarówno środkami śmiertelnośnymi, jak i nieśmiertelnośnymi. Na zmianę filozofii prowadzenia rozpoznania artyleryjskiego powinny mieć wpływ również doświadczenia polskiego wojska zdobyte w misji bojowej w Afganistanie oraz wnioski z wciąż trwających na świecie konfliktów zbrojnych, zwłaszcza na wschodzie Ukrainy i w Syrii. Potwierdziły one, że w określonych sytuacjach bojowych koniecznością stało się wykorzystanie bezpośredniego wsparcia lotniczego CAS (Close Air Support) również przez niższe szczeble dowodzenia, niejednokrotnie kompanie i plutony walczące na przednim skraju. Dlatego do struktury organizacyjnej naziemnego pododdziału rozpoznania artyleryjskiego występującego na szczeblu oddziału ogólnowojskowego należałoby włączyć również specjalistę – nawigatora naprowadzania lotnictwa JTAC.

Pododdziały rozpoznania powinny być zdolne do prowadzenia działań rozpoznawczych na potrzeby połączonego rażenia także w terenie zajęтым przez przeciwnika, we współdziałaniu z innymi wyspecjalizowanymi pododdziałami wojsk specjalnych, dalekiego rozpoznania wojsk lądowych oraz wojsk obrony terytorialnej, których domeną będzie prowadzenie działań nieregularnych w terenie czasowo zajęтым przez przeciwnika.

Konkludując, należy rozważyć podjęcie przez kręgi kierownicze Sił Zbrojnych RP debaty, z udziałem środowisk naukowych, przemysłu zbrojeniowego oraz przedstawicieli wszystkich rodzajów sił zbrojnych i wojsk, na temat nowego modelu rozpoznania na potrzeby artylerii jako ważnego elementu połączonego wsparcia ogniowego, ognia operacyjnego i połączonego rażenia. Jednym z najważniejszych tematów tej debaty powinna być konieczność przeorientowania wszystkich systemów rozpoznania Sił Zbrojnych RP na prowadzenie aktywnego rozpoznania, ponieważ w obecnych uwarunkowaniach jakakolwiek reaktywna walka z systemami rażenia potencjalnego przeciwnika, np. z artylerią sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej, byłaby trudna do prowadzenia. ■

Bibliografia

- AJP-2, *Allied Joint Doctrine For Intelligence, Counterintelligence and Security*, NATO Standardization Agency 2016.
- AJP-2.1, *Allied Joint Doctrine for Intelligence Procedures*, NATO Standardization Agency 2016.
- Aleksandrowicz T., *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016.
- Całkowski T., *Potrzeby informacyjne systemu WRiA w środowisku sieciocentrycznym*, Praca naukowo-badawcza, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017.
- Cohen A., Hamilton R.E., *The Russian Military and the Georgian War: Lessons and Implications*, Strategic Studies Institute, June 2011.
- DD/3.9(A), *Targeting w siłach połączonych*, Warszawa 2016.
- Doktryna rozpoznanie wojskowe, D-2(A), CDiSSZ, Bydgoszcz 2015.
- Palowski J., *Rewolucja w amerykańskiej artylerii (analiza)*, Defence24 [online], 9.10.2018, <https://www.defence24.pl/polaczona-rewolucja-w-amerykanskiej-artylirii-analiza/>.
- Palowski J., *Amerykanie pod wrażeniem polskiego rozpoznania. Wojsko go nie kupi*, Defence24 [online], 9.05.2019, <https://www.defence24.pl/amerykanie-pod-wrazeniem-polskiego-rozpoznania-wojsko-go-nie-kupi/>.
- Szubrycht T., *Sieciocentryczność – mity i rzeczywistość*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2004 nr 4 (159).

Propaganda in Ukrainian Conflict. Case Study

Col
PIOTR
DELA,
PhD in Eng.

*Professor War Studies
University*

The paper presents the most important element of the information warfare conducted in the conflict on the territory of Ukraine in the years 20014-2015. The theoretical foundations of the use of information as a combat tool, the most important areas of information fight with elements such as propaganda and its meaning in the modern world are presented. The author also drew attention to the importance of cyberspace as a perfect environment for spreading false information (black propaganda).

KEYWORDS

Information, Information warfare, Information war, Propaganda, Ukrainian conflict

Introduction

The modern world has contributed to the development of humanity based on the emergence of an information society. A characteristic feature of this development is the fact that the largest and most important good, and also the commodity, is information. It has become an equivalent, if not more important commodity, for other resources such as raw materials, energy, capital, human resources as well as a factor that is necessary for taking any action and for social activity. Information has always had and will be of great importance, but now it has become a guarantee for any activity, and more and more often even for the purpose of such activity. In the fight, because it will be mentioned here, information has become a weapon replacement and has even become the most effective weapon of the future. Information is characterized by the fact that it directly reaches the human mind and influences the shaping of its awareness the more effectively, the more communication channels are used to deliver it.

Information and information warfare

Currently, the term information is used to describe many forms of description related to various types of communication methods, which is why it has many definitions. Defining information therefore depends on the context in which the information was used or in which field it is considered. However, this also does not fully exhaust its definition, be-

cause within a given field the authors present it differently, which can be determined by analyzing the literature of the subject.

For example, in the vocabulary of PWN foreign words we can meet the definition of information as a notification of something, communicating something, a message or an instruction¹. The next definition says that information is considered as a set of data collected for processing and obtaining results, which is an abstract quantity and can be sent, processed and stored in a given object, it can also control these objects. Objects in this definition are defined as living organisms, technical devices and object systems². At the same time, the view is visible that the notion of information and data should be distinguished from each other.

Knowing American views, one can notice that data is understood as raw, not subject to any analysis, numbers and facts about phenomena or events, but the information is the result of classified data or its examination in a significant way³.

The well-known Polish authority dealing with the information warfare - Leopold Ciborowski - taking up the analysis of the notion of information, in his book *The information warfare*⁴, referred to several definitions created by cybernetics scientists. According to the creator of cybernetics Norbert Wiener, the information is defined as the name of the content downloaded from the outside world, as we adapt to her senses. In turn, Wiktor Głuszkow identified information with all information about the processes and states of any nature that can be perceived by sensory organs of man or nature. Ciborowski also refers to definitions in the field of physics, and more specifically to the definition of the concept of information created by Jerzy Seidler, according to which, due to its elementary nature, information is impossible to define with simpler terms, just as it cannot be done in physics in relation to mass and energy. He also claimed that information can be used to name everything that is used to efficiently select actions to achieve specific goals. This is based on the fact that when talking about efficient operation, one should bear in mind that by possessing and using the right information, we can perform purposeful actions better, without increasing material resources or without consuming energy. Summarizing the above definitions, Ciborowski recognized that information is a stimulus that affects the human reception system, that it causes in his imagination the creation of a mental object that reflects the image of material and abstract things and is associated with this stimulus in his message⁵.

It is worth paying attention to the fact that the human factor is of great importance in relation to the source and recipient of information, as well as the directions and ways of information flow. Man has a direct or indirect influence on the transmission of information through the channel of its flow. The essence of a single information transfer is a set of interpersonal relationships that act as a source or are associated with a source, recipient or even a channel of information flow. When dealing with the act of communication, we can

1 Słownik wyrazów obcych PWN, Warszawa 1971, s. 305.

2 G. Nowacki, *Informacja w walce zbrojnej*, Warszawa 2002, s. 50.

3 J.A.F. Stoner, Ch. Wankel, *Kierowanie*, Warszawa 1999, s. 589.

4 L. Ciborowski, *Walka informacyjna*, Toruń 1999, s. 47.

5 Ibidem, s. 50.

notice that it has a social character and information is being transferred within society⁶. And this has a measurable dimension in the information campaign and the propaganda used for its needs.

Recognition of information as a strategic resource, both in the military and non-military dimension, resulted in the emergence of a new category of information warfare. The term was first used in the 90s of the last century. In 1994 at the University of Defense in Washington, the first School of Strategy and Information Struggle was created. In the same year, Winn Schwartz published the book *Information Warfare*, in which information fight was defined as actions aimed at protection, damage, use, destruction of information and information resources, as well as denial of information in order to achieve the adopted goal, benefits or even victory over the opponent⁷.

The oldest records that referred to the role of information fighting in armed struggle appeared already in the 6th century BC, in the text of the book „The Art of War” by Sun Tzu⁸. From the descriptions contained in it, one can conclude that the problem of information struggle already appeared at that time, although at that time it was not so-called. These activities were defined as:

- getting to know the enemy, weather and terrain, which is today's recognition,
- getting to know each other, that is, undisturbed functioning of the information system,
- contributing disturbing messages by the opponent, that is today's disinformation.

All the above elements make up today's information warfare. Referring to contemporary records, we can identify that the information warfare is referred to as actions taken to achieve information advantage over an opponent, by having information on the subject having a negative impact on his image and operation. Information warfare is characterized by such elements as: logical destruction (IT), physical destruction, psychological operation, sabotage, electronic battle. As tools used in the information campaign, one can point to: propaganda, diplomacy, psychological campaign, actions influencing political or cultural processes (agents of influence), manipulation of local media, disinformation as well as infiltration of cyberspace⁹.

Summing up, it can be assumed, after Ciborowski, that the information warfare is an activity carried out in the sphere of acquiring, disrupting and protecting information, where every such action is a subordinate action taken by the other party in an antagonistic manner. In armed operations, the essence is to create situations that make it difficult for the opponent to make any right decisions or to make efficient moves with their troops in offensive or defensive actions. These actions are directed primarily at confusing the opponent as to the situation that is on the battlefield, so that he can make wrong decisions or be late¹⁰.

6 M. Madej, *Rewolucja informatyczna- istota, przejawy oraz wpływ na postrzeganie bezpieczeństwa państwa i systemu międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państwa*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Warszawa 2009, s. 18.

7 P. Bączek, *Zagrożenia informacyjne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2006, s. 132.

8 Sun Tzu, *Sztuka Wojny*, Warszawa 1994, s. 116.

9 Joint Publication 3-13, *Joint Doctrine of Command and Control Warfare*. http://www.c4i.org/jp3_13.pdf/.

10 L. Ciborowski, *Walka informacyjna...*, op.cit.

Elements of propaganda

Propaganda has been known for a long time. The first examples of propaganda can be found in the Mesoamerican and Egyptian cultures, where hieroglyphic records consisting of symbols and images depict history in a way beneficial to the rulers. Also, the buildings and texts of the Maya were often manipulated and gave false dates of historical events, mendacious data on the length of life of rulers, or even real events. All this was aimed at presenting the prevailing power in a favorable light. This was of course possible, because only the rulers and their priests had the ability to create and read hieroglyphs, so that the information message was one-way, directed from the ruler to the masses. The first records in which the term propaganda was used appeared in 1622, with the creation of the Congregation for Propaganda of Faith by Pope Gregory XV¹¹. The word propaganda came into common use until the 20th century, when during the First World War propaganda was defined as a new technique of persuasion and later used by totalitarian regimes¹². It was perceived as the propagation of biased ideas and views, often using lies and deceit. The propaganda gained a new meaning when the scientific community became interested in this phenomenon. Since then, the word propaganda also includes suggestion and exerting influence using manipulations using psychology and social engineering, often based on prejudice or emotions. It is a kind of communication created by a certain point of view, aimed at inducing the recipient of this message to voluntarily accept the viewpoint contained in the communication and recognize it as its own¹³. Nowadays, propaganda has become the basic tool for the influence of power on society, both internal and international. Propaganda is not used only by the government, but also all kinds of companies (advertising), politicians (creating the image) and terrorists (spreading fear and gaining supporters). According to American views, propaganda consists of five elements, necessary for its proper implementation. If one of these elements is not taken into consideration, propaganda will prove ineffective and pointless. These elements are¹⁴: Source, Time, Audience, Subject, Mission.

The first element - Source - is the sources (communication channels) of information through which the propaganda campaign will be conducted. Nowadays, apart from classic information channels, such as radio and television, social media available in cyberspace are becoming more and more important. Time is nothing other than to determine when and how long propaganda will be carried out. Determining time is extremely important because it is easier to influence the society in crisis, awaiting systemic changes. For this reason, it is possible to observe intensified propaganda campaigns before the election or, as in the case of Ukraine, before the preparations for strength solutions. Recipients to whom propaganda will be directed are a significant challenge for propagandists. The directed message must take into account their education, social attitudes, beliefs, religion, mechanisms functioning in a given community. Propaganda should be subordinated to a specific topic, which is a si-

11 A.R. Pratkanis, E. Aronson, *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, Warszawa 2008, s. 17.

12 Ibidem.

13 A. Chorobiński, *Walka informacyjna jako fundamentalny składnik działalności terrorystycznej w przyszłości*, s. 4, <http://konkursy.byd.pl/userfiles/files/chorobinski.pdf/>.

14 P.M.A. Linebager, *Psychological warfare*, Pickle Partners Publishing 2015, s. 67.

significant problem in a given population. This topic should easily lead to the achievement of the adopted objective of the information campaign, which is the last element of propaganda.

Speaking of propaganda, one cannot forget that it occurs in three basic types: white, gray and black. The first of these - white propaganda - are activities in which the source and origin of information are known. It is transferring the official point of view of the government or organization. The message is kept open, the recipient knows who gives the information, but the information they provide is given in a selective way, and inconvenient facts are deliberately omitted¹⁵.

Gray propaganda is characterized by the fact that its source is not completely known, only one can guess its origin, and the information conveyed in it is unfavorable for one of the parties to the conflict. The information provided is presented in such a way that the views of a given government are accepted by the intended target group. Most often it takes the form of an unofficial government statement¹⁶.

The last type of propaganda - black - is embedded in total hypocrisy of reality. Both the source of information and the information itself is false. The aim of these activities is to obtain a proper psychological effect. By providing false information and not granting their dissemination, the perception of the surroundings and events changes completely in society¹⁷. In the Internet age, black propaganda has become the most important way of blending the minds of modern societies.

The case of Ukraine

Observing the recent events in Ukraine related to the ongoing armed conflict, one can see that its perception in the international community is heavily dependent on the propaganda. And while it is too early to draw far-reaching conclusions, one can try to identify the characteristics of this conflict, commonly referred to as the asymmetric conflict and the hybrid war. The parties to the conflict, on the one hand, are state actors, subjects of international law, on the other side the separatist groups, unofficially supported by the Russian soldiers. Due to the nature and purpose of this article, attention is focused on the parties involved in propaganda in the conflict in Ukraine. Trying to identify the characteristics of the propaganda conducted in the Ukrainian conflict one should first attempt to answer following questions: Who runs it? What are their goals? What methods and tools does it employ? Answers to such questions can be ambiguous and conditioned, what irony, the results of propaganda conducted. From the point of view of an independent observer, it can be concluded that the Russian Federation, Ukraine, the post-Soviet countries and the countries of the western world participate in the propaganda.

Russia, as the separatists' supporter country, is carrying out intensive, active information campaigns aimed at presenting a positive image of the separatist side and depicting the

15 R. Durham, *False Flags, Covert Operations & Propaganda*, Lightning Source 2014, s. 320.

16 M. Nieć, *Komunikowanie polityczne w nowoczesnym państwie*, Warszawa 2013, s. 146.

17 A. Bhatt, *Psychological Warfare and India*, Lancer Publishers & Distributors, New Delhi 2006, s. 31.

Ukrainian side in a negative light. For this reason, all aspects show the nuisance of the conflict to civilian populations living in the area where military operations are being conducted. The separatists are presented as freedom fighters against the Ukrainian dictatorship, which gained power as a result of an armed uprising, and the Russians' takeover of the Crimea was a fulfillment of the will of the population living there. In turn, the Ukrainian side is most often portrayed as the "Bandera people" and fascists aiming at the destruction of the Russian-speaking population. Russian-led propaganda is aimed at both the international community, the Russian and Russian communities living in Ukraine as well as the Ukrainian community. On the one hand, the Russians are expected to agree on the image of the conflict, and on the other, the Ukrainian authorities are extremely unfavorable both on the international scene and in the Ukrainian society, which results in problems with Ukraine's military abduction. As you can see, the Russian information and psychological war with Ukraine has been going on for many years.

From the very beginning, it was a war against the so-called „orange plague” (commonly used Russian propaganda name) and was supposed to provide support for the Yanukovich camp at the turn of 2003/2004 until its victory in the presidential election in 2010. Undoubtedly, it is also stated that this war has a geopolitical background, which aims to build Eurasia as a giant sphere of Russia's influence with Moscow as the center (from the Pacific to the Atlantic). Russia, however, encounters a problem in the form of sovereign Ukraine, which due to its location is in a situation of suspension between the East and the West.

There is no doubt that in 2014 the Russian Federation launched an attack on Ukraine¹⁸, initiating another conflict, called by many observers an asymmetric hybrid war that combines conventional warfare with irregular military action and propaganda warfare. The annexation of the Crimea provoked patriotic euphoria in Russia. Seeing the lack of resolute actions and protests from the international community, Russia decided to intensify operations in eastern Ukraine.

Although the operation was successful, it can be said that Putin has made a strategic mistake, namely that while trying to maintain Ukraine in the Russian sphere of influence, it not only accelerated its decision to integrate with the Euro-Atlantic system, but also exposed Russia to a long-term conflict with Western world, which Russia, taking into account the effectiveness of economic sanctions¹⁹, simply cannot win.

For many months, Russia has engaged itself and the international media in a great propaganda campaign. Its purpose was to persuade and persuade local and foreign societies that the Russian demands for Ukraine have a legal basis and are justified by the course of events. The media offensive used both traditional and completely new forms of propaganda to infuse others with their goals. Social media was used extensively, initially by Russia - later also by the Ukrainian side, but on a much smaller scale. Full-scale propaganda by the Russians was seen during Euromaidan in Kiev. The purpose of the propaganda aimed

18 Resolution of the General Assembly of the United Nations of 12.14.1974, containing the definition of „assault”.

19 Russia loses \$140bn with sanctions and falling oil prices – Finance Minister, <http://rt.com/business/208263-russia-losses-sanctions-oil/>.

at Ukraine was undoubtedly the destabilization of the Ukrainian state, and all actions were from now on mass. The greatest emphasis was placed on ideological, political and socio-cultural diversion. The main target of the impact was the population of Crimea and eastern Ukraine. The victims of the propaganda first became the people of Crimea, then Eastern Ukraine, and then their own Russian society. The Crimean operation of the information war was aimed at the breakaway and annexation of the Crimea. The desired effect of such a precise goal was the lack of opposition of the people of Crimea subjected to psychological and information processing. The conviction of the inhabitants of Crimea about the imminent incursion of „fascists” and derusification and the occupation of the Black Sea Fleet by NATO. Without propaganda, it would be impossible. Diversified message was aimed at dulling its own and international public opinion.

A few years before the conflict, the Kremlin launched a media expansion in Ukraine, which resulted in the infiltration of the neighbor's information structure.

Putin was able to do so, because in Russia he subordinated all media companies, which enabled the coordinated infiltration of Ukraine.

The expansion took place gradually, with the purchase of shares in local media, which belonged to the Ukrainian oligarchs. Thus, the residents of Lviv, Kiev and Donetsk started to receive information that highlighted the situation in terms of the interests of Russia, not of Ukraine. This gave way to the collective manipulation of the minds and emotions of the Ukrainians, which, of course, was accompanied by the organization of, so called, the fifth column, that is, pro-Russian circles.

At the time when Ukraine Chose a pro-European option, the media was immediately turned over to Maidan as a negative event.

It was accompanied by messages calling for “all active people to counter the coup.” The news of the infiltrated media campaign was launched against the new legal authority in Kiev. At the same time, media coverage of Russia's support for such activities was included in the media space, dressed in “help for discriminated Russians”.

On the other hand, “activists” appeared in Ukraine (E.G. Igor Strielkow from the FSB), who gave appropriate instructions to the crowded masses in Crimea, Donetsk and Lugansk. As you can see, Moscow has made the landing of the right people, with a proper plan of action, which in the case of corrupt and incapable of functioning the apparatus of power has been successful. It was only then, in order to consolidate the effects of the information attack, that in Donetsk and Lugansk, and earlier in the Crimea there were so-called “green men”, who with arms in their hands protected “activists” and “patriots”²⁰.

To achieve goals, the Russian Federation uses “online trolls”. An Internet Troll is a person who most often anonymously publishes statements based on persuasion or change of thinking or emotion by using half-truths or false information. This term became popular in the 1990s when Internet users began using nicknames to offend individuals, groups and their opinions. The troll's view is very unequivocal, and is far less likely to be based on fact. We should pay attention to the number of posts generated to exert a psychological pressu-

20 <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosyjska-wojna-informacyjna-lekcja-z-Ukrainy,wid,17301467,wiadomosc.html/>.

re on the rest of the users to agree with the majority, as well as on the scale of topics that have scored anything bad in the US, and Europe, and in Ukraine, and what is good in Russia. Manipulation European and Russian public opinion are the specific objectives of the actions taken. According to one analysis, "the internal affairs administration of the Russian President controls the work of so-called trolls and bloggers" whose tasks include, among other things, "publishing and distributing approved articles, setting up false accounts on social networks to disseminate information and spamming and denigrating opponents online"²¹. As a rule, information is prepared for every popular social networking site such as: VKontakte, LiveJournal, Twitter, Instagram, Facebook. Comments and articles are also posted on English, Polish and Ukrainian portals. The articles prepared were most often characterized by insults against Ukrainian President Petr Poroshenko. They described the alleged atrocities of the Ukrainian army, optimistic comments about the financial crisis in Russia.

When analyzing the actions of the Ukrainian side in the information war, it must be clearly stated that they are inconsistent and inefficient, and the same ones that put Ukraine in conflict with Russia in unfavorable light. This is manifested, of course, by many factors, namely organizational and informational clutter resulting from the takeover of power, the conflicts of interests of the Ukrainian oligarchs, corruption and lack of systemic solutions aimed at improving the state of the economy. The flagship example of the inability of the Ukrainian actions is fatal, according to the author, the international presentation of the shooting down of a passenger plane.

Ukraine has lost the information war. Success is due to the fact that she saw a huge threat, but the authorities did not learn how to respond effectively. Administrative methods are used, such as the expulsion of 100 Russian journalists-propagandists and the withdrawal of the accreditation of a number of Russian media, recognized as instruments of war. The transmission of Russian television and radio is jammed. Kremlin's actors and musicians were also included in the list of people who were unwanted, and banned films promoting the strength of the Russian army and the special services.

In 2015 Ukraine launched satellite television intended for the inhabitants of Crimea, Donbass and Russia. The task of television is to present the Ukrainian version of the event and promote the reforms undertaken. In the ministry of information policy, the doctrine of media security is emerging. There was also a department of information war, which was strengthened by volunteers voluntarily carrying out tasks on the network. In a few days about 40 thousand volunteers came forward²².

The situation is hampered by the fact that the security system and international law did not foresee such a war.

Neither the UN Charter nor the founding documents of the OSCE defines the notion of information war, nor the methods of monitoring and prohibit its conduct.

International law is helpless against Russian aggression, as exemplified by the lack of re-

21 S. Ėlerte, *Kremļa trollji*, online in ir.lv <http://www.irlv.lv/2014/7/18/kremla-trollji/>.

22 <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosyjska-wojna-informacyjna-lekcja-z-ukrainy,wid,17301467,wiadomosc.html/>.

sponse of the OSCE mission to the Ukrainian evidence on the matter. International observers are simply helpless, and can't act contrary to the statute and legal framework of the organization.

In the information policy in Ukraine as well as in the Western states lack cooperation and coordination. The problem is not just financial resources but also the lack of official government support for new analytical or media initiatives and projects, including a more flexible approach to grant or scholarship policies. There is also a lack of financial support and training for the media, journalists and experts who deal with anti-Russian propaganda.

The quality of Ukrainian journalism is also a problem. One of the main shortcomings is still the widespread lack of foreign languages (which makes it impossible to use directly from foreign sources and causes fundamental shortcomings in the interpretation of European events) and non-compliance with Western standards in the development of press materials (plagiarism and copyright infringement), which affects the quality of the message, and consequently the credibility of the individual media. This is obviously a derivative of low earnings in the industry and the lack of funding for them, but also the lack of facilities for think tanks, research centers or analytical, about the crisis in higher education not to mention. It pays off on the quality of the staff, but also on their approach to work.

This also means that, despite the conflict in the East, many journalists are still using the Russian media to prepare information. This is particularly evident in the statements of foreign politicians on Ukraine or Russia, which are most echoed in Ukrainian society. The most prominent example of this will be the attitude of the largest Ukrainian news agencies, which, following a report from Angela Merkel on the rally of the Christian-Democratic Union of 17 February 2016, repeated the manipulated message of the Russian agency RIA Novosti that "Europe wants to build peace with Russia and cooperate with it"²³. This was used in Ukraine to amplify negative sentiments, especially the sense of betrayal from the West, while the words "again" ran out in the headlines²⁴.

A serious challenge for the services of Ukraine and Western countries is the attempt to intimidate journalists and activists who study the relationships of organizations, media or politicians with Russia. Such actions, which have also taken place in Poland, seriously threaten public order and discourage experts and analysts from tackling more difficult subjects related to Russian activity, which undermines the government in the fight against the agents of influence. It is necessary to limit and neutralize the influence of the Russian propaganda and to weaken the Kremlin's potential allies first in its own territory. For this, the cooperation of non-governmental organizations and state structures, including in particular diplomacy and power structures, is needed.

The situation in Ukraine shows how implicit funding of media and non-governmental organizations can be dangerous, even those focused on social networking sites. Although there are many differences between the Ukrainian and Polish situations, it is worth noting that Russian activity is directed at patriotic (mostly right-wing) communities and is linked to their direct funding and organizational support. Particular attention should be paid to youth

23 <http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/19/7059084/>.

24 <http://www.fronda.pl/a/psychologiczna-i-informacyjna-wojna-z-ukraina,70894.html/>.

and paramilitary organizations, which may become particularly dangerous in the future, given the long incubation period that the Russians practice.

The post-Soviet countries are also part of the propaganda. Russia's actions aimed at convincing the societies of these countries that Russia alone, a military and economic power, are capable of providing them with security. An example of such an information impact is the movie "Russian occupant"²⁵ which places the western world at an unfavorable light while at the same time delineating the merits of the Soviet Union in the economic development of the former Soviet republics. It should be noted, that the Ukrainians also began to effectively counter the propaganda used by the Russians, as exemplified by the film, which was a response to the "Russian occupant"²⁶.

Looking at the propaganda of Western countries, including the European Union, NATO and the United States, a picture of its ineffectiveness emerges. This is primarily a result of conflicts of interest not only between the United States and the European Union, but also between the Member States of the Union itself. Looking for reasons of this state of affairs can be tempted to say that this is due to, among other things, effective information and foreign policy of the Russian Federation. The analysis of Western states' behavior towards the Ukrainian conflict, mistakes made by individual politicians and EU member states could be a separate topic, and therefore it will not be a subject of further discussion.

Summary

The information warfare with the use of propaganda elements is reflected in contemporary conflicts. The tools and techniques used are aimed at achieving the goal, in line with the previously identified STASM scheme.

It is difficult to agree on the dimension of propaganda in the conflict in Ukraine. Nevertheless, one can try to identify its most important aspects and areas of influence. The opportunity to create reality in cyberspace is of great importance. The scope of this dimension of influence is immediate, practically unlimited space, reaching a wide audience even in the furthest corner of the world. For this reason, we should pragmatically approach the use of cyberspace as a perfect propaganda environment, which should be reflected in the information policy of every modern state. ■

Bibliography

Bączek P., *Zagrożenia informacyjne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006.

Bhatt A., *Psychological Warfare and India*, Lancer Publishers & Distributors, New Delhi 2006.

Ciborowski L., *Walka informacyjna*, Toruń 1999.

Chorobiński A., *Walka informacyjna jako fundamentalny składnik działalności terrorystycznej w przyszłości*, <http://konkursy.byd.pl/userfiles/files/chorobinski.pdf/>.

25 https://www.youtube.com/watch?v=_L__pdQXbIs/.

26 <https://www.youtube.com/watch?v=N5F90erv3ts/>.

Praktyka i doświadczenia użycia sił zbrojnych

Durham R., *False Flags, Covert Operations & Propaganda*, Lightning Source 2014.

Joint Publication 3-13, Joint Doctrine of Command and Control Warfare. http://www.c4i.org/jp3_13.pdf/.

Linebager P. M. A., *Psychological warfare*, Pickle Partners Publishing 2015.

Madej M., *Rewolucja informatyczna- istota, przejawy oraz wpływ na postrzeganie bezpieczeństwa państwa i systemu międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo teleinformatyczne państwa*, M. Madej, M. Terlikowski (red.), Warszawa 2009.

Nowacki G., *Informacja w walce zbrojnej*, Warszawa 2002.

Pratkanis A.R., Aronson E., *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, Warszawa 2008.

Nieć M., *Komunikowanie polityczne w nowoczesnym państwie*, Warszawa 2013.

Resolution of the General Assembly of the United Nations of 12.14.1974, containing the definition of „assault”.

Russia loses \$140bn with sanctions and falling oil prices – Finance Minister, <http://rt.com/business/208263-russia-loss-es-sanctions-oil/>.

Ēlerte S., *Kremļa troļļi*, ir.lv <http://www.irlv.lv/2014/7/18/kremla-trolli/>.

Słownik wyrazów obcych PWN, Warszawa 1971.

Stoner J.A.F., Wankel Ch., *Kierowanie*, Warszawa 1999.

Sun Tzu, *Sztuka Wojny*, Warszawa 1994.

<http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Rosyjska-wojna-informacyjna-lekcja-z-ukrainy,wid,17301467,wiadomosc.html/>.

<http://www.pravda.com.ua/news/2015/02/19/7059084/>.

<http://www.frona.pl/a/psychologiczna-i-informacyjna-wojna-z-ukraina,70894.html/>.

https://www.youtube.com/watch?v=_L__pdQXbIs/.

<https://www.youtube.com/watch?v=N5F90erv3ts/>.

Szkolenie w zakresie zasad użycia siły spособem na wyeliminowanie syndromu Nangar Khel

Autor analizuje zjawisko występowania lęku przed użyciem siły w sytuacjach bojowych, określane przez polskich żołnierzy syndromem Nangar Khel. Dowodzi tezy, że lęk przed ewentualnymi konsekwencjami prawnymi nieuzasadnionego użycia siły wynika z niedostatecznego poziomu wiedzy oraz niedostatecznych umiejętności żołnierzy zastosowania w praktyce zasad użycia siły. Jako metodę wyeliminowania wspomnianego syndromu postuluje prowadzenie treningów w zakresie zasad stosowania siły.

SŁOWA KLUCZOWE

zasady stosowania siły, użycie broni, operacja militarna, syndrom Nangar Khel, prawo do samoobrony

ppłk dr n. pr.
WOJCIECH
MENDEL

*Autor pełni służbę
wojskową w HQ JFC
Brunssum. Uwagę
badawczą koncentruje
na uwarunkowaniach
prawnych działań
zbrojnych.*

Zołnierze Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie ostrzelali zabudowania niebędące celem wojskowym, w wyniku czego śmierć poniosło sześć osób cywilnych, a trzy osoby doznały ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Do zdarzenia tego doszło 16 sierpnia 2007 roku w Nangar Khel, wiosce położonej na terytorium Islamskiej Republiki Afganistanu¹. Zarówno samo zdarzenie, jak i jego skutki prawne – spektakularne zatrzymanie żołnierzy, ich wieloletni proces, oskarżenia o popełnienie zbrodni wojennych i prawomocne skazanie części żołnierzy za popełnienie przestępstwa niesubordynacji polegającego na nieprzestrzeganiu zasad użycia siły – wywarły i nadal wywierają wpływ na świadomość społeczną żołnierzy Sił Zbrojnych RP.

1 Akta postępowania 21/12 (50/08) w sprawie popełnienia przez żołnierzy 1 plutonu szturmowego Zespołu Bojowego „C” Polskiego Kontyngentu Wojskowego w dniu 16 sierpnia 2007 roku w miejscowości Nangar Khel usytuowanej na terenie Islamskiej Republiki Afganistanu zbrodni wojennej (akta przechowywane w Wojskowym Sądzie Okręgowym w Warszawie).

Po wszczęciu postępowania karnego w sprawie popełnienia zbrodni wojennych w Nangar Khel gen. Waldemar Skrzypczak, ówczesny dowódca wojsk lądowych, tak opisał nastrój w armii: [...] *to syndrom Nangar Khel. – Ludzie, którzy mieli jechać na kolejne misje, zastanawiają się teraz: po co? Żeby się bał wyciągnąć broń i strzelić?*

Od incydentu w Nangar Khel upłynęło wiele lat, w tym czasie wprowadzono między innymi ustawowe regulacje dotyczące zasad użycia broni podczas operacji militarnych prowadzonych poza granicami państwa³. Mogłoby się wydawać, że syndrom Nangar Khel powinien już być przedmiotem analiz wyłącznie historycznych. Niestety, wyniki badań naukowych wskazują, że pamięć o tym zdarzeniu determinuje wzorzec postępowania w sytuacjach bojowych. W 2017 roku Anna Zygo przeprowadziła 43 wywiady pogłębione z weteranami operacji wojskowych poza granicami RP. Stwierdziła, że istnieje utrwalony wzorzec reagowania w sytuacji kontaktu z przeciwnikiem, zwany syndromem Nangar Khel⁴. Według szeregowych żołnierzy syndrom ten polega na niepodejmowaniu działań przez dowódców w sytuacjach, gdy pododdziały znajdują się pod ostrzałem, ponieważ obawiają się oni uznania zdecydowanych reakcji za naruszenie zasad użycia broni oraz poniesienia konsekwencji prawnych po powrocie do kraju⁵.

Skoro takie opinie są wyrażane, to należy podjąć działania w celu przywrócenia zaufania żołnierzom do przełożonych w kwestii tak podstawowej jak podejmowanie decyzji o stosowaniu siły w sytuacji bojowej. Poszukiwanie środków zaradczych należy rozpocząć od doprecyzowania pojęcia „syndrom Nangar Khel” oraz określenia źródeł jego powstawania.

Opisane w literaturze doświadczenia sił zbrojnych państw sojuszników potwierdzają, że żołnierze odczuwają lęk przed konsekwencjami prawnymi użycia siły podczas operacji militarnych, co więcej, wskazują, że uczucie lęku towarzyszy nie tylko dowódcom. Przykładem zdarzenie z 1993 roku: amerykański żołnierz, uczestnik misji ONZ w Somalii, został oskarżony o to, że podczas operacji poszukiwania broni zabił (strzałem ostrzegawczym) obywatela Somalii, gdy ten próbował uciekać. Jeden z amerykańskich dowódców tej operacji powiedział: [...] *z powodu tego procesu i ze strachu przed prawnymi konsekwencjami żołnierze w pewnych sytuacjach niechętnie używali broni, nawet wówczas, gdy byli ostrzeliwani, pracowanie tego zajęło tygodnie*⁶.

2 Syndrom Nangar Khel w polskiej armii, TVN24 [online], 28.04.2008.; <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/syndrom-nangar-khel-w-polskiej-armii,56576.html> [dostęp: 17.08.2018].

3 Art 7b i 7c Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, t.j. z 2014 r. poz. 1510.

4 A. Zygo, *Przywództwo wojskowe w warunkach bojowych*, Praca doktorska Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego 2018, s. 291–292, Repozytorium UW [online], 18.11.2018, <https://depotuw.ceon.pl/handle/item/2964> [dostęp: 20.01.2019].

5 Anna Zygo wysuwa tezę, że taka postawa dowódcy, czasem będąca wynikiem jego decyzji, a czasem braku zgody TOC, po pierwsze, uczy przeciwnika bezkarnego atakowania polskich oddziałów, po drugie, stwarza zagrożenie dla żołnierzy, a po trzecie – obniża ich morale i zaufanie do dowódcy. Szerzej: *Paraliżujący syndrom Nangar Khel – wywiad z Anną Zygo*, „Sieci” 2019 nr 4, s. 84–86, <https://www.wsieciprawdy.pl/numer-4-pmagazine-2327.html> [dostęp: 20.03.2019].

6 G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict, International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press 2010 s. 511; 3 U.N. soldiers die in Somali ambush, „The New York Times” [online], 3.07.1993, <https://www.nytimes.com/1993/07/03/world/3-un-soldiers-die-in-somali-ambush.html> [dostęp: 17.03.2018].

Przypadki lęku przed użyciem broni odnotowano także w armii brytyjskiej po procesie i skazaniu żołnierza, który w 1990 roku w Belfaście ostrzelał pojazd próbujący pokonać punkt kontrolny, w wyniku czego spowodował śmierć pasażera tego pojazdu ⁷.

Postępowanie karne w sprawie podobnej do przedstawionych, tj. o spowodowanie śmierci obywatela Iraku strzałem ostrzegawczym oddanym przez żołnierza PKW Irak, zakończyło się umorzeniem postępowania. Gdyby rozstrzygnięcie organów ścigania było inne, być może zjawisko lęku przed użyciem broni nazywalibyśmy dzisiaj w kraju syndromem irackim, a nie syndromem Nangar Khel.

Reasumując, zasadne wydają się dwie konstatacje: nasilającego się zjawiska lęku przed konsekwencjami prawnymi użycia broni nie można utożsamiać wyłącznie ze zdarzeniem w Nangar Khel oraz ów lęk odczuwają żołnierze wszystkich korpusów i grup osobowych. Dlatego przez pojęcie syndromu Nangar Khel należy rozumieć zjawisko unikania podejmowania decyzji o użyciu siły w warunkach uzasadniających jej użycie, wynikające z obaw przed możliwymi konsekwencjami prawnymi. Lęku tego mogą doświadczać zarówno żołnierze na polu walki, jak i ich przełożeni, którzy na podstawie informacji zebranych w taktycznych centrach dowodzenia rezygnują z użycia środka lub metody prowadzenia walki zbrojnej możliwych do zastosowania pod względem technicznym.

Użycie broni przeciwko człowiekowi jest trudne z wielu powodów, ale w warunkach operacji militarnych decyzja o niezasosowaniu siły wynikająca z niepewności co do legalności jej użycia może mieć groźne skutki zarówno dla samego żołnierza oraz jego towarzyszy broni, jak i podwładnych. W analizie nie uwzględniono badania socjologicznych i psychologicznych źródeł lęku przed użyciem broni, lecz skoncentrowano się na przedstawieniu deficytów edukacyjnych jako prawdopodobnym źródle lęku.

Przyczyn strachu przed konsekwencjami prawnymi użycia broni należy upatrywać w niewystarczającej znajomości uwarunkowań prawnych prowadzonych operacji militarnych oraz w braku praktycznego szkolenia żołnierzy, podoficerów i oficerów w zakresie kompetencji do stosowania siły. Z doświadczenia zawodowego autora zdobytego podczas operacji ISAF oraz RS w Afganistanie wynika, że w procesie przygotowania żołnierzy do podejmowania decyzji o użyciu siły wiele można i należy poprawić.

Założenie, że zwiększenie efektywności szkolenia w zakresie zasad stosowania siły ograniczy występowanie syndromu Nangar Khel, jest oparte na dwóch przesłankach. Po pierwsze, żołnierze świadomi istnienia ograniczeń dopuszczalności stosowania siły w większym stopniu będą rozumieli decyzje podejmowane przez ich dowódców. Po drugie, umiejętność identyfikowania sytuacji uzasadniających użycie broni wpłynie na zmniejszenie stresu żołnierzy wynikającego z niepewności co do legalności jej użycia.

W publikacji wyodrębniono dwie części. W pierwszej wyjaśniono istotę zasad użycia siły, określono czynniki decydujące o ofensywności lub pasywności tychże zasad oraz wskazano, dlaczego nie należy utożsamiać zasad użycia siły z międzynarodowym prawem humanitarnym konfliktów zbrojnych (MPHKZ). Zrozumienie podstawowych uwarunkowań stosowania siły powinno przyczynić się do tego, że żołnierze będą mniej podatni na syndrom Nangar Khel.

7 Szerzej o procesie szer. Lee Clegga: G.R. Rubin, *Sentries, Guarding Instructions and Lethal Force: From the Present to the Past*, „The RUSI Journal” 2002 Vol. 14 Issue 6, s. 82–86.

W drugiej części artykułu przeanalizowano treść i granice prawa żołnierza i pododdziału do samoobrony oraz określono źródła tego prawa w prawie krajowym i międzynarodowym. W opinii autora wyrobienie nawyków użycia broni w samoobronie powinno być jednym z podstawowych celów procesu przygotowania żołnierza do udziału w operacji militarnej. Nabycie umiejętności rozpoznawania sytuacji, które uzasadniają użycie broni w samoobronie, przyczyni się do zwiększenia poziomu fizycznego bezpieczeństwa żołnierzy i pododdziałów oraz stworzy podstawy do przyswojenia pozostałych zasad stosowania siły.

Zasady użycia siły Rules of Engagement w operacjach międzynarodowych

Za przyczynę występowania syndromu Nangar Khel bywa uznawany sam wymóg przestrzegania zasad użycia siły. W badaniach Anny Zygo żołnierze wskazują, że brak reakcji dowódców wynika z lęku przed naruszeniem Rules of Engagement (RoE) oraz ich niedostosowania do warunków bojowych. Może więc przyczyną występowania syndromu Nangar Khel jest samo istnienie RoE lub sygnalizowane przez badanych niedostosowanie zasad użycia siły do warunków bojowych? Wyniki badań autora nad zasadami użycia siły (RoE) w operacjach militarnych jednak przeczą takim opiniom.

Termin „Rules of Engagement” zaczęto stosować w latach pięćdziesiątych XX wieku⁸ na określenia dyrektyw regulujących zasady stosowania siły podczas operacji militarnych. W słowniku NATO pojęcie to zostało zdefiniowane jako dyrektywy wydane przez właściwe władze wojskowe, określające warunki i ograniczenia inicjowania i/lub kontynuowania przez wojsko działań zbrojnych przeciwko napotkanym siłom⁹. Natomiast zgodnie z doktryną stosowania siły w operacjach NATO określenie „Rules of Engagement” oznacza dyrektywę wydawaną przez Radę Północnoatlantycką/Komitet Planowania Obrony dowódcom i podległym im wojskom, określającą okoliczności, warunki, intensywność i rodzaj dopuszczalnej siły, jakiej mogą użyć, oraz dopuszczalność rozmieszczenia i manewrowania sił NATO, które mogą być interpretowane jako groźba użycia siły w okresie między czasem pokoju a konfliktem¹⁰.

Zasady użycia siły na potrzeby operacji międzynarodowej są przygotowywane zarówno przez organizację prowadzącą określoną operację militarną, jak i przez państwa wysyłające swoje kontyngenty do udziału w operacji. Dlatego żołnierzy Sił Zbrojnych RP wiążą i zasady użycia siły wydawane w formie przepisu prawnego przez ministra obrony narodowej¹¹, i dyrektywa wydana przez organ międzynarodowy nadzorujący określoną operację (tj. przez

8 Wprowadził je oficjalnie w 1958 r. Joint Chiefs of Staff United States Department of Defense. Vide: G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict...*, op.cit., s. 492–493.

9 AAP-06, *Edition 2016 NATO Glossary of terms and definitions*, s. 120.

10 MC 362/1, *NATO Rules of Engagement* z 2003 r. (obecnie trwają w NATO zawansowane prace nad nową doktryną stosowania siły – MC 362/2).

11 Na podstawie art 7c Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa minister obrony narodowej określa, w drodze zarządzenia niepodlegającego ogłoszeniu, zasady użycia siły dla każdej operacji zagranicznej z udziałem Sił Zbrojnych RP.

Radę Bezpieczeństwa ONZ¹² w misjach prowadzonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Radę Unii Europejskiej w operacjach prowadzonych przez UE¹³ czy Radę Północnoatlantycką¹⁴ w operacjach prowadzonych przez NATO¹⁵.

W celu przełożenia treści definicyjnych na praktykę przedstawiono przykłady naruszenia zasad użycia siły podczas działań bojowych. Analiza skutków omówionych incydentów ułatwi zrozumienie konieczności określania zezwoleń i ograniczeń dotyczących stosowania siły przez wojska prowadzące operację militarną.

Podczas wojny koreańskiej amerykański pilot myśliwca F-86 Capt. Dolph Overton po wykonaniu 40 lotów bojowych bez kontaktu z przeciwnikiem postanowił zmienić sposób działania. Przeprowadził czasochłonną analizę danych z radarów, która pozwoliła mu zrozumieć procedury patrolowe przeciwnika i zlokalizować rejony lądowania myśliwskich MiG-ów na terytorium Chin. Podczas kolejnych czterech lotów bojowych, które wykonał od 21 do 24 stycznia 1953 roku, zestrzelił pięć samolotów. Oznaczało to, że zasłużył na tytuł asa lotnictwa i to w czasie krótszym niż piloci, którzy osiągnęli ten zaszczytny status w czasie wojny¹⁶. W eska-drze, w której służył, na 10 dni wstrzymano loty, a on sam, zamiast zyskać uznanie, został pozbawiony wyróżnień i odesłany do kraju. Tam zakończył służbę wojskową. W taki sposób amerykańskie władze wojskowe zareagowały na złamanie zakazu naruszania chińskiej przestrzeni powietrznej przez pilota.

Nie był to jedyny przypadek złamania zakazu prowadzenia działań w chińskiej przestrzeni powietrznej. Jednym z oficjalnych powodów odwołania w kwietniu 1951 roku gen. Douglasa McArthura ze stanowiska dowódcy sił interwencyjnych ONZ¹⁷ w Korei było łamanie zakazu naruszania chińskiej przestrzeni powietrznej przez podległe mu siły.

Analizę przywołanych przykładów należy rozpocząć od konstatacji, że ograniczenia określone w RoE mogą mieć uzasadnienie polityczne, prawne i militarne. Piloci oraz dowódca operacji złamali zakaz naruszania chińskiej przestrzeni powietrznej, tym samym zlekceważyli polityczne determinanty postępowania ówczesnej administracji Stanów Zjednoczonych, która dążyła do powstrzymania Chin przed otwartym włączeniem się w konflikt zbrojny w Korei i odwetowym atakowaniem celów w Japonii. Amerykańscy piloci złamali również mandat ONZ (prawne źródło ograniczeń w RoE) ustalający ramy terytorialne operacji militarnej prowadzonej przez Narody Zjednoczone. Żołnierze nieprzestrzegający zakazu naru-

12 *United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines* United Nations, Department of Peacekeeping Operations 2008, s. 14.

13 Foreign and Security Policy, European Union [online], https://europa.eu/european-union/topics/foreign-security-policy_en [dostęp: 23.03.2018].

14 MC 362/1 NATO Rules of Engagement, par. 7–9.

15 Zarówno proces planowania zasad użycia siły, jak i różnice między zasadami stosowania siły, którymi kierują się różne organizacje, koalicje i państwa, nie stanowią przedmiotu niniejszej analizy. Te zagadnienia badawcze, choć pasjonujące, są nieistotne ze względu na analizowane powody wprowadzania RoE i granice prawa do samoobrony, dlatego pozostawiono je poza obszarem zainteresowania, a w dalszej części artykułu przywołano wyłącznie dokumenty NATO i akty prawa krajowego.

16 K.P. Werrell, *Sabres Over MIG Alley: The F-86 and the Battle for Air Superiority in Korea*, Annapolis, Maryland, Naval Institute Press, 2013, s. 133–135.

17 *Rezolucja ONZ nr 84 z 7 lipca 1950 r.* [online], wersja HTML pliku, [https://undocs.org/S/RES/84\(1950\)](https://undocs.org/S/RES/84(1950)) [dostęp: 17.08.2018].

szania chińskiej przestrzeni powietrznej w niewspółmiernie większym stopniu zagrażali osiągnięciu celów operacji w Korei, niż przysparzali militarnych korzyści wynikających ze skutecznego zniszczenia celów wojskowych.

Ograniczenia użycia siły wskazane w RoE mogą być podyktowane nie tylko względami politycznymi i prawnymi, lecz także militarnymi uwarunkowaniami operacji. Ograniczenia operacyjne mają na celu między innymi zapewnienie bezpieczeństwa sił własnych i sojuszników przed skutkami użycia własnych środków rażenia, tzw. *friendly fire* lub – poprawniej – *fratricide*¹⁸.

Aby zobrazować skalę problemu, tym samym uzasadnić konieczność limitowania zakresu dopuszczalnej siły ze względów operacyjnych, warto przywołać dane statystyczne i przykłady z wojen w Zatoce Perskiej. W 1991 roku 24% ofiar wśród amerykańskich żołnierzy uczestniczących w operacji „Desert Storm” stanowili zabici w wyniku bratobójczych ataków¹⁹. Spektakularnymi przykładami naruszeń zasad RoE były bratobójcze ataki przeprowadzone przez amerykańskie lotnictwo w przestrzeni powietrznej Iraku: 14 kwietnia 1994 roku w strefie zakazu lotów para dyżurnych samolotów F-15 pomyłkowo zestrzeliła dwa śmigłowce US Army – zginęli członkowie załogi oraz 26 pasażerów²⁰, natomiast 28 marca 2003 roku dwa samoloty szturmowe A-10 Thunderbolt II w ramach bezpośredniego wsparcia lotniczego pomyłkowo zaatakowały konwój brytyjskich pojazdów, w wyniku czego rannych zostało pięciu brytyjskich żołnierzy, a jeden poniósł śmierć²¹.

Operacyjnym uwarunkowaniem limitującym zasady stosowania siły jest także wymóg ograniczenia ofiar wśród ludności cywilnej do poziomu niższego niż dopuszczalny prawem. Osiągnięcie celów wielu operacji militarnych, zwłaszcza tych, w których przeciwnik wykorzystuje do działań ochronę przysługującą osobom cywilnym, wymaga ograniczenia stosowania środków i metod prowadzenia walki zbrojnej mogących spowodować niezamierzone straty wśród ludności cywilnej.

Szukając przypadków naruszenia RoE, których skutkiem były ofiary wśród ludności cywilnej, nie musimy sięgać do doświadczeń armii amerykańskiej. Znajdziemy je – niestety – także w armii polskiej. Po analizie dowodów w sprawie incydentu w wiosce Nangar Khel sąd orzekł, że czterech żołnierzy Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie jest winnych popełnienia przestępstwa niewłaściwego wykonania rozkazu, polegającego na nie-

18 W terminologii NATO określenie *friendly fire* jest zastępowane pojęciem *fratricide*. W NATO Glossary of Identification AAP-28(B) termin *fratricide* zdefiniowano jako *The employment of friendly weapons or munitions with intent to engage enemy resulting in the unforeseen and unintentional injury or death of friendly personnel or destruction of property*.

19 B.G. Washabaugh, *Friendly Fire: Time For Action*, CSC 1992, GlobalSecurity.org [online], <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1992/WBG.htm> [dostęp: 2.09.2018].

20 D. Eflein, *A Case Study of Rules of Engagement in Joint Operations: The Air Force Shootdown of Army Helicopters in Operation PROVIDE COMFORT*, 44 Air Force L. Rev. 1998, 33, HeinOnline [online], <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/airfor44&div=5&id=&page=> [dostęp: 2.09.2018].

21 Brytyjskie dochodzenie prowadzone w sprawie tego tragicznego incydentu wykazało szereg naruszeń procedur, które powinny poprzedzać decyzje o użyciu siły. Ostatecznie postępowanie amerykańskie oczyściło pilotów z zarzutów. Vide: S. Payne, *Killing of British soldier by US pilot 'criminal'*, „The Telegraph” [online], 17.03.2007, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1545797/Killing-of-British-soldier-by-US-pilot-criminal.html> [dostęp: 2.09.2018]; E. MacAskill, J. Borger, *British took part in friendly fire inquiry which cleared US pilots*, „The Guardian” [online], 7.02.2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/feb/07/military.topstories3> [dostęp: 2.09.2018].

przestrzeganiu zasad użycia siły, czego skutkiem było doprowadzenie do śmierci sześciu osób cywilnych i ciężkiego uszczerbku na zdrowiu trzech osób²².

Prawna ochrona życia i zdrowia osób nieuczestniczących w konfliktach zbrojnych nie oznacza, że spowodowanie śmierci osób cywilnych podczas prowadzenia działań zbrojnych zawsze będzie zbrodnią wojenną lub chociażby zawsze będzie bezprawne. MPHKG przewiduje sytuacje, w których osoby cywilne tracą ochronę przed atakiem (np. gdy biorą bezpośredni udział w działaniach zbrojnych), oraz sytuacje, w których mogą zostać uznane za niezamierzone i przypadkowe ofiary ataków przeprowadzonych zgodnie z prawem. Te ogólne zasady prawne dopuszczające (zgodnie z zasadami proporcjonalności i konieczności wojskowej) występowanie strat ubocznych, tzw. *collateral damage*, będących skutkiem zniszczenia celu wojskowego, mogą zostać ograniczone przez RoE.

W zakres RoE można wprowadzić wyłącznie zasady ochrony osób cywilnych bardziej rygorystyczne niż obowiązujące na podstawie norm prawa, RoE nie mogą zalegalizować stosowania siły w sposób zakazany prawem międzynarodowym. W przywołanym przypadku skazania żołnierzy PKW Afganistan doszło równocześnie do naruszenia zakazów prawa międzynarodowego oraz RoE. Sąd orzekający w sprawie nie znalazłszy podstaw do przypisania oskarżonym umyślności zaatakowania zabudowań gospodarskich położonych w Nangar Khel i dopuszczenia się w ten sposób zabójstwa ludności cywilnej, zdecydował o zmianie kwalifikacji prawnej czynu ze zbrodni wojennej na przestępstwo nieprawidłowego wykonania rozkazu, polegające na nieprzestrzeganiu zasad stosowania siły²³.

Nie należy utożsamiać zasad użycia siły z normami prawnymi ograniczającymi stronom konfliktów zbrojnych możliwość stosowania pewnych metod i środków prowadzenia walki zbrojnej. Przykładem zakazanego przez MPHKG środka walki jest broń chemiczna, a zakazaną metodą walki, na przykład, atakowanie obiektów niebędących celami wojskowymi. RoE nie są elementem systemu prawa międzynarodowego, choć oczywiście uprawnienia przyznane w RoE muszą być zgodne z prawem międzynarodowym.

W przeciwieństwie do MPHKG wiążącego – większością swych postanowień – wszystkie strony konfliktu, uprawnienia do stosowania siły i ograniczenia jej stosowania określone w RoE są wiążące tylko dla żołnierzy wchodzących w skład sił zbrojnych, dla których dane RoE zostały wydane. W pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że z katalogu metod i środków prowadzenia walki zbrojnej dozwolonych prawem międzynarodowym w RoE zostają wskazane te, które mogą być wykorzystane na poziomach strategicznym, operacyjnym i taktycznym podczas prowadzenia danej operacji militarnej.

Reasumując, każda operacja militarna wymaga określenia zasad użycia siły właściwych do osiągnięcia celów dostępnymi środkami militarnymi. Podczas operacji zakres uprawnień i ograniczeń wskazanych w RoE może być dostosowywany do zmieniających się uwarunkowań politycznych, militarnych lub prawnych.

Zmiany w RoE wynikają między innymi z decyzji liderów politycznych o eskalacji lub de-eskalacji konfliktu. Uwarunkowania militarne spowodują zmianę celów operacji, a uwarun-

22 Wyrok Izby Wojskowej SN o sygn.: WA 16/15 z dnia 17 lutego 2016 r.[online], wersja HTML pliku, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/wa%2016-15.pdf/>.

23 Uzasadnienia do wyroku Wojskowego Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 19.03.2015 r. Sygn. akt So.21/12.

kowania prawne – zmianę mandatu wydanego przez Radę Bezpieczeństwa ONZ w sprawie użycia siły podczas operacji. Określone w RoE uprawnienia do użycia siły mogą być szersze (ofensywne) lub węższe (defensywne) w zależności od politycznych, militarnych i prawnych uwarunkowań danej operacji w danym czasie.

Osiągnięcie celów operacji militarnej wymaga przestrzegania RoE, swego rodzaju narzędzia umożliwiającego przełożonym wojskowym i liderom politycznym regulowanie zakresu stosowania środków i metod prowadzenia walki zbrojnej w określonym rejonie i na określonym etapie konfliktu zbrojnego. Dlatego opanowywanie umiejętności posługiwania się bronią i uzbrojeniem w trakcie przygotowania żołnierzy do udziału w operacjach militarnych musi obejmować szkolenie w zakresie RoE.

Szkolenie to powinno być prowadzone z uwzględnieniem stanowisk zajmowanych przez żołnierzy i mieć charakter praktyczny, wymuszający na szkolonych podejmowanie decyzji o użyciu siły lub zaniechaniu jej użycia. Znajomość uwarunkowań stosowania siły ułatwi dowódcom i żołnierzom podejmowanie prawidłowych decyzji podczas walki oraz ograniczy ich nierealne oczekiwania wsparcia działań na polu walki.

Wskazywanie przez badanych żołnierzy na „złe RoE” jako przyczynę syndromu Nangar Khel często wynika – jak można sądzić – z niewiedzy, która zakłóca percepcję poznawczą żołnierzy. Wydaje się, że w warunkach egzystencjalnego lęku o przetrwanie na polu walki wielu żołnierzy postrzega RoE jako balast, źródło zagrożenia dla ich zdrowia i życia. Przykładowo, gdy żołnierze patrolu są ostrzeliwani przez snajpera, a zbombardowanie zabudowań, w których znajduje się jego stanowisko ogniowe, nie jest możliwe ze względu na zagrożenie dla przebywających tam osób cywilnych, to żołnierze często uznają RoE (TOC czy dowódcę) za „winne” konieczności podjęcia dodatkowego ryzyka prowadzenia działań, dopuszczalnych w danych warunkach taktycznych, zmierzających do wyeliminowania zagrożenia ze strony snajpera. Co prawda znajomość przyczyn limitowania stosowania siły nie zmniejszy stresu ostrzeliwanych żołnierzy związanego z zagrożeniem życia, ale może zapobiec tworzeniu fałszywych przesłanek do obwiniania dowódców o nieudolność.

Problem percepcji RoE nie jest wyłącznie krajową specyfiką, świadczą o tym między innymi wspomnienia weteranów²⁴. W Siłach Zbrojnych RP natowska koncepcja RoE jest wdrażana stosunkowo krótko, dlatego można zrozumieć negatywne opinie polskich żołnierzy o zasadach stosowania siły. Wynikają one z niezrozumienia przyczyn wprowadzania zasad użycia siły, a także podstawowych reguł oraz uwarunkowań prawnych stosowania przemocy przez organy państwa. W procesie przygotowania żołnierzy do użycia siły należy więc podkreślać wymogi przestrzegania zasad stosowania siły oraz przestrzegania prawa.

Co symptomatyczne, we wskazanych przykładach lęku przed użyciem broni (wśród żołnierzy polskich podczas operacji w Afganistanie, wśród żołnierzy amerykańskich podczas operacji w Somalii, w pododdziałach armii brytyjskiej wykonujących zadania w Irlandii Północnej) ów lęk uwidocznili się po wszczęciu przez organy ścigania postępowań w sprawie nadużycia broni, czego skutkiem była śmierć osób niebędących żołnierzami. Sądy

24 In 2004 in Iraq we had become an ineffective occupier because of our overly restrictive RoE and our discomfort with killing the guys that needed to be killed, I. Pantano, Warlord, No Better Friend, No Worse Enemy, New York Threshold Editions 2006, s. 64.

skazały żołnierzy za złamanie zasad użycia broni i tym samym spowodowanie śmierci ludzi, nie można więc organów śledczych ścigających sprawców przestępstw popełnianych podczas operacji militarnych obarczać winą za narastanie strachu wśród żołnierzy uczestniczących w misjach.

Nie można także za źródło syndromu Nangar Khel uznać konieczności przestrzegania prawa podczas prowadzenia działań zbrojnych. Prawo wojenne jest prawdopodobnie tak stare jak same wojny, najstarsze znane nam artefakty z zapisami norm regulujących zasady prowadzenia walki zbrojnej powstały już w IV w p.n.e.²⁵. Współcześnie metody i środki prowadzenia walki zbrojnej podczas konfliktów zbrojnych są ograniczone normami MPHKZ, a zasady i warunki stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej w operacjach militarnych prowadzonych w warunkach poza konfliktem zbrojnym określa system norm międzynarodowych praw człowieka.

Dlatego żołnierze są zobowiązani do przestrzegania norm MPHKZ podczas walki zbrojnej oraz do przestrzegania norm prawa policyjnego w czasie operacji utrzymywania porządku i bezpieczeństwa. Wskazywanie na restrykcyjność prawa jako przyczynę strachu przed użyciem broni wydaje się bezcelowe, ponieważ swoboda kształtowania przepisów krajowych w tej dziedzinie jest ograniczona przez wymóg ich zgodności z normami prawa międzynarodowego.

Skoro swoboda dowódców wyboru środka i metody prowadzenia walki jest ograniczona prawem i zasadami stosowania siły, to pomocne w zapobieganiu opiniom o uleganiu przez przełożonych syndromowi Nangar Khel powinno być szkolenie w zakresie MPHKZ i RoE. Jeśli żołnierze będą dobrze znali uwarunkowania stosowania siły podczas operacji militarnych, to – jak można sądzić – nie będą podatni na zakłócenia poznawcze i zwiększy się ich zaufanie do decyzji podejmowanych przez przełożonych na polu walki.

Kształtowanie rzeczywistego autorytetu dowódców zawsze wymagało oparcia go na wiedzy. Truizm ten obejmuje również wiedzę o zasadach stosowania siły i umiejętność przekazywania jej podwładnym. Dlatego elementarne znaczenie ma zdobycie wiedzy dotyczącej tych zasad przez dowódców drużyn, plutonów i kompanii oraz opanowanie umiejętności przekazywania jej podwładnym. Przedstawione uproszczone i skoncentrowane na praktycznych przykładach uzasadnienie potrzeby stosowania RoE może stanowić przydatne narzędzie w tym procesie.

Innym środkiem zapobiegającym występowaniu syndromu Nangar Khel jest trening korzystania z prawa żołnierzy do samoobrony indywidualnej i zbiorowej,

Prawo do samoobrony

Opanowanie umiejętności korzystania z prawa do samoobrony²⁶ powinno ograniczyć ryzyko występowania wśród żołnierzy lęku przed negatywnymi konsekwencjami użycia broni. Kompetencje do użycia broni w samoobronie stanowią jedynie o części uprawnień do

25 Howard S. Levie wskazuje na Sun Tsu, który napisał *Art of War* w IV wieku p.n.e, oraz kodeks Manu, stworzony przez starożytnych Hindusów między II w. p.n.e. a II w. n.e. Vide: H.S. Levie, *History of the law of war on land*, International Committee of the Red Cross – ICRC [online], 30.06.2000, <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jqhg.htm> [dostęp: 2.03.2019].

26 Podobny postulat przewycięzania tego typu nastrojów wśród żołnierzy amerykańskich dzięki szkoleniu w zakresie RoE przedstawił Gary D. Solis. Vide: G.D. Solis, *The Law of Armed Conflict...*, op.cit., s. 510–512.

stosowania siły podczas operacji militarnych, jest to jednak część fundamentalna i uniwersalna. Fundamentalna, ponieważ nabycie przez żołnierzy umiejętności określania okoliczności uzasadniających użycie broni w samoobronie indywidualnej lub zbiorowej jest warunkiem zapewnienia ich bezpieczeństwa i sposobem na zminimalizowanie ryzyka zaistnienia incydentów nieuzasadnionego użycia siły. Uniwersalny charakter prawa do samoobrony natomiast polega na jego obowiązywaniu podczas każdego rodzaju operacji militarnej, co pozwala na przygotowywanie żołnierzy różnych specjalności wojskowych do użycia broni w samoobronie od pierwszych dni ich służby wojskowej. Innymi słowy, prawo do samoobrony obowiązuje zarówno podczas operacji prowadzonych w warunkach konfliktów zbrojnych, jak i podczas różnych sytuacji kryzysowych, w których dochodzi do wykorzystania sił zbrojnych poza konfliktami zbrojnymi²⁷.

Wskazanie okoliczności uprawniających do użycia siły w samoobronie indywidualnej żołnierza i samoobronie zbiorowej pododdziału²⁸ wymaga przeprowadzenia analizy uwarunkowań prawnych stosowania siły przez wojsko. Ponieważ współcześnie spektrum zadań sił zbrojnych znacznie wykracza poza klasyczną sferę zapewnienia bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, rozumianą jako obrona przed agresją innych państw, analiza nie mogła ograniczyć się wyłącznie do prawa konfliktów zbrojnych. Siły Zbrojne RP oprócz ochrony niepodległości państwa wykonują także zadania związane z zapewnieniem bezpieczeństwa międzynarodowego oraz wewnętrznego państwa²⁹. Realizacja tak różnych zadań przez siły zbrojne wymaga stosowania zróżnicowanych metod i środków, to zaś oznacza także korzystanie z odmiennych uprawnień do stosowania siły.

Uprawnienia żołnierzy do użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej podczas operacji militarnej prowadzonej w ramach utrzymania bezpieczeństwa publicznego różnią się od kompetencji do stosowania środków i metod prowadzenia walki zbrojnej regulowanych prawem wojennym. Wartość omówionych w artykule reguł określających prawo do samoobrony polega na tym, że obowiązują one podczas każdego rodzaju operacji militarnej, niezależnie od określonych dla konkretnej operacji zasad użycia siły. Dlatego szkoleniem w zakresie prawa do samoobrony oraz odpowiednimi treningami mogą być objęci żołnierze we wszystkich etapach szkolenia, a nie wyłącznie ci przygotowujący do udziału w operacjach poza granicami kraju.

Użycie siły przez żołnierzy jest oparte na zasadach określonych w MPHKZ tylko podczas konfliktu zbrojnego o charakterze międzynarodowym, niemiędzynarodowym (prowadzonym między stroną rządową a innymi siłami wewnętrznymi) oraz podczas okupacji terytorium zajętego w wyniku konfliktu zbrojnego. Coraz częściej jednak siły zbrojne są używane w konfliktach, które nie osiągnęły intensywności i długotrwałości właściwych dla

27 Szerzej o współczesnych konfliktach, nazywanych asymetrycznymi, hybrydowymi czy też szarą strefą między wojną a pokojem: W. Mendel, *Reżimy prawne stosowania siły przez żołnierzy SZRP*, „Kwartalnik Bellona” 2017 nr 1, s. 160–173.

28 Analiza nie obejmuje prawa do samoobrony państw wynikającego z prawa zwyczajowego i art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych, DzU z 1947r. nr 23, poz. 90.

29 Art. 26.1. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.; Art. 3.2a Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. DzU z 2018 r., poz. 1459, 1669, 2182, 2245 oraz art. 2 pkt 1 Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, DzU z 2014 r., poz. 1510.

konfliktu zbrojnego³⁰, podczas których nie obowiązują reguły prawa wojennego. Bez znaczenia jest publicystyczne określanie takich konfliktów jako wojny hybrydowej czy wojny z terroryzmem, jeśli żołnierze nie uczestniczą w konflikcie zbrojnym i kierują się zasadami użycia broni opartymi bardziej na prawie policyjnym niż na prawie konfliktów zbrojnych³¹.

Istnieją zasadnicze różnice między zasadami użycia siły obowiązującymi w tych dwóch reżimach prawnych. Na potrzeby niniejszej analizy zostały wskazane wyłącznie dwie – legalność użycia śmiertelnościowej siły oraz ochrona ludności cywilnej.

Zgodnie z prawem wojennym, jeśli wymaga tego konieczność wojskowa, uczestniczący w konflikcie zbrojnym kombatan ci mogą być celem ataku i mogą zostać pozbawieni życia bez względu na to, czy w danej chwili zagrażają stronie przeciwnej (walczą), czy też nie zagrażają, bo odpoczywają (np. grając w piłkę lub śpiąc). W operacji wojskowej prowadzonej poza konfliktem zbrojnym, niezależnie od określenia jej jako operacja stabilizacyjna, wymuszanie pokoju czy operacja antyterrorystyczna, użycie siły jest regulowane normami międzynarodowymi praw człowieka i – z pewnym uproszczeniem – policyjnym prawem stosowania siły. Oznacza to, że terrorystów, członków grup zbrojnych należy, co do zasady, zatrzymywać, lecz nie likwidować, a użycie śmiertelnościowej siły wobec nich jest zwykle ograniczone do sytuacji, w których bezpośrednio zagrażają oni życiu innych osób.

Odmienne ukształtowana jest również ochrona ludności cywilnej. Podczas konfliktu zbrojnego nie może być ona celem ataku, ale prawo w pewnych warunkach (z zachowaniem zasady proporcjonalności i konieczności wojskowej) dopuszcza wystąpienie ofiar wśród tej ludności, tzw. *collateral damage*, do czego może dojść podczas ataków na cele wojskowe. Poza konfliktem zbrojnym nie jest stosowane pojęcie *collateral damage*, a każdy przypadek śmierci osób cywilnych powinien być dokładnie zbadany przez organy śledcze.

Mimo wskazanych i wielu innych różnic między reżimami użycia siły dają się zidentyfikować uniwersalne zasady, wspólne dla wszystkich rodzajów operacji militarnych, określone prawem żołnierzy do samoobrony. I właśnie od tego prawa należałoby rozpocząć szkolenie żołnierzy.

W literaturze przedmiotu³², w natowskiej doktrynie RoE³³ oraz w dyrektywach RoE wydanych dla konkretnych operacji militarnych podkreśla się, że ograniczenia dotyczące stosowania siły nie mogą pozbawić żołnierzy prawa do samoobrony. Nawet w hipotetycznej sy-

30 Art 1 pkt 2 Protokołu dodatkowego II do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych podpisanego w Genewie, 8 czerwca 1977 r. (DzU z 1992 r. nr 41, poz. 175, załącznik) stanowi, że niniejszy protokół nie ma zastosowania do takich wewnętrznych napięć i niepokojów jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne.

31 Szerzej: W. Mendel, *Nowe uwarunkowania prawne użycia polskich sił zbrojnych z perspektywy międzynarodowego prawa humanitarnego*, „Międzynarodowe Prawo Humanitarne” 2016, t. VII, *Konflikt zbrojny na Ukrainie*, s. 141–158.

32 E.L. Gaston, *Reconceptualizing Individual or Unit Self-Defense as a Combatant Privilege*, „Harvard National Security Journal” Vol. 8 [online], <https://harvardnsj.org/wp-content/uploads/sites/13/2017/02/Gaston-NSJ-Vol-8.pdf> [dostęp: 20.01.2019].

33 MC 362/1 NATO Rules of Engagement, par. 7–9.

tuacji nieokreślenia zasad użycia siły dla jakiejś operacji wojskowej uprawnienie żołnierza do samoobrony wynika wprost z obowiązujących norm prawnych.

W prawie krajowym prawo do samoobrony podczas operacji poza granicami państwa przyznaje żołnierzom art. 7b Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa³⁴. Natomiast w sytuacji wykorzystaniu pododdziałów i oddziałów Sił Zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa³⁵ żołnierzom jest przyznawane uprawnienie do stosowania siły na zasadach określonych dla policji lub Straży Granicznej w Ustawie z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej³⁶, która również zawiera prawo do samoobrony.

Obie krajowe podstawy prawne³⁷ przyznają żołnierzom prawo do użycia siły w celu odparcia bezpośredniego i bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność. Znamię bezpośredniego zamachu jest związane z czasową bliskością (do zamachu już doszło lub dojdzie w każdej chwili), wymóg bezprawności zamachu natomiast wyklucza prawo do obrony przed zamachem prawnym, czyli dokonany przez uprawniony do tego organ (np. przez dowódcę, który działając w ramach kontratypu ostatecznej potrzeby wojskowej pozbawia wolności pijanego żołnierza) lub uprawnioną osobę (np. osobę cywilną broniącą swoje mienie przed rabunkiem dokonywanym przez żołnierza).

W doktrynie NATO wskazano, że jako odpowiedź na atak lub groźbę nieuchronnego ataku żołnierz i pododdział mogą w samoobronie użyć niezbędnej i proporcjonalnej siły, z siłą śmiertelnością łącznie³⁸. W sytuacji rozbieżności między krajowymi przepisami dotyczącymi samoobrony a regulacjami wynikającymi z RoE przyjętymi dla konkretnej operacji prowadzonej przez organizację międzynarodową, żołnierze stosują prawo do samoobrony zgodnie z przepisami krajowymi³⁹.

Obie wymienione regulacje uznają prawo żołnierza do samoobrony w sytuacjach, w których zostanie on zaatakowany. Samoobrona jest uprawnionym niezbędnym i proporcjonal-

34 Tekst jednolity z 2014 r. poz. 1510.

35 Przepisy przyznające prezydentowi RP na wniosek Rady Ministrów (prezesa Rady Ministrów) uprawnienie do wykorzystania SZRP: a) w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego z uprawnieniami do wykorzystania siły: Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. DzU z 2016 r., poz. 851 ze zm.; Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, t.j. DzU z 2016 r., poz. 886 ze zm.; Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. DzU z 2016 r., poz. 1782 ze zm.; Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, t.j. DzU: z 2016 r., poz. 1643, 1948, 1955; z 2017 r. poz. 60; b) w zakresie przeciwdziałania atakom terrorystycznym: art. 27 Ustawy z dnia 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, DzU z 2016 r., poz. 49; art. 7 i 18b Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, DzU z 2015 r., poz. 930 ze zm.; Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, DzU z 2016 r., poz. 904.

36 DzU z 2013 r., poz. 628 ze zm.

37 Art 7b Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, t.j. DzU z 2014 r. poz. 1510 oraz art 45 Ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, DzU z 2013 r. poz. 628 ze zm.

38 MC 362/1 NATO Rules of Engagement, par. 7–9.

39 Ibidem, par. 7.

nym użyciem siły jako reakcja na bezpośredni i bezprawny zamach⁴⁰. Oznacza to, że żołnierz uczestniczący w operacji militarnej ma prawo samodzielnie podjąć decyzję o użyciu siły w sytuacji, którą oceni jako zagrażającą życiu i zdrowiu. Atak niezależnie od tego, czy jest rezultatem działania sił przeciwnika, czy osób cywilnych może być odparty z użyciem siły.

Nie oznacza to jednak, że na każdy atak można odpowiedzieć z użyciem broni palnej. Korzystający z prawa do samoobrony nie mogą przekroczyć jej granic wynikających z niezbędności i proporcjonalności środków zastosowanych podczas obrony. Użyć siły można więc tylko wtedy, gdy jest to niezbędne⁴¹ do zapewnienia samoobrony, a poziom intensywności użytej siły musi być proporcjonalny⁴² do postrzegania poziomu zagrożenia oraz ograniczony czasowo do okresu trwania zagrożenia.

Zaatakowany żołnierz lub dowódca zaatakowanego pododdziału musi ocenić, czy atak nastąpił lub czy w każdej chwili może nastąpić oraz czy wrogie działanie jest bezprawne, musi określić stopień zagrożenia oraz odpowiednio dobrać środki, których należy użyć, aby skutecznie odeprzeć atak, z zachowaniem współmierności środków zastosowanych do odparcia ataku w stosunku do zagrożenia spowodowanego atakiem. Decyzje o użyciu siły są podejmowane w warunkach stresu wywołanego zagrożeniem, pod presją czasu, a ich konsekwencją jest życie i zdrowie żołnierza, innych członków pododdziału, ale również rzeczywistego lub domniemanego napastnika.

Nabywanie takiej umiejętności wymaga aktywnego udziału w treningach opartych na scenariuszach umożliwiających ćwiczenie reakcji żołnierza na wrogie zachowania, których może doświadczyć podczas operacji militarnej. Kluczowe, dla szkoleń i treningów, będzie ćwiczenie umiejętności rozróżnienia bezpośredniego zamachu (ataku), który uprawnia do użycia broni w samoobronie, od innych działań, przeciwko którym można użyć siły wyłącznie na podstawie innych przyznanych żołnierzowi uprawnień. Takimi działaniami zwiększającymi za-

40 W krajowej doktrynie prawa karnego pojęcie zamachu definiuje się jako niezgodne z normami prawa karnego, bezpośrednie, rzeczywiste zachowanie człowieka stwarzające niebezpieczeństwo dla dobra prawnie chronionego.

41 Zasadę niezbędności (minimalizacji skutków) w prawie krajowym określa Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, DzU z 2013 r. poz. 628 ze zm.

Art. 7.1. Środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej używa się lub wykorzystuje się je w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę.

2. Od użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej należy odstąpić, gdy cel ich użycia lub wykorzystania został osiągnięty.

3. Środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby.

4. Podejmując decyzję o użyciu lub wykorzystaniu broni palnej, należy postępować ze szczególną rozważą i traktować jej użycie, jako środek ostateczny.

42 Zasady tej nie należy mylić z zasadą proporcjonalności, stanowiącą jedną z zasad MPH, którą w prawie krajowym określa Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, DzU z 2013 r. poz. 628 ze zm.

Art. 6.1. Środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości.

2. Broni palnej używa się lub wykorzystuje się ją wyłącznie, jeżeli użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego:

1) okazało się niewystarczające do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania lub

2) nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia.

grożenie dla żołnierzy i pododdziałów do poziomu nieuprawniającego do użycia siły w samoobronie⁴³ są wrogie działania (*hostile act*) oraz wrogi zamiar (*hostile intent*).

Za wrogie uważa się celowe działania stwarzające siłom prowadzącym operacje i samym żołnierzom ryzyko zaistnienia poważnej szkody lub niebezpieczeństwa, takie jak operacje minowania ograniczające możliwości manewru sił, prowadzenie ćwiczeń lub działań wojсковych z użyciem dowolnego rodzaju broni na wodach terytorialnych państwa przybrzeżnego bez uzyskania jego uprzedniej zgody czy też niestosowanie się samolotu wojskowego naruszającego przestrzeń powietrzną do wydawanych poleceń.

Wrogim zamiarem są określane działania zwiększające stopień zdolności do przeprowadzenia ataku lub spowodowania zniszczeń z jednoczesnym potwierdzeniem intencji ich dokonania. W podręczniku *San Remo RoE Handbook*⁴⁴ wskazano, że zidentyfikowanie wrogiego zamiaru należy oprzeć na stwierdzeniu zdolności i intencji, a przeciwdziałanie będzie uzasadnione, jeśli wszystkie znane w danej chwili fakty i okoliczności potwierdzają przekonanie o nieuchronności ataku lub użycia siły. W publikacji wymieniono przykładowe zachowania, które mogą sygnalizować wrogie działania: wycelowanie broni, przyjęcie pozycji do ataku czy namierzanie za pomocą radarowych lub laserowych oznaczników.

Umiejętność użycia broni na podstawie zarysowanego prawa do samoobrony jest istotna zwłaszcza w warunkach konfliktów toczących się poniżej progu wojny. W klasycznym konflikcie zbrojnym kombatan ci mogą być atakowani nawet, jeśli nie stwarzają zagrożenia, dlatego prawo do samoobrony nie odgrywa w nim tak ważnej roli. Odmienne w warunkach konfliktów asymetrycznych, w działaniach antypartyzanckich, gdy przeciwnik wykorzystuje ochronę przysługującą ludności cywilnej lub gdy dochodzi do ataków z jej strony – w takich sytuacjach umiejętność rozpoznawania okoliczności uzasadniających użycie broni w samoobronie jest dla żołnierza tak samo ważna jak manualna sprawność posługiwania się bronią.

Zakończenie

Z badań socjologicznych wynika, że żołnierze Sił Zbrojnych RP, którzy brali udział w operacjach militarnych poza granicami państwa, wyrażają przekonanie, iż ich dowódcy odczuwają lęk przed użyciem siły w warunkach bojowych. Badani żołnierze twierdzili, że ich przełożeni z obawy przed konsekwencjami prawnymi unikali podjęcia decyzji o użyciu siły w sytuacjach, które wymagały podjęcia takich decyzji. Opinie weteranów stanowiły asumpt do rozważań nad możliwymi źródłami zarówno ujawnionego w badaniach przeświadczenia żołnierzy, jak i lęku przed zastosowaniem siły oraz sposobami eliminowania obu tych negatywnych zjawisk.

43 Nie odnosi się do sił zbrojnych USA, których regulacje dotyczące samoobrony obejmują *hostile act and hostile intent*. W takich sytuacjach uprawnienie do użycia siły żołnierzy SZRP i innych państw europejskich wchodzących w skład NATO może wynikać z innych regulacji, np. z przyznania w RoE uprawnień do stosowania siły w sytuacjach określonych w serii 42 MC 362/1.

44 *San Remo Handbook on Rules of Engagement*, D. Mandsager (red.), San Remo, November 2009, s. 22.

Jak wskazują analizy doświadczeń armii amerykańskiej i brytyjskiej, zjawisko lęku przed użyciem broni w sytuacjach bojowych ma charakter uniwersalny i powtarzalny. Występuje w różnych armiach, dotyczy przedstawicieli wszystkich korpusów i grup osobowych oraz nasila się po incydentach, w których zasadność użycia broni jest weryfikowana w postępowaniach prowadzonych przez organy ścigania.

Syndrom Nangar Khel należy uznać za skutek niedostatecznego poziomu wiedzy żołnierzy o uwarunkowaniach prawnych, politycznych i społecznych stosowania siły podczas operacji militarnych. Ów deficyt edukacyjny z jednej strony kreuje nierealistyczne oczekiwania żołnierzy uczestniczących w działaniach bojowych dotyczące możliwości zapewnienia im wsparcia przez przełożonych za pomocą środków czy metod walki, których użycie jest niedozwolone w danych sytuacjach taktycznych. Nieznajomość ograniczeń stosowania siły zniekształca ocenę wydarzeń na polu walki i powoduje, że żołnierze wyrażają nieprawdziwe opinie o decyzjach podejmowanych przez ich przełożonych. Z drugiej strony niepewność co do legalności działań może faktycznie wpływać na zaniechanie zastosowania siły w sytuacjach uzasadniających jej użycie zarówno przez żołnierzy na polu walki, jak i przez żołnierzy podejmujących decyzje w taktycznych centrach dowodzenia. Oznacza to, że brak wiedzy o zasadach stosowania siły może narazić żołnierzy na niebezpieczeństwo utraty życia i zdrowia.

Sposobem zapobiegania występowaniu obu objawów syndromu Nanghar Khel może być szkolenie w zakresie zasad użycia siły. Nie powinno ono być ograniczone wyłącznie do okresu przygotowawczego przed udziałem kontyngentu wojskowego w operacji wojskowej poza granicami państwa, lecz powinno stanowić stały element programowego szkolenia pododdziałów. Szkolenie w zakresie RoE, podobnie jak w zakresie MPHKGZ, należy prowadzić metodami praktycznych ćwiczeń i treningów, umożliwiającymi opanowanie przez żołnierzy umiejętności podejmowania decyzji o formie i sposobach użycia siły właściwej dla danej sytuacji taktycznej

W artykule wskazano dwa podstawowe cele szkoleniowe, pozwalające na skuteczne wyeliminowanie syndromu Nangar Khel – uświadomienie żołnierzom ograniczeń stosowania siły podczas operacji militarnych oraz nabycie umiejętności stosowania siły w samoobronie. Przełożeni na każdym szczeblu dowodzenia powinni dążyć do podniesienia poziomu wiedzy podwładnych o uwarunkowaniach ograniczających zakres siły dopuszczalnej do stosowania podczas operacji militarnych. W ten sposób mogą zmniejszyć ryzyko wyrażania przez żołnierzy opinii o strachu jako czynniku determinującym decyzje ich przełożonych. Natomiast wyrobienie u żołnierzy nawyków stosowania prawa do samoobrony zwiększy ich komfort psychiczny i poziom bezpieczeństwa. Umiejętność korzystania z prawa do samoobrony stanowi także fundament ułatwiający zdobycie innych kwalifikacji związanych z zasadami stosowania siły. ■

Bibliografia

AAP-06, *Edition 2016 NATO Glossary of terms and definitions*.

AAP-28(B), *NATO Glossary of Identification* z 2002 r.

Akta postępowania 21/12 (50/08) w sprawie popełnienia przez żołnierzy 1 plutonu szturmowego Zespołu Bojowego „C” Polskiego Kontyngentu Wojskowego w dniu 16 sierpnia 2007 roku w miejscowości Nangar Khel usytuowanej na terenie Islamskiej Republiki Afganistanu zbrodni wojennej (akta przechowywane w Wojskowym Sądzie Okręgowym w Warszawie).

British took part in friendly fire inquiry which cleared US pilots, „The Guardian” [online], 7.02.2007, <https://www.theguardian.com/world/2007/feb/07/military.topstories3/>.

Eflein D., *A Case Study of Rules of Engagement in Joint Operations: The Air Force Shootdown of Army Helicopters in Operation PROVIDE COMFORT*, 44 Air Force L. Rev. 1998, 33, HeinOnline [online], <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/airfor44&div=5&id=&page=/>.

Gaston E.L., *Reconceptualizing Individual or Unit Self-Defense as a Combatant Privilege*, „Harvard National Security Journal” Vol. 8 [online], <http://harvardnsj.org/wp-content/uploads/2017/02/Gaston-NSJ-Vol-8.pdf> <https://harvardnsj.org/wp-content/uploads/sites/13/2017/02/Gaston-NSJ-Vol-8.pdf/>.

Karta Narodów Zjednoczonych, DzU z 1947 r. nr 23, poz. 90.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.

Killing of British soldier by US pilot 'criminal', „The Telegraph” [online], 17.03.2007, <https://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1545797/Killing-of-British-soldier-by-US-pilot-criminal.html/>.

Levie H.S., *History of the law of war on land*, International Committee of the Red Cross – ICRC [online], 30.06.2000, <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jqhg.htm/>.

MC 362/1, NATO Rules of Engagement z 2003 r.

Pantano I., *Warlord, No Better Friend, No Worse Enemy*, New York Threshold Editions 2006.

Paraliżujący syndrom Nangar Khel, „Sieci” 2019 nr 4, s. 84–86, <https://www.wsieciprawdy.pl/numer-4-pmagazine-2327.html/>.

Protokół dodatkowy II do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych i podpisany w Genewie, 8 czerwca 1977 r., DzU z 1992 r. nr 41, poz. 175, załącznik.

Rezolucja ONZ nr 84 z 7 lipca 1950 r. [online], wersja HTML pliku, [https://undocs.org/S/RES/84\(1950\)/](https://undocs.org/S/RES/84(1950)/).

Rubin G.R., *Sentries, Guarding Instructions and Lethal Force: From the Present to the Past*, „The RUSI Journal” 2002 Vol. 147 Issue 6.

San Remo Handbook on Rules of Engagement, D. Mandsager (red.) San Remo, November 2009.

Solis G.D., *The Law of Armed Conflict, International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press 2010.

Syndrom Nangar Khel w polskiej armii, TVN24 [online], 28.04.2008, <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-z-kraju,3/syndrom-nangar-khel-w-polskiej-armii,56576.html/>.

Washabaugh B.G., *Friendly Fire: Time For Action*, CSC 1992, GlobalSecurity.org [online], <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1992/WBG.htm/>.

United Nations Peacekeeping Operations Principles and Guidelines United Nations, Department of Peacekeeping Operations 2008.

3 U.N. soldiers die in Somali ambush, „The New York Times” [online], 3.07.1993, <https://www.nytimes.com/1993/07/03/world/3-un-soldiers-die-in-somali-ambush.html/>.

Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych, DzU z 2016 r., poz. 904.

Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, t.j. DzU z 2016 r., poz. 886 ze zm.

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, t.j. DzU z 2016 r., poz. 1782 ze zm.

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. DzU z 2018 r., poz. 1459, 1669, 2182, 2245.

Ustawa z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, DzU z 2013 r. poz. 628 ze zm.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej, DzU z 2015 r., poz. 930 ze zm.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, t.j. DzU: z 2016 r., poz. 1643, 1948, 1955; z 2017 r. poz. 60.

Szkolenie w zakresie zasad...

Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, t.j. DzU z 2016 r., poz. 851 ze zm.

Ustawa z dnia 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich, DzU z 2016 r., poz. 49.

Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o zasadach użycia lub pobytu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, t.j. DzU z 2014 r. poz. 1510.

Uzasadnienie do wyroku Wojskowego Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 19.03.2015 r. Sygn. akt So.21/12.

Werrell K.P., *Sabres Over MIG Alley: The F-86 and the Battle for Air Superiority in Korea*, Annapolis, Maryland, Naval Institute Press, 2013.

Wyrok Izby Wojskowej Sądu Najwyższego o sygn.: WA 16/15 z dnia 17 lutego 2016 r. [online], wersja HTML pliku, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia3/wa%2016-15.pdf/>.

Zygo A., *Przywództwo wojskowe w warunkach bojowych*, Praca doktorska Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego 2018, Repozytorium UW [online], 18.11.2018, <https://depotuw.ceon.pl/handle/item/2964/>.

Wybrane aspekty funkcjonowania uczelni wojskowych w świetle zapisów Konstytucji dla Nauki

Cz. I

płk dr hab. inż.
MARCIN
LIBERACKI

Pracownik Akademii
Wojsk Lądowych.
Absolwent Wyższej
Szkoły Oficerskiej Wojsk
Łączności w Zegrzu
(1995), Akademii
Obrony Narodowej
(2003), Uniwersytetu
Wrocławskiego (2000,
2012) oraz studiów
podyplomowych, m.in.
Lean Manufacturing
oraz *Audyt*
Energetyczny
i *Certyfikacja* (2010).
Uczestnik misji
afgańskiej (2013).
Habilitował się z nauk
o bezpieczeństwie na
Wydziale Dowodzenia
i Operacji Morskich
AMW w Gdyni (2018).
Naukowo interesuje się
zagadnieniami
funkcjonowania
szkolnictwa wyższego
oraz formacji
mundurowych
w aspekcie systemu
bezpieczeństwa
narodowego.

Dużym wyzwaniem dla środowisk akademickich oraz podmiotów związanych z nauką i szkolnictwem wyższym jest ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, wprowadzona w życie 1 października 2018 roku. Autor omawia funkcjonowanie wyższego szkolnictwa wojskowego jako pewnego systemu oraz możliwości i szanse wynikające z zapisów Ustawy 2.0, zwłaszcza dla federacji uprawnionych podmiotów naukowych. Ze względu na obszerność zagadnień związanych z tą sferą nie analizuje całego systemu wyższego szkolnictwa wojskowego, lecz koncentruje się na problemach, które – jak ocenia – powinny być rozważane w pierwszej kolejności. Chodzi o kwestie funkcjonowania uczelni wojskowych w systemie nauki i szkolnictwa wyższego oraz o utrzymanie przez nie odpowiedniej kategorii w świetle zbliżającej się ewaluacji naukowej.

SŁOWA KLUCZOWE

szkolnictwo wyższe, wyższe szkolnictwo wojskowe, uczelnie wojskowe, federacja, ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*

Ustawa *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, z nielicznymi wyjątkami¹ wprowadzona w życie 1 października 2018 roku, stała przed środowiskiem akademickim, w tym również podmiotami związanymi z wyższym szkolnictwem wojskowym², niełatwe zadania. Nowe rozwiązania mają umożliwić spełnienie wysuwanych od lat postulatów podniesienia poziomu kształcenia i badań naukowych w polskich szkołach wyższych. Dąży się do tego, by stały się one ośrodkami, bardziej niż dotychczas, rozpoznawalnymi w Europie i na świecie. Określenie niedomagań dotychczasowego systemu nauki i szkolnictwa wyższego pozwoliło na sprecyzowanie problemów wymagających

- 1 Wyjątki zostały określone w art. 1 oraz w art. 2 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. „Przepisy wprowadzające ustawę – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*”, DzU z 2018 r., poz. 1669.
- 2 Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. „*Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*”, DzU: z 2018 r., poz. 1668, 2024 i 2245; z 2019 r., poz. 276, 447, 534, 577 i 730. W tekście Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. „*Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*” będzie określana również jako Ustawa 2.0 oraz Konstytucja dla Nauki.

szybkiego rozwiązania. Do głównych należy zaliczyć niezadowalający i nieadekwatny do bieżących potrzeb poziom prowadzonych badań naukowych oraz nie najlepszą jakość kształcenia studentów i doktorantów. Inne zidentyfikowane obszary dotyczą niekongruencji struktury systemu szkolnictwa wyższego do współczesnych wyzwań, ograniczonej autonomii finansowej uczelni, a także niedopasowania dziedzin i dyscyplin naukowych do potrzeb społecznych i gospodarczych. Wymienione bolączki uniemożliwiają właściwy rozwój naukowy kadr badawczych, również w kontekście prowadzenia badań interdyscyplinarnych.

Inspiracją do napisania artykułu stały się dyskusje, jakie od ponad półtora roku trwają w resorcie obrony narodowej na temat funkcjonowania wyższego szkolnictwa wojskowego oraz Ustawy 2.0. Na podstawie charakteru podejmowanych działań oraz zgłaszanych propozycji można stwierdzić, że wynikają one zarówno z faktu sprawowania nadzoru nad wojskowymi szkołami wyższymi, jak i z naturalnej reakcji samych uczelni, co wiąże się z ich odpowiedzialnością na nowe wyzwania i szanse, a także z próby dokonania zmian, które miałyby wpłynąć na lepsze przygotowanie oficerów i kandydatów na oficerów do wykonywania zadań służbowych. Zmiany te jednak mogą łączyć się z ryzykiem niebezpiecznego dryfowania uczelni wojskowych w kierunku szkół wyższych o charakterze zawodowym.

W publikacji nie analizuję funkcjonowania całego systemu wyższego szkolnictwa wojskowego ze względu na rozległość materiału i zagadnień zawierających się w tym obszarze. Zwracam jednak uwagę na moim zdaniem najważniejsze obecnie problemy, wymagające uwzględnienia w planowanych zmianach. Pierwszy dotyczy funkcjonowania uczelni wojskowych w systemie nauki i szkolnictwa wyższego, drugi natomiast utrzymania przez nie odpowiedniej kategorii w zbliżającej się ewaluacji naukowej. Rozwiązaniem tego drugiego problemu, zgodnie z zapisami Konstytucji dla Nauki, mogłoby być utworzenie federacji. Ale problemów do rozwiązania i pogodzenia interesów wielu stron w omawianych dziedzinach jest znacznie więcej.

W odniesieniu do funkcjonowania uczelni wojskowych ważne jest znalezienie odpowiedzi między innymi na następujące pytania: Jaką formę oraz cechy (zadania, przeznaczenie) ma mieć system wyższego szkolnictwa wojskowego? W jaki najbardziej racjonalny sposób wykorzystać potencjał uczelni wojskowych do zapewnienia przez nie efektywności wykonywania zadań w systemie bezpieczeństwa narodowego? W jaki sposób rozwijać kompetencje uczelni wojskowych wobec nowych zagrożeń i wyzwań?

Wszystkie te skomplikowane zagadnienia, wymagające ujęcia systemowego, muszą uwzględniać wiele zmiennych. Na potrzeby niniejszego opracowania zaszerzegowałem je do dwóch zasadniczych kategorii: czynników o charakterze wewnętrznym, do których zaliczam funkcjonowanie uczelni wojskowych w ramach resortu obrony narodowej, oraz czynników związanych z działalnością uczelni w szerszym środowisku, w otoczeniu zewnętrznym, pozaresortowym. Uczelnie wojskowe wykonują różne zadania i różne są ich cele działania oraz strategię. Ten aspekt uważam jednak za pozytywny element, dający możliwość utrzymania podziału kompetencji między szkołami wyższymi, co dość wyraźnie wykrystalizowało się na przełomie 2015 i 2016 roku.

W opracowaniu wykorzystałem własne doświadczenie, wyniesione z uczestnictwa w procesach związanych ze zmianami w systemie nauki i szkolnictwa wyższego, w tym przede wszystkim wyższego szkolnictwa wojskowego. W latach 2016–2019 zajmowałem stanowi-

sko służbowe zastępcy dyrektora Departamentu Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON. W zakresie moich kompetencji leżały zagadnienia związane z funkcjonowaniem wyższego szkolnictwa wojskowego. Ponadto brałem udział w pracach gremiów związanych z wdrażaniem w życie zapisów ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*³. O wyborze problematyki zdecydowało to, że zagadnienia, które należy rozważyć podczas planowania kolejnych etapów rozwoju uczelni wojskowych, nie są łatwe do zdefiniowania.

Artykuł ma wypełnić lukę w literaturze przedmiotu, jaka powstała z powodu niedostępności fachowych opracowań, skomprimowanych i ukierunkowanych na problemy funkcjonowania systemu wyższego szkolnictwa wojskowego.

Do rozważań nad tą problematyką skłoniły mnie potrzeby zarówno dyskursywne, jak i praktyczne. Za ujęciem teoretycznym przemawia to, że do tej pory nie powstało kompleksowe studium poświęcone zagadnieniom funkcjonowania wyższego szkolnictwa wojskowego w nowych uwarunkowaniach. Tematykę tę warto podjąć, tym bardziej że jest ona odzwierciedlona w obecnym stanie prawnym. Mam na myśli przede wszystkim zapisy ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*⁴. Funkcjonowanie Sił Zbrojnych RP, w tym uczelni wojskowych, jest usankcjonowane także w innych, „resortowych” aktach prawnych, dotyczących zadań i przeznaczenia szkolnictwa wojskowego. Podczas wykonywania zadań przez wyższe szkoły wojskowe dominujący jest właśnie aspekt praktyczny, i to co najmniej z kilku przyczyn. Stały się one asumptem do niniejszych rozważań.

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na rolę, miejsce i zadania analizowanych podmiotów w kontekście bezpieczeństwa państwa i obywateli. Dysponując odpowiednimi strukturami, państwo gwarantuje dbałość o całe społeczeństwo. Bezpieczeństwo jawi się jako podstawowa potrzeba, warunek właściwego funkcjonowania i dalszego rozwoju państwa, społeczeństwa oraz grup społecznych. Jest to zatem stan niezbędny do zabezpieczenia żywotnych interesów różnych grup odbiorców, nawet wówczas, gdy sobie tego wyraźnie nie uświadamiają. Po drugie, w sferze działalności praktycznej uczelni wojskowych koniecznością jest ich formowanie i dostosowywanie do realiów wykonywanych zadań oraz pojawiających się wyzwań. Po trzecie, praktyczne znaczenie opracowania polega na możliwości porównania kompetencji i uprawnień uczelni, istotnie zmienionych w kilku ostatnich dziesięcioleciach. Metoda komparatystyki w odniesieniu do konkretnego analizowanego przypadku ukazuje wyzwania i szanse systemu. Umożliwia wskazanie obszarów, które powinny być doskonalone i naprawiane. I po czwarte, chodzi o pogłębienie świadomości „uczestników systemu” oraz decydentów, wykazanie, że w trakcie funkcjonowania uczelni wojskowych, wykonywania przez nie zadań, duże znaczenie mają wzajemnie występujące i możliwe do wystąpienia związki. Znajomość i zrozumienie istoty praktycznego działania analizowanego systemu mogą być zachętą do jego nieustannego doskonalenia⁵.

Weryfikacja analizowanej problematyki wymagała zastosowania wielu metod naukowych: analitycznych, obserwacji uczestniczącej oraz komparatystyki. Metody analityczne pozwo-

3 Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, DzU: z 2018 r., poz. 1668, 2024, 2245; z 2019 r. poz. 276, 447, 534, 577, 730.

4 Ibidem.

5 Vide: M. Liberacki, *Wybrane formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2018, s. 10 i nast.

liły na dokonanie rozkładu problematyki funkcjonowania systemu wyższego szkolnictwa wojskowego w systemie nauki i szkolnictwa wyższego na czynniki uwzględnione w strukturze opracowania. Umożliwiły także zbadanie treści aktów prawnych oraz innych dostępnych źródeł wiedzy o działalności wyższego szkolnictwa wojskowego. Z obserwacji uczestniczącej mogłem w pełni korzystać, gdy wykonywałem zadania służbowe na stanowisku w strukturach Ministerstwa Obrony Narodowej. Metodą komparatystyczną natomiast posługiwałem się na każdym etapie badań. Poszukiwałem związków mogących ukazać wpływy jednego czynnika na drugi oraz ich wzajemnych zależności, dążyłem także do wykrycia podobieństw i różnic w systemie wyższego szkolnictwa wojskowego. Metodę tę stosowałem podczas porównywania treści wybranych aktów prawnych odnoszących się do funkcjonowania wyższych szkół wojskowych w ostatnich kilkudziesięciu latach.

Podczas opracowywania przedmiotowej tematyki konieczne było odwołanie się do takich procesów poznawczych jak synteza, abstrahowanie, uogólnianie, porównywanie oraz wnioskowanie. W dużej mierze czerpałem z własnego doświadczenia, które zdobyłem w ciągu ponad piętnastu lat bezpośredniego uczestniczenia w systemie wyższego szkolnictwa wojskowego. Cenna okazała się także wiedza, jaką wyniosłem z wielu krajowych i międzynarodowych konferencji naukowych oraz dyskusji w środowiskach naukowych i zawodowych. Nie bez znaczenia dla tematyki artykułu były źródła prawa powszechnego oraz materiały, które umożliwiły uzyskanie rzetelnych, sprawdzalnych danych⁶.

Przedstawione źródła informacji pozwoliły na przeprowadzenie analizy kategorii naukowych przyznanych jednostkom naukowym uczelni wojskowych na podstawie przeprowadzonej w 2017 roku ewaluacji szkół wyższych. Dla właściwej diagnozy funkcjonowania wyższego szkolnictwa wojskowego w nowych uwarunkowaniach prawnych konieczne okazało się przyporządkowanie uprawnień wojskowych szkół wyższych zgodnie z nową klasyfikacją dziedzin i dyscyplin. Takie podejście umożliwiło opracowanie autorskiej wersji zestawienia kategorii naukowej uzyskanej w 2017 roku i nowej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin. Zabieg ten okazał się ważny w kontekście perspektywy funkcjonowania wyższych szkół wojskowych, zwłaszcza zaś możliwości powoływania przez nie federacji uczelni i uzyskania parametrów umożliwiających korzystanie z pełni praw akademickich.

Aby ułatwić odbiór prezentowanych treści, większość danych została usystematyzowana i odzwierciedlona w tabelach. Dane zawarte w zestawieniach stanowią merytoryczny i bezsporny materiał, pozwalający na przeprowadzenie dalszej, starannej analizy. Sposób ujęcia problemów wymagających rozwiązania w nowych uwarunkowaniach prawno-

6 Istotne znaczenie dla niniejszego opracowania miały następujące materiały: *Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”*, DzU: z 2018 r., poz. 1668, 2024, 2245; z 2019 r., poz. 276, 447, 534, 577, 730; *Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 września 2018 r. o kategoriach naukowych przyznanych jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych*; *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz artystycznych*, DzU z 2018 r., poz. 1818; *Komunikat (Centralnej Komisji do spraw Stopni i Tytułów Naukowych) dotyczący przyporządkowania uprawnień do nowej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin*; *Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym”*, DzU z 2017 r., poz. 2183; *Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym*, DzU z 1965 r., poz. 102 ze zm.; *Ustawa z dnia 16 lutego 1960 r. o akademiach wojskowych*, DzU z 1960 r., poz. 56; *Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych*, DzU z 1958 r., poz. 336; *Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym*, DzU z 1990 r., poz. 385 ze zm.

-organizacyjnych stanowi pewne novum i zarazem pierwszą próbę ich merytorycznego rozstrzygnięcia.

W artykule wyodrębniono wstęp, sześć merytorycznych rozdziałów oraz wnioski i rekomendacje. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Uczelnie wojskowe w systemie szkolnictwa wyższego*, scharakteryzowano podstawy prawne funkcjonowania uczelni wojskowych przed ich wejściem do powszechnego systemu szkolnictwa wyższego, czyli przed rokiem 2005, oraz w okresie po wejściu do systemu, z uwzględnieniem autonomiczności uczelni. Zwrócono uwagę na pozytywny aspekt uczestnictwa uczelni wojskowych w powszechnym systemie nauki i szkolnictwa wyższego w wymiarze krajowym i międzynarodowym. W następnym rozdziale *Federacje podmiotów naukowych – główne założenia* poruszono zagadnienia dotyczące prawnych podstaw tworzenia federacji przez uczelnie. *Organy federacji* – to tytuł trzeciego rozdziału opracowania, poświęconego zasadniczym ciałom tejże struktury oraz możliwości ich oddziaływania na funkcjonowanie całej konstrukcji. W czwartym rozdziale, zatytułowanym *Funkcjonowanie federacji*, scharakteryzowano aktywność tejże struktury, z uwzględnieniem między innymi działalności gospodarczej, uprawnień związanych z nadawaniem stopni naukowych lub stopni w zakresie sztuki oraz kształceniem doktorantów. W rozdziale pt. *Likwidacja federacji* omówiono prawne podstawy kasaty federacji oraz kwestie związane z czynnikami karnymi, jakie mogą być sankcjonowane przez ministra nauki i szkolnictwa wyższego. Ważne miejsce w publikacji zajmuje szósty rozdział *Federacja uczelni wojskowych i jej ewaluacja*. Wskazano w nim korzyści, jakie może przynieść wyższym szkołom wojskowym powołanie federacji. Zwrócono uwagę, że takie działania muszą być jednak poprzedzone rzetelną analizą i merytorycznym podejściem wszystkich uczestników procesu. W końcowej części artykułu przedstawiono wnioski i rekomendacje dotyczące funkcjonowania uczelni wojskowych w powszechnym systemie szkolnictwa wyższego w nowych uwarunkowaniach prawnych i organizacyjnych.

Uczelnie wojskowe w systemie szkolnictwa wyższego

Od 2005 roku, czyli od wejścia w życie ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym*⁷, uczelnie wojskowe stały się pełnoprawnymi uczestnikami systemu nauki i szkolnictwa wyższego, który obejmował ośrodki naukowe podległe między innymi ministrowi nauki i szkolnictwa wyższego (MNiSW), ministrowi obrony narodowej (MON), ministrowi spraw wewnętrznych i administracji (MSWiA), ministrowi kultury i dziedzictwa narodowego (MKiDN), ministrowi gospodarki i żegluga śródlądowej (MGiŻŚ) oraz ministrowi zdrowia (MZ). Do 2005 roku uczelnie wojskowe funkcjonowały w wyodrębnionym, w pewnym sensie zamkniętym systemie⁸, w którym nie znajdowały się inne (pozawojskowe oraz podległe MSWiA) szkoły wyższe. Takie usytuowanie powodowało wiele komplikacji, np. w wypadku uznawania ekwiwalencji tytułów zawodowych zdobywanych w uczelniach wojskowych i tych, które osiąga-

7 Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym”, DzU z 2017 r., poz. 2183.

8 Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym, DzU z 1965 r., poz. 102 ze zm..

ne były w wyższych szkołach cywilnych⁹, a także pozyskiwania środków finansowych i uczestniczenia w międzynarodowych oraz krajowych badaniach naukowych.

Podstawowe zadanie uczelni wojskowych odnosiło się do kształcenia kadr dowódczych i specjalistycznych dla jednostek wojskowych oraz kadr naukowych i dydaktycznych dla szkolnictwa wojskowego i jednostek badawczo-rozwojowych nadzorowanych przez ministra obrony narodowej. Ograniczone były także kompetencje uczelni podległych ministrowi obrony narodowej w zakresie ich autonomii. W trakcie obowiązywania ustawy z 1965 roku w wyższych szkołach wojskowych nie było senatu, a jego ograniczoną rolę pełniła rada naukowa szkoły. Ten organ doradczy komendanta wyższej szkoły wojskowej skupiał się praktycznie na zagadnieniach dotyczących kształcenia, wychowania i badań naukowych¹⁰. Podobne rozwiązanie przyniosła *Ustawa z dnia 16 lutego 1960 r. o akademiach wojskowych*¹¹.

Istotną kwestią, którą należy doprecyzować, jest bezpośredni nadzór nad uczelniami wojskowymi w czasie obowiązywania ww. aktów prawnych, tj. do roku 2005. Zgodnie z treścią ustawy o wyższym szkolnictwie wojskowym w kompetencjach ministra obrony narodowej leżało delegowanie wielu uprawnień w stosunku do uczelni wojskowych podległym mu organom wojskowym. Zakres uprawnień dotyczył następujących obszarów funkcjonowania wyższych szkół wojskowych: ustalania perspektywicznych i okresowych planów działalności; ustalania ramowych planów studiów, ramowych programów nauczania i regulaminów studiów; ustalania planów badań naukowych oraz zasad organizacji i finansowania tych badań, jak również zasad współpracy szkół z innymi szkołami wyższymi, placówkami naukowymi Polskiej Akademii Nauk, jednostkami badawczo-rozwojowymi, instytucjami centralnymi Ministerstwa Obrony Narodowej i innymi jednostkami wojskowymi, przedsiębiorcami, placówkami służby zdrowia oraz innymi jednostkami gospodarki narodowej; nadawania statutów wyższym szkołom wojskowym; decydowania w zasadniczych sprawach związanych ze współpracą z zagranicą¹².

Często więc bezpośrednimi organami nadzoru nad uczelniami wojskowymi byli:

a) w odniesieniu do Akademii Sztabu Generalnego, a następnie Akademii Obrony Narodowej – szef Głównego Zarządu Wyszkożenia Bojowego, szef Sztabu Generalnego WP, Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON, Departament Kadr i Szkolnictwa Wojskowego MON;

b) w odniesieniu do Wojskowej Akademii Technicznej – między innymi szef Głównego Zarządu Wyszkożenia Bojowego, główny inspektor techniki, Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON, Departament Kadr i Szkolnictwa Wojskowego MON;

9 Kwestia ta dotyczyła między innymi uznawalności równoważności tytułu zawodowego magistra z tytułem zawodowym oficera dyplomowanego, który oficerowie uzyskiwali pierwotnie po trzech latach, a następnie po dwuipółrocznym okresie kształcenia w Akademii Obrony Narodowej w Warszawie. Wyższe szkoły wojskowe mogły zatem nadawać absolwentom tych szkół tytuły zawodowe oficera dyplomowanego, magistra, lekarza, magistra inżyniera, inżyniera-dowódcy, licencjata, inżyniera oraz inne określone przez ministra obrony narodowej w drodze rozporządzenia, z tym że w zakresie nauk innych niż wojskowe, w porozumieniu z właściwymi ministrami (kierownikami urzędów centralnych) nadzorującymi szkoły wyższe (*Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym*, DzU z 1965 r., poz. 102 ze zm.).

10 Art. 16 ust. 1 *Ustawy z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym*, op.cit.

11 Art. 10 ust. 1 *Ustawy z dnia 16 lutego 1960 r. o akademiach wojskowych*, DzU z 1960 r., poz. 56.

12 Art. 5 ust. 2 i 4 oraz art. 2 ust. 5 *Ustawy z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym*, op.cit.

c) w odniesieniu do szkół oficerskich (ogólnowojskowych i specjalistycznych) – między innymi dowództwa, szefostwa, departamenty rodzajów wojsk i służb, dowództwa rodzajów sił zbrojnych, Departament Nauki i Szkolnictwa Wojskowego MON, Departament Kadr i Szkolnictwa Wojskowego MON¹³.

W odróżnieniu od wyższych szkół wojskowych w uczelniach cywilnych funkcjonował organ o większych uprawnieniach niż rada naukowa szkoły. Senat, bo o nim mowa, był podstawowym organem uczelni. Do jego kompetencji, zgodnie z treścią ustawy z 5 listopada 1958 roku o szkołach wyższych, należało: współdziałanie z rektorem w kierowaniu szkołą wyższą; uchwalanie statutu uczelni; podejmowanie inicjatyw we wszystkich sprawach dotyczących rozwoju szkoły i ulepszania jej pracy pod względem naukowym, dydaktycznym i wychowawczym; uchwalanie projektów budżetów szkoły oraz uchwalanie projektów rozdziału środków budżetowych między wydziały i pozawydziałowe jednostki organizacyjne; zatwierdzanie uchwał rad wydziałów w sprawach realizacji planów studiów i programów nauczania oraz czuwanie nad przestrzeganiem przez rady wydziałów warunków i trybu kształcenia młodej kadry naukowej¹⁴.

Jeszcze większe kompetencje nadawała senatowi ustawa z 12 września 1990 roku o szkolnictwie wyższym. Senat uczelni miał uprawnienia do: ustalania ogólnych kierunków działalności uczelni; tworzenia i znoszenia – na wniosek rady wydziału – kierunków studiów; nadawania tytułu doktora honoris causa; wyrażania zgody na zawieranie przez rektora umów z zagranicznymi instytucjami naukowymi; wyrażania zgody na prowadzenie przez uczelnię gimnazjum lub szkoły ponadgimnazjalnej; uchwalania planu rzeczowo-finansowego uczelni; wyrażania zgody na nabycie lub zbycie przez uczelnię składników mienia o wartości określonej w statucie uczelni, przyjęcie darowizny, spadku lub zapisu o wartości określonej w statucie uczelni, przystąpienia do spółki, spółdzielni lub innej organizacji gospodarczej oraz utworzenia fundacji; oceny działalności rektora oraz zatwierdzania rocznych sprawozdań z działalności uczelni; podejmowania uchwał w innych sprawach określonych w ustawie lub statucie uczelni albo wymagających wypowiedzi społeczności akademickiej; podejmowania uchwał w sprawach określonych w przepisach o zakładach opieki zdrowotnej¹⁵.

Z analizy wymienionych uprawnień wynika, że uczelniom wojskowym nie pozostawiono dużej autonomii. Kierunki ich funkcjonowania, właściwie w każdym obszarze, wytyczały i uzgadniały gremia decyzyjne, które znajdowały się poza strukturą uczelni. Wiązało się to z długofalowością realizowanych procesów oraz małą samodzielnością uczelni w dziedzinie finansowej, samorozwoju, prowadzenia badań i procesu kształcenia. W uczelniach wojskowych nie stosowano terminu „rektor”. Występowali w nich wyłącznie komendanci, co wskazywało na *stricte* wojskowy i zhierarchizowany charakter uczelni.

Sytuacja diametralnie zmieniła się w 2005 roku po wejściu w życie ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym*¹⁶. Przepisy tego aktu prawnego odnosiły się również do wyższych szkół

13 Vide: D.S. Kozerański, *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Warszawa 2005, s. 133 i nast.; Z. Miarzyński, M. Pakuła, *Zarys historii wojskowych ośrodków kształcenia kadr łączności w latach 1919–2009*, Zegrze 2009, s. 95 i nast.

14 Art. 26 ust. 1 *Ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych*, DzU z 1958 r., poz. 336.

15 Art. 48 ust. 1 i 2 *Ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym*, DzU z 1990 r., poz. 385 ze zm.

16 *Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym*, DzU z 2017 r., poz. 2183.

wojskowych. Senat, już także w uczelniach podległych ministrowi obrony narodowej, był organem kolegialnym, któremu przewodził rektor¹⁷. Miał duże kompetencje w takich sprawach jak aspekty finansowe i majątkowe, szeroko pojęty system kształcenia oraz działalność naukowo-badawcza. Podobne uprawnienia daje senatowi ustawa z 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Do zadań senatu uczelni wojskowej należy między innymi: uchwalanie statutu; uchwalanie regulaminu studiów; uchwalanie strategii uczelni i zatwierdzanie sprawozdania z jej realizacji; przeprowadzanie oceny funkcjonowania uczelni; formułowanie rekomendacji dla rektora dotyczących wykonywanych przez niego zadań; nadawanie stopni naukowych; nadawanie tytułu doktora honoris causa; ustalanie warunków, trybu i terminu rozpoczęcia i zakończenia rekrutacji na studia oraz na kształcenie specjalistyczne; ustalanie programów studiów, studiów podyplomowych i kształcenia specjalistycznego; ustalanie programów kształcenia w szkołach doktorskich; określanie sposobu potwierdzania efektów uczenia się; wskazywanie kandydatów do instytucji przedstawicielskich środowiska szkolnictwa wyższego i nauki; wykonywanie zadań związanych z przypisywaniem poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji (PRK) do kwalifikacji nadawanych po ukończeniu studiów podyplomowych oraz włączeniem do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji kwalifikacji nadawanych po ukończeniu studiów podyplomowych i innych form kształcenia – zgodnie z ustawą z 22 grudnia 2015 roku o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji¹⁸; wykonywanie innych zadań określonych w statucie¹⁹.

Uczelnie wojskowe są nadzorowane przez ministra obrony narodowej i ze względu na ich charakter, wynikający między innymi z przepisów ustawy z 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej²⁰, są także jednostkami wojskowymi. Rektor wyższej szkoły wojskowej jest zatem także jej komendantem, co umożliwia sprawne i zgodne z przepisami o służbie wojskowej kierowanie (dowodzenie) podległymi strukturami.

Ulokowanie uczelni wojskowych w powszechnym systemie nauki i szkolnictwa wyższego niewątpliwie należy uznać za atut. Wpływa na to wiele zmiennych, między innymi:

1. w zakresie aktywności międzynarodowej:

- udział w programie wymiany studentów i pracowników uczelni Erasmus, co przekłada się na większą mobilność, rozwój zawodowy oraz współpracę w tworzeniu programów studiów, szkoleń i prowadzenie badań;
- udział w międzynarodowych projektach naukowych z partnerami zagranicznymi;
- udział we wspólnych inicjatywach w ramach nauki i szkolnictwa wyższego (proces boloński) wraz z innymi ośrodkami naukowymi państw należących do Unii Europejskiej;
- funkcjonowanie systemu porównywalnych stopni naukowych i tytułów zawodowych we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej;

17 Art. 61 (ust. 6) 1 Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym”, op.cit. Z racji omawianej problematyki przedmiotem analizy nie zostaną objęte inne organy uczelni.

18 Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, DzU z 2017 r., poz. 986 i 1475 oraz z 2018 r., poz. 650.

19 Art. 28 ust. 1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, op.cit.

20 Art. 3 ust. 5 Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, DzU z 2018 r., poz. 1459.

– wdrożenie Europejskiego Systemu Transferu Punktów (European Credit Transfer System – ECTS), umożliwiającego podjęcie lub kontynuowanie studiów we wszystkich uczelniach państw członkowskich Unii Europejskiej, które przystąpiły do realizacji projektu;

– działania zapewniające jakość kształcenia, np. zastosowanie rozwiązań wzajemnej uznawalności ocen, akredytacji i certyfikacji;

– funkcjonowanie procesu kształcenia i zdobywania wykształcenia na podstawie dwóch fundamentalnych cykli, tj. 3–3,5-letnich studiów licencjackich lub inżynierskich i 1,5–2-letnich studiów magisterskich;

– możliwość kształcenia i szkolenia w uczelniach wojskowych studentów, kandydatów na żołnierzy zawodowych, a także żołnierzy zawodowych państw NATO oraz innych współpracujących z Polską;

2. w zakresie działalności krajowej:

– kształcenie kandydatów na żołnierzy zawodowych (podchorążych) nie odbiega w zakresie wykształcenia zbieżnego z kierunkiem studiów od mechanizmów i wymagań stosowanych wobec studentów cywilnych²¹;

– przygotowanie kadr naukowych na potrzeby wyższego szkolnictwa wojskowego i innych instytucji działających w sferze obronności i bezpieczeństwa państwa, w tym dla przemysłu obronnego, administracji państwowej i samorządowej oraz wojskowych instytucji badawczych;

– prowadzenie badań naukowych samodzielnie lub z innymi podmiotami naukowymi w kraju, jak również świadczenie usług doradczych i analityczno-eksperymentalnych, co przekłada się na poszerzanie autonomii uczelni wojskowych, dające pole do działań interdyscyplinarnych;

– udział w konkursach, grantach, pracach badawczych i projektach organizowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwo Obrony Narodowej oraz inne instytucje;

– uczestniczenie w nowym modelu kształcenia doktorantów (szkoły doktorskie);

– polepszenie jakości rozpraw doktorskich (wprowadzenie trzeciego recenzenta, jawność dysertacji przed obroną);

– tworzenie nowych form kształcenia, szkolenia i doskonalenia zawodowego przeznaczonych dla żołnierzy zawodowych, wojsk obrony terytorialnej (terytorialnej służby wojskowej), kandydatów na żołnierzy zawodowych, osób ze środowiska cywilnego, w tym administracji rządowej i samorządowej oraz między innymi przedstawicieli biznesu [np.: studia Master of Business Administration (MBA), wyższe kursy obronne, kursy obronne, kursy zarządzania kryzysowego, kursy doskonalące rozwijające kompetencje przywódcze];

– systematyczne reagowanie w zakresie kreowania form kształcenia i szkolenia odpowiednich do potrzeb w dziedzinie bezpieczeństwa, obronności państwa oraz Sił Zbrojnych RP;

– uznawalność wykształcenia, posiadanych tytułów zawodowych oraz stopni naukowych;

– rozwój zawodowy i naukowy naukowych kadr oficerskich oraz cywilnych w uczelniach wojskowych;

21 Różnica polega na dodatkowych zajęciach wojskowych dla podchorążych, prowadzonych zgodnie z Decyzją nr 289/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 8 lipca 2014 r. w sprawie Standardu Kształcenia Wojskowego dla kandydatów na oficerów – Minimalne Wymagania Programowe, DzUrz MON z 2014 r., poz. 240.

– możliwość utworzenia nowatorskiej ścieżki kariery dla wybitnych dydaktyków oraz podniesienie rangi kariery dydaktycznej w uczelni (zwłaszcza w odniesieniu do doświadczonych oficerów z jednostek liniowych Sił Zbrojnych RP);

– możliwość kreowania własnych ścieżek kariery akademickiej przez uczelnie wojskowe;

– rozwój studiów dualnych i kształcenia praktycznego dla studentów;

– jednolita, dostosowana do standardów międzynarodowych klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych;

– rezygnacja z podejścia ilościowego publikacji (tzw. punktozy) na rzecz ich jakości;

– rzetelna ocena naukowa (ewaluacja) całej uczelni (nie jak dotychczas – wydziałów), ze świadomością i aktywnością wszystkich pracowników badawczych i naukowo-badawczych;

r) dodatkowe środki finansowe (obligacje) zapewnione przez MNiSW i dedykowane między innymi wojskowym szkołom wyższym na ich rozwój, podnoszenie poziomu jakości kształcenia oraz prowadzenie badań naukowych;

s) możliwość zrzeszania się uczelni i innych uprawnionych podmiotów w federacje;

t) zachowanie *status quo* w zakresie już obowiązujących nazw uczelni, bez względu na wynik uzyskanej kategorii naukowej w przyszłych ewaluacjach (nazwa akademii zgodnie z Ustawą 2.0 może być używana przez uczelnię, która w procesie ewaluacji uzyskała minimum kategorii B+);

u) łatwiejsze zarządzanie strumieniami finansowania w uczelniach oraz z punktu widzenia całego systemu wyższego szkolnictwa wojskowego (całością środków finansowych dla uczelni wojskowych w formie dotacji i subwencji, w tym na studentów cywilnych, kieruje minister obrony narodowej);

w) profesjonalizacja zarządzania uczelniami.

Zmiana umiejscowienia wyższego szkolnictwa wojskowego nie byłaby korzystna. Uczelnie wojskowe funkcjonujące od 2005 roku w systemie szkolnictwa wyższego dobrze odnalazły się w tej dualnej rzeczywistości. Z jednej strony podlegają przepisom dotyczącym wszystkich wyższych szkół w Polsce, z drugiej – prawidłom funkcjonowania resortu obrony narodowej, ponieważ są jednostkami wojskowymi i działają na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Istotne dla uczelni wojskowych jest ich otwarcie na rynek cywilny, pozwala bowiem dotrzeć do niedostępnych wcześniej pokładów, zdolności możliwych do wykorzystania przez resort obrony narodowej lub inne struktury przeznaczone do zapewnienia bezpieczeństwa państwa i jego obywateli. Ponadto ośrodki uniwersyteckie egzystują i rozwijają się wyłącznie w miejscach, gdzie naprawdę istnieje środowisko akademickie. Chodzi nie tylko o obecność studentów cywilnych, lecz także o uprawianie nauki w sposób interdyscyplinarny, nie branżowy. Ujmowanie kształcenia i nauki wyłącznie przez pryzmat funkcjonujących wcześniej tzw. nauk wojskowych nie rokuje dalszego rozwoju uczelni wojskowych i całego resortowego szkolnictwa wyższego. Koniecznością jest więc stałe rozszerzanie zakresu działań wojskowych placówek naukowych.

Z analizy zagadnienia wynika, że uczelnie wojskowe potrzebują autonomii w takim jak dotychczas rozumieniu, tzn. z jednej strony umożliwiającej ministrowi obrony narodowej sprawowanie nadzoru, a drugiej zaś zapewniającej swobodę finansową, rozwój oraz podnoszenie poziomu kształcenia i naukowo-technologicznego. Każda ze szkół może prowadzić aktywność naukowo-dydaktyczną i właściwie tylko od niej zależy, w jaki sposób zaistnieje

na rynku edukacyjnym i przyciągnięciu studentów czy doktorantów. Trudno nie dostrzec, że jakość rodzi się w konkurencji, nie zaś w introwersji i izolacji.

Warto zwrócić uwagę, że subwencje i dotacje przeznaczone na kształcenie studentów i doktorantów cywilnych w uczelniach wojskowych pochodzą ze środków przekazywanych przez Ministerstwo Finansów (wcześniej MNiSW) i nie są wliczane do puli środków przeznaczonych na finansowanie działalności obronnej, obecnie stanowiących 2% PKB. Oprócz niezaprzeczalnej możliwości rozwoju wyższych szkół wojskowych sytuacja otwarcia na rynek cywilny umożliwia utrzymywanie na właściwym poziomie potencjału naukowego i dydaktycznego, bez którego nie byłoby możliwości kształcenia przyszłych oficerów oraz prowadzenia badań. Obok uczelni wojskowych istotną rolę w systemie wyższego szkolnictwa wojskowego odgrywają organy decyzyjne, które kreują cele strategiczne i zadania oraz przeznaczenie i wykorzystanie ośrodków naukowych zgodnie z potrzebami oraz wyzwaniem społecznymi i gospodarczymi kraju. ■

Bibliografia

Ewaluacja jakości działalności naukowej – przewodnik, Warszawa 2019.

List intencyjny w sprawie utworzenia Federacji AMW i LAW – 20.05, Akademia Marynarki Wojennej [online], 20.05.2019, <https://www.amw.gdynia.pl/index.php/o-nas/fotoaktualnosci/item/2860-list-intencyjny-w-sprawie-utworzenia-federacji-amw-i-law-20-05/>.

Kozerawski D.S., *Wyższe szkolnictwo wojskowe w Polsce w latach 1947–1967*, Warszawa 2005.

Liberacki M., *Wybrane formacje mundurowe w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2018.

Miarzyński Z., Pakuła M., *Zarys historii wojskowych ośrodków kształcenia kadr łączności w latach 1919–2009*, Zegrze 2009.

Przewodnik po systemie szkolnictwa wyższego i nauki. Cz. 1, Warszawa 2019.

Rozporządzenie z dnia 22 lutego 2019 r. Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej, DzU z 2019 r., poz. 392.

Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, DzU z 1990 r., poz. 385 ze zm.

Ustawa z dnia 16 lutego 1960 r. o akademiach wojskowych, DzU z 1960 r., poz. 56.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, DzU: z 2018 r., poz. 1668, 2024, 2245; z 2019 r. poz. 276, 447, 534, 577, 730.

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, DzU z 2018 r. poz. 1459.

Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, DzU: z 2017 r., poz. 986 i 1475; z 2018 r., poz. 650.

Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym”, DzU z 2017 r., poz. 2183.

Ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. „Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”, DzU z 2018 r., poz. 1669.

Ustawa z dnia 31 marca 1965 r. o wyższym szkolnictwie wojskowym, DzU z 1965 r., poz. 102 ze zm.

Ustawa z dnia 5 listopada 1958 r. o szkołach wyższych, DzU z 1958 r., poz. 336.

Zarządzenie nr 123 Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 3 grudnia 2018 r. w sprawie powołania Zespołu Rektorskiego ds. federacji Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, Monitor Uniwersytetu Warszawskiego z 2018 r., poz. 316.

Analiza zintegrowana portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym

Opracowanie ma charakter koncepcyjny i dotyczy analizy zintegrowanej Portu Morskiego Ustka w kontekście jego wykorzystania w wymiarze obronnym. Przeanalizowano planowaną przebudowę portu. Zasadniczo jest ona ukierunkowana na zapewnienie funkcji rybackich i nie zawiera elementów planowania cywilnego, typowego dla krajów NATO. W rozważaniach nad aspektem obronnym portu wzięto pod uwagę rozwiązania, które mogłyby zwiększyć jego potencjał logistyczny właśnie w tym obszarze.

W opracowaniu wykorzystano analizę SWOT/TOWS, główny element analizy zintegrowanej, w celu wskazania pożądanej strategii rozwoju, umożliwiającej zwiększenie potencjału portu w Ustce w wymiarze obronnym.

SŁOWA KLUCZOWE

port morski, modernizacja, wymiar obronny, infrastruktura logistyczna, strategia rozwoju

Urzutowanie głównych portów polskiego wybrzeża, tj. portów Trójmiasta oraz portów w Szczecinie i Świnoujściu, a także skomunikowanie ich z lądową infrastrukturą transportową powodują, że ogniskuje się w nich cały strumień ładunków przepływających w lądowo-morskich łańcuchach dostaw, zarówno w tranzycie, jak i obśłudze kraju/regionu. Na tym obszarze znajdują się też główne bazy związków taktycznych sił morskich Marynarki Wojennej RP.

Dotychczas cały pas środkowego wybrzeża wraz z jego bezpośrednim zapleczem stanowił przestrzeń niedostatecznie wykorzystaną, niedoinwestowaną infrastrukturalnie, tym samym mało operatywną tak z perspektywy obronnej, jak i gospodarczej. Obszar ten z jednej strony powinien stanowić pomost między głównymi portami wschodniego i za-

kmdr por. rez. dr
BOHDAN
PAC

*Adiunkt Bałtyckiego
Ośrodka Logistyki
Stosowanej Wyższej
Szkoły Bankowej
w Gdańsku. Absolwent
Wydziału Mechaniczno-
Elektrycznego Akademii
Marynarki Wojennej,
CIN/GEM Saint Mandrier
(Francja) oraz
Politechniki Gdańskiej.
Pełnił służbę na
szczeblach: taktycznym
(jednostki pływające
Marynarki Wojennej RP),
operacyjnym
(JFC Brunssum/J4
i HQ ISAF/CJ 4) oraz
strategicznym
(Sztab Generalny
WP/ZPO – P3).
Autor wielu publikacji
poświęconych logistyce
wojskowej i cywilnej,
a także wojnie
informacyjnej.*

chodniego wybrzeża Polski, z drugiej zaś winien być dodatkowym zapleczem tych instalacji w wymiarze regionalnym, komplementarnym i zdolnym do przejścia w odpowiedniej perspektywie czasowej przynajmniej części ich zadań, jeżeli takie potrzeby będą wynikać z sytuacji polityczno-gospodarczej lub operacyjnej.

Celem opracowania jest przeprowadzenie analizy zintegrowanej portu w Ustce w kontekście jego wykorzystania w wymiarze obronnym, z uwzględnieniem potrzeb rodzimych sił morskich oraz planowania cywilnego, będącego częścią planowania obronnego w państwach NATO.

Rozwój i wykorzystanie portu w Ustce, zważywszy na bliskie sąsiedztwo Słupska, dają szansę na stworzenie rezerwowej instalacji portowej dla głównych portów polskiego wybrzeża, którą można określić jako koncepcję „trzeciego okna”¹. W razie konieczności instalacja taka mogłaby pełnić funkcje przeładunkowe oraz odgrywać rolę portu ratunkowego, a także serwisowego dla planowanych na Ławicy Słupskiej farm wiatrowych. Port Morski Ustka, wspierany przez potencjalny suchy port w Słupsku², może też, co ważne, stanowić istotny element rozszerzenia systemu bazowania sił morskich oraz przyjęcia sojusznicznych sił wzmocnienia w wypadku kryzysu lub konfliktu zbrojnego. Ustanowienie i budowa suchego portu w Słupsku na zapleczu portu morskiego, w rozmiarach zaspokajających potrzeby gospodarcze i obronne, mogłoby zwiększyć potencjał samego portu w Ustce, a także rozszerzyć jego możliwości logistyczne przez przeniesienie akcentów związanych z obsługą ładunków do tańszych instalacji lądowych, ulokowanych w bliskim sąsiedztwie modernizowanych dróg krajowych oraz przewidzianych do modernizacji linii kolejowych.

Problem badawczy, który należy rozwiązać w ramach niniejszego opracowania, został ujęty w następującym pytaniu: Jakie mocne i słabe strony badanej cywilnej instalacji portowej oraz jakie szanse i zagrożenia stwarzane przez jej bliższe i dalsze otoczenie decydują o kierunkach rozwoju tej instalacji, umożliwiającą jej wykorzystanie w wymiarze obronnym?

Hipoteza robocza, wymagająca udowodnienia, przyjęła następującą postać: Trafne i właściwe założenia modernizacyjne portów morskich, uwzględniające wymagania planowania cywilnego w NATO (Civil Emergency Planning), będą warunkowały zwiększanie skuteczności wykorzystania narodowych zasobów logistycznych na potrzeby obronności.

Osiągnięcie założonego celu, rozwiązanie problemu badawczego, a następnie udowodnienie hipotezy roboczej, wymagało wykonania następujących zadań badawczych: zaprezentowania aktualnego statusu portu morskiego w Ustce oraz planowanych zmian infrastrukturalnych na podstawie dostępnej literatury, przedstawienia metodyki oceny możliwości

1 O konieczności powstania nowego zespołu portów mówił minister gospodarki morskiej i żeglugi śródlądowej Marek Gróbarczyk na nadzwyczajnej sesji Rady Miasta w Kołobrzegu w marcu 2016 r., InfoShip [online], 11.03.2016, http://infoship.pl/powstanie-zespol-portow-kolobrzeg-darlowo_more_82547.html [dostęp: 10.07.2019]

2 Suchy port – instalacja logistyczna bez dostępu do morza (w odróżnieniu od portu morskiego), połączona z portem morskim lądowymi liniami komunikacyjnymi (transport drogowy/kolejowy). Preferowane jest położenie takiej instalacji w niewielkiej odległości od portu morskiego, aby ułatwić pełnienie funkcji przeładunkowo-składowej, transportowej oraz dystrybucyjnej portu morskiego. Przyczyną powstawania suchych portów jest niedostateczna przestrzeń w porcie morskim dla operacji magazynowych i innych procesów dystrybucyjnych, a także chęć obniżenia kosztów logistycznych oraz kierowany do i z portu ruch ładunków, który można skoncentrować poza terenami miejskimi. Vide: P. Frankowski, *Suchy port – konkurent czy sprzymierzeniec*, Namiary na Morze i Handel [online], 21.09.2017, <https://www.namiary.pl/2017/09/21> [dostęp: 10.07.2019].

wykorzystania portu w Ustce w wymiarze obronnym, przeprowadzenia analiz zgodnie z proponowaną metodyką oraz przedstawienia wniosków i rekomendacji.

Status portu w Ustce – przegląd literatury

W dostępnej literaturze przedmiotu brak jest opracowań dotyczących analizy zintegrowanej portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym. Istnieją natomiast liczne opracowania odnoszące się do potencjału logistycznego tego portu i jego rozwoju, głównie w zakresie funkcji rybackiej i turystycznej oraz ograniczonej funkcji handlowej. Najbardziej reprezentatywne są periodyki branżowe, między innymi „Polish Ports Handbook”, według którego port w Ustce jest instalacją rybacką i handlową, usytuowaną wzdłuż kanału portowego stanowiącego ujście rzeki Słupia. Położenie geograficzne portu: długość geograficzna – 16°51' E, szerokość geograficzna 54°34' N. Wejście do portu tworzą dwa pirsy, równoległe względem siebie, wychodzące w morze, o długości 330 i 420 m (rys. 1). Szerokość wejścia do portu wynosi 40 m, natomiast głębokość – maksymalnie do 6 m. Na torze wodnym w awanporcie utrzymywana jest głębokość 5,5 m. Do 2011 roku do portu mogły zawiązać jednostki o zanurzeniu do 4,5 m (przy średnim stanie wody). Istnieją ograniczenia przyjmowania i obsługi jednostek pływających dotyczące ich długości – około 60 m i szerokości – około 12 m³.

Zgodnie z informacjami Urzędu Morskiego w Słupsku głębokość eksploatacyjna portu została ograniczona do 4 m, co istotnie zmniejszyło jego możliwości pełnienia funkcji handlowej⁴. Według urzędowych danych statystycznych, port w Ustce składa się z awanportu i portu wewnętrznego o betonowym nabrzeżu o łącznej długości 2936 m. Długość nabrzeży nadających się do eksploatacji wynosi 2312 m. Teoretyczna długość nabrzeży przeładunkowych jest ograniczona do 815 m⁵.

Port w Ustce określa się jako port rybacko-przemysłowy, jego funkcja transportowa zaś, podobnie jak we wszystkich portach środkowego wybrzeża, jest wtórna wobec innych funkcji. Obroty towarowe w porcie w 2014 roku wyniosły 1730 t, natomiast w 2000 roku 26 700 t⁶. W porcie można prowadzić działalność przeładunkową (kruszywo, zboże, inne materiały sypkie lub pakowane w workach typu big-bag) w relacji bezpośredniej statek–samochód lub z możliwością składowania na terenie portu.

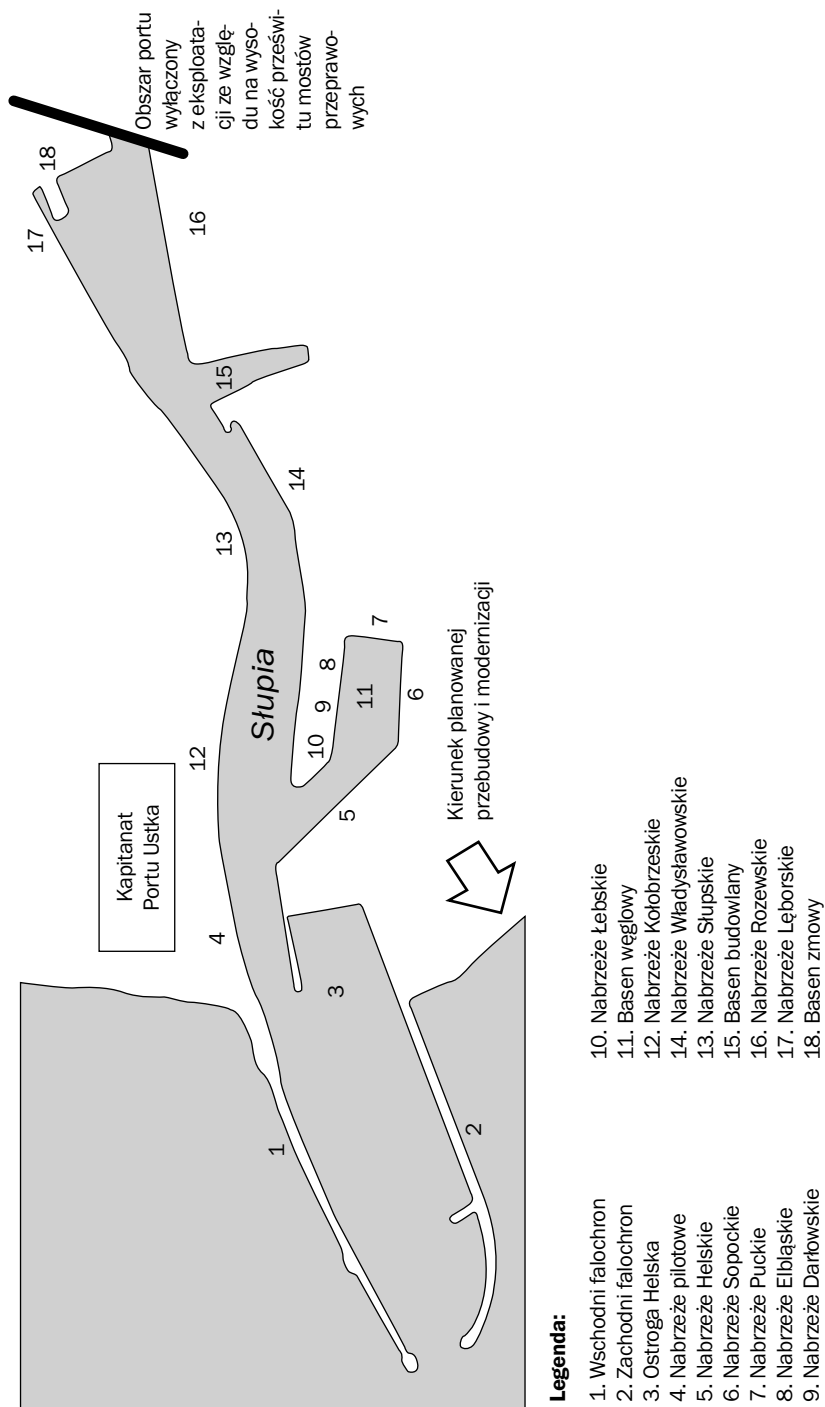
Badana instalacja wyróżnia się spośród innych polskich portów rybackich największą liczbą zarejestrowanych jednostek, którym jest zobowiązana zapewnić miejsca cumownicze. Ze względu na stan techniczny nabrzeży port nie wywiązuje się z tego obowiązku. Skutkuje to ograniczeniami pełnienia przezeń funkcji ustawowego portu schronienia w obrębie istniejących nabrzeży, szczególnie w warunkach sztormowych. Układ falochronów i ich obecny przekrój nie zabezpieczają wnętrza portu przed falowaniem w czasie sztormu, co okresowo

3 „Polish Ports Handbook”, Szczecin, Link 16, 2016, s. 223.

4 Urząd Morski w Słupsku, *Przetarg nieograniczony: Opracowanie dokumentacji przygotowawczej dla zadania pn. „Przebudowa wejścia do Portu Ustka”*, ZP 3510/I/30/18, zat. 4, Słupsk 2018, s. 2–3.

5 *Rocznik Statystyczny Gospodarki Morskiej*, GUS, Warszawa–Szczecin 2018, s. 95.

6 Vide: „Polish Ports Handbook”, op.cit., s. 224.



Rys. 1. Plan portu morskiego w Ustce – stan obecny eksploatowanej części portu
Opracowano na podstawie „Polish Ports Handbook” Link 16, 2016.

wyłącza z eksploatacji mniej więcej połowę długości nabrzeży, a także utrudnia jednostkom wejście do samego portu⁷.

Możliwości rozwoju portu morskiego w Ustce są rozpatrywane przez pryzmat funkcji wiodącej, którą jest rybołówstwo. Niemniej sytuacja polityczno-militarna oraz gospodarcza w basenie Morza Bałtyckiego skłania do rozpatrywania tej instalacji w dodatkowych kategoriach, jako: portu obsługującego budowę farm wiatrowych na Ławicy Słupskiej; portu serwisowego dla farm wiatrowych; pomocniczego portu przeładunkowego, komplementarnego w stosunku do instalacji portowych Trójmiasta (do wykorzystania, na przykład, w sytuacjach kryzysowych); portu ratunkowego (schronienia) również dla większych jednostek; rozszerzenia systemu bazowania dla sił morskich własnych i sojuszniczych, tj. pełnienia funkcji FLS (Forward Logistic Site – wysunięty rejon logistyczny)⁸ oraz NS (Naval Station – punkt bazowania); możliwości przyjęcia sił wzmocnienia NATO (jako SPOD)⁹ w celu ich dalszego przemieszczenia do strefy operacyjnej (działania RSOM)¹⁰; obsługi instalacji wojskowej USA w Redzikowie.

W 2015 roku w Urzędzie Miasta Ustka wykonano koncepcję przebudowy wejścia do portu oraz jego częściowej modernizacji. W 2018 roku podpisano umowę na dofinansowanie projektu pt. *Przebudowa wejścia do Portu Ustka*, na kwotę 188 897 941 zł, realizowanego w ramach Programu Operacyjnego „Rybnictwo i Morze”.

Zgodnie z planowanymi zmianami port po przebudowie powinien mieć następujące parametry techniczne:

- długość nowo wybudowanego falochronu od strony zachodniej – 800 m;
- maksymalna długość nabrzeży przeładunkowych zlokalizowanych na tym falochronie – 230 m, a nabrzeży cumowniczych – 250 m;
- maksymalna długość jednostek wchodzących – 150 m;
- maksymalne zanurzenie jednostek wchodzących i cumujących – 7 m (dla nowego awanportu i powstających nabrzeży);
- obrotnica zlokalizowana w awanporcie – o średnicy 200 m;
- minimalna nośność nabrzeży, obciążenie użytkowe – 40 kN/m²;
- nabrzeża uzbrojone w instalacje sanitarne, punkty poboru wody, sieć energetyczną i sieć teletechniczną;
- rezerwa terenu pod tory kolejowe (szerokość skrajni 4 m) na nabrzeżu przeładunkowym¹¹.

7 *Urząd Morski w Słupsku...*, op.cit., s. 2.

8 FLS – brzegowa jednostka logistyczna najdalej wysunięta w kierunku wielonarodowych sił morskich (MNMF), realizująca ostatni etap przerzutu zaopatrzenia, sprzętu, personelu itp. między ALSS (rozwinętym rejonem zabezpieczenia logistycznego) a siłami na morzu (stanowi też pierwszy rejon przerzutu między siłami na morzu a ALSS w kierunku przeciwnym), B. Pac, A. Gawlik, D. Rębiś, PDNO-07-A102, *Logistyka sił morskich w operacjach wielonarodowych*, Warszawa 2012, s. 17.

9 SPOD (Seaport of Debarkation) – morski port wyładowania. AAP-15. *NATO Glossary of Abbreviations Used in NATO Documents And Publications*, Bruksela, NATO 2010, s. S-18.

10 RSOM (Reception Staging Onward Movement) – przyjęcie, okresowe stacjonowanie oraz dalsze przemieszczenie sił, AAP-15. *NATO Glossary of Abbreviations Used in NATO...*, op.cit., s. R-12.

11 Dokładny schemat i zestawienie planowanych prac są zawarte w załączniku 4 dokumentu *Urząd Morski w Słupsku...*, op.cit.

Ponieważ przy nabrzeżach i falochronach głębokość jest zróżnicowana, powstanie akwatorium głębokowodne o głębokości technicznej 8,70 m oraz akwatorium istniejącego portu wewnętrzznego – płytkowodne, o głębokościach technicznych 5,50 m i mniejszych¹².

Biorąc pod uwagę aspekt obronny portu morskiego w Ustce (funkcje SPOD i FLS), według publikacji standaryzacyjnych NATO, byłoby wskazane, żeby po modernizacji instalacja miała możliwość przyjęcia i rozładunku jednostek transportowych o długości 210 m, szerokości do 40 m i zanurzeniu do 11 m, a także przyjęcia i obsługi okrętów wojennych klasy korweta oraz okrętów trałowo-minowych (minimalny zakres działania FLS)¹³. Planowane parametry pozwalają na okresowy postój takich jednostek wojennych. Należałoby również rozpatrzyć zagadnienie zdolności portu do okresowego przyjęcia i obsługi jednostek klasy niszczyciel/fregata (długość 175 m/zanurzenie 9,5 m)¹⁴.

Infrastruktura istniejącego w tym miejscu punktu manewrowego bazowania jest w dużym stopniu zdegradowana i nie zapewnia możliwości odtwarzania gotowości bojowej (np. bunkrowania paliwa na jednostkach – instalacje POL¹⁵). Dlatego w planach modernizacji należy uwzględnić zastosowanie odpowiednich rozwiązań, np. zamontowanie skrzyń żelbetowych w nabrzeżach pod zbiorniki paliwa wraz z gotowymi tunelami do położenia armatury i rurociągów.

Przedstawione informacje pozwalają na sformułowanie uwag dotyczących planowanej przebudowy/modernizacji portu pod kątem zdolności obronnych oraz pełnienia innych funkcji niż funkcja rybacka. Po pierwsze, niedostateczna głębokość techniczna. Wynosi ona 8,7 m i odbiega od wymaganych wartości zanurzenia jednostek, jakie mogą zawiązać do portu podczas wykonywania zadań o charakterze militarnym. Uwaga odnosi się także do jednostek typu offshore z przeznaczeniem do budowy farm wiatrowych na Bałtyku (proponowana głębokość techniczna powinna wynieść 12,5–13 m). Po drugie, kwestia analizy długości drogi hamowania w odniesieniu do największych jednostek wchodzących do portu. Wpływa ona na wymiary planowanych falochronów, co może – ale nie musi – decydować o kosztach inwestycji w zależności od rozwiązania technicznego przyjętego w projekcie. Po trzecie, niewystarczająca wielkość akwatorium portowego po przebudowie/modernizacji, mimo że od strony zachodniej obecnego wejścia do portu teren jest własnością skarbu państwa.

Metody badawcze zastosowane do oceny wykorzystania portu w wymiarze obronnym

Do przeprowadzenia badań zastosowano ośmiotabelaryczną analizę SWOT/TOWS z wyceną ważoną kryteriów, która w kompleksowej analizie strategicznej odgrywa rolę analizy zintegrowanej (podsumowującej), pozwalającej łącznie ująć wnioski dotyczące środowiska, w jakim funkcjonuje dany podmiot/organizacja, oraz wskazać na bezpośrednie i pośrednie związki czynników zewnętrznych i wewnętrznych.

12 *Urząd Morski w Słupsku...*, op.cit., s. 5.

13 B. Pac, A. Gawlik, D. Rebiś, *PDNO-07-A102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 70.

14 Vide: B. Pac B, A. Gawlik, D. Rebiś, *PDNO-07-A 102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 68.

15 POL (Petroleum, Oil, Lubricants) – paliwa, oleje i smary dla jednostek pływających marynarki wojennej, AAP-15. NATO *Glossary of Abbreviations Used in NATO...*, op.cit., s. P-10.

W trakcie analizy zdefiniowano zasadnicze szanse (Opportunities) oraz zagrożenia (Threats) pochodzące z otoczenia zewnętrznego, a także mocne (Strengths) i słabe (Weakness) strony badanego obiektu. W trakcie analizy SWOT wychodzi się od mocnych i słabych stron organizacji/podmiotu i następnie porównuje je parami z szansami i zagrożeniami. Analizę TOWS przeprowadza się w odwrotnej kolejności¹⁶.

W obszarze obronności analiza SWOT/TOWS umożliwia: zdefiniowanie istotności badanego podmiotu w warunkach funkcjonowania w okresie kryzysu i konfliktu zbrojnego; określenie mocnych i słabych stron badanego podmiotu pod kątem możliwości wykorzystania operacyjnego w planowanych działaniach, a także posiadania wybranych zdolności obronnych, np. zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony sił własnych, udziału w projekcji siły lub świadczenia zabezpieczenia logistycznego; zdefiniowanie zagrożeń i szans w wymienionych obszarach z odpowiednim wyprzedzeniem w celu podjęcia odpowiednich przedsięwzięć technologicznych, organizacyjnych, personalnych i innych, umożliwiających wykonanie planowanych operacji i działań.

W następnym etapie prac zdefiniowano poszczególne elementy składające się na mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia, a także określono ich istotność w postaci współczynników wagowych (tab. 1). Definiowane szanse ogniskują się wokół lokalizacji portu w Uście i jego zaplecza oraz skomunikowania z krajową siecią transportową, która potencjalnie stanowi znakomitą bazę do przyjęcia sił wzmocnienia (funkcja SPOD) i wsparcia wielonarodowych sił morskich (funkcja FLS). Należy wskazać też na bazę amerykańskich sił zbrojnych budowaną w pobliskim Redzikowie oraz jej potrzeby związane ze wsparciem i zabezpieczeniem logistycznym.

Sąsiedztwo bazy lotniczej w Darłowie daje perspektywicznie realne możliwości wsparcia śmigłowców operujących z lądu (Land-Based Helicopters – LBH), wykonujących zadania w ramach VOD¹⁷, oraz samolotów patrolowo-rozpoznawczych (Maritime Patrol Aircraft – MPA). Wskazana jest jednak modernizacja tej instalacji głównie ze względu na niewystarczającą długość pasów startowych. Powinna ona mieć parametry umożliwiające zabezpieczenie przez ITAL DET¹⁸ funkcjonowania powietrznego mostu transportowego na poziomie taktycznym.

Jeżeli chodzi o obszar zagrożeń, to w bieżących założeniach modernizacji/przebudowy portu nie uwzględniono ani potrzeb sił morskich, ani planowania cywilnego w NATO, co sprawia, że instalację trudno będzie wykorzystywać w pełni w wymiarze obronnym oraz rozszerzać inne funkcje portu morskiego.

16 B. Pac, *Identyfikacja strategii rozwoju Zespołu Portów Morskich Szczecin–Świnoujście w wymiarze zarządzania i obronności*, „Gospodarka Materialowa i Logistyka” 2017 nr 12, s. 854.

17 VOD DET (Vertical On-Board Delivery Detachment) – jednostka śmigłowców transportowych; element lotniczy dostarczający przesyłki PMC (Passengers, Mail, Cargo) do jednostek wielonarodowych sił morskich z wykorzystaniem śmigłowców. Operacje te mogą być przeprowadzane między ALSS/FLS a jednostkami wielonarodowych sił morskich (MNMF), między okrętami logistycznymi a jednostkami MNMF oraz między poszczególnymi jednostkami MNMF. B. Pac, A. Gawlik, D. Rębiś, *PDNO-07-A102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 13.

18 ITAL DET (Intra-theatre Airlift Detachment) – jednostka lotnictwa transportowego na teatrze; formacja taktycznego lotnictwa transportowego na teatrze działań złożona z samolotów odpowiadających standardowi samolotu C-130, przydzielonych załóg oraz personelu naziemnego i wyposażenia do obsługi naziemnej, operująca zwykle między ALSS a FLS. B. Pac, A. Gawlik, D. Rębiś, *PDNO-07-A102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 13.

Tabela 1. Zestawienie szans i zagrożeń oraz mocnych i słabych stron do analizy zintegrowanej portu w Ustce

Sym-bol	Szanse	Waga	Sym-bol	Mocne strony	Waga
01	Lokalizacja sprzyjająca przyjęciu sił wzmocnienia (funkcja SPOD + FLS)	0,1733	S1	Bezpośredni dostęp do akwenu Morza Bałtyckiego (szybkie wyjście na pełne morze i rozwinięcie sił)	0,1722
02	Możliwość pozyskania funduszy w ramach NSIP	0,0990	S2	PMB – możliwość rozśrodkowania sił okrętowych	0,1258
03	Położenie z dala od obwodu kaliningradzkiego	0,2229	S3	Komplementarność w stosunku do pozostałych instalacji systemu bazowania sił morskich	0,0909
04	Rozbudowa suchego portu w sąsiedztwie portu morskiego	0,1543	S4	CSMW i CPSP Wicko Morskie	0,0706
05	Bliskość trasy S6 i linii kolejowej Gdańsk–Szczecin	0,0734	S5	Dostępność terenu pod rozbudowę i modernizację portu	0,2561
06	Najkrótszy dystans od strony morza do powstającej bazy sił USA w Redzikowie	0,2049	S6	Dostęp do zaplecza portów Trójmiasta i Pomorza Zachodniego	0,0781
07	Sąsiedztwo bazy lotniczej Darłowo (obsługa LBH + MPA)	0,0722	S7	Uporządkowany status prawny terenu pod rozbudowę portu	0,2063
Sym-bol	Zagrożenia	Waga	Sym-bol	Słabe strony	Waga
T1	Tendencja do dalszego rozwoju bazy turystycznej w regionie	0,0476	W1	Brak instalacji do wykonywania zadań RSOM na potrzeby sił wzmocnienia	0,1147
T2	Bardzo niski poziom przewozów intermodalnych na kierunku morsko-lądowym	0,0869	W2	Niedostateczne parametry istniejącej infrastruktury i suprastruktury portowej	0,2133
T3	Niedostateczne parametry infrastruktury portowej w planowanej modernizacji	0,2591	W3	Brak instalacji do wykonywania zadań BDR/FMR i POL	0,1648
T4	Plan modernizacji ograniczony do funkcji portu rybackiego	0,2623	W4	Ograniczone możliwości bazowania i obsługi okrętów własnych i sojuszników	0,1505
T5	Wzrost zagrożenia ze strony Floty Bałtyckiej po uruchomieniu Nord Stream II	0,1628	W5	Operacje przeładunkowe ograniczone do ładunków masowych stałych (sypkich luzem)	0,0818
T 6	Słabe skomunikowanie istniejącego portu z zapleczem lądowym (Ustka–Ślupsk oraz Szczecin–Gdańsk)	0,1813	W6	Brak skutecznej osłony przeciwlotniczej i przeciwrakietowej	0,2749

Opracowanie własne autora

Spośród mocnych stron instalacji można wymienić: możliwość szybkiego wyjścia jednostek na pełne morze; istnienie, przynajmniej formalnie, punktu manewrowego bazowania Marynarki Wojennej RP; położenie obszarów przeznaczonych pod rozbudowę portu na terenie będącym własnością skarbu państwa (obszar wybrzeża położony w kierunku zachodnim od obecnego wejścia do portu); bliskość instalacji Centralnego Poligonu Sił Powietrznych (CPSP) Wicko Morskie oraz Centrum Szkolenia Marynarki Wojennej (CSMW) w Ustce, które można wykorzystać jako potencjalne stanowisko dowodzenia sił morskich na teatrze oraz do pewnych działań w ramach RSOM.

Słabe strony wynikają głównie z niedostatecznego stanu infrastruktury logistycznej w porcie i jego otoczeniu (m.in. brak instalacji POL, BDR¹⁹ i FMR²⁰), a także z braku skutecznych instalacji wojskowych oraz środków obrony przeciwrakietowej i przeciwlotniczej tej lokalizacji.

Istotność elementów zdefiniowanych w tabeli 1, w poszczególnych segmentach, ustalono za pomocą metody macierzy priorytetów²¹. Umożliwiła ona w usystematyzowany sposób ważenie kryteriów (tworzenie rankingu) oraz ocenę rozpatrywanych opcji z uwzględnieniem wszystkich przyjętych kryteriów.

Zależności między szansami i zagrożeniami a silnymi i słabymi stronami zostały określone od strony otoczenia (TOWS) i od strony badanej instalacji (SWOT) na podstawie badań relacji wyspecyfikowanych w tabeli 2.

Podstawą do ustalenia preferowanej strategii normatywnej działania były parametry wyliczone z uwzględnieniem wartości przyjętych w tabeli 3, takie jak: suma interakcji w danym obszarze (np. szans i mocnych stron), suma iloczynów i wag interakcji w danym obszarze (np. szans i mocnych stron), ranking jako uszeregowanie wymienionych iloczynów, suma interakcji w porównywanych obszarach (np. szanse i mocne strony), suma iloczynów wag i liczby interakcji w porównywanych obszarach (np. szanse i mocne strony)²².

Z wykorzystaniem wyszczególnionych parametrów tworzona jest macierz strategii normatywnych w obszarze obronności (rys. 2). Z analizy tej macierzy wynika, że z punktu widzenia potrzeb obronności można przyjąć kombinacje silnych i mocnych stron organizacji/podmiotu oraz szans i zagrożeń w postaci takich strategii działania jak:

– strategia aktywnego rozwoju organizacji/podmiotu – zminimalizowanie negatywnego wpływu otoczenia dzięki wykorzystaniu w jak największym stopniu mocnych stron organizacji/podmiotu;

19 BDR (Battle Damage Repair) – naprawy szkód poniesionych w walce; pilne i niezbędne naprawy lub remonty uzbrojenia i sprzętu wynikające z uszkodzeń zaistniałych w czasie działalności bojowej nieprzyjaciela lub awarii i niesprawności powstałych w wyniku eksploatacji okrętu. B. Pac, A. Gawlik, D. Rębiś, *PDNO-07-A102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 11.

20 FMR (Forward Maintenance and Repair) – wysunięte zabezpieczenie techniczne; wykonuje niezbędne i pilne remonty, naprawia uszkodzenia i usuwa awarie na jednostkach MNMF bezpośrednio na teatrze działań. B. Pac, A. Gawlik, D. Rębiś, *PDNO-07-A102, Logistyka sił morskich...*, op.cit., s. 17.

21 Vide: B. Starzyńska, A. Hamrol, M. Grabowska, *Poradnik menadżera jakości. Kompendium wiedzy o narzędziach jakości*, Poznań 2010, s. 112.

22 Vide: P. Daniluk, *Bezpieczeństwo i zarządzanie*, Warszawa 2015, s. 211.

Tabela 2. Zależności między szansami i zagrożeniami oraz mocnymi i słabymi stronami instalacji

Lp.	Analiza TOWS	Analiza SWOT
1	Czy zagrożenia osłabiają mocne strony instalacji?	Czy silne strony pozwalają wykorzystać istniejące szanse?
2	Czy szanse potęgują zdefiniowane mocne strony?	Czy słabe strony mogą zablokować wykorzystanie tych szans?
3	Czy zagrożenia potęgują słabe strony badanej instalacji?	Czy mocne strony pozwalają przezwyciężyć istniejące zagrożenia?
4	Czy szanse pozwalają przezwyciężyć zdefiniowane słabe strony?	Czy słabe strony potęgują oddziaływanie istniejących zagrożeń?

Opracowano na podstawie: L. Berliński, I. Pietrzak-Penc, *Inżynieria projektowania strategii przedsiębiorstwa*, Warszawa 2004.

Tabela 3. Przykładowe porównanie elementów podczas analizy SWOT/TOWS

Mocne strony Szanse							
	S1		Sn	Waga	Liczba interakcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
O1							
.....							
On							
Waga							
Liczba interakcji							
Iloczyn wag i interakcji							
Ranking							
Suma interakcji							
Suma iloczynów							

Opracowano na podstawie: J. Bendkowski, M. Kramarz, *Logistyka stosowana. Metody, techniki, analizy*, Gliwice 2006.

		OTOCZENIE BLIŻSZE I DALSZE	
PODMIOT/ ORGANIZACJA		ZAGROŻENIA	SZANSE
	MOCNE STRONY	AKTYWNY ROZWÓJ	DYNAMICZNY ROZWÓJ
	SŁABE STRONY	SELEKTYWNY ROZWÓJ	ZINTEGROWANY ROZWÓJ

Rys. 2. Macierz normatywnych strategii działania w obszarze obronności

Opracowano na podstawie: Raport MON, *Strategiczny Przegląd Obrony. Profesjonalne Siły Zbrojne RP w nowoczesnym państwie*, Warszawa 2011.

- strategia dynamicznego rozwoju organizacji/podmiotu – wykorzystanie efektu synergii wynikającego z relacji między mocnymi stronami organizacji/podmiotu a szansami generowanymi przez otoczenie;
- strategia zintegrowanego rozwoju organizacji/podmiotu – wyeliminowanie słabych stron oraz wzmocnienie mocnych stron organizacji/podmiotu dzięki maksymalnemu wykorzystaniu ich szans rozwoju;
- strategia selektywnego rozwoju organizacji/podmiotu – zminimalizowanie wpływu ograniczeń rozwoju wewnątrz organizacji/podmiotu oraz zagrożeń płynących z otoczenia²³.

Zestawienie wyników badań

Wyniki analiz zostały zawarte w tabelach 4 i 5 (analiza SWOT) oraz 6 i 7 (analiza TOWS). Do mocnych stron portu w Ustce, pozwalających na wykorzystanie szans, jakie stwarza otoczenie zewnętrzne, oraz na osłabienie zagrożeń, można zaliczyć: zasoby terenu pod rozbudowę i modernizację portu, bezpośrednie wyjście na pełne morze z portu Ustka oraz uprządkowany status własnościowy terenu pod rozbudowę (własność skarbu państwa).

Za słabe strony, ujemnie wpływające na wykorzystanie szans oraz potęgujące zagrożenia, trzeba uznać: brak skutecznej osłony w zakresie obrony przeciwrakietowej i przeciwlotniczej, niedostateczne parametry istniejącej infrastruktury i suprastruktury portowej, ograniczone możliwości bazowania i obsługi okrętów własnych oraz sojusznicznych, brak instalacji do wykonywania zadań RSOM na potrzeby sił wzmocnienia.

Analiza TOWS pozwoliła wskazać podstawowe szanse na zneutralizowanie zagrożeń, mianowicie: położenie poza bezpośrednim sąsiedztwem obwodu kaliningradzkiego, lokalizacja sprzyjająca przyjęciu sił wzmocnienia, najkrótsza odległość od strony morza do bazy sił zbrojnych USA w Redzikowie, możliwość rozbudowy suchego portu w rejonie Słupska.

Do zasadniczych zagrożeń neutralizujących silne strony portu w Ustce oraz wzmacniających jego strony słabe można zaliczyć: ograniczenie planowanych prac modernizacyjnych w porcie do funkcji rybackiej, niedostateczne parametry planowanej infrastruktury

23 Ibidem, s. 219–220.

Tabela 4. Wyniki analizy SWOT w odniesieniu do szans

Mocne strony	Szanse							Waga	Iloczyn interakcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
	01	02	03	04	05	06	07				
S1	1	1	1	1	1	1	0	0,1722	6	1,0332	2
S2	1	1	1	0	1	1	1	0,1258	6	0,7548	4
S3	1	1	1	1	1	1	1	0,0909	7	0,6363	5
S4	1	1	1	0	0	0	1	0,0706	4	0,2824	7
S5	1	1	1	1	1	0	0	0,2561	5	1,2805	1
S6	0	0	0	1	1	1	1	0,0781	4	0,3124	6
S7	1	1	1	0	0	1	0	0,2063	4	0,8252	3
Waga	0,1733	0,0990	0,2229	0,1543	0,0734	0,2049	0,0722		36	5,1248	
Iloczyn interakcji	6	6	6	4	5	5	4	36			
Iloczyn wagi i interakcji	1,0398	0,5940	1,3374	0,6172	0,3670	1,0245	0,2888	5,2687			
Ranking	2	5	1	4	6	3	7				
Suma interakcji	72										
Suma iloczynów	10,3935										

Szanse Słabe strony		01	02	03	04	05	06	07	Waga	Iloczyn inter- akcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
W1		1	0	1	0	1	1	0	0,1147	4	0,4588	3
W2		1	0	1	0	1	1	0	0,2133	4	0,8532	2
W3		1	0	1	0	0	0	0	0,1648	2	0,3296	6
W4		1	0	1	0	0	1	0	0,1505	3	0,4515	4
W5		1	0	1	1	1	1	0	0,0818	5	0,4090	5
W6		1	1	1	1	1	1	1	0,2749	7	1,9243	1
		0,1733	0,0990	0,2229	0,1543	0,0734	0,2049	0,0722		25	4,4264	
Iloczyn interakcji		6	1	6	2	4	5	1	25			
Iloczyn wagi i interakcji		1,0398	0,0990	1,3374	0,3086	0,2936	1,0245	0,0722	4,1751			
Ranking		2	6	1	4	5	3	7				
Suma interakcji		50										
Suma iloczynów		8,6015										

Opracowanie własne autora

Tabela 5. Wyniki analizy SWOT w odniesieniu do zagrożeń

Zagrożenia Mocne strony	T1	T2	T3	T4	T5	T6	Waga	Iloczyn inter- akcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	Waga	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
	0	1	1	0	1	0	0	0,1722	0,5166	2
	0	1	1	0	0	0	0	0,1258	0,2516	4
	0	0	0	1	1	0	0	0,0909	0,1818	5
	1	0	0	0	1	0	0	0,0706	0,1412	7
	1	1	0	0	1	1	1	0,2561	1,0244	1
	0	1	0	0	0	1	1	0,0781	0,1562	6
	1	0	0	0	1	0	0	0,2063	0,4126	3
Waga	0,0476	0,0869	0,2591	0,2623	0,1628	0,1813			17 2,6844	
Iloczyn interakcji	3	4	2	1	5	2		17		
Iloczyn wagi i interakcji	0,1428	0,3476	0,5182	0,2623	0,814	0,3626		2,4475		
Ranking	6	4	2	5	1	3				
Suma interakcji	34									
Suma iloczynów	5,5735									

Zagrożenia Słabe strony	T1	T2	T3	T4	T5	T6	Waga	Iloczyn inter- akcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
W1	1	1	1	0	1	1	0,1147	5	0,5735	5
W2	1	1	1	0	1	1	0,2133	5	1,0665	1
W3	0	0	1	1	1	0	0,4944	3	0,6592	4
W4	1	0	1	1	1	1	0,1505	5	0,7525	3
W5	1	1	1	1	0	1	0,0818	5	0,4090	6
W6	0	0	1	0	1	1	0,2749	3	0,8247	2
Waga	0,0476	0,0869	0,2591	0,2623	0,1628	0,1813		26	4,2854	
Iloczyn interakcji	4	3	6	3	5	5	26			
Iloczyn wagi i interakcji	0,1904	0,2707	1,5546	0,7869	0,8140	0,9065	4,5231			
Ranking	6	5	1	4	3	2				
Suma interakcji	52									
Suma iloczynów	8,8085									

Opracowanie własne autora

Tabela 6. Wyniki analizy TOWS w odniesieniu do mocnych stron

Mocne strony Szanse	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	Waga	Iloczyn interakcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
01	1	1	1	1	1	1	0	0,1733	6	1,0398	3
02	1	1	1	1	1	0	0	0,0990	5	0,4950	5
03	1	1	1	1	1	1	1	0,2229	7	1,5603	1
04	1	0	0	1	1	1	0	0,1543	4	0,6172	4
05	1	0	1	1	0	1	0	0,0734	4	0,2936	6
06	1	1	1	1	0	1	1	0,2049	6	1,2294	2
07	1	1	1	1	0	0	0	0,0722	4	0,2888	7
Waga	0,1722	0,1258	0,0909	0,0706	0,2561	0,0781	0,2063		36	5,5241	
Iloczyn interakcji	7	5	6	7	4	5	2	36			
Iloczyn wagi i interakcji	1,2054	0,6290	0,5940	0,4942	1,0244	0,3905	0,4126	4,7951			
Ranking	1	3	4	5	2	7	6				
Suma interakcji	72										
Suma iloczynów	10,3192										

Mocne strony Zagrożenia	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	Waga	Iloczyn inter- akcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
T1	0	1	1	1	1	0	0	0,0476	4	0,1904	5
T2	0	0	0	1	0	1	0	0,0869	2	0,1738	6
T3	1	1	1	1	1	1	0	0,2591	6	1,5546	2
T4	0	1	1	1	1	1	1	0,2623	6	1,5738	1
T5	1	1	1	1	0	1	0	0,1628	5	0,8140	4
T6	1	1	1	1	1	1	0	0,1813	6	1,0878	3
Waga	0,1722	0,1258	0,0909	0,0706	0,2561	0,0781	0,2063		29	5,3944	
Iloczyn interakcji	3	5	5	6	4	5	1	29			
Iloczyn wagi i interakcji	0,5166	0,6290	0,4545	0,4236	1,0244	0,3905	0,2063	3,6449			
Ranking	3	2	4	5	1	6	7				
Suma interakcji	58										
Suma Iloczynów	9,0393										

Opracowanie własne autora

Tabela 7. Wyniki analizy TOWS w odniesieniu do słabych stron

Szanse Stabe strony	W1	W2	W3	W4	W5	W 6	Waga	Iloczyn interakcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
01	1	1	0	0	1	0	0,1733	3	0,5199	2
02	1	0	1	1	0	0	0,0990	3	0,2970	5
03	1	1	0	0	0	1	0,2229	3	0,6687	1
04	1	0	1	0	1	0	0,1543	3	0,4629	3
05	1	0	0	0	1	0	0,0734	2	0,1468	6
06	1	0	0	0	0	1	0,2049	2	0,4098	4
07	1	0	0	1	0	0	0,0722	2	0,1444	7
Waga	0,1147	0,2133	0,1648	0,1505	0,0818	0,2749		18	2,6495	
Iloczyn interakcji	7	2	2	2	3	2	18			
Iloczyn wagi i interakcji	0,8029	0,4246	0,3296	0,3010	0,2454	0,5498	2,6533			
Ranking	1	3	4	5	6	2				
Suma interakcji	36									
Suma Iloczynów	5,3028									

Slabe strony Zagrozenia	W1	W2	W3	W4	W5	W6	Waga	Iloczyn interakcji	Iloczyn wagi i interakcji	Ranking
T1	1	1	1	1	1	0	0,0476	5	0,2380	6
T2	1	1	0	0	1	0	0,0869	3	0,2607	5
T3	1	1	1	1	1	0	0,2591	5	1,2955	2
T4	1	1	1	1	1	0	0,2623	5	1,3115	1
T5	1	1	1	1	0	1	0,1628	5	0,8140	3
T6	1	1	1	0	1	0	0,1813	4	0,7252	4
Waga	0,1147	0,2133	0,1648	0,1505	0,0818	0,2749		27	4,6449	
Iloczyn interakcji	6	6	5	4	5	1	27			
Iloczyn wagi i interakcji	0,6882	1,2798	0,8240	0,6020	0,4090	0,2749	4,0779			
Ranking	3	1	2	4	5	6				
Suma interakcji	54									
Suma Iloczynów	8,7228									

Opracowanie własne autora

	ZAGROŻENIA	SZANSE
MOCNE STRONY	SWOT Liczba interakcji – 34 Ważona suma interakcji – 5,5735 TOWS Liczba interakcji – 58 Ważona suma interakcji – 9,0393 TOWS/SWOT: liczba interakcji – 92 TOWS/SWOT: ważona suma interakcji – 14,6128	SWOT Liczba interakcji – 72 Ważona suma interakcji – 10,3935 TOWS Liczba interakcji – 72 Ważona suma interakcji – 10,3192 TOWS/SWOT: liczba interakcji – 144 TOWS/SWOT: ważona liczba interakcji – 20,7127
SŁABE STRONY	SWOT Liczba interakcji – 52 Ważona suma interakcji – 8,8085 TOWS Liczba interakcji – 54 Ważona suma interakcji – 8,7228 TOWS/SWOT: liczba interakcji – 106 TOWS/SWOT: ważona liczba interakcji – 17,5313	SWOT Liczba interakcji – 50 Ważona suma interakcji – 8,6015 TOWS Liczba interakcji – 36 Ważona suma interakcji – 5,3028 TOWS/SWOT: liczba interakcji – 86 TOWS/SWOT: ważona liczba interakcji – 13,9043

Rys. 3. Wyniki analizy SWOT/TOWS

Opracowanie własne autora

portowej, niewystarczający poziom drogowej i kolejowej infrastruktury transportowej, decydującej o dostępności portu od strony lądu. Trzeba liczyć się także z możliwością zwiększenia zagrożenia ze strony Floty Bałtyckiej w wypadku zrealizowania inwestycji Nord Stream II.

Na rysunku 3 zestawiono wyniki obliczeń. Wynika z nich, że dla portu w Ustce preferowaną strategią jest strategia dynamicznego rozwoju. Charakteryzuje się ona największą liczbą interakcji oraz największą ważoną sumą interakcji. Takie podejście umożliwia wykorzystanie efektu synergii wynikającego z relacji między silnymi stronami portu a szansami generowanymi przez jego otoczenie. Odpowiednia lokalizacja instalacji w połączeniu z jej cechami zdefiniowanymi jako mocne strony pokazuje, że jest to jedno z optymalnych miejsc do rozszerzenia systemu bazowania sił morskich.

Na podstawie analiz można przedstawić, w ramach proponowanej strategii, zespół zaleceń dotyczących rozwoju portu w Ustce w aspekcie militarnym (tabela 8).

Wnioski

Podsumowując, analiza zintegrowana portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym pozwala zdefiniować zakres zadań umożliwiających rozszerzenie systemu bazowania sił morskich oraz zabezpieczenia logistycznego wielonarodowych sił morskich NATO, a także przy-

Tabela 8. Zalecenia dotyczące rozwoju portu morskiego w Ustce w wymiarze obronnym, wynikające z analizy zintegrowanej

KIERUNKI POŻĄDANYCH DZIAŁAŃ			
SPOSOBY I ŚRODKI PRZEPROWADZENIA DZIAŁAŃ	WŁAŚCIWE UKIERUNKOWANIE I INTENSYFIKACJA DOTYCHCZASOWYCH DZIAŁAŃ	DZIAŁANIA W OTOCZENIU INSTALACJI	DZIAŁANIA W WYMIARZE LOKALNYM
	Przyspieszenie modernizacji drogi ekspresowej S6 oraz drogi ekspresowej S11	Podjęcie decyzji o budowie suchego portu w rejonie miasta Słupsk w celu przejścia i rozwinięcia funkcji składowej i dystrybucyjnej portu morskiego w Ustce	Przygotowanie infrastruktury CSMW i CPSP Wicko Morskie do wykonania części zadań RSOM w wypadku kryzysu i konfliktu zbrojnego
	Rozpoczęcie i szybkie przeprowadzenie modernizacji linii kolejowej Gdańsk-Szczecin (cel: zwiększenie potencjału przewozów intermodalnych)	Umieszczenie przedsięwzięcia w planie inwestycyjnym w nadchodzącej perspektywie budżetowej Unii Europejskiej	Zwiększenie zdolności w zakresie operacji POL z wykorzystaniem instalacji stałych lub mobilnych
	Rozszerzenie funkcji portu morskiego w Ustce w ramach planowanej modernizacji o funkcję przeładunkową, transportową oraz produkcyjną	Pozyskanie środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na realizację inwestycji	Przygotowanie infrastruktury portowej pod kątem wykonywania zadań w ramach FLS i FMR
	Zwiększenie obszaru (akwatorium i terytorium) przeznaczonego pod rozbudowę i modernizację portu – weryfikacja i aktualizacja dotychczasowej koncepcji	Przegląd infrastruktury bazy lotniczej w Darłowie – określenie i wykonanie zakresu prac modernizacyjnych umożliwiających działanie LBH, PMA i ITAL	Włączenie portu morskiego w Ustce do systemu osłony przeciwrakietowej i przeciwlotniczej bazy w Redzikowie
	Zaangażowanie finansowe MON w przeprowadzenie modernizacji i rozbudowy portu morskiego w Ustce	Wykonanie planowanej modernizacji trasy Ustka-Słupsk (droga krajowa 21) – obsługa przewozów ładunków w zintegrowanych jednostkach ładunkowych	Realizacja inwestycji infrastrukturalnych w porcie umożliwiających obsługę jednostek ro-ro ewentualnie lo-lo
	Aktywna polityka zagraniczna ukierunkowana na zablokowanie/opóźnienie rozbudowy instalacji Nord Stream II	Modernizacja linii kolejowej nr 405 na odcinku Ustka-Słupsk	Zwiększenie głębokości technicznej nowego awanportu i nowych basenów do głębokości technicznej 12-13 m
	Prowadzenie odpowiedniej akcji promocyjnej w regionie i na terenie całego kraju dotyczącej realizacji przedmiotowej inwestycji	Pozyskanie dodatkowych środków z NSIP (NATO Security Investment Program) na modernizację portu w Ustce i bazy lotniczej w Darłowie	Budowa kolejowego terminala towarowo-pasażerskiego (m.in. obsługa przewozów intermodalnych)
	Zwiększenie głębokości technicznej toru podejściowego do portu w Ustce do 12-13 m		Przywrócenie i utrzymanie głębokości technicznej wynoszącej przynajmniej 6 m w istniejącym awanporcie oraz w kanałach i basenach portu wewnętrznych

Opracowanie własne autora

jęcie sojuszniczych sił wzmocnienia. Oznacza to możliwość nie tylko zaspokojenia potrzeb rodzimych sił zbrojnych (zwłaszcza komponentu morskiego) w obszarze operacji artykułu 5 traktatu waszyngtońskiego oraz prowadzenia ewentualnych operacji kryzysowych, lecz także spełnienia wymagań planowania cywilnego w państwach NATO. Realizacja proponowanych rozwiązań powiększy też możliwości omawianej instalacji logistycznej w wymiarze gospodarczym w pożądanym zakresie, komplementarnym również w odniesieniu do zadań obronnych.

Aktywizacja portu w Uście w szerszym wymiarze niż przewidziany w dotychczasowej koncepcji modernizacyjnej może zwiększyć możliwości portu w ramach funkcji przeładunkowo-składowej (obsługa ładunków, zwłaszcza w łańcuchach intermodalnych), transportowej (obsługa środków transportu morskiego i lądowego), dystrybucyjnej (dzięki potencjalnemu suchemu portowi w Słupsku) oraz przemysłowej (zabezpieczenie budowy i serwisu farm wiatrowych na Ławicy Słupskiej). Dlatego planowaną przebudowę/modernizację portu w Uście należałoby dostosować do maksymalnego zakresu funkcji, jakie badana instalacja mogłaby pełnić ze względu na swoją lokalizację.

Tego typu inwestycja integruje politycznie i gospodarczo region z resztą kraju (należy pamiętać o deindustrializacji, jaka nastąpiła w województwach zachodnich po 1989 roku, co nie wpłynęło pozytywnie na stopień tej integracji). Ponadto może stanowić przesłankę do dalszego rozwoju koncepcji „trzeciego okna” dzięki modernizacji portu morskiego w Kołobrzegu i budowie suchego portu w rejonie Koszalina.

Na uwagę zasługuje planowana i przeprowadzana modernizacja infrastruktury transportu lądowego. Zmodernizowane drogi S6 (między S3 i A1), S11 (biegnąca od Kołobrzegu na południe kraju) oraz droga krajowa 21 (Ustka–Miastko), a także zmodernizowane linie kolejowe między Gdańskiem i Szczecinem wraz z linią kolejową 405 (Ustka–Słupsk), łączące się z liniami transportu kombinowanego i intermodalnego CE59 i CE65, zapewnią dostępność portu od strony lądu w zadowalającym stopniu. Nie bez znaczenia jest skomunikowanie bazy amerykańskich sił zbrojnych w Redzikowie z portem morskim w Uście. Jest to istotne zwłaszcza w kontekście możliwości powadzenia działań hybrydowych, poniżej progu wojny oraz otwartego konfliktu ze strony potencjalnego przeciwnika. Tym bardziej, jeśli uwzględni się mało satysfakcjonujące położenie portów Trójmiasta i bazy morskiej w Gdyni względem instalacji wojskowych obwodu kaliningradzkiego oraz znaczne oddalenie portów morskich w Szczecinie i Świnoujściu od Redzikowa. Obecne założenia przebudowy/modernizacji portu Ustka w wymiarze funkcji rybackiej i turystycznej (żeglarskiej) nie gwarantują jednak wykorzystania wskazanych możliwości. Dlatego z punktu widzenia obronności państwa oraz istoty planowania cywilnego w NATO wskazana byłaby ich weryfikacja.

Realizacja omówionych i sugerowanych inwestycji stanowiłaby istotne uzupełnienie systemu infrastruktury lądowo-morskich łańcuchów dostaw na wybrzeżu zarówno w wymiarze obronnym, jak i gospodarczym. ■

Bibliografia

AAP-6 NATO, *Glossary of Terms and Definitions (English and French)*, Bruksela, NATO 2012.

AAP-15 NATO *Glossary of Abbreviations Used in NATO Documents and Publications*, Bruksela, NATO 2010.

AJP 4.13, *Allied Joint Reception, Staging & Onward Movement*, Bruksela, NATO 2005.

- ALP 1 E Navy, *Procedures for Logistic Support between NATO Navies and Naval Port Information*, Bruksela, NATO 2010.
- Bentkowski J., Kramarz M., *Logistyka stosowana. Metody, techniki, analizy*, Gliwice 2006.
- Berliński L., Pietrzak-Penc I., *Inżynieria projektowania strategii przedsiębiorstwa*, Warszawa 2004.
- Daniluk P., *Bezpieczeństwo i zarządzanie*. Warszawa 2015.
- NATO Logistics Handbook*, Bruksela 1997.
- Pac B., Gawlik A., Rębiś D., *PDNO – 07 – A 102, Logistyka sił morskich w operacjach wielonarodowych*, Warszawa 2012.
- Pac B., *Identyfikacja strategii rozwoju Zespołu Portów Morskich Szczecin – Świnoujście w wymiarze zarządzania i obronności*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka” 2017 nr 12.
- Pac B., *Wykorzystanie metod zarządzania i logistyki stosowanej do oceny interoperacyjności logistycznej w działaniach wielonarodowych na kierunku morskim*, Warszawa 2018.
- „Polish Ports Handbook”, Szczecin 2016.
- Raport MON, *Strategiczny Przegląd Obrony. Profesjonalne Siły Zbrojne RP w nowoczesnym państwie*, Warszawa 2011.
- Rocznik Statystyczny Gospodarki Morskiej*, Warszawa – Szczecin, Link 16, 2018.
- Stabryła A., *Zarządzanie projektami ekonomicznymi i organizacyjnymi*, Warszawa 2006.
- Starzyńska B., Hamrol A., Grabowska M., *Poradnik menadżera jakości. Kompendium wiedzy o narzędziach jakości*, Poznań 2010.
- Urząd Morski w Słupsku: *Przetarg nieograniczony: Opracowanie dokumentacji przygotowawczej dla zadania pn. „Przebudowa wejścia do Portu Ustka”*, ZP 3510/I/30/18, zał. 4, Słupsk 2018.

Security and Defense

Arkadiusz Czwolek, PhD

Determinants of Military Cooperation Between Belarus and Russia After 2014

The author discusses the scale and scope of military cooperation between Russia and Belarus after 2014. He analyses the changes that have occurred in this area after the Russian intervention in Ukraine. He presents the legal and treaty basis of the Russian-Belarusian cooperation, as well as the main points of contention in bilateral relations.

In recent years, the differences in the international policies of both countries have widened. Russia expects its closest ally to support it in its conflict with the North Atlantic Alliance and to unequivocally recognize the legitimacy of the Russian intervention in Ukraine. Russian efforts to deepen integration with Belarus, including the military sphere, have been intense, especially in recent months.

The author also draws attention to the cooperation in the field of the armaments industry of both countries, as well as joint military exercises and the process of training Belarusian soldiers at Russian military universities.

Piotr Lewandowski, PhD

Geopolitical Large-Space Ideas as Soft Power. Case Analysis of the Republic of Poland

The article treats the geopolitical ideas of large spaces as collective images referring to the geopolitical culture of the nation. Large-space ideas are usually presented as ideas of conquest, ideas relating to the change of state borders. This situation has changed with globalization and networking of international relations. The text presents the large-space ideas of the Republic of Poland of modern times as a soft power and the possibility of using its eventual revitalization in contemporary international relations.

Col (Res) Lech Drab, PhD in Eng.

The Role of Defense Diplomacy in Ensuring International Security

Contemporary surveys on diplomacy are characterized by the complexity of the definitional approaches and the width of the analytical field. Polish researcher Beata Surmacz aptly notices that the concept of “diplomacy” in public discourse is generally understood in an intuitive way, while the attempt to analytical conceptualization shows its complexity. The matter is further complicated by the modern so-called paradigmatic debates in the science of international relations. Generally speaking, they relate to an extended circle of these relations and the scope of their subjectivity, understood primarily as awareness of their own interests, the ability to act on behalf of their collectivity and the effects of this action on scale in relations with other international entities. Within this process, these changes must also affect diplomacy as a tool of (foreign) policy of states and related its instruments developed – with specific consequences – by other “international players.”

One of the main specialized instruments of foreign state policy (concerning international military relations) is defense diplomacy, which has a permanent place in the system of national security and international cooperation.

Art of War

Col Dariusz Rewak; LtCol Norbert Świętochowski, PhD in Eng.

Reconnaissance for Joint Fires

Mobility and flexibility of the armed forces, including field artillery, and in particular the speed of response to changes on the battlefield have become a key condition for effective combat operations. In the face of the huge amount of information flowing in, the winner is the one who will use it faster in his own favor. The article presents a military dimension of information advantage and its impact on the effectiveness of joint fires. Requirements for the reconnaissance system of the Polish Armed Forces for the needs of joint fires and joint fire support were determined, especially for field artillery. The possibilities and directions of further development of the Polish Armed Forces reconnaissance system and ways of its integration with the fire systems were also indicated.

In conclusion, the authors point to the need for a broad debate with the participation of academic community, the arms industry and the representatives of all branches of the armed forces on a new reconnaissance model for joint fire support, operational and joint fires.

Practice and Experience in the Armed Forces Use

Col Piotr Dela, PhD in Eng.

Propaganda in Ukrainian Conflict. Case Study

The paper presents the most important element of the information warfare conducted in the conflict on the territory of Ukraine in the years 2014–2015. Theoretical foundations of the use of information as a combat tool, the most important areas of information fight with elements such as propaganda and its meaning in the modern world are presented. The author also drew attention to the importance of cyberspace as a perfect environment for spreading false information (black propaganda).

LtCol Wojciech Mendel, PhD

Training on the Rules of Engagement as the Way to Eliminate Nangar Khel Syndrome

The author analyses the phenomenon of the refusal to use military force by soldiers during military operations due to the fear of legal consequences. The poor quality training on the Rules of Engagement has been identified as a source of this problem. As a remedy it has been recommended that all soldiers should be made aware of, and have training in, their self-defense rights.

Education

Lt Marcin Liberacki, PhD in Eng.

Selected Aspects of Functioning of Military Higher Education Schools in the Light of the Constitution for Science Regulations. Part One

On October 1, 2018, the Law on Higher Education and Science was implemented. It is a great challenge for academic circles and for bodies whose activity is related to science and higher education. The issues raised in the publication were inspired by desire to refer to the functioning of higher military education as a certain system and opportunities and opportunities provided by the provisions of Act 2.0, especially in the field of federation of authorized scientific entities. The article does not analyze the functioning of the entire system of higher military education due to the broadness of issues related to this area. Nevertheless, it will focus on the most important problems that in the author's opinion should be the subject of special reflection in the undertaken activities. The first issue relates to the functioning of military universities in the system of science and higher education, the second, to maintaining the appropriate category in the light of the upcoming scientific evaluation.

Technology and Logistics

LtCdr (Res) Bohdan Pac, PhD

Integrated Analysis of Ustka Seaport Use in Defense Aspect

The conceptual approach which concerns the integrated analysis of Ustka seaport use in the aspect of defense has been presented in the paper. Studying the problem, the current reconstruction and modernization plans have been taken into account. In general, the plans are oriented to fishing activity development. Looking at the defense aspect of the installation under research, the possible solutions that increase the logistic capabilities of seaport within the required areas have been considered. The SWOT/TOWS analysis have been used in the research process to identify the appropriate strategy which is going to enable the capability development of the port in Ustka for defense needs.

Wskazówki redakcyjno-techniczne dotyczące przygotowania prac do opublikowania w „Kwartalniku Bellona”

Redakcja przyjmuje oryginalne artykuły naukowe, artykuły przeglądowe, artykuły i komunikaty badawcze, artykuły recenzyjne w języku angielskim i polskim (lub innym języku autora korespondencyjnego). Redakcja zastrzega sobie możliwość tłumaczenia wybranych artykułu na język angielski.

1. Przygotowanie tekstu

Edytor MS Word, czcionka Times New Roman 12 pkt (przypisy – 10 pkt), odstęp między wierszami – 1,5, marginesy normalne (górny, dolny, lewy, prawy – 2,5 cm). Objętość artykułu – 20 000–30 000 znaków. Artykuł powinien zawierać streszczenie w języku polskim i angielskim (maksymalnie 1200 znaków) oraz pięć słów kluczowych.

Do pracy należy dołączyć:

- pismo, w którym autor zwraca się do redakcji o wydrukowanie artykułu w czasopiśmie (jest to formalna zgoda autora na publikację pracy), podaje swój dokładny adres, zatrudnienie, numer telefonu, adres e-mailowy oraz składa podpis z podaniem tytułu naukowego i stanowiska;
- pisemne oświadczenie, że artykuł dotychczas nie był ogłoszony drukiem i nie został złożony w innej redakcji. W przypadku wykorzystywania rysunków wcześniej opublikowanych lub pochodzących od innych autorów należy dołączyć pisemną zgodę autorów i wydawnictwa na ich wykorzystanie.

Wojskowy Instytut Wydawniczy zastrzega sobie prawo do dokonywania poprawek, skracania lub uzupełniania artykułów bez naruszenia zasadniczych myśli autora, do wprowadzania własnych tytułów oraz zamieszczania publikacji, w języku polskim i angielskim, na stronie internetowej www.kwartalnikbellona.pl

2. Struktura artykułu

Każdy składany manuskrypt, z wyjątkiem recenzji i dyskusji naukowych, powinien być przygotowa-

ny w międzynarodowym standardzie naukowym, w schemacie AIMRaD (Abstract, Introduction, Materials and Methods, Results, and Discussion):

- wstęp – przedstawiający cele i przyczyny powstania artykułu oraz znaczenie tematu, który podejmuje;

- przegląd literatury – przedstawiający dotychczasowy dorobek nauki w zakresie badania danego zagadnienia. W przypadku artykułów innowacyjnych dopuszczalne jest stwierdzenie o braku literatury dotyczącej omawianego tematu;

- metodologia – opis metod badawczych stosowanych przez autora oraz źródeł danych i informacji wykorzystanych w czasie tworzenia manuskryptu wraz z uzasadnieniem;

- wyniki i dyskusja – opis najważniejszych wyników oraz ich interpretacja, także na tle istniejącej literatury. Dopuszczalne jest przedstawienie wyników i dyskusji w osobnych sekcjach;

- wnioski – przedstawienie najważniejszych wniosków i rekomendacji autora dotyczących badanego zagadnienia. Ta sekcja powinna stanowić samodzielny tekst, pozwalający na zrozumienie zagadnienia bez konieczności lektury reszty artykułu;
- bibliografia.

Abstrakt i strona tytułowa są wprowadzane osobno przez system składania artykułów dostępny w zakładce. Abstrakt i słowa kluczowe powinny być napisane w języku angielskim oraz polskim (i/lub języku narodowym autora korespondencyjnego).

3. Sporządzanie przypisów

- poszczególne elementy opisu oddzielamy przecinkami;

- nazwę autora podajemy w formie: inicjał imienia z kropką (w wypadku kilku inicjałów imion zapisujemy je bez spacji, np. D.M.), spacja, nazwisko. Pomijamy tytuły naukowe i zawodowe. Jeśli autorów jest dwóch lub trzech, podajemy ich nazwiska, oddzielając je przecinkami. Jeśli autorów jest wię-

cej niż trzech, to podajemy nazwisko pierwszego i zamieszczamy dopisek et al. (*et alli* – i inni);

– tytuł pracy zapisujemy kursywą;

– stosujemy skróty łacińskie: *op.cit.* (dzieło cytowane), *vide* (zobacz), *ibidem* (tamże), *idem* (tenże), *eadem* (taż), *eidem* (ci sami), *passim* (w różnych miejscach);

– oznaczamy brak: roku wydania – [s.a.] – *sine anno*, miejsca wydania – [s.l.] – *sine loco*, miejsca i roku wydania – [s.a.e.l.] – *sine anno et loco*.

Przykłady:

K. Ficoń, *Międzynarodowe standardy zarządzania ryzykiem*, „Kwartalnik Bellona” 2013 nr 3, s. 31–50.

Idem, *Ryzyko etapowe w zarządzaniu kryzysowym*, „Kwartalnik Bellona” 2015 nr 1, s. 11–30.

B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010, s. 12.

Ibidem, s. 16.

A. Polak, *Bibliografia teorii sztuki wojennej w latach 1945–1989*, Warszawa 2009, s. 119.

B. Balcerowicz, *Siły zbrojne...*, *op.cit.*, s. 13.

Źródła do dziejów powstań śląskich, t. 1. *Październik 1918–styczeń 1920*, cz. I, H. Zieliński (oprac.), Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 178.

E. de Amicis, *Serce. Książka dla chłopców*, tłum.

M. Konopnicka, Warszawa [s.a.], s. 36.

Opis wydawnictw zwartych

– podajemy kolejno: inicjał(y) imienia (imion), nazwisko, tytuł zapisany kursywą (przy tłumaczeniach podajemy nazwisko tłumacza poprzedzone skrótem tłum.), miejsce i rok wydania, numer strony, np.:

R.A. Heinlein, *Kawaleria kosmosu*, Warszawa 1994, s. 54.

Opis wydawnictwa zbiorowego

podajemy: tytuł publikacji, inicjał(y) imienia (imion) i nazwisko redaktora z oznaczeniem: red. w nawiasie, miejsce i rok wydania, stronę, np.:

Ekonomia a wojna. Studia i szkice, M. Franz (red.), Toruń 2011, s. 9.

Opis artykułu w wydawnictwie zbiorowym

podajemy: inicjał(y) imienia (imion) i nazwisko autora, tytuł zapisany pismem pochyłym, przyimek w z dwukropkiem, tytuł wydawnictwa zapisany pismem pochyłym, inicjał imienia i nazwisko redaktora, skrót red. w nawiasie, miejsce i rok wydania, stronę, np.:

I. Clark, *Globalizacja i ład pozimnowojenny*, w: *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, J. Baylis, S. Smith (red.), Kraków 2008, s. 912–913.

Opis czasopism i gazet

podajemy: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł zapisany pismem pochyłym, nazwę czasopisma w cudzysłowie (polski cudzysłów ma postać: „...”), bezpośrednio po niej (bez rozdzielania przecinkiem) rok wydania, tom, zeszyt lub numer i stronę. W wypadku gazet codziennych podajemy nazwę gazety w cudzysłowie i dalej, bez przecinka, dzień, miesiąc i rok wydania, np.:

W.S. Lind, *Understanding the fourth generation war*, „Military Review” 2004 No. 10, s. 12–16.

Ł. Kamieński, *Nieuświadomiona percepcja, czyli neurobiologia na usługach amerykańskiej armii*, „Kwartalnik Bellona” 2014 nr 3, s. 196–206.

A. Słojewska, *Dwa tygodnie na porozumienie z Grecją*, „Rzeczpospolita” 15.05.2015.

Opis dokumentów elektronicznych

podajemy: inicjał(y) imienia (imion) i nazwisko autora, tytuł zapisany pismem pochyłym, w nawiasie prostokątnym typ nośnika i wersję, następnie miejsce i rok wydania. W przypadku dokumentów na stronach WWW podajemy adres sieciowy oraz datę dostępu w nawiasie kwadratowym, np.:

W. Kopaliński, *Wielki multimedialny słownik Władysława Kopalińskiego* [CD-ROM, wersja 1.00.00], Warszawa 2000.

L. Sly, *Al-Qaeda force captures Fallujah amid rise in violence in Iraq*, „The Washington Post” [online], 3.01.2014, <http://www.washingtonpost.com/world/al-qaeda-force-captures-fallujah-amid->

rise-in-violence-in-iraq/2014/01/03/8abaeb2a-74aa-11e3-8def-a33011492df2_story.html [dostęp: 9.01.2015].

Cytowanie archiwaliów

podajemy: nazwę instytucji przechowującej dany dokument, jej skrót lub akronim z określeniem siedziby (miejscowości), nazwę jednostki archiwalnej (zespołu akt) lub tematykę opisywanej jednostki, sygnaturę lub inne oznaczenie identyfikacji dokumentu, liczbę i numer strony (karty), np.:

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie (dalej: CAW), Oddział II SGWP, sygn. I.303.4.5755, Sprawozdanie Małskiego z akcji „Łom”, k. 8–9.

4. Tabele, rysunki i fotografie

– materiał graficzny (fotografie, mapy) należy dostarczać jako osobne pliki, zapisane w formacie JPG lub TIF (w rozdzielczości nie mniejszej niż 300 dpi). Warunkiem umieszczenia ich w wydaniu jest posiadanie przez autora artykułu zgody na ich wykorzystanie (dotyczy to również materiałów ze stron internetowych; nie wystarczy podanie daty dostępu). W danym artykule rysunki i fotografie powinny mieć numerację ciągłą;

– określenie „Tabela” z numerem zapisanym liczbą arabską i tytułem umieszczamy nad tabelą. Pod tabelą należy wskazać źródło;

– przypisy do tabeli zamieszczamy pod tabelą (nie w tekście głównym). Jako odsyłacze używamy gwiazdek, a w przypadku większej liczby odsyłaczy – małych liter;

– określenie „Rys.” umieszczamy pod rysunkiem. Każdy rysunek powinien mieć numer i tytuł. Pod rysunkiem podajemy źródło;

– rysunki powinny być przygotowane w pliku edytowalnym w formacie AI, EPS lub PDF.

5. Bibliografia

W bibliografii obowiązuje układ alfabetyczny według nazwiska autora. Dopuszcza się podział

bibliografii na: źródła/archiwalia, monografie, artykuły, artykuły elektroniczne, jednak nie jest to wymagane. Podajemy: nazwisko autora, inicjał(y) imienia, tytuł, miejsce wydania, rok wydania.

Balcerowicz B., *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu, wojny*, Warszawa 2010.

6. Kontrola jakości

Wszystkie artykuły składane do „Kwartalnika Bellona” przechodzą procedurę recenzencką *double blind peer-review*. W związku z tym prosimy o składanie artykułów pozbawionych cech pozwalających na identyfikację autora.

7. Standardy etyczne

Redakcja „Kwartalnika Bellona” stosuje zasady etyki publikacyjnej zgodne z wytycznymi Komitetu do spraw Etyki Publikacyjnej COPE (Committee on Publication Ethics).

Link: <https://publicationethics.org/>.

8. Opłaty za publikację

Redakcja nie pobiera opłat na żadnym etapie publikacji artykułów.

9. Składanie artykułów

Do publikacji przyjmujemy wyłącznie artykuły składane przez zakładkę „Złóż manuskrypt” na naszej stronie www.kwartalnikbellona.pl.

10. Publikacja

Po pozytywnym przejściu procesu recenzenckiego artykuł ukazuje się w wersji drukowanej, a także cyfrowej na stronie www.kwartalnikbellona.pl. Każdy otrzymuje numer DOI i jest kierowany do zamieszczenia w międzynarodowych bazach naukowych.

Wszelkie zmiany od ww. zasad należy uzgadniać z redaktorem prowadzącym. Zastrzegamy sobie prawo do redakcyjnego opracowania tekstów.

SZANOWNI CZYTELNICY!

Zapraszamy do składania zamówień na prenumeratę „Kwartalnika Bellona”

Jej koszt w 2020 roku wynosi 100 zł (cztery wydania w cenie 25 zł każde).

Prenumeratę można zamówić:

- e-mailem: prenumerata@zbrojni.pl
- listownie: Wojskowy Instytut Wydawniczy, 00-909 Warszawa, Aleje Jerozolimskie 97
- telefonicznie: +48 261 840 400.

Warunkiem wysyłki kwartalnika jest wpłata na konto: 23 1130 1017 0020 1217 3820 0002.



Cena 25 zł (w tym 8% VAT)

